

**MAKROEKONOMİK KRİZLERDEN ETKİLENEN
BANKACILIK SEKTÖRÜ: TÜRKİYE UYGULAMASI**

(Doktora Tezi)

Ahmet GENÇLER

Kütahya - 2011

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**MAKROEKONOMİK KRİZLERDEN ETKİLENEN
BANKACILIK SEKTÖRÜ:
TÜRKİYE UYGULAMASI**

Danışman:
Doç.Dr. Sezgin AÇIKALIN

Hazırlayan:
Ahmet GENÇLER

Kütahya-2011

Kabul ve Onay

Ahmet GENÇLER'in hazırladığı "Makroekonomik Krizlerden Etkilenen Bankacılık Sektörü: Türkiye Uygulaması" başlıklı Doktora tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2011

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM		
Doç. Dr. Sezgin AÇIKALIN (Danışman)		
Doç. Dr. Rafet AKTAŞ		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa DURMAN		
Yrd. Doç. Dr. S.Emre ÖZCAN		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “Makroekonomik Krizlerden Etkilenen Bankacılık Sektörü: Türkiye Uygulaması” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2011

Ahmet GENÇLER

Özgeçmiş

Ahmet GENÇLER 9 Mayıs 1973 tarihinde Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra, 1993 yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünü kazandı. 1997 yılında mezun olduktan sonra 1998 yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladı ve 2000 yılında bitirdi.

1998 ve 2000 yılları arasında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı, halen İller Bankası Genel Müdürlüğünde Uzman olarak görev yapmaktadır.

Yabancı dili İngilizce olup, evlidir.

ÖZET**MAKROEKONOMİK KRİZLERDEN ETKİLENEN BANKACILIK SEKTÖRÜ:
TÜRKİYE UYGULAMASI**

GENÇLER, Ahmet
Doktora Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sezgin AÇIKALIN
Şubat, 2011, 246 sayfa

Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan makroekonomik istikrarsızlıklar, krizlere neden olmakta ve bu krizlerde ülke ekonomileri içinde sınırlı kalabildiği gibi, sermaye hareketi ve finansal liberalleşme ile yayılarak uluslararası boyutlara ulaşabilmektedir. Yaşanan krizler ve ortaya çıkan istikrarsızlıklar bankacılık sistemini etkilemekte ve bankacılık krizlerinin yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada; ülkemizde finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının, Kasım 2000 ve Şubat 2001 de yaşanmış olan krizlerden, etkilenme durumları ve performanslarına olan etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ilk üç bölümünde dünyada yaşanan önemli krizler, kriz teorileri, bankacılık krizleri, nedenleri ile ilgili kavramlar ve ülkemizdeki bankacılık sisteminin gelişimi geniş bir şekilde açıklanmış, literatüre uygun olarak bir alt yapı kurulmuştur. Son bölümde ise 1997-2009 yıllarında bankaların çeyreklik finansal verilerinden elde edilen rasyolar çerçevesinde parametrik olmayan hipotez testleri yardımıyla performans analizi yapılarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Bankacılık Krizleri, Türkiye’de Bankacılık.

ABSTRACT**BANKING SECTOR AFFECTED BY MACROECONOMIC CRISES: TURKISH APPLICATION****GENÇLER, Ahmet****PhD Thesis, Economics Department****Advisor of the Thesis: Associate Prof. Dr. Sezgin AÇIKALIN****January, 2011, 246 pages**

Macroeconomic instabilities whether in developed and/or developing countries, cause economic crises. The scope of these crises sometimes can be limited in a certain country or a region, and sometimes spread over all of the world through more liberal capital movement and the international dimensions of financial liberalization. Macroeconomic instabilities and economic crises firstly hit the banking sector in the whole world. This causes some other crisis as a stone hits the surface in the ocean and the ocean waves begin.

In this study, Turkish financial system in which specifically publicly-owned, privately-owned and foreign-owned commercial banks are taken into consideration to search the effect of November 2000 and February 2001 crises. In a certain period the performance of Turkish Banking system is analyzed. In this context this study uses three parts to examine and explain major crises in the world, theories of crises, banking crises, the causes of the banking system in Turkey. In the last section of this study financial data and performance are analyzed and interpreted through statistical analyses. Within the period between 1997 and 2009.

Keywords: Bank, Banking Crises, Banking in Turkey.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA YAŞANAN KRİZLER, KURAMLAR VE MODELLER

1.1. DÜNYADA YAŞANAN ÇÖKÜŞLER VE KRİZLER (1907–2007).....	5
1.1.1. 1907 Krizi	5
1.1.2. 1929 Büyük Krizi.....	5
1.1.3. Bretton Woods Sistemi Çöküşü ve Petrol Krizi.....	7
1.1.4. 1987 Sermaye Piyasası Çöküşü	9
1.1.5. 1992 Döviz Kuru Mekanizması Krizi.....	11
1.1.6. Meksika Tesobono Krizi	12
1.1.7. Brezilya Bankacılık Krizi.....	14
1.1.8. Arjantin Krizi	16
1.1.9. Doğu Asya Krizi	18
1.1.10. 2007 Dünya Ekonomik Krizi	19
1.2. KRİZ KURAMLARI	21
1.2.1. Clement Juglar	21
1.2.2. John Maynard Keynes.....	22
1.2.3. Irving Fischer	26
1.2.4. Hyman Minsky	27
1.2.5. Frederic Mishkin	29
1.2.6. Fritz Hayek.....	31

1.3. KRİZ KAVRAMI VE KRİZ MODELLERİ.....	32
1.3.1. Kriz Kavramı.....	33
1.3.2. Kriz Modelleri.....	34
1.3.2.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri	34
1.3.2.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	36
1.3.2.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK KRİZLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1. BANKACILIK KRİZLERİ VE BANKACILIK KRİZ MODELLERİ.....	41
2.1.1. Bankacılık Krizi Kavramı	41
2.1.2. Bankacılık Kriz Modelleri.....	42
2.1.2.1. Birinci Nesil Bankacılık Kriz Modelleri	42
2.1.2.2. İkinci Nesil Bankacılık Kriz Modelleri.....	43
2.1.2.3. Sachs Bankacılık Kriz Modeli	44
2.2. BANKACILIK KRİZİNİN NEDENLERİ.....	45
2.2.1. Makroekonomik İstikrarsızlık ve Şoklar.....	46
2.2.2. Faiz Hadlerindeki Değişme ve Buna Bağlı Olarak Sermaye Hareketleri.....	47
2.2.3. Finansal Liberalizasyon	48
2.2.4. Bankacılığın Riske Açık Yapısı ve Riskler.....	50
2.2.4.1. Kredi Riski	51
2.2.4.2. Likidite Riski.....	53
2.2.4.3. Faiz Oranı Değişim Riski.....	54
2.2.4.4. Menkul Kıymetler Fiyat Riski	55
2.2.4.5. Kambiyo Riski	55
2.2.4.5.1. Döviz Kuru Riski	57
2.2.4.5.2. Parite Riski	57
2.2.4.6. Sistemik Riskler	58
2.2.4.7. Operasyonel Risk	58
2.2.5. Arz ve Talepteki Ani Değişmeler	60
2.2.6. Banka Bilançolarındaki Sorunlar ve Aktif Pasif Dengesinin Bozulması.....	60
2.2.7. Mevduat Sigortası	62

2.2.8. Asimetrik Bilgi.....	63
2.2.8.1. Ters Seçim.....	64
2.2.8.2. Ahlaki Tehlike.....	65
2.2.9. İlişkili Kredileme	66
2.2.10. Yoğun Rekabet.....	66
2.2.11. Yönetim Hataları	67
2.2.12. Kamu Bankalarının Ağırlığı ve Bankalara Devlet Müdahalesi	67
2.2.13. Şeffaflığın Olmaması	68
2.3. BANKACILIK KRİZLERİNİN SONUÇLARI	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ	72
3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Bankacılık.....	72
3.1.2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık.....	74
3.1.3. 1980–1990 Döneminde Bankacılık.....	78
3.1.4. 1990 Sonrası Bankacılık	80
3.2. TÜRKİYEDEKİ FİNANSAL SİSTEMDEKİ BANKALAR	82
3.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.....	84
3.2.2. Bankalar	86
3.2.3. Katılım Bankaları	88
3.2.4. Kamu Kesiminin Finansal Sistemdeki Rolü	89
3.3. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN PİYASA YAPISI VE ROLÜ.....	91
3.3.1. Bankacılık Sektörünün Piyasa Yapısı	91
3.3.2. Türkiye’de Bankaların Rolü.....	95
3.4. TÜRKİYEDE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE AKTİF-PASİF YAPISINDAKİ GELİŞMELER VE KARLILIK	96
3.4.1. Bankacılık Sektöründe Aktif Yapısındaki Gelişmeler	97
3.4.2. Bankacılık Sektöründe Pasif Yapısındaki Gelişmeler	102
3.4.3. Karlılık	106
3.5. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN KRİZLER.....	109
3.5.1. Krizlerden Önce Türk Bankacılı Sektörü.....	109

3.5.2. 1982 Banker Krizi	113
3.5.3. 1994 Krizi	115
3.5.4. 1997 Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizinin Türkiye’de Bankacılık Sektörüne Etkileri.....	119
3.5.5. Kasım 2000 Krizi	121
3.5.6. Şubat 2001 Krizi	127
3.6. KRİZLERİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ	130
3.7. BANKACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK GÖZETİM, DENETİM ÇERÇEVESİNDEKİ YAPILANDIRMA VE DÜZENLEMELER	136
3.7.1. Kamu Bankalarına Yönelik Yapılandırmalar.....	138
3.7.2. Özel Bankalara Yönelik Yapılandırmalar	141
3.7.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Bünyesindeki Bankalara Yönelik Yapılandırmalar.....	143

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAKROEKONOMİK KRİZLERİN BANKALARIN PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN UYGULAMA

4.1. PERFORMANS ÖLÇÜMÜNE İLİŞKİN KRİTERLER	147
4.1.1. Mevduat-Aktif Oranı Kriteri Analizi	148
4.1.2. Likidite Oranı Kriteri Analizi.....	155
4.1.3. Aktif Büyüklük Kriteri.....	162
4.1.4. Özkaynak Kriteri Analizi	169
4.1.5. Kar-Zarar Kriteri Analizi	176
4.1.6. Aktif Verimliliği ROA Kriteri Analizi.....	183
4.1.7. Toplam Kredi-Aktif Büyüklük Oranı Kriteri	190
4.1.8. Faiz Dışı Gelir-Aktif Oranı Kriteri	198
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	206
KAYNAKÇA	212
DİZİN	229

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 4.1:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Mevduat-Aktif Oranı Ortalamaları.....	149
Tablo 4.2:	Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Mevduat-Aktif Oranı Tanımlayıcı İstatistikler	151
Tablo 4.3:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Mevduat-Aktif Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları.....	151
Tablo 4.4:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Likidite Oranı Ortalamaları	156
Tablo 4.5:	Kamu – Özel – Yabancı Bankalar Likidite Oranı Tanımlayıcı İstatistikler.....	158
Tablo 4.6:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Likidite Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları	158
Tablo 4.7:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Aktif Büyüklük Ortalamaları.....	163
Tablo 4.8:	Kamu – Özel – Yabancı Bankalar Aktif Büyüklük Tanımlayıcı İstatistikler.....	165
Tablo 4.9:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Aktif Büyüklük İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları	165
Tablo 4.10:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Özkaynak Ortalamaları	170
Tablo 4.11:	Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Özkaynak Tanımlayıcı İstatistikler..	172
Tablo 4.12:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Özkaynak için Ortalama Eşitliği Test Sonuçları	172

Tablo 4.13:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Kar - Zarar Ortalamaları	177
Tablo 4.14:	Kamu – Özel – Yabancı Bankalar Kar - Zarar Tanımlayıcı İstatistikler	179
Tablo 4.15:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Kar - Zarar için Ortalama Eşitliği Test Sonuçları.....	179
Tablo 4.16:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre ROA Ortalamaları	184
Tablo 4.17:	Kamu – Özel – Yabancı Bankalar ROA Tanımlayıcı İstatistikler...	186
Tablo 4.18:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre ROA İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları	186
Tablo 4.19:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Toplam Kredi – Aktif Büyüklik Oranı Ortalamaları	191
Tablo 4.20:	Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Toplam Kredi Aktif Büyüklik Tanımlayıcı İstatistikler	193
Tablo 4.21:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Toplam Kredi-Aktif Büyüklik Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları.....	194
Tablo 4.22:	1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Faiz Dışı Gelir – Aktif Oranı Ortalamaları	198
Tablo 4.23:	Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Faiz Dışı Gelir-Aktif Büyüklik Tanımlayıcı İstatistikler	201
Tablo 4.24:	Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Faiz Dışı Gelir-Aktif Büyüklik Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları.....	201

ŞEKİLLER LİSTESİ

		<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1:	Mevduat-Aktif Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri	150
Şekil 4.2:	Likidite Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri.....	157
Şekil 4.3:	Aktif Büyüklük Ortalamaları için Zaman Trendleri	164
Şekil 4.4:	Özkaynak Ortalamaları için Zaman Trendleri	171
Şekil 4.5:	Kar - Zarar Ortalamaları için Zaman Trendleri	178
Şekil 4.6:	ROA Ortalamaları için Zaman Trendleri	185
Şekil 4.7:	Toplam Kredi – Aktif Büyüklük Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri	192
Şekil 4.8:	Faiz Dışı Gelir – Aktif Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri....	200

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ATM	Automatic Teller Machine (Otomatik Para Çekme Makinesi)
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
EFT	Elektronik Fon Transferi
ERM	Exchange Rate Mechanism (Döviz Kuru Mekanizması)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Merkezi
KBO	Kamu Bankaları Ortalaması
OBO	Özel Bankalar Ortalaması
OBS	Ortalamadaki Banka Sayısı
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
ROA	Return On Assets (Aktif Karlılığı)
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TBO	Türk Bankaları Ortalaması
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
YBO	Yabancı Bankalar Ortalaması
YP	Yabancı Para
YTL	Yeni Türk Lirası

TEZ METNİ

GİRİŞ

Finansal alanda yaşanan liberalleşme eğilimleri, banka ve diğer aracı kurumların giderek artan hacim ve hızda yeni finansal türev araçlara ve işlemlere yönelinmesine, tasarruf ve yatırım süreçlerinin de küreselleşmesine yol açarak, finansal ve parasal risklerin dolayısıyla, finansal kırılganlıkların artmasına neden olmuştur. Dünyada meydana gelen krizler, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülke ekonomilerini etkisi altına alarak, önemli boyutlara ulaşan mali kayıplara neden olmuştur.

Fiyatlar genel düzeyi, üretim, istihdam, tarımsal ve sınai üretim miktarları, ödemeler dengesi, iç borç stoku gibi göstergeler açısından büyük istikrarsızlıklar söz konusu olup, politik konjonktürde meydana gelen olumsuzluklar ve makroekonomik istikrarsızlık giderilmeden, sürdürülmeye çalışılan liberalizasyon girişimleri krizlere davetiye çıkarmıştır. Dünyada yaşanan krizler, makroekonomik dengesizlikler ve finansal sistemin yüksek risk ortamında faaliyet göstermesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Krizlerin etkileri, ortaya çıktığı ülkeler ile sınırlı kalmayıp, giderek büyüyen ve hız kazanan uluslararası sermaye hareketlerinin etkisi ile tüm uluslararası mali sistemi sarsarak çevre ülkelere de yayılmıştır.

Makroekonomik istikrarsızlık bankacılık sektörü dengesizliklerinin temel nedenidir. Belirsiz ve istikrarsız piyasa koşullarında denetimsiz bırakılan bankacılık sektörü, mali altyapı unsurlarının güvenilir olmadığı düzensiz bir makroekonomik yapı ile etkin denetim ve gözetim sistemlerinin eksikliği, risk yönetimi için gerekli kredi kültürüne ve piyasa bilgisine sahip olmayan bankaların aşırı risk almalarına neden olmaktadır.

Bankacılık doğası gereği krizlere elverişli bir sektördür. Çünkü bankacılık birçok paradoksun ortasında bir denge noktasını tutturmayı gerektirmektedir. Bir ticari işletme olarak bankaların kar etme güdüsü ile tasarruf sahiplerinin mevduatlarını güvence altında tutma isteği ortaya kar-risk ve güvence paradoksunu çıkarmaktadır. Diğer yandan, sosyal fayda ilkesine bağlı olarak ekonomiye en fazla kaynağı en düşük maliyetle aktarma işlevi, kar marjlarının ve aktif karlılığının düşük olmasına yol açmakta bunun da telafisi ancak yüksek finansal kaldıraç ve işlem hacmi ile mümkün olmakta, sonuçta kredi ve sermaye risklerinin yükselmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Bankacılık krizleri genelde banka bilançolarının kötüleşmesinden, bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanır. Geri dönmeyen kredilerin artması, menkul kıymet piyasalarındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi nedeniyle, bankaların aktif yapılarının bozulması bankacılık krizlerinin temel nedenleri olmaktadır.

Türkiye’de mali sektörün temelini oluşturan bankacılık sektörü, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında kaynak sağlanması ve sağlanan bu kaynakların kullanılması ile önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bu görevin yerine getirilmesi sırasında bankaların karşılaştıkları riskleri minimumda tutmak ve mali sisteme olan güveni sarsmamak için bankaların denetlenmesi şarttır. Aksi takdirde ortaya çıkan sorunlar kısa sürede tüm sistemi etkileyen sistemik bir krize kolaylıkla dönüşebilmekte ve hem ekonomik hem de sosyal maliyetleri arttırabilmektedir. Türkiye’de bankalar 1990’lı yıllardan itibaren oldukça yüksek riskler altında faaliyet göstermişlerdir. 1994 yılında ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte halkın sisteme duyduğu güven büyük ölçüde azaldığından tasarruflara devlet güvencesi getirilerek bankalara olan güvenin artırılması hedeflenmiştir. Denetimin yeterli oranda yapılmaması nedeniyle, sistem sağlıklı bir bünyeye kavuşturulamamış, 2000’li yıllara gelindiğinde, ekonomiye ciddi oranda zarar veren bir sistemik banka krizi ile karşılaşmıştır.

2001 yılı gerek ekonomide gerekse bankacılık sektöründe bir dizi reformun gerçekleştirildiği, dolayısıyla ekonomik ve finansal çerçevenin değişmeye başladığı dönem olmuştur. 2002-2004 arası ise 2001 yılında yapılan değişikliklerin etkisinin görüldüğü dönemdir. Finansal piyasalar arasında ekonomik bağların kuvvetlendiği, finansal kurumların birbiriyle bağlantısının arttığı ve olumlu dünya konjonktürünün de yardımıyla hızlı bir ekonomik büyüme süreci yaşanmıştır. Büyümenin finansmanı için yoğun dış kaynak kullanımı devam ederken bankacılık sektörü de mali bünyesini önemli ölçüde sağlamlaştırmıştır.

Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde krizler yaşanmış bu da bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Herhangi bir ülkede yaşanan bankacılık krizi küreselleşmenin etkisiyle, başka ülkelere kolaylıkla yayılabilmekte, bankacılık krizlerinin etki ve sonuçları gelişmekte olan ülkelerin piyasalarında daha derin hissedilmektedir. Türkiye’de de 1990 ve 2001 dönemlerinde ekonomik krizler yaşanmış bu krizler finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren bankalarımızı etkilemiştir.

Ülkemiz ekonomisi için bankaların önemli yere sahip olması ve yaşanan krizlerden etkilenmesi krizlerin bankacılık sektörüne olan etkisinin ölçülmesi ve izlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu amaçla yapılan çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır;

Birinci bölümünde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkileyen 1900'lü yıllardan başlayarak günümüze kadar dünyada yaşanan krizler, bu krizlerin nedenleri, krizlerin yaşandığı ülkeler ile diğer ülkelere etkileri incelenerek, krizler üzerine oluşturulmuş kuramlar, kriz ve bankacılık kriz modelleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, bankacılık krizlerinin teorik çerçevesine değinilerek, kriz ve bankacılık krizi kavramlarının tanımı yapılmış, krizlerin nedenleri, bankacılık sektörünün ve sisteminin karşılaştığı riskler üzerinde durulmuş, krizin sektör üzerinde yarattığı etkiler ve sonuçları anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'de Bankacılık sektörü, sektörün Cumhuriyet Öncesi döneminden hareketle geçirmiş olduğu evreler anlatılarak, bankacılık sektörünün piyasa yapısı ve bu yapıdaki gelişmeler incelenmiştir. Bankacılık sektöründe yaşanan krizlerin, nedenleri ve oluşumlarına ilişkin temel bilgiler verilerek, kriz öncesi sektörün durumu ve krizlerin bankacılık sektörüne olan etkilerine bakılarak, kriz sonrası yeniden yapılandırılmalarla birlikte gelişmelere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin, kamu ve özel sektör bankacılığının performansları üzerindeki etkisini incelemek amacı ile bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların finansal tablolarından elde edilen değişkenlere ilişkin olarak parametrik olmayan hipotez testleri yardımıyla bankaların krizden etkilenme durumları incelenmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek amacı ile 1997 son çeyreğinden 2009'un son çeyreğine ilişkin zaman periyodundaki finansal verilerin analizi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, incelemeler sonucunda varılan değerlendirmeler özetlenerek, varılan tespitler ve önerilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA YAŞANAN KRİZLER, KURAMLAR VE MODELLER

1.1. DÜNYADA YAŞANAN ÇÖKÜŞLER VE KRİZLER (1907–2007)

1.1.1. 1907 Krizi

1900'lü yıllarda ilk büyük krize 1907 yılında rastlıyoruz. Krizin başlangıcı İtalya'ya dayanmaktadır. Bu yüzyılın başlangıcında İtalya dünya piyasasına girmeye başlamış ve spekülasyon hareketlere girmiştir. Spekülasyonlar kredilerle beslenerek daha da genişlemiş hayali yatırım projeleri türemiş ve borç alınan paralarla bu projelerin hisse senetleri alınarak senet spekülasyonu şişirilmiştir. Yine aynı senet satışlarına yatırılan paralardan yüksek kar hisseleri dağıtılmış ve bu şekilde yatırımcıların alım istekleri artırılmıştır.¹

Birçok yeni şirketin ve hayali yatırım projelerinin batması ile Mayıs 1905'te bunalım başladı. Ekim 1906'da Genoa Borsası'nda çöküş gerçekleşti. Bunun neticesinde Nisan 1907'de Paris ve Londra'dan gelen para yatırımları ve borç vermeler yavaşladı. Paris-Londra ile, ve Londra da New York ile sıkı bir ekonomik bir bağ içindeydi. Paris ve Londra borç vermeyi durdurunca yalnız İtalya'da değil, diğer bölgelerde de kriz başladı. Para sıkıntısı çeken bu devletler yatırım projelerini durdurmak mecburiyetinde kaldılar ve bu ülkelerde büyük bir işsizlik problemi başladı. Bunun neticesi olarak fiyatlarda ani düşüşler oldu. İtalya'daki para krizi Amerika'ya giden İtalyanların ailelerine gönderdikleri paralarla kısmen azaltılabildi. New York'ta 1907 paniğini hazırlayan unsurlar New York dışındaki bankalar tarafından verilen büyük miktarlardaki krediler ve İngiltere'den alınan büyük kredilerdi. Alınan bu borçlarla yapılan spekülasyonlar ve borçların geri ödenememesi büyük ekonomik krizi getirmiştir.²

1.1.2. 1929 Büyük Krizi

Birinci Dünya Savaşı'na girilirken ülkelerin çoğu altın standardı para sistemine sahipti kâğıt para, altın karşılığı olarak basılıyor ve dolayısıyla döviz kuru da altın kuru üzerinden oluşuyordu. Dünya Savaşı çıktıktan sonra paraya şiddetli ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri altın standardını terk ederek karşılıksız para basmaya başladılar. Karşılıksız para basımı enflasyona neden oldu. Avrupa ülkelerinin paralarının

¹ Melih Gürsoy, (2009), **Ekonomik ve Finansal Krizler Dünü ve Bugünü**, MG Yayınları, İstanbul, s.38.

² Gürsoy, **a.g.e.**, s.39.

karşılıksız kalması ve enflasyonun hızlanması yatırımcıların paralarını ve altınlarını, altın karşılığı para basmayı sürdüren ABD'nin bankalarına yollamalarına ve bu gelişim de New York'un dünya finans merkezi unvanını Londra'nın elinden almasına neden oldu. Bu dönemde dünyadaki altın servetinin yüzde 40'ı ABD'de toplanmıştı.³

ABD'de biriken bu büyük servet müthiş bir ekonomik sıçramaya yol açtı. Değerler şişmeye, balonlar oluşmaya başladı. Borsada değerler astronomik hızlarla yükseldi. Hükümetler altın girişini özendirmek için altın standardını sürdürdüler ve deflasyonist politikalar izlediler bu politikalar sonucunda fiyatların düşüşü nedeniyle ekonomik faaliyetler gerilemeye başladı. Bu gelişimin devamı sonucunda 1929 Yılı'nın Ekim ayında ABD borsasında aşağı doğru gidiş başladı. 24 Ekim 1929'da ekonomi tarihine Kara Perşembe olarak geçen seanslarda borsa tam anlamıyla çöktü. Bir gün içinde 4 milyar doların üzerinde kayıp yaşandı. Krizde 4000 dolayında banka battı. Çöküş kısa sürede dünyaya yayıldı ve yaklaşık 10 yıl süren bir krize dönüştü.⁴

1929 Büyük Krizin nedenleri konusundaki görüşler. Önceleri iş dünyasının, özellikle de bankacıların tehlikeli finansal faaliyetleri çöküşten sorumlu tutuldu. Bu faaliyetlerin nedeni ise sanayileşmenin ilk aşamalarında öne çıkan tutumluluk ve fedakârlık gibi değerlerin gözden düşmesi ve ABD'nin bir tüketim toplumuna dönüşmeye başlaması ile kolay yoldan para kazanma hırsıydı. Bir başka görüşe göre sorumlu çiftçilerdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki üretim düşüşü, gıda fiyatlarını artırmış, bundan yararlanmak isteyen ABD'li çiftçiler aşırı borçlanarak üretim alanlarını genişletmek istemişti. Savaşın ardından Avrupa'nın toparlanarak eski üretim düzeyini yakalaması ile tarım ürünleri fiyatlarının dünya çapında düşmesinden sonra çiftçilerin borçlarını ödeyemez hale gelmeleri kırsal bölgelerdeki küçük bankaların batmalarına yol açarak krizi tetiklemişti.⁵

Krizin derinleşmesinin nedeni, ABD ekonomisinin zayıf noktalarından kaynaklanmaktaydı. Gelir dağılımının bozulması, dağılımdaki eşitsizlik ekonomiyi

³ Mahfi Eğilmez, (2009), **Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.57.

⁴ Eğilmez, **a.g.e.**, ss.57-58.

⁵ Sumru Öz, (2009), **Kriz ve Korumacılık: Tarih Tekerrür Edecek mi?** TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırmalar Forumu Çalışma Raporu Serisi, No:0904, İstanbul, s.12.

yatırım ve lüks tüketim harcamalarına bağımlı kılıyordu.⁶ En üst %5'lik grup gelirin yaklaşık %33'ünü elde ediyordu.⁷

ABD'nin cari fazlası olduğundan altın girişleri pozitif ticaret dengesi ile artış göstermiştir. ABD özel sektöre, devletlere ve belediyelere uluslararası borçlar vermektedir. Bu borçlar daha çok Almanya, orta ve güney Amerika'ya veriliyordu. ABD bazen borçları Küba ve Peru gibi ülkelerdeki diktatörlere rüşvet vererek de gerçekleştiriyordu. Ticaret fazlasının devamını sağlamak için ABD ithalatı arttırmamayı politika olarak benimsediğinden gümrük duvarlarını yükseltmiştir. Krizde bütçe dengesinin sağlanması için kamu harcamaları azaltılınca doğal olarak işsizlik oranı yükseldi. Bu noktada enflasyon korkusu dengeli bütçe gereğini ortaya koydu. Faiz düşüşü kredi artışını ve borçlanmanın kolaylaşmasına yol açtı. Dolar devalüasyonu yapılmadığı için altın standardı şartları bozuldu.⁸

1929 Büyük krizi ile milyonlarca insan işini kaybetmiş, ülkelerin milli gelirleri gerilemiş, ekonomiler küçülmüş, karşılıklı ticaret büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etmeye yönelmişlerdir. Sonuçta uluslararası ticaret hızla daralmış, istihdam ve yaşam standartları düşmeye başlamıştır.⁹

1.1.3. Bretton Woods Sistemi Çöküşü ve Petrol Krizi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sıkı bir uluslararası işbirliği dönemine girildi. İki savaş arası dönemde yaşanan olumsuzluklar dikkate alındığında, uluslararası ticari ve mali ilişkileri düzenleyecek yeni bir sisteme duyulan ihtiyaç oldukça belirgindi. 1944'de New Hampshire eyaletinde Bretton Woods kasabasında bir uluslararası konferans düzenlendi. Kırk dört ülkenin katıldığı bu konferansın amacı, uluslararası finansal ve parasal ilişkilerin yeniden yapılandırılmasıydı ve ABD dolarının merkezde yer aldığı bir sabit kur sistemi kabul edildi. ABD dolarının değeri altın cinsinden

⁶ İlker Parasız ve Melike Bildirici, (2006), **Modern Konjonktür Teorileri**, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.33.

⁷ Sudi Apak, (2009), "1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği", **MUFAD**, Sayı:41, Ocak, s.9.

⁸ Apak, **a.g.m.**, ss.9-10.

⁹ Eğilmez, **a.g.e.**, s.60.

tanımlanırken, diğer üyeler kendi paralarının değerini dolara göre belirlemek zorundaydılar.¹⁰

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sıcak para hareketleri hacim olarak büyüdü. Artışın bir kısmı tamamen enflasyondan kaynaklanan fiyat artışları ve fiili olarak tüm paralarda değer kaybından, bir kısmı ise her ülkede para miktarının milli gelire oranındaki artıştan, yani bir ülkeden diğerine transfer edilebilen likit aktiflerin çok bol olmasından kaynaklanıyordu. Üçüncü bir sebep, finansal varlık sahiplerinin ufkunun genişlemiş olduğu gerçeğini yansıtmaktaydı. Avrupa'da değilse de ABD'de nispeten az kişi dövizli likit aktif olarak düşünüyordu ya da döviz lehinde ve aleyhinde spekülasyon yapmaya eğilimliydi. Çok sayıda insan 1950'lerde spekülasyon yapıyordu ve 1960'larda bu daha da arttı.¹¹

Uluslararası ticaret hacmindeki büyük bir artışla birlikte, sistemin hızla genişleyen bu artışa uyumlu olarak uluslararası rezervleri artıracak otomatik bir mekanizması yoktu. Artan uluslararası rezerv talebi büyük ölçüde ABD doları ile karşılandı. Ancak rezervlerin ve likiditenin artması, büyük ölçüde ABD'nin ödemeler bilançosu açığı kanalıyla dolar arzında sürekli bir artışı gerektiriyordu. Doların uluslararası rolü konusunda duyulan endişeler 1969'da yeni bir uluslararası rezerv varlığın oluşturulmasına yol açtı. ABD'nin yabancı merkez bankalarına yükümlülükleri arttıkça elindeki altın stokları ülkenin dış yükümlülüklerinin altında kalmaya başladı. Bu durumun sürdürülebilmesi dolara olan güvenin devamına ve sistemdeki ülkelerin ellerindeki dolarları altına çevirmek istememelerine bağlıydı. Sanayileşmiş ülkelere G-10 merkez bankaları tarafından oluşturulan resmi bir para swapları sistemi kanalıyla rezerv problemi bir ölçüde atlatıldı.¹²

1970'lerde Batılı sanayileşmiş ülkeler arasında yaşanan uzun süreli ödemeler dengesizlikleri sistemi zayıflattı. En önemli problem, bir ulusal paranın aynı zamanda bir uluslararası rezerv para olarak kullanılmasıydı. Bu durum ABD'nin ulusal para ve maliye politikasını dışsal ekonomik baskılardan arındırırken, diğer ülkelerin politikalarını yoğun bir şekilde etkiliyordu. İşsizlik ve cari hesap açıklarının artmasına

¹⁰ Güven Delice, (2007), **Uluslararası Finansal Kuruluşlar ve Finansal İstikrar Sorunu**, Nobel Yayınları, Ankara, s.15.

¹¹ Charles Kindleberger, (1978), **Manias, Panics and Crashes A History of Financial Crises**, New York: Basic Book, Halil Tunalı, (Çev.), (2007), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, s.277.

¹² Delice, **a.g.e.**, s.19.

tepki olarak ABD genişlemeci para politikaları takip etmeye başladı. Avrupa ülkeleri ABD'nin yol açtığı yüksek enflasyona sürüklenmek istemediklerinden sabit kur düzenlemesinin aksamadan devamı için gerekli politik duruş konusunda isteksizdiler. Uluslararası likidite sağlamak için ABD kendi ödemeler bilançosunda açıklar vermek durumunda kalıyordu. Rezervler kendi parasına yönelik talebi karşılamaya yetmediği için bu açıklar büyük bir enflasyonist politika ve dolara altının konvertibilitesinin sınırlandırılması ile işleyebildi. Dolara karşı ulusal paralar revalüe olurken, dolar altına karşı devalüe edilmiş oldu. Şubat 1973'de daha ileri bir devalüasyon yapıldı. Ancak Mart ayında ortaya çıkan şiddetli bir döviz krizi ile birlikte Avrupa merkez bankaları dolar alımını durdurdularında Bretton Wood Sisteminin nihai çöküşü gerçekleşti.¹³

ABD doları altın değişim standardından çıkararak karşılığını kaldırdı ve dalgalanmaya bıraktı. Böylece para sistemi birden bire karşılıksız kalmış oldu. Para sisteminin karşılıksız kalmış olması gelişmiş ülkelerin rezerv artırmak amacıyla kolaylıkla para basmalarına yol açtı. Bunun sonucunda hem dolar hem de öteki para birimleri değer kayıplarına uğradılar. Petrol fiyatları dolara bağlı olduğundan, dolardaki bu değer kaybı petrol üreticisi ülkelerin reel anlamda önemli kayıplarla karşılaşmasına yol açtı. Bunun üzerine petrol üreticisi ülkeler birliği, petrol fiyatlarını altına bağlandığını ilan etti. Petrol fiyatları hızla yükselmeye başladı. Petrol fiyatlarındaki bu hızlı yükseliş, dolar ve öteki rezerv paraların değer kayıpları ile birleşince stagflasyon sorunu ortaya çıktı. Ekonomiler hem enflasyonu hem de durgunluğu bir arada yaşadılar. Krizden çıkış ise 1980'leri buldu.¹⁴

1.1.4. 1987 Sermaye Piyasası Çöküşü

Sermaye piyasalarındaki çökmenin en büyüğü 19 Ekim 1987 Kara Pazartesi olarak adlandırılan çöküştür. Çöküş yaşanmadan önceki üç yıl evvel faiz oranlarının düşüşüyle yükselmeye başlayan hisse senedi piyasası yükselmeye devam ediyordu. Düşen faiz oranları ile birlikte, düşük enflasyon oranı, düşen petrol fiyatları, ABD ihracatına yarayacak ve ticari açığı kapatacak düşük değerlerde dolar yükselişin işaretleri arasında yer alıyordu. Bu tarihte 47 milyon Amerikalı hisse senedi sahibiydi. Bireyler

¹³ Delice, **a.g.e.**, ss.20-21.

¹⁴ Eğilmez, **a.g.e.**, ss.62-63.

için en hızlı büyüyen yatırım sahası Müşterek Fon'du. Bu fonlar, portföylerinde çok değişik hisse senetleri bulunduruyor ve bu şekilde riski dağıtıyorlardı. Her ne kadar birey yatırımcıların çoğu Müşterek Fon'un emniyetini arıyorsa da bazı şahıslar başka şirketlerce devralınacaklarını tahmin ettikleri şirketlerin hisse senetlerini alıp riskle beraber kar imkânlarını da çoğaltacaklarını ümit ediyorlardı.¹⁵

1986 yılının Ocak ayında ilk piyasa çöküşü New York Borsasında yaşandı, para yöneten müesseseler hisseleri birden bire satmaya başladılar. Satışın altında yatan neden ise hükümetin ABD'de işsizliğin %7'den %6,9'a düştüğünü açıklamış olmasıydı. Bu ABD ekonomisi için iyi bir haberdi, fakat aynı zamanda Merkez Bankası'nın büyümeyi artırmak için faiz oranlarında yeni indirimler yapmasına sebep kalmaması demekti. Faiz oranlarının artık daha fazla indirilmeyeceği düşüncesi borsaları sarsmış ve hisse senetlerinin düşüşüne sebep olmuştu.¹⁶

19 Ekim 1987 Kara Pazartesi olarak adlandırılan çöküşü hazırlayan ise son beş yıl içinde beş bin ayrı firmaya ait hisse senetlerindeki toplam yükselme 2,2 trilyon doları bulmuştu. Bu rakam ABD'nin yıllık gayri safi milli hâsılası olan 4,4 trilyon doların yarısı. Diğer bir deyişle sermaye piyasası tecrübeli borsa ajanlarının daha evvel hiç görmediği bir şekilde yükseldi. Bu beş yıl içinde sermaye piyasasının yükselişini tamamen durduran bir şey olmadı. Büyük bütçe ve ticaret açıkları, 1985–1987 arasında dolar kıymetinde büyük düşüş, sermaye piyasasında düşüşü yaratamamıştı. Sermaye piyasasında daima kabul edilen “yükselen fiyatlar bir gün düşecektir” düsturu bir türlü kendini göstermiyordu. Bu durum birçok borsa ajanında ve yatırımcıda korku yarattı. Hisse senedi alımlarının her an tahvil alımlarına kayabileceği veya hisse senedi fiyatlarında yakında bir çöküş olacağı beklenmeye başlandı. Hisse senetlerinde yakında bir çöküş olacağının bir işareti de bunların bireyler tarafından büyük miktarda alınmaya başlanması. Kabul edilen bir teoriye göre şahıslar genellikle en kötü zamanda hisse senedi almaya başlıyorlardı.¹⁷

19 Ekim 1987 Pazartesi günü sermaye piyasasında o güne kadar görülemeyen bir çöküş oldu. Bu çöküşte en büyük zararı Müşterek Fon firmaları görmüştü. Bu çöküşün tüketiciler üzerinde etkileri olmuştur. Birincisi servet etkisidir, müşterek fon

¹⁵ Gürsoy, **a.g.e.**, s.88.

¹⁶ **a.g.e.**, s.89.

¹⁷ **a.g.e.**, ss.91-92.

firmalarında, birçok insan için hisse senetleri emeklilik programlarının önemli bir parçasını oluşturuyordu ve kâğıt servetlerinin 500 milyar dolarlık bölümünü kaybettiler. İkinci olarak, Amerikalıların büyük bir çoğunluğu hisse senedi sahibi olsa bile harcama eğilimleri konusunda daha muhafazakârdı. İnsanlar bir içsel tepki ile araba, konut, mobilya gibi ihtiyaçlarını ertelemişlerdir.¹⁸

1.1.5. 1992 Döviz Kuru Mekanizması Krizi

Avrupa Birliğinde 1992'nin ortasına kadar para birliğine sorunsuz bir geçiş yapılması yönündeki beklentiler istikrar sağlayıcı sermaye akımlarının güç kazanmasına yol açmıştı. Bu faiz oranı marjlarının daralmasına sebep oldu ve bu daha önce enflasyonist baskıların olduğu bazı ülkelerde parasal koşulların gevşemesine yol açtı. Ekonomik koşullardaki farklılıklar büyük ölçüde azaldı. Maastricht Antlaşmasının onay sürecinin zor ve sıkıntılı geçmesi, antlaşmanın daha işin başında sorgulanmasına neden oldu ve bu tür siyasal gelişmeler piyasaları olumsuz etkiledi. Sermaye akımları tersine dönme eğilimindeydi ve ancak marjların genişletilmesi ile tutulabilirlerdi. Ancak genişleyen marjlar, ülkelerin kendi döviz kuru mekanizması paritelerine sıkı sıkıya bağlı kalacakları taahhütlerini görmek uzaktı. Bu durum Antlaşmanın sürdürülebilirliği hakkında oluşan kuşku artırdı. Bazı ülkelerde daha yüksek faiz oranları, yüksek borç stokunun servis maliyetinin çok yüksek düzeylere çıkmasına yol açtı. 28 Ağustos 1992'de İtalyan Lireti, İtalyan Merkez Bankası'nın rezervlerindeki azalma ve kamu maliyesinde bozulma nedeniyle ERM bandının alt çizgisine geriledi. İtalyan lireti devalüe edildi. Diğer bazı ülkelerde artan faiz oranları konut sektöründe depresyonu şiddetlendirdi ve ellerinde ipotekli senetleri bulunduranlar şiddetli baskılarla yüz yüze geldiler. Sonunda birkaç ERM ülkesinin yanı sıra ulusal paralarını Alman Markına bağlamış olan bazı üye olmayan ülkeler hacimli spekülasyon baskıları karşısında döviz kurlarını yeniden düzenlemek veya sabit kurları terk etmek zorunda kaldılar. Kriz İngiltere, İtalya ve Finlandiya'yı ERM'den çekilmeye zorladı.¹⁹

ERM krizinin nedenlerine bakıldığında, izlenen makroekonomik politikalar ve siyasal nedenlerdi, talep yetersizliği nedeniyle oluşan işsizlik ve para otoritelerinin

¹⁸ İlker Parasız, (2005), **Kalkınma Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.267.

¹⁹ Delice, **a.g.e.**, s.97.

işsizliği azaltmak için sabit döviz kurunu sürdürme amacıyla çelişen genişletici para ve maliye politikalarının yürürlüğe konmasıdır. Diğer bir neden ise Avrupa Birliği üyesi ülkelerin fiyat ve maliyet farklılıklarıydı. Son olarak Almanya'nın birleşmesi sonrasında artan harcamalar nedeniyle oluşan büyük tutarlı bütçe açıklarını finanse etmek için sıkı para politikası izlenmesi sonucu, paralarını Alman Markına göre sabitleyen ülkelerde bir mali genişleme olmaksızın sıkı para politikaları izlemeleri sebebiyle Avrupa ülkelerinin durgunluğa girmesidir.²⁰

1.1.6. Meksika Tesobono Krizi

Dünyada sermaye piyasaları dönüşüme uğramış, bu dönüşümünde bazı etkileri gözlenmekteydi. Bunlardan biri, portföy yatırımı şeklinde gerçekleşen sermaye akımının kısa süreli ve çabuk kaçabilen bir yapı sergilemesidir. 1990'ların başında, birçok ülke için, portföy yatırımı şeklindeki yabancı sermayenin büyük boyutlarda olması bazı sorunlar yaratmıştır. Bu ortamda, Meksika'da yaşanan krizin önemi yeni gelişen piyasalar döneminde ortaya çıkan ilk kriz olmasıdır. Yüksek meblağlara ulaşan sıcak para, Meksika ekonomisinde mevcut iken doğan bu kriz uluslararası yatırım fonu yöneticilerini paniğe sokmuştur. Vadesi gelmiş ya da gelmekte olan ve ciddi boyutlara ulaşan dolara endeksli kısa vadeli borçlanma araçlarının (tesobono) yükü altında Meksika gerçek anlamda bir batağa saplanmıştır.²¹

1980'li yıllarda Meksika hükümeti finansal liberalizasyon ve deregülasyon sürecini başlatmıştır. 1982 yılında Meksika'da yaşanan büyük borç krizi ve ardından uygulanan istikrar programı sürecinde ticaret bankaları kamulaştırılmıştır. Kamulaştırılan bankalar sıkı devlet kontrolüne tabi tutulmuştur; mevduat ve kredi faizleri ayarlanmış, krediler için ayrılacak karşılıklara ilişkin yüksek oranlar belirlenmiştir. Bir yandan büyük bütçe açığı diğer yandan yabancı sermaye ile finansman imkânında güçlükler yaşanması bankaları kamu sektörüne kredi vermeye yöneltmiştir. Sonuçta bankacılık sistemi tarafından özel sektöre açılan kredilerde önemli düşüş gözlenmiştir.²²

²⁰ Parasız, **a.g.e.**, s.268.

²¹ Özhan Üzümcüoğlu, (1995), "Meksika Ekonomisinde Yaşanan Krizin Temelleri ve Seyri", **İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:10, Sayı:109, Nisan, İstanbul, s.57.

²² Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.40.

1982 yılında yaşadığı krizden sonra IMF tavsiyelerini uygulamaya başlamıştı 1985'ten itibaren Meksika dış ticaretini radikal olarak serbestleştirdi: gümrük tarifeleri indirildi, özelleştirmelere hız verildi ve yabancıların mülk edinmesi konusunda katı kurallar gevşetildi. Ardından ABD ve Kanada ile serbest ticaret anlaşmasını imzaladı. 1991 yılında Meksika Pezo'sunu dolara bağladı.²³

1990–1994 arası yıllarda bir Meksika Mucizesi'nden söz ediliyordu. Özellikle pezo'nun dolara bağlanması'nın ardından kısa dönemli sermaye hareketlerinde büyük bir hızlanma görüldü.²⁴ Bu dönem içerisinde Meksika'da bankacılık sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştı: 1990 yılında Meksika'da hükümet tarafından kontrol edilen 20 kadar önemli banka bulunuyordu ve 6 büyük banka toplam kaynakların %70'ine sahipti. 1982'de kamusallaştırılmış olan bankaları tekrar özelleştirdi, yeni banka sahipleri bankalarda zaten varolan kredi problemlerini gözardı ettiler. Yatırımlarından kısa sürede kar etmek isteyen yeni banka sahipleri kredi miktarlarının hızla şişmesine yol açacak politikalar izlediler. Kredi kayıpları için ayrılan rezervler karlılığı arttırmak için düşük ölçülerde tutuldu. Özel sektöre verilen kredi 1987'den 1994'e kadar reel terimlerde 5 kat artmış, toplam kredilerin payı 1990'da GSMH'nın %1'in den 1994'te %3,7'sine çıkmıştı. Bu arada sorunlu krediler yüzdesi de %3'lerden %8,4'e tırmandı. Bu ortam içerisinde para politikası gevşetilmeye başlandı.²⁵

Finans çevrelerinde hükümetin seçimlere popülist politikalarla gittiği, yapılması gereken reformların yapılmadığı, peso'nun aşırı değerlendirildiği konuşulmaya başlandı. Bu gibi politik ve ekonomik endişeler yaz aylarında önce Meksikalı kapitalin Amerika'ya kaçmaya başlamasına yol açtı. Daha sonra da yabancı sermayenin çıkışı başladı. Bu çıkış hızlandıkça Meksika hükümetine yapılan baskı da arttı. Hükümet peso üzerinde oluşan baskının ve yabancı sermaye hareketlerindeki olumsuzluğun geçici şoklar olduğunu düşünüyordu. Hükümet bu gibi baskılara karşı program başlangıcında yapılan devalüasyonu yeterli buluyor, yüksek döviz rezervlerine güveniyordu. Enflasyonun %8 civarlarında olduğuna, dış borçların azaltıldığına, kamu açıklarının kapatıldığına, ihracatın hızla arttığına işaret ediyorlardı. Hükümet faizleri artırarak pesoyu band içinde tutabileceğini umdu. Devalüasyon nedeni ile kaçan parayı

²³ Parasız, a.g.e., s.269.

²⁴ a.g.e., s.269.

²⁵ Volkan Kübalı, (2000), "1994–1995 Meksika Krizi", **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ağustos, Ankara, s.3.

durdurmak için iç borcu peso'dan dolara endeksli kısa vadeli bonolara (tesobono) çevirerek, kur riskini yatırımcıdan aldı. Böylece risk yatırımcıdan hükümete aktarılıyordu. Kazancı da kaybı da katlayacak bu karar belki de son çare olarak düşünülmüştü. 30 milyar dolarlık tesobono çıkarımı bile daha güçlü tedbirler uman yatırımcılar için yeterli olmadı. Olumsuz gelişmeler (pesodan kaçış, döviz rezervlerindeki erime) devam etti. Döviz rezervlerinin tükeneceğinin anlaşılması üzerine 20 Aralık'ta kur bandı genişletildi. Bandın delinmesi üzerine peso 22 Aralık'ta dalgalanmaya bırakıldı. Peso çok hızlı bir şekilde düştü ve yabancı sermaye tamamen kaçtı.²⁶

Kriz Meksika ile ekonomik benzerliği olmayan Latin Amerikan ülkelerine de yayıldı, %20'lik bir devalüasyon ekonomik açıdan yeterli olabilecekken, peso 1995'te %50 kadar değer kaybetti. 1994'deki olumsuz gelişmelere rağmen politikalarını değiştirmeyen -aksine tesobono çıkarımı ile riski arttıran- hükümet devalüasyon için döviz rezervlerinin erimesini beklemişti. Daha sonra da para kurundaki değişiklik beraberinde kapsamlı bir ekonomik iyileştirme programı açıklamamıştı. Bu olaylar ekonomik yönetime olan güvenin sarsılmasına yol açmıştı.²⁷

Meksika'daki ekonomik kriz, uzun zaman uygulanan liberalleşme stratejisinin herkese sürekli yarar sağlayacağı yönünde yerleşen resmi görüşe olan güvenin azalmasına, gelişmekte olan ekonomileri yönetenlere, portföy yatırımı şeklinde gelen yabancı sermayenin geldiği kadar süratle geri dönebileceğini, bu gelişmeler sonucunda, sermaye piyasası çökmekte, yerli para hızla değer kaybetmekte ve borçları geri ödeyememe riski doğmaktadır.²⁸

1.1.7. Brezilya Bankacılık Krizi

Enflasyonla mücadele için 1994 yılında uygulanmaya başlanan Real Plan'dan önce Brezilya'da hiperenflasyon yaşanmaktaydı ve bu hiperenflasyon ortamında nispeten düşük kalmış olan reel mevduat faiz oranları çok şubeli bir bankacılık yapısını teşvik etmiştir. 1994 yılında Real Plan uygulamaya konulduğunda döviz kuru sabitlenmiş ve hiperenflasyon hızla bu duruma uyum sağlamış, enflasyondaki gerileme

²⁶ Kübalı, **a.g.m.**, ss.3-4.

²⁷ **a.g.m.**, s.4.

²⁸ Üzümcüoğlu, **a.g.m.**, s.68.

bankacılık sisteminin enflasyon bazlı gelirlerini kaybetmesi sonucunu doğurmuştur. Bu gelirlerin 1990–1993 yılları arasında ortalama büyüklüğü milli gelirin yüzde 4’ü ve bankacılık kesimi katma değerinin yüzde 40’ı civarındaydı. Real Plan uyarınca gerileyen enflasyon sürecinde bankacılık kesiminin mevduat hacminde reel olarak ciddi miktarda artış kaydedilmiş ve bu durum bankalar üzerinde kaynakların plase edilmesi yönünde ciddi bir baskı yaratmıştır. Hızla yükselen kredi hacmi bankaların enflasyon gelirlerinin kaybından uğradıkları zararı kısa vadede dengelemişse de bankacılık sisteminin uyum sağlama çabalarını geciktirmiştir.²⁹

1994 Meksika Krizi ve bunun sonucunda Brezilya’dan önemli miktarda yabancı sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bu durum etkisini en çok Brezilya parası ve bankacılık sektörü üzerinde göstermiştir. Esnek kur sisteminde yabancı sermaye girişinin tersine dönmesi, ülke parasının değer kaybetmesine, ardından da fiyatların artmasına ve bankacılık sisteminin aktif ve pasifinin reel değerinin düşmesine neden olmuştur. Brezilya’daki gibi sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde ise bu tür şoklar ödemeler dengesi krizine yol açarak kredi maliyetlerinin artmasına ve banka finansman kaynaklarının kötüleşmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak Merkez Bankasının faiz oranlarının artmasına neden olmuştur. Artan kısa dönemli faiz oranlarına karşı koruma çabaları, ekonominin önemli ölçüde daralmasına, kredilerin geri dönememesine, iflaslara ve bankalar için oldukça güç bir döneme girilmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, 1994 yılında takipteki alacakların toplam krediler içindeki payı %5,75 iken bu oran 1995 yılında %17’ye sıçramıştır.³⁰

Bankalar faize duyarlı yükümlülüklerinin arttığı ve acil olarak gelire ihtiyaç duyduklarından riskli kişi ve kurumlara kredi vermeye başlamışlardı. Yanlış seçim problemi donuk kredilerin artmasına neden olmuş, ekonomide daralmaya neden olmuştu. Donuk alacakların artması, özellikle kamu bankaları üzerinde istikrarı azaltıcı bir etki yaratmıştır. Brezilya’nın kamu bankaları sağlam bankacılık, etkin kredi ve risk yönetimi becerilerini geliştirememişlerdir. Kamu bankaları özellikle ekonominin iyi işlediği zamanlarda dikkatli analiz yapmadan kredi vermişler ve tüketimdeki talep patlamasının sona ermesiyle zor duruma düşmüşlerdir. Bunlara ek olarak, özel

²⁹ Aydan Aydın vd., (1999), **Bankacılıkta Mali Bünye Sorunları ve Yeniden Yapılandırmada Ülke Uygulamaları**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, s.30.

³⁰ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.46.

bankaların kamu bankalarından aldıkları kredileri ödeyememeleri nedeniyle kamu bankalarından oldukça kötü durumlara girmişlerdi.³¹

1.1.8. Arjantin Krizi

Arjantin ekonomisinde 1991–1994 yılları arasında ortaya çıkan gelişmeler. Sabit kur uygulaması ve yavaş düşen enflasyona bağlı olarak değerli reel döviz kuru, rekabet gücü kaybı, dış ticaret açığı ve yüksek miktarda sermaye girişi, tüketim artışı, hizmet ve içe dönük sektörlerde yatırım ve büyüme, reel sektörün rekabet gücü kaybında artış şeklinde özetlenecek bir döngü oluşturmuştu. Bu döngü bir yandan devalüasyon beklentisi ile yabancı sermayeyi kaçırırken diğer yandan dış borç servisinin yapılanmaması olasılığını kuvvetlendirdiği için aynı sonucu kuvvetlendirmekteydi. Dış kaynak girişine sıkı sıkıya bağlı olan bu politikalar para kurulu uygulaması ile birleşince ekonomide daralma süreci kaçınılmaz olmaktadır.³²

2000’li yıllar, finansal krizlerin ekonomilerin reel kesimlerinin yanı sıra, siyasal ve toplumsal boyutta da önemli ölçüde olumsuzluklarla sonuçlanabileceğini ortaya koyan ciddi krizlerle başladı. Arjantin’de patlak veren kriz toplumun bütün katmanlarını etkileyen sosyal patlamalara kapı araladı. Krizlerin kökeninde yatan faktörler; yapısal ve makroekonomik sorunlar, finansal sistemin (özellikle bankacılık sisteminin) sorunları, sabit kur uygulamaları, yabancı sermaye girişlerinin ve liberalizasyonun yol açtığı sorunlar, politik istikrarsızlıklar ve dışsal şoklardı.³³

Arjantin, 2001 yılı sonuna kadar uyguladığı ve 2001 krizinin koşullarını oluşturan iktisat politikalarını Mart 1991’de uygulamaya konulan Konvertibilite (Cavallo) Programı ile başlatmıştır. Programın başlatıldığı sırada, Arjantin uzun yıllardır süregelen hiperenflasyonla yaşamaktaydı. Bu nedenle programın öncelikli hedefi enflasyonist süreci kırmak ve parasal istikrarı sağlamak şeklinde belirlenmişti.

³¹ a.g.e., s.47.

³² Nurhan Yentürk, (2002), “Arjantin Krizi: Dış Borç ile Tango”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:17, Sayı:193, Nisan, İstanbul, s.58.

³³ Nihat Işık, (2005), “Finansal Krizlerin Ortaya Çıkmasında Sermaye Hareketlerinin Rolü: Rusya, Türkiye ve Arjantin Krizleri”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:2 Cilt:5, Aralık, Konya, s.88.

Enflasyonist süreci kırmak için seçilen araç, dönemin hâkim uluslararası finans paradigmasına uygun olarak para kurulu sistemi olarak belirlenmişti.³⁴

Bu esaslar çerçevesinde hazırlanan Konvertibilite (Cavallo) Programının temel unsurları şu şekildeydi: Yerel para peso ile ABD doları arasındaki parite sabitlenmiş, para basımı uluslararası rezervlerdeki net değişime bağlanmış, Merkez Bankası'nın kamuya kredi açması kanunla yasaklanmış, kamu maliyesi alanında disiplinin sağlanması ve sürdürülmesi için siyasi çevrelerde uzlaşma sağlanmış, yapısal reformlar ve özelleştirmeye hız verilmiştir. Bu program 2001 yılı sonuna kadar yaklaşık on sene sürdürülmüştür. İlk yıllarda olumlu gelişmelerin yaşandığı ekonomide, daha sonra para kurulu uygulaması paralelinde etkin bir para politikası yürütülememesi sonucu ekonomik büyüme sağlanamamış ve son yıllarda üst üste üç yıl daralma görülmüştür. Bu durum vergi gelirlerini düşürmüş ve işsizliği artırmıştır. Vergi gelirleri gerilerken kamu harcamalarında aynı oranda indirimlerin mümkün olmaması sonucu bütçe açığı büyümüştür. Açığın finansmanı için iç ve dış borçlanmada artışa gidilmiştir. Kamu açığını büyüten bir başka neden ise federal bir devlet olan Arjantin'de eyaletlere tanınan geniş mali özerklik olmuştur. Merkezi hükümet, kendi bütçesini kontrol edebilse dahi, eyalet hükümetlerinin harcamalarını her zaman kontrol edememiş ve kamu maliyesi disiplininin sağlanması mümkün olmamıştır.³⁵

Arjantin'de yaşanan krizin nedenleri konusunda, yapılan araştırma ve yorumlar genelde 1999'da yürürlüğe giren Konvertibilite Programının ortaya çıkardığı zaafılara işaret etmektedir. Özellikle sabit kur sistemi sıcak para girişine yol açmış, para kurulu uygulaması ise ekonomik büyümeyi sağlayacak para politikası önlemlerini imkânsızlaştırmıştır. Ekonomik büyüme sıcak para girişinin bir fonksiyonu haline gelirken, aynı süreç kamu ve özel kesim tasarruflarının dış tasarruf tarafından ikame edilmesi sonucunu doğurmuştur. Konvertibilite planı çerçevesinde, hükümetin bütçe açığını ancak yurtiçi veya uluslararası sermaye piyasalarında borç araçları ihraç etmesi suretiyle finanse etmesine izin verilmekteydi. 2001 yılı itibariyle 146 milyar dolara ulaşan ve vadesi kısa olan dış borçların kontrolsüz artışı Arjantin'i moratoryum ilan etmeye sevk etmiş ve bu durum Arjantin ekonomisine olan güveni iyice azaltmıştır.

³⁴ Alpan İnan, (2002), "Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi", **Bankacılar Dergisi**, Yıl:13, Sayı:42, İstanbul, ss.57-58.

³⁵ İnan, **a.g.m.**, s.58.

Tüm bunlara ülkede artan yolsuzluklar da eklendiğinde, Arjantin için kriz kaçınılmaz olmuştur.³⁶

1.1.9. Doğu Asya Krizi

1997 yılının ilk çeyreğinde Tayland ve Güney Kore’de şirket iflasları ile ilk sinyallerini vermeye başlayan, Temmuz ayında Tayland para birimi Baht’ın devalüe edilmesi ile zirveye tırmanan gerginlikler daha sonraları komşu ülkelere sıçramış ve birçok mali piyasayı sarsmıştır.³⁷ Bu mali kriz uluslararası yatırımcıların, bu ekonomilerin paralarının dolarla olan bağlantısının daha fazla koruyamayacağını düşünerek, karşı bir spekülasyona girişmesiyle ortaya çıkmıştır.³⁸

Tayland, daha sonrada Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore, Doğu Asya’da kriz süreci öncelikle bir finans krizi şeklinde kendini göstermiş ve bölge ülkelerine yönelik uluslararası fon akımlarının aniden yön değiştirmesiyle patlak vermiştir.³⁹

Doğu Asya krizinin oluşmasındaki nedenlere bakıldığında, 1990’lar boyunca hemen tüm Doğu Asya ülkelerinin reel döviz kurları aşırı bir değerlenme sürecindedir. Dolayısıyla, biriken cari açıklar, 1997’deki spekülatif saldırı karşısında ulusal ekonomileri hazırlıksız yakalamıştır. Cari işlemlerdeki açıklar ve bunun sonucu olan dış borç birikimi çoğunlukla yanlış sektörlerde yatırıma dönüşmüş, yatırımlardan beklenen getiriler, maliyetlerini karşılamamıştır. Denetimsiz kalan bankacılık sektörü aşırı borçlanmaya yönelmiş, kısa vadeli borçların geri ödenmeme riski bu ülkelere yönelik sermaye akımını kesmiştir. Bu süreçten doğan döviz krizi, ulusal para cinsinden borç servisi yükünü arttırmış ve krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Elde edilen dış kaynaklar çoğunlukla yatırımların ve sermaye birikiminin finansmanı yerine, spekülatif nitelikli finansal araçlarda değerlendirilmiş ve menkul kıymet fiyatlarında aşırı bir şişkinlik yaratmıştır. Krizin diğer pazarlara yayılmasının ardından uluslararası sermaye

³⁶ Işık, a.g.m., s.89.

³⁷ Erol Bulut, (1999), “Tayland Ekonomisi ve Kriz”, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:10, Sayı:34, Ankara, s.55.

³⁸ İbrahim Acar ve Ali Yavuz, (1999), “Globalleşme Olgusu ve Finans Piyasalarının Gelişimi”, **Ege Bölgesi Maliye Bölümleri Araştırma Görevlileri Sempozyumu**, İzmir, s.34.

³⁹ Erinç Yeldan, (1998), “Doğu Asya Krizinin Etkileri Üzerine Bir Makroekonomik Genel Denge Modelinin Sonuçları”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:13, Sayı:146, Mayıs, İstanbul, s.10.

piyasalarında artan güvensizlik olgusunun getirdiği rekabetçi devalüasyonlar ve faiz hadlerinin yükseltilmesi olguları yatmaktadır.⁴⁰Bölge ülkelerinde şirketlerin bankalardan; bankalarında uluslararası piyasalardan aşırı borçlanmaları ve bu borçlanmanın finansal sağlık açısından denetimsiz oluşu ve borcun ödenememesi durumunda kamu garantör olarak algılanmıştı. Bazı firmalarla yakın bankalar arasındaki organik ve yakın ilişki nedeniyle bu firmaların kayırılması, yatırım karlılık oranları düşük olsa da projelerinin desteklenmesine neden olmuştur.⁴¹

Doğu Asya krizinin en önemli iki sonucu bulunmaktaydı, sermaye piyasasının serbestleşmesi, gelişmekte olan ülkelerdeki mali piyasaların kısa vadeli sıcak paradaki dalgalanmalara açılması tehlikelidir. Hindistan ve Çin'in gelişmekte olan ülkeler arasında kriz geçirmeyen iki büyük olması şans eseri değildi. Her ikisi de sermaye piyasasının serbestleşmesini reddetmişti. İkinci sonuç ise son derece bütünleşmiş bir dünyada, küresel istikrarı artıracak ve gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeyi teşvik edecek şekilde kuralları tespit edecek güvenilir ve finans kurumuna duyulan ihtiyaçtı.⁴²

1.1.10. 2007 Dünya Ekonomik Krizi

2007 yazında ABD'de başlayan ve 2008 Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. Yatırım Bankası olan 158 yıllık Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklayarak batmasıyla etkisi bütün dünyaya yayılmaya başlayan kriz, 1929 Büyük Buhranından sonra, dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak tanımlanmaktadır. Bu krizin temel nedenleri olarak, ABD'nin gayrimenkul piyasasında son yıllarda yaşanan aşırı fiyat artışları, geri dönmeyen riskli konut kredileri ve bunlara bağlı olarak çıkartılan finansal yatırım araçlarında buhar olup giden milyar dolarlar gösterilmektedir.⁴³

⁴⁰ Yeldan, **a.g.m.**, s.10.

⁴¹ Suat Öksüz, (2001), "Doğu Asya Mucizesi'nin Dünü ve Kriz'in Bugünü Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar", **Ege Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, İzmir, s.46.

⁴² Joseph E. Stiglitz, (2007), "On Yıl Sonra Asya Krizi, Project Syndicate", **Ekonomik Forum**, Ağustos, Ankara, s.77. <http://www.tobb.org.tr/ekonomikforum/2007/08/SAYFA%2076-77.pdf>, (13.05. 2009).

⁴³ Ali Ünal ve Hüseyin Kara, (2009), **Küresel Kriz ve Türkiye**, Ekonomi ve Politikalar Araştırma Merkezi, Şubat, İstanbul, s.4.

Krizin en önemli nedenlerden biri, ABD’deki mortgage piyasasının eşik altı denen alt gelir gruplarına verilen ve ödenmesi daha sorunlu olan mortgage ürünlerinin gelişmesine bağlanabilir. İkinci bir neden ise ABD ve dünyada devam eden finansal serbestleşme, mevduat ve yatırım bankacılığı arasındaki engellerin kaldırılması ve türev piyasalarının olağanüstü gelişmesidir. Bütün bunlara bağlı olarak yaşanan düşük faiz yüksek likidite rejimidir. Düşük faiz rejimi altında eşik altı mortgage piyasasının özendirilmesi ABD’deki ev fiyatlarında büyük çaplı artışlar meydana getirdi. ABD’deki ev fiyatları 2007 sonunda en yüksek noktasına ulaştıktan sonra hızlı bir düşüş göstermeye başladı. Birçok kişi bu olaya ev fiyatlarındaki köpüğün patlaması ya da ev fiyatlarında son yıllarda görülen artışların sürdürülemeyecek duruma gelip inişe geçmesi olarak ele aldı. ABD’deki finans piyasalarından başlayarak mortgage kredilerinin paketlenerek çok geniş hacimli bir menkulleştirilmiş mortgage kredisi ürünleri ortaya çıkmıştı. ABD’deki ev fiyatlarındaki düşüşle birlikte menkulleştirilmiş mortgage kredisi ürünleri ürünlerini portföylerinde tutan banka ve diğer finans kuruluşlarının bilançolarında zararlar meydana gelmeye başladı.⁴⁴

ABD’deki bankalar, ekonomiyi inşaat sektörü aracılığı ile canlandırmak için, ödeme gücü ve kredibilitesi görece düşük riskli kişi ve kurumlara, subprime mortgage kredileri vererek, yüksek riskli kredilerin boyutunu 1,5 trilyon dolara yükseltmişlerdir. Bankalar daha sonra daha fazla kredi verebilmek için, bu riskli gruba verilen kredilerden doğan alacaklarını teminat göstererek, emlak tahvilleri çıkarıp bunları piyasadaki benzerlerine göre daha yüksek faizle (riski büyük olduğu için), ağırlıklı olarak riskli yatırımlardan yüksek kârlar elde etmeyi hedefleyen hedge fonlara satmışlardır. Ayrıca ipotekli gayrimenkuller üzerinden, emlak fiyatlarının artan kısmına yeni ipotekler yapılarak, yeni kredilerin alınması reel karşılığı olmayan kredi hacmini artırmıştır. ABD’deki mortgage piyasasında verilen kredilerin yaklaşık üçte birinin değişken faizli krediler olması da mali piyasaları zor duruma sokmuştur. Diğer önemli bir husus, kredi alanlara kredi kullanımına ilişkin masraflar ve diğer tüm detaylar hakkında yazılı bir bilgilendirme yapılmaması sonucu ortaya çıkan asimetric

⁴⁴ Sumru Altuğ, (2009), “Kriz, Dünya ve Türkiye”, **TİSK Akademi**, Özel Sayı: II, Ankara, s.71.

enformasyon, konut satın almanın bir yatırım aracı olarak algılanmasına ve kredi ödemelerinde beklenmedik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁴⁵

Mortgage kredilerinin geri dönüşündeki aksaklık sonucu bankalar verdikleri kredilerde daraltmaya gidince ev talebi ve fiyatları düşmüştür. Mortgage borçlularının paniğe kapılarak evlerini satmaları ya da ödeme güçlüğü nedeni ile bankaya bırakmaları fiyatları daha da düşürmüş ve emlak tahvillerinin teminatı olan evler kağıtların nominal değerini karşılayamaz hale gelmişlerdir. Verilen kredileri tahsil edemeyen bankalar kaynak sıkıntısı içine girmişler ve finansal piyasalarda oluşan güvensizlik sonucu bankaların birbirlerine borç verme konusunda çekingen davranmaları, likidite sorununu doğurarak mali sistemin durmasına yol açmıştır.⁴⁶

1.2. KRİZ KURAMLARI

1.2.1. Clement Juglar

Juglar 1862 yılında yayınladığı Fransa, İngiltere ve Birleşik Amerika da Ticari Krizler ve Onların Dönemsel Tekrarı adlı kitabında ekonomik yaşamda düzenli bazı dönemsel hareketler olduğunu öne sürmüştür. Nüfus, evlilik, doğum ve ölüm gibi toplumsal olayların refah ve bunalım dönemlerinden önemli ölçüde etkilendiğini tespit etmiştir. Juglar’a göre krizler tıpkı hastalıklar gibi, ticaret ve sanayinin egemen olduğu toplumların bir koşuludur. Her ne kadar önceden tahmin edilmeleri ve hafifletilmeleri bir ölçüde mümkün ise de, ileri ekonomik toplumlarda tümüyle önlenmeleri mümkün değildir. Kötü hasatlar ve savaşlar bu dalgalanmaları şiddetlendirebilir, fakat dalgalanma şeklindeki dönemsel hareketler, bu gibi etkilerden ayrı ve uluslararası bir olaydır. Refah dönemlerinin muntazam ve ritmik bir şekilde krize dönüşmesi, daha sonra atlatılması ve yeniden refah dönemine yönelmesi söz konusudur.⁴⁷

Juglar, bu devresel hareketleri incelemek için fiyat ve faiz oranları istatistiklerine ek olarak dört finansal veri üzerinde durmuştur. İskonto ve avans miktarları, kıymetli maden rezervleri, kağıt para sirkülasyonu, mevduat ve cari hesap tutarı. İskonto ve avans miktarları ile kıymetli maden rezervlerinde meydana gelen

⁴⁵ Ufuk Bakkal ve Nazan Susam, (2008), “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek”, **Maliye Dergisi**, Sayı:155, Temmuz-Aralık, Ankara, s.72.

⁴⁶ Bakkal ve Susam, **a.g.m.**, s.73

⁴⁷ Vural Fuat Savaş, (1999), **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.628.

hareketler, kriz ve refah dönemlerinin sıklığını belirler. Ticari senetler arttığında ve madeniz rezervler azaldığında kriz dönemi yaklaşıyor demektir. Bankalardaki para rezervlerinin azalması bir patlamanın habercisidir.⁴⁸

Juglar çalışmasında, devresel dalgaların varlığını ve meselenin iktisadi krizden ibaret olmayıp, sistemde dengenin bulunmadığını, gelişme sürecinin istihdam, üretim ve gelirdeki iniş çıkışlarla belirlediğini göstermiştir. Böylece devresel dalgaların, her safhasının diğerini izlediğini ortaya koymuştur. Genişlemenin büyüklüğü, yani yatırımların ve üretimin artması, talep artışı ile izlenmediği takdirde, genişleme sürecinden kısmen sert bir kopmanın koşullarını yaratacaktır. Hem üretimin eritilememesi, hem de anahtar sektörlerle yatırılan sermayenin karşılığının alınamaması, kâr beklentilerini karamsarlaştıracak ve borsayı çökertecektir. Bu konjonktürün dönüm noktasıdır, yani krizdir. Kriz ilk etkilediği sektörlerden başlayarak yayılacak, tüm sanayiye kapsayacak ve zincirleme etkiler yaratacaktır: Üretim, fiyatlar, kârlar, ücretlerin satın alma gücü ve buna bağlı olarak talep düşecektir.⁴⁹

1.2.2. John Maynard Keynes

Keynes; krizi, yükselen konjonktür ortamında, ekonomik ajanlar tarafından genellikle öngörülme ve çoğu zaman şiddetli ve ani olarak meydana gelen bir olay olarak betimler.⁵⁰ Keynes'e göre ekonomide dengesizlik ve kriz başlıca üç etkene bağlıdır. Bunlar eksik istihdam, eksik tüketim ve para piyasasının karmaşık yapısıdır. Genel Teori'den çıkarılabilecek sonuçları da basitleştirerek başlıca dört başlık altında toplayabiliriz: Ekonomiler oldukça sık olarak yetersiz toplam talep sorunuyla karşılaşabilirler, bu durum ise irade dışı (gönüllü olmayan) işsizliğe yol açar. Ekonomi kendiliğinden otomatik olarak talep eksikliğini gideremez, böyle bir mekanizma çalışsa bile süreç yavaş ve sancılıdır. Hükümet (veya kamu) politikaları ile talep artırıldığı ölçüde işsizlik hızla azaltılabilir. Para arzının artırılması bile bazen özel kesimi daha fazla harcama yapmaya ikna edemediği için devlet harcamaları gereklidir. Bu sonuçlar

⁴⁸ Savaş, **a.g.e.**, s.628.

⁴⁹ Gülten Kazgan, (2004), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.435.

⁵⁰ Kemal Çakman ve Fahriye Öztürk, (2002), "Keynes, Krizlerin Dinamiği ve Globalizasyon", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:17, Sayı:190, Ocak, İstanbul, s.13.

kapitalizmin düzenlenmesi için devlet müdahaleciliğinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁵¹

Keynes Genel Teori kitabında istihdam düzeyinin nasıl belirlendiğini anlatmaktadır. İstihdam düzeyini etkileyen toplam talebin bir bileşeni olan yatırımı yatırımcıların beklentileri ile açıklamaktadır. Keynes girişimcilerin yatırım ile ilgili beklentilerini oluştururken kararların anlık iyimserliğe bağlı olduğunu belirterek, bu davranış biçimini hayvani içgüdü ile açıklar. Bu kavram yatırım kararının subjektif değerlendirmeler ile yapıldığının gösterir. Bu nedenle güven ortamındaki bir değişiklik yatırım kararlarını etkilemektedir. Yatırım düzeyindeki değişiklikler toplam talebi dolayısıyla gelir ve istihdam düzeyini etkiler. Keynes’e göre tam istihdama ulaşıncaya kadar üretim düzeyi toplam talep tarafından belirlenir. Üretim düzeyi ve istihdam cari dönemde alınan üretim kararına, üretim kararı da o anki yatırım ve ilerde beklenen tüketime bağlıdır. Keynes yatırımların optimal düzeyinin altında olmasının nedenini belirsizliğe bağladığından belirsizlik Keynes’in analizinde önemli yer tutmuştur. İstihdam düzeyi cari beklentileri ve riski yansıtır. Risklerin ortadan kaldırılması ile yatırımlar ve dolayısıyla üretim düzeyi artar. Keynes’e göre yatırımlarla ilgili üç tip risk vardır. Bunlardan ilki doğanın kendisinde olan ve yok edilemeyen belirsizlik diğeri finansal varlıkların reel değerindeki değişikliklerden dolayı olan servet kayıpları ve sonuncu risk ise ahlaki tehlikedir. Yatırımcı yatırım kararlarını bu üç risk altında gerçekleştirmektedir.⁵²

Bu yaklaşımın kriz dinamiğini açıklamakta yaşamsal bir önemi vardır. Alçalan konjonktürde, resesyon veya depresyon devresinde satılamayan mallar stoklarda birikmeye başlar ve satış beklentileri hızla inişe geçer. Dolayısıyla işverenler üretimi kısarlar. Üretimin kısılması, istihdamın azalması ve toplam gelirin düşmesi demektir. Toplam gelirdeki azalma, hemen bir sonraki dönemde ve hatta beklentiler nedeniyle daha bile evvel aynı dönemde tüketim ve yatırım harcamalarını düşürür. Özellikle yatırım harcamaları daha hızlı düşer; çünkü üretimin kısılması kapasite kullanımını düşürmüştür. Bu durumda gelecekte üç-beş döneme ait ciro beklentileri de olumsuz olduğu için, yatırımlar durma noktasına gelir. Gelirler böylece daha da düşer. Buna

⁵¹ Sinan Sönmez, (2006), “Küresel Kapitalizm ve Keynes: Nasıl Bir Uyum? Genel Teori’den 70 Yıl Sonra”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: XXXI, Sayı:256, Ankara, s.47.

⁵² Nazende Özkaramete Coşkun, (2009), “Finansal Kriz: Keynes ve Minsky”, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:20, Sayı:73, Ankara, ss.2-3.

paralel olarak, bir sonraki dönemde, tüketim harcamaları daha da düşer. Depresyon konjonktürünün oluşmasında rol oynayan önemli kısır döngü böylece oluşur.⁵³

Keynes, tüketim eğilimini etkileyen faktörleri iki gruba ayırmaktadır: objektif ve sübjektif faktörler. Tüketim eğilimini belirleyen faktörler arasında, net gelirle istikrarlı bir ilişki içerisinde bulunmayan sermaye değerindeki değişimler ve maliye politikası da ön plana çıkmaktadır. Keynes, net gelirle istikrarlı bir ilişki içerisinde bulunmayan sermaye değerindeki değişimleri, kısa dönemde tüketim eğilimindeki değişimin en önemli nedeni olarak göstermiştir. Keynes'e göre, bireyleri tasarruf yapmaya sadece faiz oranları teşvik etmez, hükümetin maliye politikası da bu konuda etkilidir. Maliye politikasının daha adil bir gelir dağılımı için planlı bir araç olarak kullanılması durumunda, tüketim eğilimini artırıcı bir etkiye sahip olacağı açıktır. Ayrıca Keynes kamu borcu, vergiler ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiyi de açıklamaktadır, kamu borçlarının azaltılması için hükümetçe oluşturulan ve klasik vergilerle finanse edilen fonların toplam tüketim eğilimi üzerindeki etkisinin de dikkate alınması gerekir. Bunlar kurumsal tasarrufların bir türü olduğundan, büyük ölçekli bir kamu borcunu azaltma politikası, belirli şartlar altında, tüketim eğilimini azaltıcı bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle kamunun borç alma politikasından aksi istikametteki bir borç ödeme politikasına dönüşü, efektif talepte ciddi bir daralmaya yol açma potansiyeli taşır.⁵⁴

Marjinal tüketim eğilimini, gelirdeki bir artışın tüketime harcanan oranı olarak ifade eden Keynes, gelir ne denli yüksekse, ortalama ve marjinal tüketim eğiliminin o denli küçük olacağını vurgular. Dolayısıyla halk zenginleştikçe ortalama tüketim eğiliminin de düşeceğine işaret eden Keynes'e göre, kapitalizm geliştikçe toplumun potansiyel üretim kapasitesi ile tüketim arasındaki farkta büyüyecektir. Bu, yetersiz talep kaynak krizlerin oluşumunda rol oynayan önemli bir etmendir.⁵⁵

Keynes, para arzındaki bir artışın, faiz oranı üzerinde göreceli olarak küçük bir etki yaratabileceğine dikkat çekmektedir. Para arzındaki büyük ölçekli bir artış gelecek hakkında öyle büyük bir belirsizlik yaratabilir ki ihtiyat güdüsüyle para talebi artabilir, bu arada cari faiz oranının geleceği hakkındaki kanı toplumca öylesine paylaşılabılır ki

⁵³ Çakman ve Öztürk, **a.g.m.**, s.15.

⁵⁴ Ersan Bocutoğlu ve Aykut Ekinci, (2009), "Genel Teori, Küresel Kriz ve Yeniden Maliye Politikası", **Maliye Dergisi**, Sayı:156, Ocak-Haziran, Ankara, s.68.

⁵⁵ Çakman ve Öztürk, **a.g.m.**, s.18.

cari faiz oranlarındaki küçük bir değişme nakit paraya yönelik kitlesel bir hareket başlatabilir. İlginç bir şekilde, para arzındaki değişimlere karşı sistemin istikrarlılığı ve duyarlılığı, belirsizliğin ne olduğu ile ilgili fikirlerin varlığına oldukça bağlı durumdadır. Sistem için en iyisi, geleceği bilmektir. Keynes'in Genel Teoride para arzının artırılması ile uygulanacak bir genişleyici para politikasını bütünüyle etkisiz bulmadığını; ancak özellikle büyük kriz dönemlerinde para politikasının etkisinin de ciddi kısıtlamalara sahip olduğunu belirttiğini söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte, politika faiz indirimlerine dayalı geleneksel para politikası uygulamalarının, küresel ölçekte yaşanan güven bunalımına dayalı kredi tıkanıklığını ortadan kaldıramaması ve dolayısıyla ekonomik faaliyetler üzerinde istenen etkiyi yaratamaması sonucunda, gelişmiş ülke merkez bankaları ekonomiye doğrudan para aktarımını içeren geleneksel olmayan para politikası uygulamalarına yönelmişlerdir.⁵⁶

Keynes tam sermaye hareketliliği ile kontrol edilmeyen sermaye akışı arsında kesin ayırım yapmıştır. Kısa dönemli sermaye hareketleri Keynes'in analizinde temel aktivitedir. Kısa dönemli sermaye hareketlerini gerçekleştiren rasyonel bireylerin çıkarları toplumsal etkinlik ile zıtlıklar gösterebilir. Günümüzde ise teknolojik ilerleme ile sermaye hareketleri fazla hareketlidir. Sermaye hareketleri üç nedenden dolayı piyasa bozukluklarına neden olur.⁵⁷

- Büyük miktarlardaki sermayenin giriş ve çıkışları bir ülkedeki varlıkların değerini bir gecede değiştirebilir. Keynes sermaye hareketlerinin tam serbestisine belirsizliği artıracağından karşı çıkmıştır. Belirsizliğin artması iş ortamındaki güveni olumsuz etkilemektedir.
- Finansal varlıkların değeri iktisadi birimlerin bu varlıkların değeri hakkındaki beklentileri ile oluşturur.
- Yatırımcılar en yüksek geliri elde etmek için ülkelerin makroiktisadi politikalarına baskı uygulayabilirler.

⁵⁶ Bocutoğlu ve Ekinci, **a.g.m.**, ss.72-73.

⁵⁷ Özkaramete ve Coşkun, **a.g.m.**, s.4.

1.2.3. Irving Fischer

Fischer' göre gerek firmaların gerekse ülkelerin hızlı büyüme dönemlerinde aşırı borç birikimi oluşmaktadır. Bu borç birikimi finansal krizin meydana gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Finansal krizlerin parasal büyüklükler üzerindeki etkisi nedeniyle önemli olduğunu söyleyen parasalcı yaklaşıma kanıt olarak bu yaklaşım, finansal krizleri daha önce yaşanan aşırı genişlemenin zorunlu bir sonucu olan konjonktürün tepedeki dönüm noktasının temel unsurlarından birisi olarak görmektedir. Fischer'e göre konjonktürdeki aşağıya dönüş, iki temel faktör ile açıklanabilir: Aşırı-borçluluk ve deflasyon. Konjonktürde daha önce ortaya çıkan yukarı doğru çıkışa, ekonominin kilit sektörlerinde karlı yatırım fırsatlarına yol açan bir dışsal olay neden olmaktadır. Bu dışsal şok üretim ve fiyat artışlarına yol açarak anılan sektörlerde yeni yatırımları teşvik eder. Karlarla birlikte artan fiyatlar, daha fazla yatırımı teşvik ettiği gibi, sermaye kazançları için spekülasyonu da teşvik eder. Esas itibarıyla banka kredisi ile karşılanan ve bütünüyle borçla finanse edilen bu süreç, mevduatı ve para arzını artırarak fiyatları yükseltir. Devir hızı artar ve bu da genişlemeyi ateşler. Fiyatların artışı nominal borçtaki artışı telafi edip, mevcut borcun reel değerini düşürür ve daha fazla borçlanmayı teşvik eder. Bu süreç genel bir aşırı borçluluk durumuna yani ödeyebilirliği yitirme şansının gereksiz arttığı borçluluk durumuna kadar sürer.⁵⁸

Gelişmiş ülkelerde finansal istikrarsızlık, Irving Fischer tarafından ifade edilen “borç-deflasyon” süreci ile daha fazla yayılabilir. Ekonomik daralma ve bankacılık paniği sonucu para arzının azalması, fiyatlarda sert bir düşmeye yol açabilir. Deflasyon, firmaların net değerini daha fazla azaltır; çünkü borç yükü artar. Borç deflasyonu ile ters seçim ve ahlaki riziko problemleri çoğalır. Bu yüzden kredilendirme, yatırım harcamaları ve toplam ekonomik aktivite uzun süre artmaz.⁵⁹

⁵⁸ Koray Duman, (2002), “Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:4, Antalya, s.134.

⁵⁹ Ali Şen, (2006), “Asimetrik Bilgi Finansal Kriz İlişkisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:14, Kütahya, s.16. <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/14/1.pdf>, (12.06.2008).

1.2.4. Hyman Minsky

Minsky'nin Amerika Birleşik Devletleri ekonomisine ilişkin gözlemleriyle desteklediği finansal istikrarsızlık hipotezi, temelde kapalı bir ekonomi modeline dayanmaktadır. Dış ticaret ve sermaye hareketleri özellikle dışlanmamış olsa da, konjonktürel dalgalanma sürecinde belirleyici değildir. Oysa günümüzde küreselleşme nedeniyle dış ticaret ve sermaye hareketleri son derece önem kazanmıştır. Bununla birlikte Minsky'nin akademik mirasını sürdüren bazı iktisatçılara göre küreselleşme eğilimi, Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezini haklı çıkartmış ve bunun ötesinde finansal istikrarsızlığı da küreselleştirmiştir. Tıpkı bir ekonomide aşırı borçlanan firmalar nedeniyle finansal kırılganlığın artması gibi, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere borçlanmak yoluyla büyüme süreçlerini hızlandırmaları, bu ekonomilerin finansal kırılganlıklarını artırmaktadır. Dışa açık gelişmekte olan ülkeler, özellikle gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde önemli miktarlarda yabancı sermaye girişine maruz kalmaktadırlar. Bu durum ise bir yandan bu ekonomilerin borç yükümlülüklerini arttırırken, diğer yandan da döviz kuru artışı riskini yükseltmektedir. Bu tür bir finansal kırılganlık riski, sermaye hareketlerine yönelik kontrollerin yokluğunda daha da önem kazanmaktadır.⁶⁰

Minsky, kapitalist bir sistemde, sistemin doğası gereği finansal kırılganlığın var olduğunu belirtmektedir. Kapitalist sistemdeki finansal yapıları hedge, spekülative ve ponzi finansman biçiminde ayrımlandırılarak, krizi kapitalist sisteme içselleştirmektedir. Bu yapılara bağlı olarak da ekonominin istikrarlı finansal ilişkilerden istikrarsızlığa doğru meyledeceğini savunmaktadır. Ona göre, bir ekonominin finansal yapısının sağlamlığı ya da kırılganlığı, ekonomideki hedge, spekülative ve ponzi finansman birimlerinin kombinasyonu tarafından belirlenmektedir. Özsermaye finansmanı yapan ekonomik birimler sağlam olan kısmında, ağırlıklı olarak borçlu olan ekonomik birimler ise kırılgan kısmında yer almaktadırlar. Hedge, spekülative ve ponzi finansman terimleri, ekonomik birimlerin borcu geri öderken karşılaştıkları zorlukları göstermek üzere kullanılmıştır. Finansal yapılara ilişkin bu

⁶⁰ Tamer Ergül ve Oğuz Arslan, (2009), “Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Tobin Vergisi ve Uluslararası Finansal Sistem: Post Keynesyen Bir Çerçeve”, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:20, Sayı:72, Ankara, s.23.

sınıflandırma, normal işlemlere bağlı nakit akımları ile borca bağlı nakit ödeme yükümlülükleri arasındaki ilişkinin etrafında biçimlenmektedir.⁶¹

Sermaye malının kullanımından elde edilen gelirleri, ödeme yükümlülüklerini şimdi ve gelecekte aşan firmalar hedge durumdadırlar. Bu tip firmaların mevduat borçları fazla olmadığı gibi belirsiz borç yükümlülükleri de yükümlülüklerinin önemli bir kısmını oluşturmaz. Hedge durumdaki firmalar genellikle bir kriz sonrasında görülür, çünkü krizin ardından firmaların dış finansmana dayalı işlemleri azalırken, ödeme yükümlülükleri büyük oranda iç kaynaklardan sağlanır. Spekülatif firmalar kısa dönemde borç yükümlülüklerini yerine getiremezler fakat uzun dönemde böyle bir sorunları yoktur. Borç ödemelerini anapara ve faiz olarak iki kısma ayırırsak, spekülatif durumdaki firmaların gelirleri faiz ödemelerini karşılar fakat anapara ödemelerini karşılayamaz. Firma gelecekteki gelirlerinin anapara ödemelerini de karşılayacağını iddia ederek borçlanmaya çalışır. Bu durum spekülatif firmanın sadece borçlarının faizini ödeyerek, anaparayı ödeyemeden çevirebildiği anlamına gelir. Hedge durumdaki bir firmanın gelirlerindeki azalma firmayı spekülatif duruma sürükler. Ticari bankalar spekülatif duruma bir örnektir, çünkü uzun vadedeki durumunu koruyabilmek için kısa vadede sürekli borçlanırlar. Ticari bankaların kredi ve mevduat vadeleri arasındaki farklar spekülatif finansman göstergesi olarak alınabilir. Ticari bankaların kredi vadeleri mevduat vadelerine göre daha uzun olduğu için, sürekli spekülatif finansman durumunda çalışırlar. Ancak aradaki fark arttıkça, finansal sistemdeki kırılganlığın da arttığı söylenebilir.⁶²

Firmanın kısa dönem gelirleri borç faizlerinin ödenmesine yetmiyorsa firma ponzi durumda demektir. Ponzi finans, spekülatif finansın özel bir durumudur. Ancak ponzi durumdaki firma kısa dönemde faiz ödemelerini dâhi yerine getiremediği için borç yükümlülüğü giderek artar. Dolayısıyla bir süre sonra, gelecekteki gelir beklentisi ödeme yükümlülüklerinin altında kalabilir. Bir başka deyişle, ponzi durumdaki firma borç ödemek için borçlanır. Sadece gelirlerin düşmesi değil aynı zamanda borçlanma maliyeti olarak faiz haddinin artması da spekülatif bir firmayı ponzi duruma sürükleyebilir. Yine tam tersi durumda faiz haddinin düşmesi ponzi durumdaki bir

⁶¹ Senem Çakmak Şahin, (2006), “Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXX, Sayı:250, Ankara, s.125.

⁶² Bülend Karadağ, (2008), “Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Minsky”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXXII, Sayı:260, Ankara, s.39.

firmayı spekülâtif bir firmaya çevirebilir. Spekülâtif ve ponzi durumda olan firmalar tamamıyla finansal piyasaların işleyişine bağımlıdır. Hedge finans durumundaki bir firmanın dış borçlanma miktarı azdır ve ödeme taahhütleri iç kaynaklardan sağlandığı için finansal piyasalardaki değişmelerden pek etkilenmezler. Ancak spekülâtif ve ponzi durumda olan firmaların piyasadaki varlıkları yeniden borçlanabilme durumlarına bağlıdır. Bu nedenle, sadece faiz haddindeki değişmeler değil, borç veren kuruluşların tavır ve durumları da bu firmaların finansman durumunu etkiler. Spekülâtif ve ponzi finansmanın ağırlıkta olduğu bir sistemde varolan sürekli borçlanma ilişkisi tüm ekonomik birimleri birbirine bağlar. Ekonomideki tek bir firmanın spekülâtif ya da ponzi finansman kararı alması, önemli sonuçlara yol açmayabilir fakat firmaların büyük çoğunluğunun bu finans türüne yönelmesi ekonomiyi bir kumarhaneye çevirebilir. Ancak burada firmanın büyüklüğü de önemlidir. Büyük bir firmanın ya da bankanın iflas etmesi sistemdeki nakit akışında önemli aksamalara ve bir krize neden olabilir.⁶³

1.2.5. Frederic Mishkin

Mishkin, gelişmekte olan ülkelerde finansal istikrarsızlığın nedenlerini dört grupta toplamaktadır. Bunlar faiz oranlarındaki artış, banka bilançolarının bozulması, menkul kıymet borsalarının çöküşü ve belirsizlik ortamının büyümesidir. Söz konusu nedenlerin ortaya çıkması, ters seçim ve ahlaki bozulma gibi sorunlara yol açmaktadır.⁶⁴

Mishkin, asimetrik bilgi yaklaşımı ile ekonomik faaliyet üzerinde finansal yapıların etkilerini araştırarak, finansal sözleşmede farklı taraflar için elde edilebilir farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Borçlular daha avantajlı bir yapıya sahip olmaktadır, çünkü borçlular üstlenmek istedikleri projeler hakkında daha fazla bilgiye sahiptirler. Bu durumda kredi verenlerin bir borçlunun iyi bir riske mi yoksa kötü bir riske mi? Sahip olduğunu belirlemede güçlükleri vardır. Kredi veren kalitesi iyi borçlularla kalitesi kötü borçluları ayıramazsa, iyi ve kötü borçluların ortalama kalitesini yansıtacak bir faiz oranı ile kredi açacaktır. Düşük kaliteli borçlular ödemeleri gerekenden daha düşük oranda faiz öderlerken, iyi borçlular ödemeleri gerekenden daha

⁶³ Karadağ, **a.g.m.**, ss.39-40.

⁶⁴ Frederic S. Mishkin, (1996), "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective", **NBER Working Paper**, Series:5600, s.18, http://www.nber.org/papers/w5600.pdf?new_window=1, (07.04.2009).

yüksek oranda faiz ödeyeceklerdir. Bu durumda karlı yatırımlar üstlenilmemiş olmaktadır.⁶⁵

Asimetrik bilginin en önemli etkisi menkul değerler ve bankacılık piyasası üzerindedir. Mishkin tarafından da ifade edildiği gibi, bu teori kredi tayinlamasındaki hızlı ve şiddetli genişleme üzerine yoğunlaşmakta, ancak bir önceki teoriye göre farklı bir açıklama getirmektedir. Kredi tayinlamasındaki hızlı artış, faiz oranlarındaki ya da piyasa belirsizliğindeki artışa karşı doğal bir tepki olarak görülmektedir. Yani asimetrik bilgi, bazı borçluların almış olduğu ödünçleri geri ödememe olasılığına bağlı olarak kredi tayinlamasına neden olmaktadır. Örneğin, riskli bir yatırım projesini finanse etmek isteyen bir borçlu, faiz oranları yükselince borcunu geri ödemek istemeyecektir. Eğer borç veren kişi, oldukça yüksek bir risk içeren bu yatırım projesini finanse etmek isteyen borçlu hakkında fazla bilgiye sahip değilse, vermiş olduğu ödünç miktarını azaltacaktır. Bu da aşırı bir kredi talebi yaratarak, faiz oranlarını daha da artıracaktır. İşte Mishkin, finansal sistemin işlevini tam anlamıyla yerine getirememesinin nedeni olarak asimetrik bilgiyi görmektedir. Finansal bir anlaşma yapan bir ajanın diğer bir ajana göre daha çok bilgiye sahip olduğu bir gerçektir. Bu da ahlaki çöküntü ve ters seçim problemini ortaya çıkarmaktadır. Finansal piyasa asimetrik bilginin ortaya çıkmasından dolayı etkin olarak çalışamayacak ve bir kriz olasılığını artırabilecektir.⁶⁶

Menkul kıymetler piyasalarındaki çökmeler, yukarıda tarif edilen ters seçim ve ahlaki tehlike üzerindeki net varlık etkileri vasıtasıyla bankacılık ve finansal kriz yaratmada önemli rol sahibidirler. Menkul kıymetler piyasasındaki çöküşlerde olduğu gibi, menkul kıymetler piyasasındaki bir sert düşüş finansal piyasalarda ters seçim ve ahlaki tehlikeler sorunlarını artırır zira firmaların net varlığının piyasa değerinde büyük düşüşe sebep olur. Menkul kıymetler piyasasındaki bir düşüşe bağlı olarak net varlıklardaki bir düşüş, borç verenleri borç vermede daha isteksiz duruma getirir, firmaların net varlıklarının teminat benzeri bir rolleri vardır ve teminatın değeri düştüğünde, borç verenlere daha az koruma sağlar ve böylece borçlardan kaynaklanan kayıpların daha ciddi olması muhtemeldir. İlave olarak, menkul kıymetler piyasasındaki bir düşüşten kaynaklanan şirket net varlıklarındaki düşüş borç alan firmaların riskli yatırımlar yapmaları hususundaki ahlaki tehlike özendiricilerini artırır zira

⁶⁵ Mishkin, **a.g.e.**, s.19.

⁶⁶ Duman, **a.g.m.**, s.137.

yatırımlarının kötüye gitmesi durumunda bu firmaların şimdi kaybedecekleri daha az varlık vardır. Borç alan firmaların ahlaki tehlike ile iştigal etmeleri konusunda fazlaca özendirici bulunduğu ve borç verenlerin şimdi kötü seçimin sonuçlarına karşı daha az korunduğundan, menkul kıymetler piyasasındaki düşüş borç vermeyi azaltacak ve ekonomik faaliyetleri düşürecektir.⁶⁷

1.2.6. Fritz Hayek

Hayek'e göre krizlerin asıl nedeni, ekonominin sanayi yapısının toplumun tasarruf planları ile uyuşmamasından doğar. Hayek'in analizi, kendi içinde istikrarlı bir piyasa ekonomisini ifade eder. Piyasanın işleyişi sistematik bir şekilde bozulmadığı takdirde, fiyatlar bilgi iletme fonksiyonları ile tüketim yapısını sanayi yapısına uydurmayı garanti eder. Ekonominin dengesini (istikrarını) bozucu etkiler, bankacılık sektöründe yaratılan kredi artışları, Keynesyen iktisat politikaları gibi piyasanın işleyişini bozan, daha açıkçası, fiyatların yanlış bilgiler iletmelerine yol açan, piyasaya dışsal olan etkilerdir. Bireylerin gönüllü tasarruflarının ötesinde bankacılık sektöründe yaratılan krediler aracılığıyla girişilen büyüme süreci, ancak kredilerin artması devam ettiği sürece sürebilir. Bu bir enflasyonist büyüme sürecidir. Cebri tasarrufla girişilen bu yatırım süreci, gerçek tasarrufların üzerinde bir sermaye birikimine yol açar: Sermayenin yanlış yönlendirilmesi. Ancak bir süre sonra ya bankacılık kesiminde faizlerin yükselmesi ya da faktör fiyatlarının yükselmesi sonucu kârsız bir sermaye yapısı ortaya çıkacak ve hem sermaye değersizleşmesi hem de büyük bir gayri iradi işsizlik doğacaktır.⁶⁸

Hayek 1920-30'larda karşılaştıkları kriz olgusunu şöyle açıklamaktadır: Tipik olarak bankaların kredi hacminde artış şeklinde görülen para arzındaki genişleme, parasal faiz haddini denge seviyesinin altına düşürür. Yatırımlar canlanır. Üretim kaynakları tüketim malları kesiminden sermaye malları üreten kesimlere kayar; sermaye malları üretimi artar. Sermaye mallarına yapılan harcamaların artması nedeniyle bir süre sonra faktör gelirleri artarak tüketim mallarının taleplerini ve dolayısıyla fiyatlarını artırır. Söz konusu bu fiyat artışları kaynak dağılımı sürecini tekrar tersine çevirerek

⁶⁷ Mishkin, **a.g.m.**, ss.20-21.

⁶⁸ Turan Yay, (1993), **F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce**, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.149.

krize yol açar; kullanılmayan üretilmiş sermaye malları fazlalığı ortaya çıkar. Hayek’e göre işsizliği azaltmak için para arzı artışı ile talep yaratılması, her şeyi daha kötü yapar: Para arzı artışıyla bir yandan enflasyon körüklenirken, diğer yandan sözünü ettiğimiz kendiliğinden tersine dönen süreç hızlandırılır ve işsizlik daha da artar.⁶⁹

1.3. KRİZ KAVRAMI VE KRİZ MODELLERİ

Bankacılık sektöründeki gelişmeler finansal piyasaların kriz öncesi dönemde isleyişleri üzerinde önemli rol oynamıştır. Bankacılığın son yüzyıldaki gelişimine bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’lere kadar banka krizine rastlanmadığını görülmektedir. Bunun en önemli nedeni bankaların bu dönemde işlevlerinin ve isleyişlerinin çok farklı oluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bankalararası rekabetin oldukça düşük olduğu bu dönemde faizler hükümetlerin denetimi altında kalmış, bankalar tarafından belirlenememiştir. Bu dönemde döviz sıkıntısı önemli bir kısıt olduğundan ihracata yönelik imalat sanayi öncelikli sektör haline gelmiş ve bankaların önemli işlevi de bu sektörlerle kredi vermek olmuştur. Bankalar hükümetten destek gören düşük riskli sektörlerle kredi verdiğinden böyle bir ortamda bankalarda risk yönetimi bulunmamakta ve gerekmemektedir.⁷⁰

1970’lerin başından itibaren faizler üzerindeki kısıtlamaların kalkması, döviz denetimlerinin azalması, bilgi teknolojisinin gelişmesi ve finansal liberalizasyonun yayılması bankacılık sektöründe rekabeti artırmış ve bankaların yeni ve daha riskli alanlara yönelmesine neden olmuştur. Kredilerin yeni alanlara genişlemesiyle ve şirketlerin doğrudan sermaye piyasalarından borçlanabilmeleriyle birlikte bankalar daha düşük nitelikli kredi kullanıcıları ile karşı karşıya kalmışlar ve bu durum da sistem içinde oluşan riskler büyük oranda artırmıştır. Bu dönemde önemli bir başka gelişme ise makroekonomi politikaları yapılmasında, özellikle para politikalarının icrasında gerçekleşen değişimdir. Bu da 1980’lerde özellikle para politikalarının hükümetlerden bağımsız merkez bankaları tarafından belirlenmesi oluşmuştur.⁷¹

⁶⁹ Yay, **a.g.e.**, ss.102-110.

⁷⁰ F.Gülçin Özkan, (2008), “**Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım**”, York Üniversitesi, s.3,http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/misc/financial_crisis_macro_economic_explanation.pdf, (04.07.2009).

⁷¹ Özkan, **a.g.m.**, s.4.

Dünyada son yıllarda ortaya çıkan bankacılık krizleri, sadece gelişmekte olan ve piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerde de gözlenmiştir. Bankacılık krizleri, hane halkı ve şirketlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta, yatırımların ve tüketimin azalmasını hızlandırmakta, finansal sektörün kredi ve ödemeler sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemlerini engellemektedir. Ayrıca, sermayenin yurt dışına kaçışını hızlandırdığından, özellikle bankalar gibi finansal kurumlara olan güvenin yok olmasına neden olmaktadır. Bankacılık sistemine duyulan güven eksikliği ve zayıf bankacılık sisteminin varlığı, bankaların zamanla başarısız olmasına neden olurken, sermayesi zayıf olan bankalara da fonlarını genişletme fırsatı vermemektedir. Sonuçta bankacılık kredilerinde azalma kaçınılmaz olmakta; banka kredilerindeki daralma ise, diğer kesimlerin sermayelerini küçülterek, firmalar ve hane halklarının yatırım ve tüketimlerini azaltmaktadır.⁷²

1.3.1. Kriz Kavramı

Kriz, çeşitli bilim dallarında ve aynı zamanda günlük konuşma dilinde çok yaygın olarak kullanılan kavramlardan birisidir. Etimolojik kökeni Yunanca “krisis” kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, sosyal bilimler alanında çoğu kez “buhran” ve “bunalım” kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁷³ Beklenmedik bir sosyal, ekonomik veya psikolojik gelişme karşısında normal ilişkilerin ciddi olarak sarsılması, karşılaşılan sorunun halledilmesinde, mevcut çözüm yollarının yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan durumları ifade için kullanılır.⁷⁴

Kriz, önceden beklenilmeyen ve sezilmeyen, örgüt tarafından çabuk ve acele cevap verilmesi gereken, örgütün önleme ve uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek, mevcut değerlerini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumudur.⁷⁵

⁷² Aslı Demirci Kunt ve Enrica Detragiache, (1997), “The Determinant of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries”, **IMF Working Paper**, WP/97/106, s.4, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97106.pdf>, (14.02.2009).

⁷³ Ahmet Turgut, (2007), “Türleri Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, **İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:20, Sayı:4 -5, s.35.

⁷⁴ Güven Delice, (2003), “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran, Kayseri, s.58.

⁷⁵ Hasan Tağraf ve Talat Arslan, (2003), “Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, Sivas, s.150.

Ekonomik anlamda kriz ise, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelmekte. Herhangi bir mal, hizmet ve faktör veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarda kabul edilebilir bir değişme sınırının dışında gerçekleşen dalgalanmalar olarak da tanımlanmaktadır.⁷⁶

Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörde arz fazlalığı ya da talep daralmasından kaynaklana bilmektedir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ekonomik krizler, organizasyon dışı konjonktürel nedenlerden kaynaklanabileceği gibi organizasyon içi nedenlerden de kaynaklanabilir. Ekonomik krizlerin nedeni, her zaman ekonomik nedenlerde olmayabilir. Ülke düzeyinde ortaya çıkan doğal afetler, ekonomik kriz nedeni olabilir. Bunların dışında ekonomik süreç içerisinde üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel hareketler ve dalgalanmalarda depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere neden olabilir. Konjonktürel hareketler piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişi neticesinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Bunun yanı sıra, devletin ekonomiye iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi de devalüasyon, vergi oranlarının arttırılması ya da vergi yükünün ağırlaştırılması ekonomik krizlere neden olabilir.⁷⁷

1.3.2. Kriz Modelleri

1.3.2.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci-nesil ya da geleneksel para krizi teorilerinin ilk teorik çerçevesi (spekülatif atak modelleri) Krugman (1979) ve Flood and Garber (1984) tarafından oluşturulmuştur. 1973–1982 Meksika ve 1978–1981 Arjantin'deki para krizlerini açıklamak için ortaya atılan bu modeller, spekülatif ataklara atıfta bulunur ve para

⁷⁶ Can Coşkun Aktan ve Hüseyin Şen, (2001), “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Yıl:7, Sayı:42, Kasım-Aralık, s.1226.

⁷⁷ Coşkun Can Aktan, (2008), “**Global Ekonomik Krizler Sorunu**”, <http://www.canaktan.org.yeni-trendler/global-sorunlar/global-kriz.html>, (01.07.2009).

krizlerinin nedenlerini, makro ekonomik politikalar ile sabit kur sistemi arasındaki uyumsuzluk olarak açıklar.⁷⁸

Birinci Nesil Kriz Modelinde, Krugman'ın temel aldığı Stephan Salant (1970), para piyasalarını değil, aksine mal piyasalarını ele alarak, altın piyasasındaki hükümet politikalarını ve fiyatlandırmasını analiz etmiş. Bu Çalışmada ilgi alanı para krizleri değil, mal piyasalarında uygulanan istikrar programlarının doğuracağı tehlikeler olmuştur. Uluslararası ajanslar tarafından alım ve satım şeklinde yürütülecek olan bu tür fiyat istikrar programları o yıllarda, “Yeni Uluslararası İktisadi Düzen”i savunanların en önemli talepleri arasındadır. Fakat Salant, teorik çerçevede bu tür programların yıkıcı spekülasyonlara maruz kalabileceği düşüncesindedir. Buradaki temel varsayım, spekülörlerin bir malı, ancak bu mal, diğer mallara kıyasla (risk faktörleri dikkate alınarak) yüksek bir getiri sağlayacak düzeyde fiyatının artacağına inanmaları durumunda ellerinde tutacaklarıdır. Salant, resmi bir istikrar kurulunun, ilgili malı, sabit bir fiyattan alıp satacağını ilan etmesi durumunda “ne olacağını” sorgulamaktadır. Fiyat, kurulun varolmadığı düzeyde bulunduğu sürece, spekülörler sermaye kazancı elde edemeyeceklerini düşünerek ellerindeki varlıkları satacaklardır. Dolayısı ile kurul, sonuç olarak elinde çok miktarda stok biriktirmiş olacaktır. Eninde sonunda, istikrar programı olmadığı durumda varolacak olan fiyat, yani “gölge fiyat”, kurulun hedefinin üstünde olacaktır. İşte bu noktada spekülörler, ilgili malı kârlı görüp toplamaya başlayacaklardır. Eğer kurul hâlâ fiyatı kontrol altında tutmak istiyorsa, bu defa elindeki stokun tükendiğini görecektir. Salant, 1969'daki altın açık piyasa işlemlerinin sona erdirilmesinin, yaşanan büyük spekülatif alımlara bağlı olduğuna dikkat çekmektedir. Böylece, Birinci Nesil kriz modelinin temelleri ilk olarak, Stephan Salant tarafından, 1970'li yılların ortalarında geliştirilmiştir.⁷⁹

Krugman, mal piyasalarına istikrar kazandırmaya çalışan mal kurullarındaki mantığın benzerinin, para piyasalarına istikrar kazandırmaya çalışan merkez bankalarına da uygulanabileceğini fark etmiş ve “Birinci Nesil Kriz Modelleri”ni ortaya koymuştur.

⁷⁸ Hatice Erkekoğlu ve Emine Bilgili, (2005), “Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:24, Ocak-Haziran, Kayseri, s.17.

⁷⁹ Ömer Yılmaz vd., (2005), “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:24, Ocak-Haziran, Kayseri, s.89.

Krugman’a göre Kriz; tam öngörü varsayımı altında, para, maliye ve döviz kuru politikaları arasındaki tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Hükümet döviz kurunu sabit tutmasının yanında, aynı zamanda bütçe açıklarını para basarak finanse etmektedir. Böylece para arzındaki aşırı genişleme, döviz kuru üzerinde baskı oluşturmakta ve merkez bankasının döviz rezervleri kritik bir düzeye indiğinde spekülasyon saldırıya yol açmaktadır. Söz konusu saldırı, uluslararası rezervleri birden bire tüketmekte ve hükümeti ya devalüasyona, ya da döviz kurunu serbestçe dalgalanmaya bırakmaya zorlamaktadır. Sürecin spekülasyon bir saldırı ile sonuçlanmasının nedeni, ileri görüşlü ekonomik ajanların, sabit kur sisteminin daha fazla devam ettirilemeyeceğini anlamaları ve yerli para tutmanın getireceği sermaye kaybından kaçınmak istemeleridir.⁸⁰

Birinci nesil Kriz Modellerinde, devletler sabit döviz kuruyla tutarlı olmayan mali ve parasal politikalar yürütmektedir. Bunun sonucunda ödemeler dengesi problemleri görülmektedir. Spekülatörler, Merkez Bankası’nın döviz kuru paritesini sürdüremeyeceğini fark edince paraya spekülasyon saldırı yapmaktadırlar. Yani, ilk nesil modellerde kriz önce genişleyici mali politikalar ile başlamakta ve spekülasyon saldırı sonucunda döviz kurunun çökmesiyle gerçekleşmektedir. Bu modellerde, krizlerin ekonomi politikalarındaki temel dengesizlikler (para basarak finanse edilen bütçe açıkları gibi) ile döviz kurunu sabit tutma arasındaki tutarsızlıktan kaynaklandığı bilinmektedir. Bu tutarsızlık şayet Merkez Bankası yeterli rezerve sahipse giderilebilmektedir. Fakat bu rezervler yetersiz olmaya başladıkça spekülatörler atağa geçip merkez bankasını zor duruma sokmaktadır.⁸¹

1.3.2.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

1990’larda krizler giderek daha az tahmin edilebilir olmuş, tartışmaların birçoğu, cari açıklar ve paranın aşırı değerlendirilmesinden, çeşitli türden finansal oranlara kaymıştır. Para krizleri, mali açıkların para yaratılması ile finanse edilmediği hallerde de oluşabilmektedir. 1992–1993 Avrupa Para Sistemi (ERM) ve 1994–1995 Latin Amerika krizleri, birinci-nesil modeller tarafından açıklanamaması, yeni para krizleri

⁸⁰ Cemil Varlık, (2002), “İkiz Krizler: Para Krizleri İle Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar”, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:13, Sayı:42-43, Ankara, s.160.

⁸¹ Tolga Karabaş, (2008), “1990’lı Yıllarda Gerçekleşen Finansal Krizlerin Değerlendirilmesi ve Türkiye Üzerine Görüşler”, **Balıkesir Üniversitesi, Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Gelişmekte Olan Piyasalar Uluslar Arası Sempozyumu**, Nisan, ss.75-76.

teorilerinin ortaya atılmasına neden olmuş ve bunlar ikinci-nesil modeller olarak sınıflandırılmıştır.⁸² Obstfeld tarafından ortaya konan İkinci Nesil kriz modeli, 1992 yılında ortaya çıkan Avrupa Para Sistemi Krizi'ni betimleyen bir modeldir. Teori gelişmiş ülkelerin döviz krizlerine odaklandığı için uluslararası likidite sorununu döviz krizinin nedeni olarak görmemektedir. Hükümetlerin iktisat politikalarındaki seçeneklerin beklentilerle çelişmesi durumunda döviz spekülasyonuna ve döviz krizine yol açtığı öne sürülmektedir.⁸³

İkinci Nesil Kriz Modelinde devalüasyon, hükümetlerin istihdam ve fiyat istikrarı gibi birbiriyle çelişebilecek ekonomik hedefleri gerçekleştirmede “ekonomik maliyeti düşürmeye” yarayan bir seçeneği olarak görülmektedir. İşsizlik hedeflenenden fazla arttığında hükümet, işsizlik oranındaki aşırı artışa karşı sabit kur sistemini terk edip ekonomiyi canlandırma yönünde politikalar uygulayabilir. Şayet kur istikrarı yabancı yatırımcılar için bir güvenlik unsuru olarak görülüyorsa, dış ticaret ve yatırımların artması amacıyla hükümet sabit kur sistemini sürdürebilir. Sabit kur sistemini sürdürmenin maliyeti bunu terk etmenin maliyetinden daha büyük olursa, hükümet ekonomide döviz spekülasyonuna atak olmasa bile sabit döviz kur sistemini terk edip devalüasyon yapabilir. Bu aşamada modele göre, beklentiler bu politikalarla ne kadar uyumlu ona bakmak gerekir. Örneğin beklentiler hükümetin sabit kur sistemini terk edeceği yönündeyse, döviz kurunun savunma maliyeti artar. Yatırımcıların rasyonel davrandığını varsayarsak, devalüasyon öncesi ulusal paralarını satmaya kalkacaklardır. Modele göre beklentiler iktisat politikalarıyla çelişmesi nedeniyle, temel ekonomik değişkenler devalüasyon gerektiren düzeye varmadan spekülasyon atak nedeniyle sabit kur sistemi yıkılıp döviz krizi ortaya çıkacaktır. Temel ekonomik koşullara sahip olan ve kuru istikrarlı tutabilen ülkede bile, kur savunma maliyetini büyük bir ölçüde artıran spekülasyon atak nedeniyle kur istikrarsızlığı ortaya çıkabilmektedir. Sonuç olarak, devalüasyon öngören beklenti ya da kendi kendini besleyen spekülasyon atakının kendisi devalüasyonun en önemli nedeni olmaktadır.⁸⁴

⁸² Erkekoğlu ve Bilgili, **a.g.m.**, s.17.

⁸³ Mehmet Şişman, (2006), “Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: XXI, Sayı:1, İstanbul, s.18.

⁸⁴ Şişman, **a.g.m.**, s.18.

1.3.2.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Uzak Doğu Asya’da ortaya çıkan krizleri, standart ekonomik göstergeler (enflasyon, parasal büyüme oranı ve geçmişteki bütçe açıkları gibi) temelinde mevcut kriz teorileri ile açıklamak ve tahmin etmek mümkün olmamıştır.⁸⁵ Birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin Uzak Doğu Asya ülkelerinde 1997–1998 yıllarında yaşanan krizi öngörme ve açıklama kapasitesindeki problemler, üçüncü nesil kriz modellerinin çıkış gerekçesidir. Üçüncü nesil modellerde finansal kesim ve özel sektör firmalarının ilişkileri ile zayıflıklarının spekülasyon atakları tetiklemesine vurgu yapılmakta ve bu kapsamda para politikasının rolüne özel olarak dikkat çekilmektedir. Bu modeller varsayımlarında büyük ölçüde farklılaşabilmekle birlikte, finansal krizlerin “Ahlaki Risk”ten kaynaklandığına ilişkin yaygın bir birliktelik sergilerler.⁸⁶

Üçüncü nesil kriz modellerinin, birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin bileşiminden oluştuğu düşüncesinden hareketle hükümet ile büyük sermayeli şirketlerin arasındaki iktisadi ilişkilerin krizlere yol açtığından bahsedilmektedir. Birinci nesil kriz modelinde sakıncalı unsurun nasıl ki, mali genişleme olduğu yolundaki iddialar ön plana çıkıyorsa, Üçüncü nesil kriz modelinde ise hükümet ile büyük sermayeli işletmeler arasındaki ilişkilerin sakıncalı olduğu ve krize yol açtığı ifade edilmektedir. Sermaye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide, hükümet bankaların ya da şirketlerin yurtdışından aldıkları borçlara, doğrudan ya da dolaylı şekilde garanti verir. Ancak hükümetin, finansal birimleri kontrol etme yetersizliği sonucu, ciddi ahlaki risk problemleri ortaya çıkar.⁸⁷ Alınan borçların marjinal ve verimli olmayan yatırımlara yönlendirilmesi, sonuçta hükümet garantisi altında olan sermaye kayıplarına neden olacaktır. Negatif bir dışsal şok, kayıpları daha da artıracak, ekonomide ciddi daralmaya, geri dönmeyen kredilere, banka iflasları ve sermaye kaçışına neden olacaktır. Üçüncü nesil kriz teorileri ile birlikte, bankacılık ve para krizlerinin oluştuğu kırılgan bir finansal yapının krizlerin oluşmasındaki rolü ön plana çıkarılmaktadır.⁸⁸

⁸⁵ Erkekoğlu, Bilgili, **a.g.e.**, s.17.

⁸⁶ Murat Doğanlar vd., (2007), “Döviz Krizi Modelleri”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, Adana, s.266.

⁸⁷ Zeynep Karaçor ve Volkan Alptekin, (2006), “Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:13, Sayı:2, Manisa, s.339.

⁸⁸ Erkekoğlu ve Bilgili, **a.g.m.**, s.18.

Parasal yatırım yapılırken en önemli olan unsurlar beklenen kar ve risk değerlendirilmesidir. Doğu Asya'daki finans kuruluşları üretken kesimdeki şirketlere kredi verirken hükümetlerin geri ödeme garantisi nedeniyle, eksik değerlendirme yapmışlar ve yanlış krediler vermişlerdir. Söz konusu firmalar aşırı riske girmişler, risk değerlendirmesini tam yapamamışlardır. Bu nedenle sadece beklenen karı yüksek olan alanlarda yatırım yapma eğiliminde bulunmuşlardır. Yanlış kredi dağılımı nedeniyle gelecekteki riskler öngörülemediğinden, reel varlık fiyatları temel ekonomik değişkenlerin kabul demeyeceği kadar fazla yükselmiş, aşırı yatırım ve aynı alanda yatırımın tekrarlanması nedeniyle yatırım oransızlıklarına yol açtığı gözlenmiştir. Bununla beraber üçüncü nesil kriz teorisi de analizde, belirli alanlardaki yatırım patlaması parasal kuruluşlara verilen hükümetin geri ödemem garantisinin geçerli olduğu sürece sürdürülebileceği, söz konusu garantinin geçerliliğini kaybetmesinin de reel varlığın fiyatını düşürüp parasal krize yol açtığı anlaşılmaktadır.⁸⁹

⁸⁹ Şişman, **a.g.e.**, s.19.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK KRİZLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1. BANKACILIK KRİZLERİ VE BANKACILIK KRİZ MODELLERİ

2.1.1. Bankacılık Krizi Kavramı

Bankacılık krizinin tanımlanmasında farklı yaklaşımlar benimsenmektedir. Sistemdeki bankaların sermayelerinin tamamının ya da büyük bir kısmının kaybedilmesini sistemik bankacılık krizleri olarak tanımlanmış, devlet yönetiminin bankalara el koyması, birleşmeye ya da kapanmaya zorlanması, bankaların mevduatlarına yönelik aşırı çekilişler gibi bankaları olumsuz etkileyen durumların varlığını ise geniş anlamda bankacılık krizleri olarak tanımlanmıştır.⁹⁰

Bankacılık Krizleri; Ticari bankaların borçlarının vadesinin uzatılamaması ya da vadesiz mevduatlardaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları çerçevesinde likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumunu ifade ederken⁹¹ genel anlamda ise sektörün ödeme hizmetlerini ve fon hareketlerine aracılık işlevini yerine getirememesini ifade etmektedir.⁹²

Bankacılık krizleri genelde banka bilançolarının kötüleşmesinden ve bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanır. Bankacılık sistemi sermayesinin pratik olarak yok olması, geri dönmeyen kredilerin artması, bu kredilerinde toplam banka kredilerinin %15–20 si civarında ya da bunu aşmaması,⁹³ menkul kıymet piyasalarındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi nedeniyle bankaların aktif yapılarının bozulması, bankacılık krizlerinin nedenleri olmaktadır. Bankacılık sektörünün krize girmesi sonucunda mevduat sahiplerinin bankalardan mevduatlarını çekmeye başlaması bankaların likidite sıkıntısını artırmaktadır.⁹⁴

Bankacılık krizi, iki farklı durumu ifade eder. Bunların ilkinde, gerçek ya da potansiyel banka iflasları, banka başarısızlıkları, bankaların yükümlülüklerini yerine

⁹⁰ Halil Altıntaş, (2004), “Bankacılık Krizleri Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, Ocak-Haziran, Kayseri, s.40.

⁹¹ Delice, **a.g.e.**, s.61.

⁹² Murat Baykal, (2007), “Hukuki Boyutlarıyla Finansal Krizler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 60, s.33.

⁹³ Gerard Caprio ve Daniela Klingebiel, (1996), “Bank Insolvencies: Cross Country Experience”, **Policy Research, Working Paper**, No:1620, World Bank, s.8, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1996/07/01/000009265_3961214130910/Rendered/PDF/multi_page.pdf, (26.06.2008).

⁹⁴ Muharrem Afşar, (2004), **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1558, İ.İ.B.F Yayınları No: 183, Eskişehir, s.92.

getirmelerini engeller. İkincisinde ise, devlet bankacılık kesiminin krizini önlemek için büyük ölçüde bankalara yardımlarını artırarak, müdahalede bulunur.⁹⁵

Ayrıca döviz krizlerinin bankacılık krizine yol açabileceği iki kanal vardır. Sterilizasyonun yokluğu kriz öncesi dönemde uygulanan sabit döviz kuru rejimi terk edilemeden önce spekülasyon saldırıları sonucu uluslararası rezervlerin büyük ölçüde kaybolması ve bunun baz para stokunda ve kredi arzında ani düşüklere yol açabilmesidir. Azalan kredi hacmi üretim üzerinde olumsuz etki yaratabilecek ve geri dönemeyen kredilerin artması bankacılık krizi ile sonuçlanacaktır.⁹⁶

Döviz krizi ile birlikte gelen yerel paranın aşırı değersizleşmesi sonucunda, bankalar arasında büyük miktarda olan ve kur riskine karşı korunmamış döviz cinsinden borçların geri ödenme problemleri ortaya çıkabilecektir. Bankaların kendi döviz pozisyonları küçük olsa bile, uluslararası sermaye girişine açık olan bir ekonomide bazı sektörlerin (ticarete konu olamayan emlak sektörü gibi) döviz cinsinden borçları muhtemelen yüksek olacaktır. Banka kredilerinin büyük ölçüde bu sektörce kullanılması ve borçluların yaygın olarak küçülen ekonomide ödeme güçlüğü ile karşılaşmaları, bankacılık sisteminin zayıflamasına yol açabilecektir.⁹⁷

2.1.2. Bankacılık Kriz Modelleri

2.1.2.1. Birinci Nesil Bankacılık Kriz Modelleri

Birinci nesil bankacılık krizi modelleri, hükümetlerin uyguladığı tutarsız iktisadi politikaların bankacılık krizlerine yol açabileceğini vurgulamaktadır. Bu modele göre ticari bankalar, nominal mevduat yükümlülüklerini, rezervlere ve uzun vadeli tahvillere dönüştürürler. Bankalar aynı zamanda mevduat sahiplerine talep edildiği takdirde mevduatlarını sabit bir nominal fiyat üzerinden paraya çevirmeyi taahhüt ederler. Mevduat sigortasının uygulanmadığı bir ortamda bankalar bu işlemi, aktifleri mevduatlarını tam olarak karşıladığı sürece devam ettirebilirler. Böyle bir ortamda

⁹⁵ Mustafa Özer, (1999), **Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1096, İktisat Fakültesi Yayınları No:02, Eskişehir, s. 33.

⁹⁶ Necat Coşkun, (2001), “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, Ankara, s.41.

⁹⁷ Coşkun, **a.g.m.**, s.41.

uygulanan tutarsız iktisadi politikalar, bankacılık sektörüne hücumla başlayan öngörülebilir bir finansal krize neden olabilir.⁹⁸

Ancak merkez bankası tarafından uygulanan deflasyonist bir politika, mevduat bankalarının mevduatlarını belirli bir nominal fiyat üzerinden paraya çevirme taahhüdünü zayıflatabilecektir. Zira böyle bir politika, bankaların tuttıkları tahvilleri sermaye kaybına uğratacak ve bunların değerlerini öngörülebilir bir şekilde hasara uğratacaktır. Bankalar sabit nominal yükümlülöklere sahipken, aktiflerinin piyasa değerinin düşmesi nedeniyle, fiyat sabitleme planlarını uzun süre sürdüremeyeceklerdir. Bu durumda rasyonel mevduat sahipleri muhtemel bir sermaye kaybından kurtulabilmek için bankacılık sistemine hücum edeceklerdir. Görüldüğü gibi, bankaların net aktiflerinin değerini hasara uğratan bir politika tutarsızlığı, öngörülebilir bir bankaya hücum yaratmaktadır. Böylece bankaların mevduat ile para arasındaki sabit nominal fiyat taahhüdünün çöküşü kaçınılmaz olacaktır.⁹⁹

2.1.2.2. İkinci Nesil Bankacılık Kriz Modelleri

İkinci nesil bankacılık kriz modeli, kapalı bir ekonomide bankacılık kesiminin, tamamen kendi kendini besleyen inanışların yönlendirdiği bankaya hücumların sonucunda, likidite sıkıntısına düşebileceğini göstermiştir.¹⁰⁰

Modele göre; bankalar, mevduatlarını yüksek getiri sağlayan uzun dönemli aktiflere dönüştürmektedir. Ancak bu aktifleri gerektiğinde ve kısa dönemde likit hale dönüştürmek bankalar ek bir maliyete yol açmaktadır. İktisadi ajanların ise, uzun dönemli yatırımlarla sağlanan yüksek getirili varlıkları tercih etmekte olduğu; ancak beklenmedik şoklar nedeniyle ve bu şoklar gerçekleşmeden mümkün olduğunca önce bir tarihte bu varlıkları hızla likide dönüştürmeye çalışacağı varsayılmıştır.¹⁰¹

Bankalar mevduat sahiplerine pozitif bir kazanç ve talep ettikleri takdirde mevduatlarını nakde dönüştürme imkânı sunmaktadır. Bu doğrultuda bankalar olan durumlar için belirli bir miktarda mevduatı nakit olarak kasalarında tutmaktadırlar. Kısa

⁹⁸ Umut Çakmak, (2007), “Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:18, Sayı:62, Ankara, s.18.

⁹⁹ Varlık, **a.g.m.**, s.163.

¹⁰⁰ **a.g.m.**, s.164.

¹⁰¹ Çakmak, **a.g.m.**, s.19.

dönemde mevduat sahiplerinin talepleri, bankaların bu gibi olağan talepleri karşılamak için kasalarında tuttuğu likit aktifleri aşmıyor ve bankacılık sektörüne hücumu başlatacak herhangi bir olumsuz beklenti piyasalar tarafından paylaşılmıyor ise, ekonomi iyi denge noktasındadır. Kötü denge noktasında ise mevduat sigortasının bulunmadığı bir ortamda, mevduat sahipleri mevduatlarını tuttuğu bankanın sağlamlığına ve orta ve uzun vadede güvenilirliğine ilişkin bir dizi olumsuz beklentilere girer ve bu olumsuz beklentilerin diğer yatırımcılar ve piyasalar tarafından paylaşıldığı kanısına varırlarsa, olası sermaye kayıpları için mevduatlarını biran önce bankadan çekmek isteyeceklerdir.¹⁰²

Bankacılık sistemine yönelik böyle bir atak modelinde, banka mevduat sahiplerinin tasarruflarını yatırdıkları bankalar hakkındaki olumsuz beklenti ve düşünceler sonucunda, bankalardan aniden mevduat çekilmesinin meydana gelebileceği ve bankacılık sisteminin bu nedenden ötürü, sorunlarla karşılaşacağı ortaya konulmuştur.¹⁰³ Bütün alacaklılar paralarını geri çekmek istediklerinde bir banka bunların hepsini ödeyemez. Bir bankanın pasiflerine kıyasla varlıkları daha uzun vadeli ve daha az likit olduğu için sorunun maliyeti çok yüksektir. Panik olasılığını doğuran temel mekanizma, bankaların müşterilerini başvuru sırasına göre hizmet verme sınırlamasıdır. Bu kural ve inançların kendi kendini beslemesi ile panik ortaya çıkabilir. Bir kısım mevduat sahipleri diğer mevduat sahiplerinin paralarını çekmeye başladıkları kanısındaysa geç kalan ya da kuyruğun sonuna düşenler bundan zarar görecektir. Kuyruğun sonuna düşerek zarara uğramak istemeyenler bütün mevduat sahipleri aniden bütün paralarını çekmeye karar verebilirler. Önce gelene önce hizmet verme kuralı bankaların paniği önleyecek biçimde kaynaklarını dağıtmalarına engel olur.¹⁰⁴

2.1.2.3. Sachs Bankacılık Kriz Modeli

Bankacılık krizi genel olarak parasal kuruluşların, ödünç aldıkları kısa vadeli fonu uzun vadeli kredi olarak verme eğiliminin getirdiği bir sonuçtur. Parasal kuruluşlar

¹⁰² a.g.m., s.20.

¹⁰³ Ömer Emirkadı, (2005), “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Sosyo Ekonomi**, Sayı:2 Temmuz –Aralık, s.44. <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050202.pdf>. (15.06.2009).

¹⁰⁴ Ali İhsan Karacan, (1996), **Bankacılık ve Kriz, Bir Yazı Taraması**, Creative Yayıncılık, İstanbul, s.54.

topladıkları fonların önemli bir kısmını likiditesi oldukça düşük veya likit olmayan uzun vadeli yatırımlarına yönlendirdiğinde, yasalar çerçevesinde bulundurmamak zorunda kaldıkları munzam karşılıklarda yetersiz kalabilmektedir. Zira kısa vadeli sermaye hareketlerini yönlendiren yatırımcılar mali panik güdüsü ile davranarak, uzun vadeye yayılan beklentileri paylaşamayabilir. Sonuç olarak likiditedeki dalgalanmalara bağlı olarak gelişen bir dış şok bütün mevduat sahiplerinin başkalarından önce para çekmeye girişmelerine neden olabilecek mali panik atakları getirebilir. Parasal göstergeleri en sağlam kuruluşlar bile bu olgu karşısında çökme konumuna girebilir.¹⁰⁵

Sachs bankacılık kriz teorisini dışa açık ekonomiye uygulayıp, 1997'deki Doğu Asya Krizi'ni çözümlemeye çalışır. Bu teoriye göre bu bölgeye aşırı bir ölçüde yatırım yapanların mevcut fonlarını aniden piyasadan çekmeleri döviz krizini derinleştirmiş oldu. Başka bir deyişle, uluslararası yatırımcıların aniden büyük ölçüde fonlarını geri çekmeleri parasal krize yol açmıştır. Sachs Doğu Asya Krizi'ndeki esas unsurun dışsal olduğu kanısından hareketle uluslararası yatırımcıların bu krizden sorumlu olduklarını öne sürer. Farklı ülkelerdeki risk primini kullanarak uluslararası yatırımları reel faizlerin yüksek olduğu yerlere yönlendiren yatırımcıların risk artışı beklentisiyle bu fonları tekrar çekmesinin, ahlaki riskin esas belirleyicisi olduğunu belirtir, çözüm uluslar arası likiditenin kendisindedir. Uluslar arası likidite sorununun çözülmesi parasal kriz çözümü için başlangıç noktasıdır, ancak sanayi zayıflığı ve parasal zayıflık gibi içyapıyla ilgili sorunları aniden çözmeye girişmek krizi çözmediği gibi daha da derinleştirir.¹⁰⁶

2.2. BANKACILIK KRİZİNİN NEDENLERİ

Makro dengelerin sürdürülemez şekilde bozulması ve dünya genelinde etkili olan finansal şoklar, bankacılık krizine yol açan bankacılık sektörü dışından gelen etkiler olarak bilinmektedir. Makroekonomik politikaların ekonominin temel dengelerini sürdürülemez duruma getirmesi, bankacılık krizlerinin temel etkeni durumundadır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Şişman, **a.g.m.**, s.19.

¹⁰⁶ **a.g.m.**, s.20.

¹⁰⁷ Afşar, **a.g.e.**, s.102.

Bankacılık krizleri genelde banka bilançolarının kötüleşmesinden, bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanır. Geri dönmeyen kredilerin artması, menkul kıymet piyasalarındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi nedeniyle, bankaların aktif yapılarının bozulması bankacılık krizlerinin temel nedenleri olmaktadır.

2.2.1. Makroekonomik İstikrarsızlık ve Şoklar

Ampirik çalışmalar, makroekonomik istikrarsızlık ile bankacılık krizleri arasında, önemli karşılıklı etkileşim mekanizmaları olduğunu göstermektedir. Makroekonomik istikrarsızlık, bankaların portföy yapılarını zayıflatırken, bankacılık krizleri Gayrisafi Milli Hasıla ve büyüme oranları gibi makroekonomik parametreleri etkilemektedir.¹⁰⁸

Dünya ekonomilerinde makroekonomik şoklar olmakla birlikte 1980’li yıllarda bu şoklar bankalar üzerinde oldukça ters etkilere sahip olmuştur. Faiz oranlarındaki ani yükselişler kısa süreli borçları uzun süreli krediye çeviren bu kurumları cezalandırmıştır. Ekonomik yavaşlama ve ekonomik faaliyetlerin gerilemesi bankalar üzerinde kuvvetli bir olumsuz etkiye sahip olmuştur.¹⁰⁹

Genişlemeci politikalar sonucunda artan enflasyonu kontrol edebilmek, dış dengeyi iyileştirmek ve varlık fiyatlarını düzeltmek amacıyla sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına, borcun ödenmesinde güçlüklerle, alınan kredilerin yeterince etkin bir biçimde kullanılmamalarına neden olmaktadır.¹¹⁰

Aşırı genişleyici para ve maliye politikaları sonucunda uzun süreli ekonomik büyüme dönemlerinde piyasalarda gerçekçi olmayan olumlu beklentiler oluşabilmektedir. Bankalar bu dönemlerde iyimser havanın etkisi ile yeni projelere kaynak sağlar. Borçlanma sürecinde gayrimenkul sahiplerinin varlıklarının fiyatını yükseltince tüketimin refah etkisi ile birçok ekonomik faaliyetin karlılığı artar. Burada

¹⁰⁸ Gökhan Karabulut, (2002), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları İstanbul, s.52.

¹⁰⁹ Karacan, **a.g.e.**, s.38.

¹¹⁰ Özer, **a.g.e.**, s.45.

belirlenmesi gereken nokta, bankacılık sektöründe artan borçlanma ile fiyatların olması gerekenden daha fazla artması sonucu ekonomideki dalgalanmaların da artmasıdır.¹¹¹

Böyle ortamlarda, işletmelerin kredi talepleri önemli ölçüde artabilmekte, sonuçta ise banka kredilerinin hacmi ve firmaların borç-öz kaynak oranları dengesiz bir şekilde büyümektedir. Böylece, bir yandan marjinal verimliliği giderek azalan yatırımlar, bankacılık sistemi aracılığıyla finanse edilmekte, diğer yandan kısa vadede arz esnekliği olmayan, arzı artmayan ya da az artan aktif fiyatlarında geçici bir şişme yaratmaktadır. Makroekonomik açıdan bankacılık sektöründe problemlere ve genel olarak istikrarsızlığa yol açabilecek değişimler arasında, aktif fiyatlarının hızlı değişimi yanı sıra, faiz oranlarının ani yükselişleri, döviz kurunun hızlı değer kaybı, enflasyon oranının hızlı bir şekilde gerilemesi, göreceli fiyat seviyelerinin değişimi, bankacılık sektörünün ilişkide bulunduğu sektörlerle yapılan sübvansiyonların kaldırılması ve resesyon ortamı yer almaktadır.¹¹²

Bankacılık krizleri üzerinde etkisi olan bir diğer makroekonomik değişken ise dış ticaret hadleridir. Ülkenin dış ticaret hadleri birden bire büyük ölçüde bozulursa, bankalardan kredi alanlar anapara ve faiz ödemelerinde büyük güçlüklerle karşılaşır, bu durum müşterilerin borçlarını geri ödeme yeteneklerini azaltacaktır.¹¹³

2.2.2. Faiz Hadlerindeki Değişme ve Buna Bağlı Olarak Sermaye Hareketleri

Faiz oranlarındaki hızlı bir artış kısa vadeli fonları uzun vadeli kredilere çevirmeye aracılık eden bankacılık sektörünü olumsuz etkiler. Ayrıca uluslararası faiz hadlerindeki ve bunun sonucu olarak sermaye hareketlerindeki değişimler de banka krizine neden olabilmektedir. Faiz oranlarındaki değişim sonucunda karlılığın azalması ya da ülkeye duyulan güvenin kaybolması neticesinde beklenmedik bir şekilde sermaye çıkışı yaşanabilmekte. Bu durum ani mevduat çekilişlerine yol açarak bankaları zor durumda bırakabilmektedir.¹¹⁴

¹¹¹ Coşkun, a.g.e., s.42.

¹¹² Melih İpeker, (2002), **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü**, TCMB, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.51-52.

¹¹³ İlker Parasız, (2000), **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, İstanbul, s.236.

¹¹⁴ Seçil Uyar, (2003), **Bankacılık Krizleri**, Ziraat Matbaacılık, Ankara, s.44.

Yüksek faiz oranlarının ve yüksek enflasyonunun bankacılık sektörü problemlerinden kaynaklanan riskin en önemli nedenlerinden biridir. Yüksek enflasyondan dolayı artan nominal faiz oranları bankaları vade değiştirme yönünde zorlayacak. Böylece enflasyonu kontrol etmeye yönelik sıkı para politikalarının bankacılık sektöründe istikrarı sağlamaya yönelik olarak tercih edilmesine neden olacak, ancak bu tür politikaların enflasyon istikrar programları bağlamında faiz oranlarında ani artışlara neden olacak; yüksek faiz oranları ise bankacılık krizlerinin ortaya çıkma olasılığını arttırmaktadır.¹¹⁵

Dünya faiz oranlarının düşmesi, fonların gelişmekte olan piyasalara yönelmesine ve bu ülkelerin bu sermaye akımlarından yararlanmasına, ancak gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının yükselmesi ise gelişmekte olan piyasalara yönelik fon akımlarının azalmasına ve bu ülkelerdeki bankaların ve firmaların maliyetlerini artırarak, tersine seçim ve ahlaki tehlike gibi sorunlar yaratmakta ve finansal sistemin kırılgan hale gelmesine neden olmaktadır.¹¹⁶

2.2.3. Finansal Liberalizasyon

1980'lerden itibaren Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının kredilerini finansal liberalizasyon yönünde atacak adımlara bağlaması ile finansal liberalizasyon gelişmekte olan ülkelerde hızla yayıldı.¹¹⁷

1990'lar boyunca yaşanan kriz deneyimlerini analiz eden uzmanların hemfikir olduğu noktalardan biri 1980'lerin ikinci yarısından itibaren hızlanan finansal liberalizasyonun hem krizlerin oluşma, hem de yayılma riskini artırma yönünde önemli rol oynadığıdır. Bu dönemde birçok ülkede uygulamaya konan çeşitli finansal serbestleştirme programları sonucu finansal denetim azalmış, finansal denetim birimleri, örneğin İngiltere deneyiminde olduğu gibi, merkez bankaları dışına taşınmıştır. Bu finansal serbestlik ortamı, finansal sektörün reel ekonomiden çok daha hızlı gelişmesini sağlamıştır. Finansal aktivite ve araçlardaki çeşitlilik çok artmış, bunun sonucu olarak da yeni finansal araçları ve içerdikleri riskleri değerlendirebilecek teknik kapasite oluşturulamamıştır. Ayrıca bu dönemde piyasaların ve finansal kurumların uluslararası

¹¹⁵ Altıntaş, **a.g.m.**, s.44.

¹¹⁶ Özer, **a.g.m.**, s.46.

¹¹⁷ Karabulut, **a.g.e.**, s.47.

niteliğinin hızla artması ulusal merkez bankalarının bankalar ve finansal kuruluşlar üzerindeki yaptırım gücünü önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu durum finansal piyasalarda genel kırılganlığın artmasına katkıda bulunmuştur.¹¹⁸

Finansal liberalleşme literatürünün temel öngörülerinden biri, finansal baskı altında bulunan ekonomilerde, ekonomik büyüme için gereksinme duyulan kaynakların, yurt içinden yeterince elde edilememesidir.¹¹⁹ Liberalizasyon süreciyle gelişmekte olan ülkeler, “düzenleme sistemlerini” gelişmiş ülkelere paralel olarak modernleştirmeye ve liberalleştirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, faiz oranları ve bankaların kredi tavanlarının belirlenmesinde, öncelikli sektör ve kişilere verilen kredilerde uygulanan kurallarda ve hatta sermaye hesabı açılmasındaki idari kontroller kaldırılmıştır. Ancak, çoğu ülkede liberalizasyon sürecinin gerekli kurumsal altyapı oluşturulmadan başlaması mali sistemleri belirsiz bir ortamda faaliyet göstermeye itmiştir. Finansal liberalizasyon sürecinde öncelikli yapılacakların belirlenmesinde yetersiz kalınması, bu süreci izleyen dönemde bankaları ödeme güçlüğü içine sokmuş ve sistemik banka krizleri meydana gelmiştir.¹²⁰

Finansal liberalizasyon krizin yayılmasında önemli bir etkidir. Liberalleşme ekonomide borcun büyümesine, belirsizliğin artmasına yeni finansal araçların doğmasına yeni kurumların piyasaya girmesine neden olur. Liberalleşme rekabetin artmasına, kredi işlemlerinde karlılığın düşmesine finansal kurumlar arasındaki sınırların kalkmasına neden olur. Liberalleşme, istikrarsızlık kaynağı iken, eğer iyi yönetilirse istikrarsızlıkla karşılaşmadan da yürütülebilecektir.¹²¹

Finansal liberalizasyonla birlikte bankacılık sisteminin kırılganlığı önemli ölçüde artmıştır. Faizlerin üzerindeki tavanların kalkması ile birlikte asimetrik bilgi olgusu, sistemi zora sokmuş ve faiz oranlarının aşırı ölçüde artan volatilitesi bankaları ciddi faiz riskleri ile karşı karşıya getirmiştir. Regülasyon uygulamaları ile kısa vadeli faizlerin her zaman uzun vadeli faizlerin altında kalması garantilenirken, finansal

¹¹⁸ Özkan, **a.g.m.**, ss.2-3.

¹¹⁹ Öner Günçavdı ve Suat Küçükçifçi, (2002), “Türkiye’de Finansal Liberalleşme Sürecinin Başarımı ve Mali Kesim Üzerine Bir Değerlendirme”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı:29, Ankara, s.89.

¹²⁰ Şevket Sayılğan, (2003), “Bankacılık Sisteminin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:18, Sayı:210, İstanbul, s.66.

¹²¹ İlker Parasız ve Melike Bildirici, (2003), **Finansal Makro Ekonomi, Ekonomik Dalgalamalar ve Krizler**, Ezgi Yayınları, Bursa, s.574.

liberalizasyon ile birlikte bu garanti ortadan kalkmış ve vade uyumsuzlukları nedeniyle banka bilançoları daha riskli hale gelmiştir.¹²²

Düzenleme ve değişikliklerin yarattığı bankacılık sisteminin kurumsal yapısı bankacılıkta gücün yoğunlaşmasına yol açmakta ve sahiplik ile kredi kalıplarının karşılıklı kilitlenmesine neden olmaktadır. Böylesi bir ortamda ahlaki tehlike, ters seçim ve oligopolcü fiyatlama gibi nedenlerle özellikle pazarın çöküşüne yönelik olarak duyarlı hale gelir. Bu durum kısmen bankalar kesiminde ve finansal olmayan kesimde aşırı risk almayı teşvik etmektedir. Yöneticilere krediler, sahtekarlık ve kötü yönetim, politik amaçlı krediler risk yoğunlaşmasının, bankacılık sorunlarının ve banka iflaslarının sürekli bir kaynağı olmuştur.¹²³

Finansal Liberalizasyonun ardından kredi piyasalarındaki istikrarsızlık yalnızca elastik olmayan kredi talebinden değil kredi tayinlamasından da doğabilir. Bu durum istikrarsızlık durumu aynı zamanda bankaların ve firmaların iflası ile karakterize edilmektedir. Bazı durumlarda bu kredi tayinlaması sürekli olarak yüksek faiz oranları, olası olarak yükselen faiz marjları ve eşanlı olarak bankacılık sisteminin kredi mevduat rasyolarında bir düşüş şeklinde kendini gösterir.¹²⁴

2.2.4. Bankacılığın Riske Açık Yapısı ve Riskler

Bankacılık olarak risk, yatırımların zarara uğrama olasılığını ifade etmektedir. Bankalar finansal karar alma sürecinde bir takım belirsizliklerle karşı karşıya olup, çeşitli tahminlerde bulunmaktadır. Risk, beklenen ve gerçekleşen değerlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁵

Bankacılık sektörü bağlamında, riskleri doğuran üç ana unsur göze çarpmaktadır. Bunlar;

- Yetersiz çeşitlendirme
- Yetersiz likidite
- Risk alma eğilimidir.

¹²² Karabulut, **a.g.e.**, s.47.

¹²³ Karacan, **a.g.e.**, s.63.

¹²⁴ **a.g.e.**, s.63.

¹²⁵ Ömer Faruk Çolak, (2007), **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**, Gazi Kitabevi, Ankara, s.37.

Çeşitlendirme yetersiz olursa, risklerin önceden belirlenme olasılığı düşüktür. Bankaların ortaya çıkabilecek olumsuz bir durumdan onarılmayacak şekilde çıkması söz konusu olabilir. Yetersiz likidite ise, bankaların yükümlülüklerini karşılama açısından kaynak yaratma zorluklarıyla karşılaşması ya da zarar üretecek borçlanmaya başvurma zorunda kalmasıdır. Risk alma eğilimi ise, bankacıların hem istenen hem de istenmeyen sonuçların olasılığı arttıran veya azaltan alternatif varlıklar, borçlar, yükümlülük ve faaliyet arasında seçim yapabildikleri için önemlidir. Risk bağlamında, bir bankaya karşı olası en büyük risk, aktiflerin değer kaybetmesiyle, özkaynakların azalması, sermaye yapısındaki zayıflama ile de, piyasada güvenilirliğin azalırken büyümenin de sınırlanmasıdır.¹²⁶

2.2.4.1. Kredi Riski

Bankalar, pasifleri başlıca kısa vadeli mevduatlar olan ve aktifleri iş alemine ve tüketicilere verilen çoğu zaman kısa ve uzun vadeli borçlar olan finansal araçlardır. Bunların aktiflerinin değeri pasiflerinin değerinin altına düştüğü zaman, bankalar iflas etmiş olurlar. Bankanın aktiflerinin değeri borç alanın borcunu ödeyememe yada ödemekte isteksiz olması yüzünden düşebilir. Kredi riski, borç almak için başvuranları incelemek, çeşitli risk faktörlerine tabi borç alıcılarına borç vererek borç portföyünü çeşitlendirmek yada teminat istemek gibi çeşitli yollarla azaltılabilir. Uygun inceleme, borcun verilmesinden önce karsız olan projelere finansman verilmemesini temin edebilir: lakin borç verilmeden önce karlı görünen riskli projeler, borç verildikten sonra yine de batabilir. Ayrıca, portföy çeşitlendirmesi özellikle küçük ülkelerde yada bölgelerde faaliyette bulunan, yada belli bir sektöre borç vermede uzmanlaşan bankalar için borcun zamanında ödenmemesi riskini tamamıyla gidermez. Son olarak, teminat tesis etmek ve izlemek pahalıdır ve teminatın değeri tipik olarak dalgalanmaya tabidir. Böylece, borcu zamanında ödememe riski bankaların finansal aracılık rolü ciddi bir şekilde kısılmadan tümüyle giderilemez. Şayet borç verme kayıpları özkaynak tamponuyla birlikte bir bankanın zorunlu ve ihtiyari ihtiyatlarını geçerse, o takdirde

¹²⁶ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.567.

banka iflas etmiştir. Bankacılık sisteminin önemli bir bölümü sermayesinden fazla borç kaybı yaşarsa, bir sistemik kriz meydana gelir.¹²⁷

Kredi işlemleri bankanın risk taşıyan işlemlerinden biridir. Bir bankanın verdiği kredi, satın aldığı menkul kıymet ihracatçısının veya herhangi nedenle verdiği paranın geri ödenmesinin kısmen veya tamamen olmaması ve borca karşılık teminat olarak gösterilen kıymetlerin değer kaybederek ödenmeyen borcun karşılayamaması durumunda kredibilite riski ile karşı karşıya kalınmasıdır.¹²⁸

Kredi riski ile aktif kalitesi ters orantılı olarak değişmektedir. Aktifin kalitesi karlılığın ve ödünç verilen fonların geri alınacağını bir göstergesidir. Kredi riski sadece bir bankanın kullandığı krediler için değil, aynı zamanda finansal ürünleri ve bilanço dışı kalemleri için de söz konusudur. Kredi riski yönetiminin anlamı, bankanın kullandığı kredilerden beklediği geri dönüşü en uygun koşullarda maksimize etmektir.¹²⁹

Bankalar geri ödenmeyen kredilere karşılık ayırarak bu karşılıkları net faiz gelirinden düşmektedir. Bu da, bankaların karını azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Firmalar kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile bankalardan kredi talep etmektedirler. Aldıkları kredileri vadesinde ve önceden ayarlanmış faiz ile beraber geri ödemek durumundadırlar. Yüksek enflasyon nedeni ile faiz oranları çok yüksek seviyelerde seyretmekte, bu durum borçlanma maliyetlerini de yükseltmektedir. Finansman maliyeti artan firmalar ekonomik ilerleme sağlandığı sürece bir sorunla karşılaşmamaktadırlar. Ancak, ekonomi resesyona girdiğinde, firmaların maliyetlerini karşılayan faaliyet karları düşmekte ve uzun vadede iflaslar meydana gelebilmektedir. Bu sonuç, bankaların batık kredilerinin artmasına sebep olmaktadır. Böylece, bankaların karlılıklarında bozulmalar baş göstermekte ve muhtemel zararlara dönüşmektedir. Bireysel kredilerde de aynı etki mevcuttur. Enflasyon yüzünden geliri azalan kişilerin

¹²⁷ Joseph Stiglitz, (1972), "Some Aspects Of The Pure Theory Of Corporate Finance. Bankruptcies And Takeovers", **Bell Journal Of Economics**, Numer:3, s.458, <http://econpapers.repec.org/article/rjebellje/default4.htm>. (12.03.2009).

¹²⁸ Aydın Ünsal ve Sibel Duman, (2005), "Türkiye'deki Bankaların Performanslarının Temel Bileşenler Yaklaşımı İle Karşılaştırılmalı Analizi", **VII.Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**, 26-27 Mayıs, s.5, <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/sempozyum.pdf>, (12.03.2009).

¹²⁹ Ünsal ve Duman, **a.g.e.**, ss.5-6.

kredi borcunu ödeyememe riski ortaya çıkmakta ve bankaların batık kredi hacmi daha da artmaktadır.¹³⁰

2.2.4.2. Likidite Riski

Likidite riski, sahip olunan kıymetin istenildiğinde paraya çevrilememesini, kıymetini cari piyasa değerinin altında elden çıkarılmasını ifade eder.¹³¹

Likidite riski, bankacılıktaki ana risklerden biridir. Likidite, fon taleplerinin karşılanabilme yeteneği olup, finansal kurumlar için yaşamsal öneme sahip bir kavramdır. Banka fon yöneticileri, aşırı likit olma ile yeteri kadar likit olmamanın maliyetini dengelemek zorundadır. Bankanın likidite açısından aşırı düzeyde açığa düşmesi, ödemelerinde kullanabileceği yeterli düzeyde hazır parasının olmaması, bankanın iflas etmesine yol açabilir. Aynı zamanda bankanın, önemli bir kredili müşterisinin iflası, zincirleme etki ile bankanın kullanımına tahsis edilmiş kredi limitlerinin ve olanaklarının da durdurulmasına neden olabilir. Bu durum, bankanın kaynak girişini ve nakit akışını ciddi şekilde etkileyeceği için, bankanın iflasına veya çok zor durumda kalmasına yol açabilir.¹³²

Bankanın para çekme isteklerine cevap verememesi krizin başlangıcıdır. Likidite bankayı yaşatan ilk koşuldur. Bu nedenle bankalar likidite açığını kapatmak için yüksek maliyetlerle borçlanma yoluna gidebilirler veya bankanın varlıklarını satarak likidite açığını kapatma yoluna giderler. Bu yüksek maliyetlerde bankaların ödeyebilirliğini yitirmesine neden olur. Önlem alınmazsa banka kapatılabilir veya başka bir kurumla birleştirme yoluna gidilebilir.¹³³

Likidite, bankanın aktif ve pasifindeki nakit ihtiyacını karşılama gücünü yani yükümlülüklerini karşılama ve gereksinim duyduğu kaynakları temin edebilmek kapasitesinin de göstergesidir.¹³⁴ Banka aktif ve pasifleri arasında her zaman vade

¹³⁰ Esin Okay, (2002), “Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, ss.104-105.

¹³¹ Adem Akdemir, (1999), **Likidite Riski**, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul: s.3, http://www.koprugrubu.org/dosyalar/yayinlar/Dr_Adem_Akdemir_Likidite_Riski.doc, (09.05.2009).

¹³² Gürman Tevfik, (1997), **Bankalarda Finansal Yönetime Giriş**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, s.239.

¹³³ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.568.

¹³⁴ **a.g.e.**, s.569.

uyumsuzluğu vardır. Çünkü bankalar genellikle kısa vadeli borçlanır ve uzun vadeli borç verirler ve bu yapı likidite riskini doğurmaktadır. Likidite riski, bankaların zamanı geldiğinde yükümlülüklerini yerine getirememesi riskidir. Likidite riski, her ne kadar tüm bankaların karşı karşıya oldukları risk türü ise de, bireylerin likidite tercihi değişmedikçe bir bankadan çekilen para, sonunda mutlaka başka bir bankaya gideceğinden sistemin tümünü tehdit etmez. Banka tahaccümü gerçekleştiğinde, bankacılık sisteminin tümü likidite riski ile karşı karşıya kalır. Bunun nedeni bankaların yapısından ötürü aktif-pasif vadelerinin farklı olmasıdır.¹³⁵

2.2.4.3. Faiz Oranı Değişim Riski

Faiz oranı değişim riski, piyasa faiz oranlarının değişimi nedeniyle, banka faiz marjının daralmasıdır. Pasifte uzun vadeli ve sabit faizli fonlar mevcut iken faiz oranlarının düşmesi neticesinde düşen maliyetlere uyum gösterilememekten veya genel faiz oranları yükselirken aktifte sabit faiz oranları ile bağlanım nedeniyle aktifin getirisi artırılmıyor ise banka bundan alternatif bir zarara uğrar ki, buna faiz oranı değişim riski denir. Bu risk portföyde faiz getirili menkul kıymetler olduğu sürece de doğar. Faiz oranları yükselirken, faiz getirili menkul kıymetlerin getirileri tutar olarak değişmez, ancak piyasa fiyatları düşer. Böylece bankanın aktifinin değeri düşmüş olur. İşte bu fiyat düşüşü sonucunda uğranılan zarar faiz oranı değişiminden meydana gelmekte ve faiz oranı değişim riski olarak ifade edilmektedir.¹³⁶

Geri dönmeyen borçlarda artış olmaması durumunda dahi, şayet banka aktiflerindeki geri dönüş oranı pasiflerdeki ödeme oranının altına düşerse banka bilançoları kötüleşebilir. Bu tür problemlerin en çok rastlanan örneği, bankaları mevduat sahiplerine ödenen faiz ödemelerini artırmaya zorlayan kısa vadeli faiz oranlarındaki bir artıştır. Zira banka bilanço sayfalarının aktif tarafı genellikle sabit faiz oranlı uzun vadeli borçları içerir, aktiflerin geri dönüş oranı zamanında ayarlanamaz ve bankalar az karlara katlanmak veya zararları kabullenmek zorunda kalırlar. Bir ülkedeki bütün bankalar muhtemel faiz oranı riskine bir dereceye kadar açık olacaktır zira vade değiştirmesi bankacılık sisteminin tipik fonksiyonlarından bir tanesidir; ayrıca

¹³⁵ Karabulut, **a.g.e.**, s.39.

¹³⁶ Hasan Kaval, (2000), **Bankalarda Risk Yönetimi**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, s.27.

borçlananlara aktarılabilse dahi yüksek borç verme oranları daha büyük kesitte geri ödenmeyen borçlar ile sonuçlanacağından muhtemelen banka bilançolarına zarar verecektir. Böylece, kısa vadeli faiz oranlarındaki yüksek bir artış büyük bir ihtimalle sistemik bankacılık sektör problemlerinin bir ana kaynağı olacaktır. Buna karşılık, kısa vadeli faiz oranlarındaki artış, enflasyon oranındaki artış, gerçek oranları yükselten sıkı para politikalarına kayış, uluslararası faiz oranlarındaki bir artış, finansal liberalleşmeye bağlı olarak faiz oranlarındaki kontrollerin kaldırılması veya bir spekülative hamleye karşı döviz kurunu savunma ihtiyacı gibi sebeplere bağlı olabilir.¹³⁷

2.2.4.4. Menkul Kıymetler Fiyat Riski

Bankaların ellerinde tuttıkları enstrümanların, fiyatlarının düşme riskidir. Bankanın hisse senetlerine ve özel veya kamu kesimi borçlanma senetlerine yatırım yapmasından kaynaklanır. Borsa hisse senedi fiyatları büyük dalgalanmalar gösterebileceğinden bankaların yatırımları büyük zarar görebilir. Faiz riskinin bir uzantısı olarak borçlanma araçlarına yapılan yatırımlardan bankaların zarar görmeleri söz konusu olabilir.¹³⁸

Bu risk, genel risk ve spesifik riski olarak ikiye ayrılabilir. Genel risk, makroekonomik politikada değişiklik gibi bir nedenle, tüm enstrümanların fiyatlarında bir düşüş gerçekleşmesidir. Spesifik fiyat riski ise, bir veya birkaç enstrümanın fiyatının düşmesidir. Çeşitlendirme ve garantileme ile spesifik riskten kaçınılabilir.¹³⁹

2.2.4.5. Kambiyo Riski

Bankalar yabancı döviz ile borçlanıp yerel para birimi ile borç verdiklerinde bir başka geri dönme uyumsuzluğu meydana gelir. Bu durumda, bir beklenmedik yerel para biriminin değerinin düşürülmesi banka karlılığını tehdit eder. Yurt dışında fonları olan ve döviz kazanan bankalar, yabancı dövizle bağlanmış yerel borçlar vermeyi tercih edip böylece açık pozisyonlarını kapatabilirler. Bu durumda, yabancı döviz kuru riski borç

¹³⁷ Kunt ve Detragiache, **a.g.m.**, s.7.

¹³⁸ Pınar Evrim Mandacı, (2003), “Türk Bankacılık sektörünün Yaşadığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, İzmir, s.71.

¹³⁹ Karabulut, **a.g.e.**, s.40.

alana kaydırılmış olur ve bir beklenmedik devalüasyon geri dönmeyen borçlardaki artış ile banka karlılığına olumsuz olarak etki yapabilir.¹⁴⁰

Bankaların yabancı para birimi ile gösterilen varlık ve borçları, bu bankaların ülke paraları ile yabancı ülke paraları arasındaki kur değişikliklerinden etkilenmekte ve bu durum bankalar için ayrıca bir kayıp ya da kazanç ortaya çıkarmaktadır. Bankaların kur değişimleri sonucunda karları ile varlık ve borçlarında meydana gelecek değişimler kambiyo riski olarak ifade edilir.¹⁴¹

Kambiyo riski, ülke parasının diğer yabancı paralar karşısında değer yitirmesi veya kurumun döviz pozisyonunda mevcut yabancı paraların birbirleri arasındaki değerlerinde meydana gelen değişimler neticesinde uğranılacak zarar olasılığıdır.¹⁴²

Kambiyo riski,¹⁴³

- Ulusal para ile yabancı paraların arasındaki değişim ölçüsünün ve portföydeki yabancı para mevcutlarının ve alacaklarının birbirlerine karşı değerlerinin ne yönde ve ne miktarda değişeceğinin belli olmaması,
- Yetkili otoritelerin ulusal para politikalarına kısıtlayıcı veya yasaklayıcı müdahaleleri nedeniyle değişik para cinslerine dayanan ticaret veya transferlerinin engellenmesi nedeniyle doğabilir.

Kambiyo riski, 1970’li yıllarda sabit kur sisteminin terk edilmesi ile önemli olmuştur. Mali piyasaların globalleşmesi ve döviz işlemlerinin banka bilançolarındaki göreceli payının artması kambiyo riskinin önemini arttıran etmenlerdir. Kambiyo riskini oluşturan, yabancı paraların her birinin değer kazanım, yatırım oranlarının zamanla farklılaşması yanı sıra değişikliğinde artmasıdır. Bu nedenledir ki, döviz yükümlülüklerinin ve döviz varlıklarının yönetimine önem verilmesine neden olmaktadır.¹⁴⁴ Kambiyo riskinin iki bileşeni vardır, döviz kuru riski ve parite riskidir.

¹⁴⁰ Peter Garber, (1996), “Managing Risk To Financial Markets From Volatile Capital Flows”, **The Role of Prudential Regulation**, Journal of Finance And Economics, No:1, p.184.

¹⁴¹ Mehmet Başar ve Metin Coşkun, (2006), **Bankacılık Uygulamaları**, Anadolu Üniversitesi Yayın No:1711, Eskişehir, s.220.

¹⁴² Kaval, **a.g.e.**, s.28.

¹⁴³ Başar ve Coşkun, **a.g.e.**, s.220.

¹⁴⁴ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.570.

2.2.4.5.1. Döviz Kuru Riski

Döviz kurunun volatilitesinden kaynaklanan risklerdir. Bir bankanın yabancı para yükümlülükleri, yabancı para varlıklarını geçiyorsa banka açık pozisyonda, tam tersi bir durumda ise kapalı pozisyonundadır. Açık pozisyonda; döviz kurunda bir artış, kapalı pozisyonlarda ise, bir azalış bankanın zarar etmesine sebep olacaktır. Büyük kambiyo riski alan bankalar, döviz kuru dalgalanmalarında ödeyebilirliğini yitirebilirler.¹⁴⁵

Ulusal para, yabancı paralara göre değer kazanabilir veya değer kaybedebilir. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması durumunda aktifte fazlası olan banka, aynı döviz için daha az ulusal para elde edeceği için zarar edebilir. Pasifte fazlası olan banka ise aynı borcunu daha az ulusal para ödeyerek kapatacağı için kar elde edebilir. Ulusal paranın değer yitirmesi durumunda bunun tam tersi olacaktır. Aktifte fazlası olan banka, aynı varlık için daha fazla ulusal para tahsil ederken, pasifteki borçları için daha fazla ulusal para ödeyecektir. Sonuçta, aktif fazlası olan banka net kar, pasif fazlası olan banka zarar edecektir. Bu kar veya zararlar bankanın hesaplarına evalüasyon karı veya zararı olarak yansır.¹⁴⁶

2.2.4.5.2. Parite Riski

Parite riski, ulusal paranın sadece değer yitirmesinden değil, bir bankanın döviz pozisyonunda mevcut yabancı paraların paritelerinin değişiminden doğan alternatif zarar olasılığıdır. Parite sadece döviz varlıklarında değil, borçlarda da görülebilir. Eğer herhangi bir yabancı para üzerinden borcun tutarı ulusal para cinsinden artıyorsa ve borçlanmanın yapıldığı para cinsine göre daha az değer yitiren bir para cinsine dönüştürülme olanağı varken, bu yapılmıyor ise bu kez de artan borca karşı pozisyon alınmamasından dolayı zarar olasılığı söz konusu olur.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Karabulut, **a.g.e.**, s.40.

¹⁴⁶ Başar ve Coşkun, **a.g.e.**, s.220.

¹⁴⁷ **a.g.e.**, s.221.

2.2.4.6. Sistemik Riskler

Kredi piyasalarında finansal firmaların iflası tehlikesine yol açan ve bunun yayılarak ödemeler mekanizmasında ve finansal sistemin sermaye tahsis kapasitesini kesintiye uğratma tehlikesi yaratan miktarlarda ve fiyatlarda beklenmeyen değişimler yaratan finansal piyasalardaki bozulmaları ifade etmektedir.¹⁴⁸

Bu tür riskler beklenmedik genel ekonomik olayların sonucunda doğarlar. Sistemik riskin kaynağını tespit etmek her zaman kolay olmamaktadır. Yatırımcıların satın alma güçlerinin veya tasarruf düzeylerinin azalması, faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle tasarrufların faiz getirili menkul kıymetlere kayması ve diğer taraftan finansman giderlerinin artması nedeniyle firma karlarının düşmesi ve bunların hisse senedi fiyatlarına yansımaları, ekonomik konjonktür ve politik beklentiler, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve sermaye piyasasının gelişmişlik derecesi sistemik risklerin nedenleri arasında yer almaktadır.¹⁴⁹

Sistem, mudilerin bankaya tahaccümü, mevduat sigortası uygulaması mevcut değilse veya oranı düşükse, sigorta kurumuna güvenilmiyorsa, mudiler kendi bankalarının ödeyebilirliğinden emin de olsa, paralarının ödenmesinde güçlük olacağını düşünebilirler. Mudiler eşanlı olarak bankacılık sistemine güvenlerini yitirip nakde yönelirlerse krize girebilir.¹⁵⁰

2.2.4.7. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, bankanın alınan finansal pozisyonlar gereği karşı karşıya kaldığı bir risk değildir. Operasyonel risk, bankanın tüm faaliyetlerinde ve süreçlerinde kullanılan sistemlerden, uygulanan süreçlerden, banka müşterileri ve çalışanlarını da kapsayacak şekilde tüm insanlardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında, operasyonel risk banka yönetiminin kontrolünün dışında kalan banka dışı olayları da kapsamaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Karacan, **a.g.e.**, s.30.

¹⁴⁹ Kaval, **a.g.e.**, s.30.

¹⁵⁰ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.574.

¹⁵¹ Murat Mazıbaş, (2006), **Bankalarda Operasyonel Risk Veri Tabanının Oluşturulması**, BDDK, Çalışma Raporları, No:3, s.3.

Operasyonel risk, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna göre, “Banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıplara ya da zarara uğrama ihtimali” olarak tanımlanmaktadır.¹⁵²

Finansal sektörde yaşanan teknolojik değişimler, piyasadaki gelişmeler, bankaların sundukları ürün ve hizmetlerdeki değişimler bankaların operasyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenlerden dolayı bankaların operasyonel faaliyetleri sürekli bir değişim sürecindedir ve bu değişim süreçleri banka iş süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir.¹⁵³

Operasyonel risk; insan, sistem, süreç ve dışsal faktörler olmak üzere dört unsurdan etkilenmektedir. Operasyonel riske neden olan insan faktörü, Banka çalışanının hatası, banka çalışanının yolsuzluğu, banka çalışanının iş kanununa aykırı davranışları, bankada kilit personel eksikliğidir. Son yıllarda piyasalara sunulan yeni hizmet ve ürünlerin karmaşıklığı ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, bankaların mevcut sistemlerinin kapasitesini yetersiz bırakmıştır. Bu nedenle bankalar sistemlerini ya topyekun değiştirme veya yeniden yapılandırma yoluna gitmektedirler. Ancak, banka bünyesinde kurulan yeni bir sistemde veya mevcut sistemin güncellenmesi sırasında oluşabilecek hatalar veya yanlış programlamalar veri kayıplarına neden olabilmekte, bu da sistem faktörü olmaktadır.¹⁵⁴

Operasyonel riske neden olan süreç faktörü, Bankaların iç kontrol sistemleri, karşılaşılabilecek muhtemel risklerden korunmak amacıyla geliştirilmiştir. Ancak tasarlanan bu iç kontrol sistemlerinin de yanlış geliştirilmesi veya doğru geliştirilmiş olsa bile yanlış uygulanması sonucu maruz kalınabilecek operasyonel riskler artar. İç

¹⁵² Melek Acar Boyacıoğlu, (2002), “Operasyonel Risk ve Yönetim”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:43, İstanbul, s.52.

¹⁵³ Dilek Leblebici Teker ve Burç Ülengin, (2005), “Bankacılıkta Operasyonel Risk Ölçüm Modellerinin Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Bankaya Uygulanması”, **İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, sayı:1, Aralık, İstanbul, s.14.

¹⁵⁴ Teker ve Ülengin, **a.g.m.**, s.15.

kontrol sistemlerinin yanlış geliştirilmesinin nedenleri, maruz kalınabilecek risklerin tam anlamıyla algılanamamış veya tanımlanamamış olmasından kaynaklanabilir.¹⁵⁵

Dışsal faktörler ise, yasal ve politik risk, suç faaliyetleri, tedarikçi riskleri, doğal afetlerdir. Yasal ve politik risk; hükümetin mal varlıklarına el koyması ya da vergi yasalarında değişiklik yapması veya bankanın mahkemelik olduğu davaları kaybetmesi sonucu bankanın zarara uğramasını ifade etmektedir. Suç faaliyetleri; bankanın maruz kalacağı soygun, terör saldırıları, finansal dolandırıcılık ve para aklama gibi ekonomik suçlardır. Özellikle “çıkar amaçlı” ve “temeli ekonomi” olan suçlar, yasalarla belirlenmiş kuralları, evrensel ahlaki erdemleri veya serbest piyasa ekonomisinin temel kurallarını ihlal ederek hukuk dışı kalmak suretiyle çok para veya güç kazanma hırsından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁶ Banka mallarına üçüncü şahıslar tarafından zarar verilmesi gibi faaliyetleri içerirken, tedarikçi riskleri bankanın dışarıdan aldığı hizmetlerden doğabilecek riskleri ifade etmektedir.

2.2.5. Arz ve Talepteki Ani Değişmeler

Bankalar arz ve talepteki ani değişmelere karşı duyarlıdırlar. Tasarruf sahiplerinin paralarını bankalarda değerlendirmeme eğiliminin ortaya çıkması sonucu nakit girişlerinin azalması bankaların kredi kullandırmalarında da bir azalmaya neden olacak ve bu durum diğer sektörleri ve dolayısıyla ekonominin bütününe etkileyebilecektir. Bankalar olan güvenin azalması ya da makroekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle mevduat çekişlerinin yaşanması da benzer şekilde bankaları zor durumda bırakacaktır.¹⁵⁷

2.2.6. Banka Bilançolarındaki Sorunlar ve Aktif Pasif Dengesinin Bozulması

Bilanço sorunlarını artıran temel uyumsuzluklar vade ve para uyumsuzluğu şeklinde iki kategoride ele alınıp incelenebilir. Vade uyumsuzluğu, yükümlülüklerin kısa vadeli, likit aktiflerin ise uzun vadeli olmasından kaynaklanmaktadır. Vade

¹⁵⁵ a.g.m., s.15.

¹⁵⁶ Alparslan Çakır, (2006), “Bankacılıkta Operasyonel Risklerin Etkin Yönetiminde Risk Bazlı Müşterini Tanı İlkelerinin Önemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:56, İstanbul, s.40.

¹⁵⁷ Uyar, a.g.e., s.44.

uyumsuzluğu ülkenin ödeme gücü sorununu arttırmaktadır. Yükümlülüklerin yabancı para, varlıkların ise yabancı para ve ulusal para cinsinden olduğu şartlarda gelişen para uyumsuzluğu ise banka bilançolarında döviz kurunun yükseldiği koşullarda sermaye kayıplarına neden olmaktadır. Bilanço sorunlarını arttıran diğer unsurlar arasında, bankacılık sisteminin sermaye yeterlilik rasyosunun düşüklüğünden kaynaklanan ödeme gücü problemi ve sermaye yapısı problemleri de önemli yer tutmaktadır. Banka bilançolarındaki zayıflıklar, sermaye girişlerinin olduğu koşullarda kriz oluşumuna neden olmaksızın sürdürülebilmiştir. Ancak ülkelerden ani sermaye çıkışları söz konusu olduğunda ekonomilerde aktif talebine yönelik yeni dengeler oluşmuştur.¹⁵⁸

Bir bankanın ödeme sisteminin çalışamaz hale gelmesi, esas itibariyle bankanın aktif-pasifinden gelmektedir. Bankanın pasifinde dengenin bozulması anlamında, mevduat sahiplerine ve diğer kredi kuruluşlarına yapacağı ödemelerin vade ve fiyat bakımından aktifinde yer alan alacakların vade ve fiyatları (getiri) ile uyumlu olması şarttır. Yükümlülüklerini yerine getirmede ortaya çıkan açığın acilen yeni borçlanmalarla finanse edilmesi gereği ancak borçlanma maliyetlerinin karşılanabilir düzeyde olması ile mümkündür. Borçlanma maliyetlerinde makroekonomik sebeplerle ortaya çıkan ani yükselişler bankanın git gide daha yüksek bir borç yükünün altında kalmasına ve mümkün olan ilk kredi sözleşmesinden itibaren bunu kredi verdiği kuruluşlara ve reel sektöre yansıtmasına sebep olacaktır. Banka sermaye yeterliliğini olumsuz olarak etkileyen bu durum eğer acil olarak yeni sermaye ihtiyacının karşılanması şeklinde giderilmezse bankanın faaliyetlerini durdurmasına ve banka aracılığıyla yatırımlarına kaynak sağlayan reel sektörün yatırımlarını durdurmasına sebep olacaktır.¹⁵⁹

Finans kurumları ve reel sektör kuruluşlarının gerek kendi içerisinde ve gerekse birbirleriyle olan münasebetlerini yönlendiren yurtiçi ödemeler sistemi, kredi mekanizması aracılığıyla tamamen bankaların kontrolündedir. Bankalar yönlendikleri ödemeler sistemini kendi bilanço riskleri doğrultusunda yeniden düzenleme, artan risk koşullarına karşı kendi likiditeleri için sınırlama veya artırma imkanına sahiptir. Bilançolar üzerindeki risklerin (sorunlu kredi) artma ihtimali, bankaların şirketler

¹⁵⁸ Nejla Adanur Aklan, (2007), “Son Dönem Finansal Krizlerin Bilanço Etkisi Yaklaşımı Kapsamında Bir Değerlendirmesi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:22, Sayı:252, İstanbul, s.54.

¹⁵⁹ Ahmet Koray Tahtakılıç, (2004), **Bankacılık Krizlerinde Varlık Yönetim Şirketleri ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler**, Sermaye Piyasası Kurulu Ortaklıklar Finansmanı Dairesi, Ankara, s.6.

kesimine yeni kredi açma noktasında çekingen davranmalarına veya var olan kredi ilişkilerini tamamen kapatmalarına neden olabilmektedir. Bu durum daralan konjonktür ile birlikte şirketler kesimini finansman sıkıntısına düşürerek, kısa sürede iflaslara neden olabilmektedir.¹⁶⁰

2.2.7. Mevduat Sigortası

Bankacılık sistemleri; portföylerin yapısı gereği likidite ve ödeyememe güçlüğüne düşme olasılığının ve sermaye kaldıraç oranının yüksek olması, bir bankanın başarısız olmasının kolayca tüm sisteme yayılabilmesi gibi gerekçelerle, birçok ülkede, oluşturulan güvenlik ağı, mevduat sigortası ve son kredi mercii ile korunmaya çalışılmaktadır.¹⁶¹

Mevduat sigortası sistemi, mevduat sahiplerine güvence verilmesi yoluyla bir veya birkaç bankanın mali sıkıntıya düşmesi durumunda, sıkıntının diğer bankalara da sıçramasının engellenmesini amaçlamaktadır. Bankaların mali sıkıntıya düştükleri dönemde, bankalarla ilgili olumsuz söylentiler kolaylıkla yaygınlaşabilmekte ve mevduat sahipleri bankalar hücum ederek mevduatlarını çekmeye çalışmaktadırlar. Bu tür bir gelişme ise mali açıdan sıkıntılı olan bankaların yanında mali durumu iyi olan bankaları da iflasa sürükleye bilmekte ve bir veya birkaç bankada başlayan sıkıntı kolaylıkla tüm bankacılık sektörüne yayılabilmektedir. Mevduat sigortası sistemi, bu tür istenmeyen gelişmelerin yaşanmasını engellemek amacıyla oluşturulmaktadır.¹⁶²

Ülkelerin mevduat sigortasını kabul etmesinin temel nedeni, sistemin kabul edildiği zaman hiçbir bütçe harcamasına gerek duyulmadan, bankacılık paniklerine karşı masrafsız bir çözüm yolu olarak görülmesidir. Diğer taraftan da bu sistemin küçük ölçekli bankaların sistemde varolmasını sağladığı ve güç farkından doğan haksız rekabeti önlemektedir.¹⁶³

¹⁶⁰ Selam Koç, (2002), “Bankaların Yeniden Sermayelendirilmesi Sürecinin Düşündürdükleri”, **Active Finans Dergisi**, İstanbul, s.58.

¹⁶¹ İlker Parasız, (2002), **Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar, Dünyada ve Ülkemizde Kalkınma Makroekonomisi Sorunları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.116.

¹⁶² Ercan Balaban ve Hüseyin Çilli, (1996), **Türkiye’deki Mevduat Sigortası Sistemi ve Bazı Öneriler**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, ss.200-201.

¹⁶³ Alövsat Müslümov, (2008), “**Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektörü Örneği**” s.2., <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Deposit%20Insurance%20-%20Banka.pdf>, (05.09.2009).

Mevduat sigortası finansal sisteme yeni riskler taşıyarak güvenlik kaybına neden olmakta, buda daha çok mevduat sigortası sonrası oluşan ahlaki risk problemi ile ilgilidir. Mudiler mevduatlarının devlet garantisinde olduklarını bildiklerinden bankanın portföy risk düzeyi ile ilgilenmemekte, banka seçimindeki belirleyici tek unsur en yüksek getiriye sağlamak olmaktadır. Bunu bilen bankalar faiz oranlarını yükseltme sureti ile pazar içerisinde daha rekabetçi bir pozisyon almaya çalışırlar. Bankacılık sektörü yeterince şeffaf değilse, daha çok mevduat sahibini bünyeye katmak için bankalar uygulamalarının yasal ve rasyonel bir çerçevede olup olmadığı bilinemeyeceğinden bir kriz ortaya çıkabilmektedir. Açık bir sigorta uygulaması bankaların faiz masraflarını azaltmakta ve faiz ödemelerini başta banka likiditesi olmak üzere banka risk faktörlerine daha az duyarlı hale getirmektedir. Dolayısıyla açık bir sigorta uygulaması bankalar üzerindeki pazar disiplini azaltmaktadır.¹⁶⁴

2.2.8. Asimetrik Bilgi

Asimetrik bilgi, bir işlem ile ilgili olarak taraflardan birinin belli bir bilgiye sahipken, diğer tarafın bu bilgiye sahip olmadığı durumdur.¹⁶⁵ Finansal piyasalarda, karar almak için diğer taraf veya gerekli bilgiyi taraflardan birinin bilmesine karşın diğer tarafın bilgi sahibi olmaması veya yetersiz bilgiye sahip olmasıdır. Taraflardan her birinin sahip olduğu bu bilgi eşitsizliği asimetrik bilgi olarak tanımlanır.¹⁶⁶

Asimetrik bilgi, bir piyasa başarısızlığı durumudur ve bu nedenle, sosyal refah açısından etkinliği azaltan bir sonuç yaratır.¹⁶⁷ Bilgi eksikliği piyasalarda iki türlü sorun olarak karşımıza çıkar. Bunlardan ters seçim, işlemeye girmeden önce ortaya çıkar ve yeterli bilgiye sahip olunsaydı girilmeyecek bir işlemin yapılmasına neden olur. İkincisi ise ahlaki tehlike olarak isimlendirilir ve işlemin yapılmasından sonra yetersiz bilginin yarattığı bir sorundur.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Ensar Yılmaz, (2001), “Mevduat Sigortasında Ahlaki Risk Eğilimi”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı:28, Ankara, s.222.

¹⁶⁵ Meltem Erdoğan, (2008), “Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20, Kütahya, s.1.

¹⁶⁶ Karacan, **a.g.e.**, s.48.

¹⁶⁷ Turan Yay vd., (2001), **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:47, İstanbul, s.69.

¹⁶⁸ Karacan, **a.g.e.**, s.48.

2.2.8.1. Ters Seçim

Kredi piyasalarında asimetrik bilgi sorunu, kredi sağlayanlarla kredi talebinde bulunanlar arasındaki bilgi eksikliğine dayanmaktadır. Bu tür piyasalarda hem bireyler, hem de firmalar kredi talebinde bulunmaktadır. Ancak piyasada hem dürüst hem de borcuna sadık olmayan kredi talep edenler vardır. Bu nedenle, kredi verenler, kredi talebinde bulunan bireylerin hakkında veya firmaların projelerinin riskliliği konusunda tam bilgiyi vermemeleri nedeniyle veya verilen bilginin eksik olduğunun farkına varamamaları sonucunda; asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim sorunu, yani kredinin yanlış bireylere veya firmalara verilme durumu ortaya çıkacaktır. Kredinin yanlış yerlere verilmesi, kredinin bankaya geri ödenmesi ihtimalini düşürecektir. Bu, bankaların istemedikleri bir durum olduğu için, piyasada dürüst olmayan bireylerin veya riskli projelere sahip firmaların olduğunu bilmeleri ve ayırt edememeleri gibi bir durumda kredi tayinlemesine giderek bankaların verdikleri kredilerin miktarını azaltmalarına neden olacaktır.¹⁶⁹

Ters seçim sorunu, yüksek faiz oranı ödemeyi kabul etmelerine rağmen bazı borç alanlara borç vermemek gibi kredi kısıtlaması durumlarına götürebilir. Bu meydana gelir çünkü yüksek riskli yatırımın başarılı olması durumunda kendileri kazançlı olacağı için en riskli yatırım projelerine sahip olan şahıs ve firmalar en yüksek faizi ödemeye hazır olanların kendisidir. Böylece daha yüksek faiz oranları daha büyük ters seçimlere ulaşırabilir, bu da borç verenin kötü bir kredi riskine borç vermesi ihtimalini yükseltir. Şayet borç veren daha riskli yatırım projeli borç alanlar arasında ayırım yapamazsa, vereceği borçların sayısını azaltmak isteyebilir, bu da yüksek faizli borç ikmalinin artma yerine azalmasına sebep olur. Böylece, kredi için fazlaca talep olması durumunda dahi, daha yüksek bir faiz oranı piyasayı dengeleyemeyecektir zira faiz oranlarında daha da ilave yükselme sadece kredi ikmalini azaltacak ve krediye olan talebi daha da yükseltecektir.¹⁷⁰

Kredi kısıtlamasının arkasındaki teori faiz oranlarındaki yükselmenin bir finansal krizin hızlanmasına yardımcı olan bir faktör olarak gösterilmesinde kullanılabilir. Şayet piyasa faiz oranları yeteri kadar yukarı çekilirse, borç verenlerin

¹⁶⁹ Erdoğan, a.g.e., s.3.

¹⁷⁰ Frederic Mishkin, (1996), "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective", **National Bureau of Economic Research**, NBER Working Paper Series, Working Paper:5600, s.18 http://www.nber.org/papers/w5600.pdf?new_window=1, (05.09.2009).

kötü kredi risklerine, en yüksek riskli yatırım projeli olanlara borç verme ihtimali yükselecektir, zira kötü kredi riskleri borç almak için hala istekli olmalarına rağmen iyi kredi riskleri borç almak için isteksiz olabilir. Ters seçimin artması ile sonuçlanmasından ötürü borç verenler daha az borç vermek isteyecek bu da yatırımlarda ve toplanmış ekonomik faaliyetlerde önemli bir düşüşle sonuçlanacak borç vermeden sert düşüşle sonuçlanacaktır. Risksiz faiz oranlarındaki bir küçük artış bazen borç vermede büyük bir azalmaya ve hatta borç piyasasında bir muhtemel çöküntüye sebep olabilir.¹⁷¹

2.2.8.2. Ahlaki Tehlike

Ahlaki tehlike, işlem gerçekleşikten sonra baş gösteren bir asimetrik bilgi sorunudur. Başlangıçta bilginin simetrik olduğu fakat sözleşme gerçekleşikten sonra taraflardan birinin diğeri tarafından gözlenemeyen bir harekette bulunması veya yine taraflardan birinin niteliklerinde diğerin gözlemleyemediği ve sözleşme şartlarını etkileyecek değişiklikler olmasıdır.¹⁷²

Ahlaki tehlike sorunu ise bir sözleşmeden sonra oluşan, kredi alanın kredi verenin bakış açısına göre ahlaki olmayan, arzu edilmeyen faaliyetlerde bulunarak kredi verenin çıkarını zedeleme tehlikesine neden olan asimetrik bilgi sorunudur. Bu arzu edilemeyen faaliyetler veya davranışlar, kredinin geri ödenmeme riskini önemli ölçüde artırmaktadır. Ahlaki tehlike durumu söz konusu ise kredi alan yüksek riskli projelere yatırım yapmakta, yüksek getiri kazanırsa bundan kazançlı çıkmakta, sermayeyi kaybeder ise kaybın önemli kısmı kredi verene yüklenmektedir. Ahlaki tehlike durumunda, finansal sistem ödünç vereceği kaynağı kaybetmektense, çok az sayıda güvenilir müşteriye kredi açmayı tercih etmekte, bu durum ise finansal sistemin etkin çalışmasını engellemekte ve pazar dengesinin birinci en iyi dengesinden sapmasına yol açmaktadır.¹⁷³

¹⁷¹ Mishkin, **a.g.m.**, s.18.

¹⁷² Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.479.

¹⁷³ Mübariz Hasanov, vd., (2002), “**Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**”, s.5. http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/Kur/1.%20Giris_MHO.pdf, (22.05.2008).

2.2.9. İlişkili Kredileme

İlişkili kredileme banka sahipleri, yöneticileri ve onlarla ilişkili kişilere kredi verilmesidir. İlişkili kredileme, bankanın iştiraklerine duyduğu güven yüzünden doğru risk değerlendirmesi yapmamasından kaynaklanabileceği gibi, banka yöneticilerinin üstü kapalı ilişkide olduğu birey ve kurumlara kötü niyetle kredi verilmesinden de kaynaklanabilir.¹⁷⁴

Kredi değerlemesinde tarafsızlığın yitirilmesi, kredi riskinin aşırı ve uygunsuz yoğunlaşması başlıca risklerdir. Bu anlamda birkaç ilişkili ve büyük kredi kullanan ekonomik birimin iflası veya ekonominin belli sektörlerinde yaşanan dar boğazlar banka sermayelerinin yok olmasına neden olabilmektedir.¹⁷⁵

Özellikle az sayıda bankanın faaliyet gösterdiği, bankacılık sektöründe oligarşik bir yapının bulunduğu ülkelerde tek bir bankanın iflası bile sistemde büyük sistemde sorunlara yol açabilecektir. Bu nedenle düzenleyici otoriteler iştiraklere kredi verilmesi konusunda sınırlamalar getirmektedir.¹⁷⁶

2.2.10. Yoğun Rekabet

Rekabet iki cephede artmış bulunmaktadır. Birincisi, bankalar arasında daha yoğun bir rekabet ortaya çıkmıştır. Kartel tipi anlaşmalara artık daha az tolerans gösterilmektedir; gerek faaliyet konuları gerekse coğrafi genişlemeler üzerindeki sınırlamalar gevşetilmiş; aynı zamanda ulusal piyasalar ile uluslararası ve özellikle offshore piyasalar bütünleşmiştir. Mevduat faizleri üzerindeki sınırlamalar, neredeyse tamamen kaldırılmıştır. İkincisi, bankaların mali sektördeki hakim konumları diğer mali kurumların gelişmesi ile birlikte önemli ölçüde değişmiştir. Diğer mali kurumlar karşısında bankaların bilançoları görece olarak küçülürken, bankalar bilanço dışı faaliyetlerini önemli ölçüde genişletmişlerdir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Karabulut, **a.g.e.**, s.55.

¹⁷⁵ Afşar, **a.g.e.**, s.107.

¹⁷⁶ Uyar, **a.g.e.**, s.62.

¹⁷⁷ Duman, **a.g.e.**, s.139.

2.2.11. Yönetim Hataları

Bankaların varlıklarını sürdürmesi ve karlılıklarını arttırmasında tutarlı, gelişmelere kolay uyum sağlayabilen, hızlı ve doğru kararlar alabilen profesyonel bir yönetim şarttır. Banka yöneticileri mali piyasalardaki gelişmeleri iyi analiz edebilmeli, kaynakları doğru kullanabilmeli, doğru stratejik planlar yapabilmelidir. Aksi takdirde bu kurumlardaki kötü yönetim sonunda sektörü ve hatta ekonominin bütününe zor duruma düşürebilir.¹⁷⁸

Bankaların faaliyetlerini düzenleyen yasal çerçevedeki uygulamaların sağlıklı olmaması, bankaların daha çok risk altına girmelerine neden olmaktadır. Ayrıca banka yönetimlerindeki yanlış uygulamaları, yasal altyapısı olmayan politikalar hiç kuşkusuz bankacılık sektörünün yapısını bozmaktadır. Bankaların bu tür uygulamaların önüne geçmek için gerekli olan yasal düzenlemelerdeki yetersizlik pek çok durumda sistematik banka krizleri için ortamı hazırlayan faktörler olmuştur.¹⁷⁹

2.2.12. Kamu Bankalarının Ağırlığı ve Bankalara Devlet Müdahalesi

Dünya üzerinde görülen yoğun özelleştirme uygulamalarına karşın, birçok gelişmekte olan ülkede devlet bankaları büyük ölçüde bankacılık sektöründeki hakim paylarını korumaktadır. Birçok ülkede bankacılık sektöründe görülen yoğun müdahaleler, bankaların karlılığını ve etkinliğini olumsuz etkilemekte ve bankacılık krizlerinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır.¹⁸⁰

Bankacılık sektöründe kamu yoğunluğunun yüksek olması, dolaylı kredi kullandırımı konusunda ciddi düzenleme ve uygulamaların bulunmaması veya bu düzenlemelerin etkin şekilde uygulanmaması yönetimlerin siyasi amaçlarına yönelik kamu bankalarını kullabilmelerine ve banka sahiplerinin ve üst düzey yöneticilerinin

¹⁷⁸ Uyar, **a.g.e.**, ss.57-58.

¹⁷⁹ Niyazi Erdoğan, (2002), **Dünya ve Türkiye’de Finansal Krizler, Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Uygulamaları, Kamu Bankaları Deneyimi**, Yaklaşım Yayınları, Ankara, s.27.

¹⁸⁰ Afşar, **a.g.e.**, s.104.

banka kaynaklarını kendi kişisel çıkarları doğrultusunda kullanabilmelerine neden olabilmektedir.¹⁸¹

Genellikle bu bankalarca kullandırılan kredilerde, kredi müşterilerinin ödeme kalitesine yeterli önemin verilmediği görülür. Bu tür bankalar kar amaçlı çalışmaktan çok devletin zor durumdaki sanayi kollarını sübvans etmek maksadına aracılık ederler. Devlet kamu bankalarına olduğu kadar özel bankalara da müdahale edebilmektedir. Bu müdahale, bankaların ellerinde kamu kağıdı tutmaya zorlamak, munzam karşılıklarını arttırmak, belli sektör veya kişilere kredi açılması yönünde yönlendirmede bulunmak biçiminde olabilir.¹⁸²

2.2.13. Şeffaflığın Olmayışı

Bankaların kritik yönlerinden biride kredi kararlarını vermede özel bilgileri kullanmasıdır. Bankaları katma değerlerinin büyük bir bölümü, yönetimi son derece güç olan varlıkların değerlendirilmesi ve gözetlenmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak banka dışındaki birimlerin, bankaların kredi ilişkilerine ulaşmaları ve yapılan kredi sözleşmelerini denetlemeleri söz konusu olmamaktadır.¹⁸³

Yatırımcılar ve bankacılık düzenleme ve denetleme birimleri, kredi yeterliliği konusunda anlaşılır, doğru ve şeffaf bilgilere sahip olmadıkça sorumsuzca hareket edebilecek bankaları kontrol edemeyecekler ve bankaların ekonomik gücü konusunda yeterli bilgiye sahip olamayacaklardır. Bu durumda performansı düşük, batık veya sorunlu olarak sınıflandırılan kredilerin büyüklüğü gizlenmiş ve mali durumu yüksek risk taşıyan kredi talep edenlerin aşırı kredi kullanımı, bankaları zor durumda bırakacaktır. Ayrıca bankalar ve kredi müşterileri, yeniden yapılandırma ve faiz araçlarını kullanarak ortaya çıkan kaybı gizlemede ortak hareket edebilmekte; ayrıca

¹⁸¹ Melih İpeker, (2002), **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü**, TCMB, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.58-59.

¹⁸² Uyar, **a.g.e.**, s.60.

¹⁸³ Halil Altıntaş, (2006), “Bankacılık ve Finansal Krizleri Önlemede Şeffaflık ve Bilgi Düzeyinin Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, Isparta, s.184.

bankalar kredi talep edenlerin kredi değerliliğini ve gösterilen teminatın piyasa değerini olduğundan büyük gösterebilmektedir.¹⁸⁴

2.3. BANKACILIK KRİZLERİNİN SONUÇLARI

Krizin etkileri değişik biçimlerde ve çoğunlukla birbirine bağlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bir krizin en önemli etkilerinden birisi bankaya yönelik tahaccümdür.¹⁸⁵ Mevduat sigortası yoksa mevduatın sigortalı kısmı veya tavanı görece olarak düşüğe mevduat sahipleri bankacılık sisteminin rezervlerinin mevduat taleplerini karşılayamayacağını düşünebilir. Bu nedenle önce gelene önce hizmet verilmesi nedeniyle geride kalmamak için mevduatlarını çekmek için çok sayıda mevduat sahibi aynı anda bir ya da birkaç bankaya başvurursa banka tahaccümü ortaya çıkar.¹⁸⁶

Tahaccümü, bankaların mevduat çekilişlerini karşılamak için varlıklarını zararına satışlar yoluyla elden çıkarmalar izler. Bankalar önemli mevduat çekilişlerinin olduğu zamanlarda bankalar kayıplarını karşılayacak yeterli miktarda fonu yeterli sürede bulmakta zorluk çektiklerinde bankalar bazı varlıklarını satmak zorunda kalacaklardır. Varlıkların iki piyasa fiyatı vardır. İlki, denge piyasa değeri iken ikincisi çabuk veya zararına satış piyasa fiyatıdır. Piyasa denge fiyatı, varlıkların piyasaya en yüksek fiyat verene satılabileceği fiyattır. Zararına satış fiyatı ise, araştırma yapmaksızın elde edeceği fiyattır.¹⁸⁷

Mevduat sahipleri bir bankaya yönelik tahaccümde bulundu ise, çekilen paralar için alternatifler oluşmaktadır. Mevduatların diğer bankalara yönelmesi, güvenli olduğu düşünülen menkul kıymetleri satın almak ve elde nakit tutmaktır. Mevduatların diğer bankalara yönelmesi, daha güvenli kabul edilen bankalara doğru, küçük bankalardan büyük bankalara, özel bankalardan devlet bankalarına doğru kayabilir.¹⁸⁸

Güçlük içindeki banka sayısı arttıkça, bireyler banka tahaccümü sırasında çektikleri mevduatları ya nakit olarak tutacaklar ya da devlet tahvili, hazine bonosu gibi daha güvenli olduğu düşünülen menkul kıymet satın alırlar. Kaliteye yönelme olarak

¹⁸⁴ Altıntaş, **a.g.m.**, s.184.

¹⁸⁵ Uyar, **a.g.e.**, s.63.

¹⁸⁶ Karacan, **a.g.e.**, s.56.

¹⁸⁷ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.575.

¹⁸⁸ Karacan, **a.g.e.**, s.58.

düşünülecek bu davranış menkul kıymetlerin fiyatlarını yükseltir. Riskli kabul edilen banka ve diğer menkul kıymetlerin fiyatını aşağıya iterler. Aradaki faiz farkı büyürken, bankalar kredi açmada daha kuşkulu olurlar.¹⁸⁹

Bankacılık sektöründe ortaya çıkan bir kriz toplumun hemen her kesimini etkiler. Tasarruflarının tamamını veya bir kısmını kaybeden mevduat sahipleri ile hisselerini kaybeden banka sahipleri ve hissedarlar bankacılık krizinden doğrudan etkilenen kesimlerin başında gelir. Fon bulmak konusunda bankalara bağlı olanlar yeni fon bulmakta zorlanabilirler ve nihayet banka kurtarma ve geçici kamusallaştırma operasyonları nedeniyle vergi ödeyenler ağır bir yük altında kalırlar. Bankacılık krizlerinin maliyetinden söz edilince akla ilk olarak krizin kamu maliyesine olan yükü gelir. Ancak bu vergi ödeyenlerden, banka ortaklarına ve mevduat sahiplerine bir servet transferi olarak da yorumlanabilir. Bu tür bir maliyet, bankacılık sistemini yeniden yapılandırma harcamalarını, mevduat sahiplerine yapılan ödemeleri, bankalara verilen sermaye desteği ve aktif yönetimi amacıyla yapılan harcamaları içerir.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Parasız ve Bildirici, **a.g.e.**, s.576.

¹⁹⁰ Levent Çinko ve Rengin Ak, (2009), “Küreselleşen Ekonomilerde Yaşanan Bankacılık Krizleri’nin Anatomisi”, **Maliye Finans Yazıları**, Yıl:23, Sayı:83, s.79.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYEDE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Bankacılık

Osmanlı İmparatorluğu, Batı Avrupa’da yaşanan gelişme, sanayileşme ve dışa açılma sürecini yaşamadığı için, benzer bir bankacılık sistemine ihtiyaç duymamış ve teşvik de etmemiştir. Sadece Hazine’nin iç ve dış borçlarını kolaylaştırmak ve sürdürmek yönünde, özellikle yabancı bankaların hizmetine ihtiyaç duyulmuştur.¹⁹¹

Batı ülkelerinin 19. ve 20. yüzyıllarda geliştirdikleri sanayi devrimini Osmanlı Devleti’nin aynı dönemlerde gerçekleştirememesi, hatta İmparatorluğun son dönemlerinde sanayi ve ticari hayattaki duraklama, ekonominin dışa açık, dışa borçlu ve bağımlı hale gelmesi, bankacılığın oluşması, gelişmesi ve yapısı üzerinde etkilerini göstermiştir.¹⁹²

Bankacılığın doğup gelişmesi için gerekli ekonomik koşulların elverişli olmamasının yanı sıra topluma egemen olan değer yargıları, Osmanlı İmparatorluğu’nun Tanzimat’a kadar olan döneminde, bugünkü anlamda bankacılık hele ulusal olarak nitelendirilebilecek bir bankacılık faaliyetine olanak vermemiştir.¹⁹³

Osmanlı İmparatorluğu’nun aşırı derecede dış borcu olduğu için, bu borçların finansmanı için çıkardığı devlet bonolarının değerini korumak amacıyla iki Galata bankerini görevlendirmesiyle bugünkü anlamda ilk bankanın temeli atılmıştır.¹⁹⁴ Bankacılık faaliyetine benzer işler yapan kişiler genellikle,

- Hazineye Borç vermek,
- Kambiyo işlemleri yapmak,
- Senet iskonto etmek,
- Üçüncü kişilerin birikimlerini değerlendirmek,
- Vergilerin iltizamını almak,

¹⁹¹ Erdinç Tokgöz, (2004), **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)**, İmaj Yayınevi, Ankara, s.22.

¹⁹² Öztin Akgüç, (1992), **100 Soruda Türkiye’de Bankacılık**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s.10.

¹⁹³ Akgüç, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁹⁴ Mehmet Günel, (2001), **Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Mavi Seri, Ankara, s.9.

- Devlet adamlarına ait malların gelir yönetimini yapmak gibi işlerle uğraşmışlardır.¹⁹⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda Hazine'nin borç para gereksiniminin karşılanması bankaların kurulmasında başlıca etken olmuştur. 1856-1875 yılları arasında, Osmanlı Devleti'ne borç vermek, faiz geliri elde etmek amacıyla yabancı sermayeli 11 banka kurulmuştur.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti döneminde doğup gelişmeye başlayan bankacılık faaliyetlerinin üç önemli yönü bulunmaktadır. Birincisi yabancı sermayeli bankaların kurulması ve gelişmesi, ikincisi merkezleri çeşitli Avrupa ülkelerinde bulunan yabancı bankaların şube açma faaliyetleri, üçüncüsü de yabancı bankalara tepki olarak ulusal bankacılık alanındaki kıyırdanmalardır.¹⁹⁷

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, özellikle Birinci Dünya Savaşı yılları sırasında bankacılık faaliyetleri ve ulusal banka kurulması girişimleri hızlanmıştır. 1863 ile 1920 yıllarını kapsayan dönemde 20 tane ulusal banka kurulmuştur.¹⁹⁸ Ulusal bankacılık hareketinin ortaya çıkmasındaki temel neden, ülke içinde birikmekte olan sermayeyi yabancı ve azınlık bankalarının elinden kurtarmak ve bu sermayeyi, ulusal ticareti geliştirmek amacıyla kullanmaktır.¹⁹⁹ Kurulan ulusal bankalar, bir iki istisna dışında, genellikle yerel gereksinimleri dikkate alarak örgütlenen tek şubeli bankalar olmuşlardır. Bu nedenle o dönemin bankacılık faaliyetleri, dolayısıyla da mali yapısı daha çok yabancı bankaların gözetim ve denetiminde kalmıştır.²⁰⁰ Ancak kurulan ulusal bankaların kredileme uğraşları daha çok ticari kredi, esnaf kredisi, tarımsal kredi, emlak kredisi ve tüketim kredisi biçimindeydi.²⁰¹

¹⁹⁵ Akgüç, **a.g.e.**, s.10.

¹⁹⁶ **a.g.e.**, s.11.

¹⁹⁷ Halil Çivi, (1985), **Türkiye'de Bankacılık-Teori Uygulama ve Sonuçlar**, Fon Matbaası, Ankara, s.95.

¹⁹⁸ Çivi, **a.g.e.**, s.96.

¹⁹⁹ Tuncay Artun, (1983), **İşlevi-Gelişimi-Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık**, 2.Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul, s.39.

²⁰⁰ Çivi, **a.g.e.**, s.97

²⁰¹ Artun, **a.g.e.**, s.39.

3.1.2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık

Cumhuriyet döneminde bankacılık çeşitli evrelerden geçmiştir,

- 1923–1932: Milli bankacılığın geliştiği dönem
- 1933–1944: Devletçilik ve devlet bankalarının kuruluş dönemi
- 1945–1960: Özel bankaların gelişme dönemi
- 1961–1979: planlı dönem²⁰²

Cumhuriyetin ilk yıllarında, banka sisteminde dikkati çeken temel özellik, banka-kredi sisteminin büyük ölçüde yabancı sermayenin denetimi altında bulunmasıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında bankalar, çoğunlukla varlıklarını yabancı sermayeye bağımlı olarak sürdürmekteydiler ki bu olguda Türk sermayesinin ağır bastığı ticaret ortaklıkları ile ülkemizde yabancı bankalar arasında büyük bir çelişki yaratıyordu. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yılları, bu çelişkiyi giderebilecek ölçüde ulusal bankacılığın geliştirilmesine yönelik çabaların harcandığı yıllar olmuşlardır.²⁰³

Birinci dönemde, 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde ele alınan kararlara uygun olarak, ekonomik kalkınmanın milli bankalarla gerçekleşebileceği kanaati hakim olmuştur. Devlet bu dönemde milli bankacılığın gelişimini desteklemiş,²⁰⁴ ulusal bir merkez bankasına duyulan gereksinme, bu dönemde bankacılık alanındaki gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet hükümetlerinin öncelikle geliştirmeye çalıştıkları alanların başında bankacılık yer almıştır. Bankacılık geliştirilmeden ekonomik hayatın canlandırılmayacağı, ulusal bankacılığın gelişmesi için de devlet yardım ve desteğinin gerekli olduğu genellikle benimsenmiştir.²⁰⁵

Osmanlı Devleti'nde, ekonomik açıdan bunalımlı dönemlerde, Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında emisyon ayrıcalığının yabancı bir bankaya ait olması önemli sakıncalar yaratmıştır. Ayrıca ülkemiz ekonomisinin biçimleniş aşamasında para ve kredi piyasalarını düzenlemek için zorunlu olan Merkez Bankası'nın kurulması ve ulusallığı ilkesi de benimsenmişti. Bu konunun asıl önemli tarafı Türk bankacılık tarihinde yabancı bankaların bu konudaki ayrıcalıklarının kaldırılarak, ulusal bir

²⁰² Akgüç, **a.g.e.**, s.18.

²⁰³ Artun, **a.g.e.**, ss.41-42.

²⁰⁴ Günel, **a.g.e.**, s.11.

²⁰⁵ Akgüç, **a.g.e.**, s.22.

emisyon kurumunun meydana getirilmiş olmasıdır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bankacılık alanındaki en önemli adımla, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur.²⁰⁶

Türkiye’de 1923 ile 1932 yılları arasında, bankacılık alanındaki en belirgin özelliklerden birisi, çok sayıda yerel nitelikte bankaların kurulmuş olmasıdır. Bu dönemde 27 adet yerel banka faaliyete geçmiştir. Kuruluş tarihleri de daha çok 1929 ekonomik bunalımının etkisini gösterdiği yıllara rastlamaktadır. Yerel bankaların kurucuları genellikle o bölgenin tüccarları olmuştur. O yıllarda dış ticaret konularında beliren güçlükler ve çok şubeli bankaların faaliyetlerini daraltmaları yerel bankaların kurulmasının en önemli nedenleri olarak belirlenebilir.²⁰⁷

1933-1944 döneminde, birçok devlet bankası kurulmuştur. Özel yasalarla kurulan bu bankalar: Sümerbank, Belediyeler Bankası, Etibank, Denizbank, Halk Bankasıdır. 1944 ve 1950 yılları arasında özel bankalar yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. İçte ve dıştaki ekonomik canlanmanın sonucu olarak hareketlenen bankacılık sektöründe, bu dönemde²⁰⁸ özel sektörün bankacılığa başlaması 1944 yılında kurulan Yapı ve Kredi Bankası’nın kurulmasıyla başlamış, Garanti Bankası, Akbank, Demirbank, Pamukbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası gibi bankalar olmak üzere 30 yeni banka kurularak devam etmiştir.²⁰⁹ Özel bankaların geliştiği bu dönemin diğer bir özelliği banka sayısı ile birlikte şube sayısında da artış olması ve şube bankacılığının yaygınlaşmaya başlamasıdır. Bankacılıktaki gelişmelere paralel olarak, bankacılık mesleğinin gelişmesi, işbirliğinin sağlanması ve haksız rekabeti önleyici kararların alınması ve uygulanması amacıyla, tüzel kişiliğe haiz, Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur.²¹⁰

İkinci Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında (1939-1950), Savaş’a katılmamamıza karşın, özellikle artan savunma giderlerini karşılamak amacıyla, banka sistemi aracılığıyla iç ve dış borçlanmanın arttığı gözlenmektedir. Devlet’in özellikle Merkez Bankası’na olan borçlanmanın artması sonucu emisyon artmış ve emisyondaki

²⁰⁶ Çivi, **a.g.e.**, s.99.

²⁰⁷ **a.g.e.**, ss.99-100.

²⁰⁸ Günal, **a.g.e.**, ss.11.-12.

²⁰⁹ Hakan Şakar, (2000), **Genel Bankacılık Bilgileri**, Yayın No: 4, Strata Yayıncılık, İstanbul, s.14.

²¹⁰ Günal, **a.g.e.**, ss.11-12.

artış, mevduat artışının yanı sıra kredilerin çoğalmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde 10 kadar yerel banka ile 2 yabancı banka kapanmıştır.²¹¹

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle canlanan iktisadi hayat²¹² ve 1950'li yıllarda başlayan sanayileşme stratejisi etkisini bankacılık alanında hissettirmiş²¹³, özellikle özel teşebbüse ait yeni bankalar kurularak hızlı bir gelişim göstermişlerdir.

1950 ve 1960 dönemi, arasında ülkemizde önemli bir siyasi iktidar değişikliğinin olduğu, bunun da ötesinde yeni bir ekonomik ve sosyal politika anlayışının uygulandığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemdeki siyasi iktidarın ekonomik politika anlayışı, daha önceki dönemde uygulanan devletçilik politikası nedeniyle oldukça cılız bir düzeyde bulunan özel girişimciliğin özendirilip desteklenmesi ve liberalizmin güçlendirilmesi olarak özetlenebilir. Bu yıllar, genel çizgileriyle ekonomide parasallaşma sürecinin hızlandığı, ulusal sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşmesinin arttığı, ticari faaliyetlerin önemli ölçüde genişlediği ve sanayileşme atılımının canlanmaya başladığı dönemdir.²¹⁴

Bu dönemde bankacılığın iki önemli özelliği vardı: bunlardan ilki, bankaların ticaret ve sanayi sermayesi ile giderek bütünleşmesidir. Bu olgu ulusal sermayede gözlemlenen yoğunlaşma ve merkezileşmenin de temel nedenidir.²¹⁵ Türkiye'de ayrıca 1958 yılında çıkarılan 7129 sayılı Bankalar Yasası ile devlet, bankaların kredi alanında tamamen serbest bırakmıştır.²¹⁶ Bu ise ikinci özelliği karşımıza çıkartmıştır, kapkaççı kapitalizmin tipik araçları olara kullanılan ve tümü 1960 sonrasında tasfiyeye sokulan bankalardır. Bu bankalar halkın tasarruflarını çoğu kez yasalara aykırı biçimde belli kişilere kredi ve hisse senedi olarak plase eden bu bankaların temel işlevi "her mahallede bir milyoner yaratmak"tı. Bu işlev, tasfiye edilmeleri pahasına bu bankalarca yerine getirildi.²¹⁷

1960'lı yılların başında Türk Ekonomisi oldukça durgun bir yapı göstermektedir. Bu durgunluğun iki önemli nedeni vardır. Birincisi 1958 İstikrar

²¹¹ Artun, **a.g.e.**, s.45.

²¹² Namık Aydemir, (2005), **Dünden Bugüne Türkiye'de Bankacılık**, 2.Baskı, Ankara, s.21.

²¹³ Selçuk Duranlar, (2007), **Bankacılık**, Kazancı Kitabevi, Edirne, s.13.

²¹⁴ Tuncay Artun, (1980), **Türkiye'de Bankacılık**, İstanbul, Tekin Yayınevi, İstanbul, s.46.

²¹⁵ Artun, **a.g.e.**, s.48.

²¹⁶ Rıdvan Karluk, (2005), **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınevi, İstanbul, s. 348.

²¹⁷ Artun, (1983), **a.g.e.**, s.49.

Politikasıyla birlikte aşırı genişletici bir para ve kredi politikası döneminin sona ermiş olmasıdır. İkincisi de 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin ekonomik yaşam üzerinde yaratmış olduğu kararsızlık ve özellikle de bankacılık kesimi üzerindeki olumsuz etkileridir. Bu yıllar bankacılık kesimi için önemli bir sarsıntı dönemi olmuş ve bankalardan fazla miktarda mevduat çekilmiş ve birçok banka için tasfiye dönemi başlamıştır.²¹⁸

1961-1979 Planlı döneminde bankacılık sektörü önemli ölçüde devlet kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. Mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlenmiş; bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır.²¹⁹

Bu dönemde yeni yabancı banka ve bazı özel durumlar dışında yeni ticaret bankası kurulmasına izin verilmemiştir. Böylece sınırlı olan sektör kaynaklarının, sınırlı bir rekabet ortamında, mevcut bankalar aracılığıyla, planlarda belirtilen şekilde dağılımının sağlanmasına çalışılmıştır. Faiz ve döviz fiyatı değişmelerinden kaynaklanan risklerin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı böyle bir ortamda faaliyet gösteren özel sektör bankaları, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yönelmişlerdir. Mevcut bankaların yeni şube açmaları teşvik edilmiş, küçük bankaların birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerinin azaltılmasına çalışılmıştır.²²⁰

Yine bu dönemde uygulanan negatif reel faiz ve aşırı değerli yerli para politikaları bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemiş, özellikle 1976-1980 arasında tasarruflar azalmış ve mali sistem küçülmüştür.²²¹

Planlı dönemin önemli Özelliği, plan hedeflerine de uygun olarak çok şubeli büyük bankacılığın gelişmesi ve 1970'lerde holdinglerin bankaları ele geçirmesiyle birlikte, holding bankacılığının ve ihtisas bankacılığının gelişmesidir. Ticari bankaların kuruluşu sınırlanmış ve ihtisas bankacılığı ön plana çıkmış, küçük ve yerel bankalar azalmış, çok şubeli büyük ölçekli bankacılık ve holding bankacılığı yaygınlaşmıştır.

²¹⁸ Artun, **a.g.e.**, s.48.

²¹⁹ Türkiye Bankalar Birliği, (1998), **40.Yıl Kitabı, 40.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi "1958-1997"**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:207, İstanbul, s.13.

²²⁰ Türkiye Bankalar Birliği, **a.g.e.**, s.14.

²²¹ Sudi Apak ve Aykut Tavşancı, (2008), "Türkiye'de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyumu", **Maliye Finans Yazıları**, Yıl:22, Sayı:80, Temmuz, s.42.

Holding bankacılığının gelişmesinde 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun "bankaların en az % 25 sermayesine sahip bulundukları iştiraklerine açacakları kredi oranında üst sınırı" kaldıran 38. maddesi ile özel kesime sağlanan teşvikler, holdinglere tanınan vergi avantajları ve kamuoyunda prestij kazanma gibi nedenlerin etkili olduğu ifade edilmektedir.²²²

3.1.3. 1980–1990 Döneminde Bankacılık

Türk bankacılık sektörü, 1980'lerden itibaren hızlı bir gelişme kaydederek uluslararası banka ve finans sistemi ile bütünleşme sürecine girmiştir. Türkiye ekonomisi bu yıllarda ekonomik yapıda önemli değişiklikler yol açan bir takım düzenlemelerle tanışmış, bu gelişmelere paralel olarak, 1980'li yıllarda özellikle yabancı bankaların Türkiye'de hizmet vermeye başlamasıyla bankacılık sektöründe yaşanmaya başlayan yoğun rekabet ortamı, sektörü çok önemli evrelerden geçirmiş ve bankaları yeni pazarlama stratejileri geliştirmeye ve daha geniş kitlelere hizmet vermeye yöneltmiştir.²²³

1980 yılında başlayan ve ekonomimizi radikal bir biçimde etkileyen süreç, doğal olarak bankaları da çok yakından ilgilendiriyordu. İthal ikamesine dayalı, en büyük girişimcinin devlet olduğu, kısmen kapalı ve tasarrufçu ekonomi politikalarının yerini, ihracata ağırlık veren, kambiyo rejiminin libere edilmesini sağlayan yeni ve harcama eğilimi yüksek politikalar almaktaydı.²²⁴

Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak 1980 kararlarının ardından yaşanan ekonomik ve finansal liberalizasyon ve dışa açılma bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Bu çerçevede, 1 Temmuz 1980 tarihinde kredi ve mevduat faizlerinin serbest bırakılmasının ardından hızla gelişen bankerlik sistemi, 1982 yılında banker krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 1.1.1983'ten itibaren faizler yeniden kontrol altına alınmıştır. 1987'de yeniden serbest bırakılan faizlere, aşırı rekabetten dolayı artan mevduat faizleri nedeniyle 1989'da üst sınır konulmuştur.²²⁵

Bankacılığımız 1980'lerden itibaren başka bir dönüşümü yaşamıştır. Faiz oranları serbest bırakılmış, pozitif faiz uygulaması ile kaynak maliyeti yükselmiştir.

²²² Günal, **a.g.e.**, ss.12-13.

²²³ Türkiye Vakıflar Bankası, (2003), **Türk Bankacılık Sektörünün 10 Yıllık Gelişimi**, Sektör Araştırmaları Serisi No:29, s.2.

²²⁴ Şakar, **a.g.e.**, s.14.

²²⁵ Günal, **a.g.e.**, s.13.

Faizlerin dalgalanmaya başlaması ile birlikte banka sisteminde faiz riski çok artmıştır. Kambiyo kontrolleri kaldırılmıştır. Merkez Bankasının tekelindeki kambiyo işlemleri yetkisi bankalara devredilmiştir. Bankaların döviz üzerinden mevduat toplamaları ve kredi açmaları mümkün kılınmıştır. Bu nedenle bankalar bir yandan kambiyo işlemlerinden gelir sağlarken diğer yandan ekonominin dolarize olmasının da katkısıyla o zamana kadar görmedikleri bir döviz riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Hazinesinin dış borçlanma olanaklarını kısıtlılığından ötürü dış borç stokunun önemli bir kısmı hızla iç borca dönüşmüş, Hazine'nin bu borçlanmayı artan bir şekilde banka sisteminden sağlamaya başlamasıyla, bankaların portföylerinin önemli bir bölümü kamu menkul kıymetleri haline gelmiştir. Döviz kaynaklarının maliyeti ile kamu menkul değerlerinin faizleri arasında bu ikinciler lehine bir marj oluşmasıyla, bankalar döviz kaynaklarını Türk lirasına çevirerek kamu menkul değerleri satın almaya başladıklarından eskisinden çok daha fazla boyutta piyasa riski ile karşı karşıya gelmişlerdir. Faiz oranlarının serbest bırakıldığı sıralarda yetersiz olan banka özkaynakları, açık pozisyon karları ile büyük ölçüde yükseltilmiştir. Dönemin özelliklerinden birisi de bu serbestleşmenin başarılı olması için ön koşul kabul edilen bütçe disiplininin sağlanamaması, banka sisteminin dışa açılmasına rağmen mali aracılık üzerindeki vergi ve benzeri mali yükler azaltılamamasıdır. Kredi, faiz, kur risklerinin artmasına karşılık aracılık maliyetlerinin düşürülememesi, finansal ve reel sektörler arasındaki ilişkilerin birbirinden ayıramamış olmasına rağmen bankalar arasında rekabetin yoğunlaşması, sorunların birikmesine yol açmıştır.²²⁶

Ekonomideki dışa açılma ve mevzuattaki liberalizasyon sonucu bu dönemde yabancı bankaların sayısı hızla artmış ve birçok yeni ticaret bankası kurulmuştur. 1980-1990 döneminde kurulan ticaret bankası sayısı 19 olup, bunlardan 8'i yabancısıdır. Bu dönemde, ayrıca dördü yabancı sermayeli olmak üzere 8 kalkınma ve yatırım bankası kurulmuştur. 1980-1990 döneminde, Türkiye'de yabancı bankaların sayısı artarken, Türk bankaları da yurt dışına açılarak, şube veya temsilcilik açmış, banka kurmuş veya kurulu bankalara iştirak etmiştir. 1982 sonunda başlayan banker krizi, 1983 ve 1984'te altı milli bankanın faaliyetine son vermesine neden olmuştur. 1980 sonrasında ekonomideki ve finansal piyasalardaki gelişmeler bankaların yapısını değiştirmiştir. Dış ticaretin artması,

²²⁶ Servet Taşdelen, (2004), "Türk Banka Sisteminin Geleceği Üzerine Düşünceler", **Mülkiye Dergisi**, Sayı:241, Ankara, s.3.

İMKB'nin kurulması, Merkez Bankası nezdinde Bankalararası TL ve döviz piyasalarının kurulması ve Açık piyasa işlemlerinin başlaması, bankaların menkul kıymet işlemlerine ve fon yönetimi ve döviz işlemlerine ağırlık vermelerine neden olmuştur. Bankalar bu konularda gelişme kaydetmek ve piyasada pay sahibi olmak için otomasyon yatırımları yapmıştır. Bu bağlamda bankalar, bilgisayarlaşma ve ATM ağı kurma, fon yönetimi birimleri oluşturma, gibi yeni ürünler ve hizmetler sunma yolunda önemli adımlar atmışlardır.²²⁷

3.1.4. 1990 Sonrası Bankacılık

1980 yılında 43 olan banka sayısı 1990 yılında 64'e, 1999 yılında ise dönem içindeki en yüksek değeri olan 81'e yükselmiştir. 1990'lı yıllarda bankacılık sektörünün dışa açılması ve uluslararası finans sistemi ile bütünleşmesi alanında belirgin bir ilerleme kaydedilmiştir. 1980 yılında 4 olan mali iştirak veya şube statüsündeki yabancı sermayeli banka sayısı 2000 yılında 18'e ulaşmıştır. Yabancı bankaların bankacılık kesiminin toplam aktifleri içindeki payı 1992'de yüzde 3,7'den 2000 yılında yüzde 5,4'e yükselmiştir. Bankacılık sektöründe yerli ve yabancı banka sayısının artması ile birlikte kamu bankalarının sistem içindeki ağırlığı azalmıştır. Bankacılık sektörünün toplam aktifleri içinde kamu bankalarının payı, 1980 ve 1990 yıllarında yüzde 45 civarında iken, bu oran 2000 yılında yüzde 34 düzeyine gerilemiştir.²²⁸

1980'li yıllarda finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler sonucu oluşan ortamda, bankalar 1990 sonrasında daha farklı bir yapıya kavuşmuşlardır. Artık teknolojik yatırımlar yapılmış, para ve sermaye piyasalarının kurumsallaşması tamamlanmıştır. Tüm bu yapısal gelişmelere ilaveten, Ağustos 1989'da yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar ile birlikte kambiyo rejiminde yaşanan serbestleşme bankaların döviz işlemlerine yönelmelerine ve artık yurtdışından kaynak bulmalarına da imkan sağlamıştır. 32 sayılı Karar'ın getirdiği serbestleşme, 1990'ların başlarında kamu açıklarının giderek büyümesi ve buna bağlı olarak ihraç edilen yüksek faizli Hazine Bonoları ve Devlet Tahvilleri bankaları kolay yoldan para kazanmaya itmiştir. Faizlerin yükselmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, faiz-kur makasının açılmasına ve Türkiye'ye kısa

²²⁷ Günal, a.g.e., ss.13-14.

²²⁸ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Gelişme Raporu, ss.1-2.

vadeli sermaye girişinin artmasına, yani bankaların açık pozisyonlarının büyümesine yol açmıştır. Bu durum bankaların kur riskini artırmıştır.²²⁹

1994 yılı mali sektör ve bankalar açısından risklerin zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamu açığındaki büyümeye rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki ısrarcı yaklaşım nedeniyle mali sektörde tansiyon yükselmiştir. Piyasalar tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve mali araçlara getirilen vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsinden mali araçlardan kaçmalarına neden olmuş, faiz oranları rekor seviyelere yükselmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, mali sistem küçülmüştür. 1994 yılında bankacılık sisteminin toplam aktifleri 68,6 milyar dolardan 51,6 milyar dolara, özkaynakları ise 6,6 milyar dolardan 4,3 milyar dolara küçülmüştür.²³⁰

1990'lı yıllarda Döviz Tevdiat Hesaplarında yaşanan para ikamesi olgusu yaşanmıştır. 5 Nisan 1994 kararları sonucunda döviz borcu yüksek olan bazı bankaların faaliyetleri durdurulmuştur. Bankalar Kanununda da “bankaların nakdi ve gayrinakdi kredilerinin özkaynaklarının 20 katını geçemeyeceği” ifadesi getirilmiştir. 1997 yılı sonrası reel sektöre finansman ayırmak yerine devleti finanse etmek daha karlı hale gelmiştir. 1999 yılında istikrar programı nedeniyle Devlet İç Borçlanma Senetlerine ciddi yönelişi getirmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ise bankacılıkta bu karların devam etmeyeceği anlamına gelmekteydi. Yaşanan devalüasyon sonucunda bankaların döviz açık pozisyonunda yakalanmalarına neden olmuştur.²³¹

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizler sonucu finansal kesimin en önemli kısmını oluşturan bankaların mali yapılarında oluşan ciddi bozulmaları telafi etmek amacıyla uygulanan program 2002 yılında da devam etmiş, Kamu bankalarının finansal ve operasyonel yeniden yapılandırma çalışmaları tamamlanmış ve söz konusu bankalar kar eder hale gelmiştir.²³²

Nisan 2001'de uygulamaya başlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, 2002 yılının başında 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde revize edilmiştir.

²²⁹ Günel, **a.g.e.**, s.14.

²³⁰ Türkiye Bankalar Birliği, 40.Yıl Kitabı, **a.g.e.**, s.18.

²³¹ Duranlar, **a.g.e.**, s.14.

²³² Türkiye Vakıflar Bankası, Türk Bankacılık Sektörünün 10 Yıllık Gelişimi, **a.g.e.**, s.10.

Program, ekonominin dış şoklara direncinin artırılmasını, enflasyonun düşürülmesini, kamu borçlarının azaltılmasını, mali disiplinin sağlanmasını, yapısal reformların tamamlanmasını ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesini hedeflemiştir. Program hedeflerinin iyi tespit edilmiş olması ve 2002-2007 döneminde disiplinli bir uygulama ile program hedeflerinin genelde gerçekleştirilmiş olması; 2002-2007 döneminin gerek ekonomi, gerekse bankacılık sektörü açısından yeniden yapılandırılma dönemi olarak tanımlanmasını ve incelenmesini mümkün kılmıştır. Bu dönemde, programın temel prensiplerinin kararlılıkla uygulanması, siyasi istikrar ve dünya ekonomisindeki olumlu konjonktürün de yardımıyla, ekonomide ve bankacılık sisteminde olumlu yönde, önemli gelişmeler olmuştur.²³³

Bankacılık sistemi 2007 yılında ihtiyatlı bir politika izlemiştir. Bankalar, özellikle ilk yarıda likit kalmaya özen göstermişlerdir. Yabancı para cinsinden mevduat talebi nedeniyle yurtdışı borçlanma sınırlandırılmıştır. Likiditenin artırılması tercihine ve ekonomik büyümenin hız kaybetmesine bağlı olarak kredilerdeki büyüme, ilk yarıda yavaşlama, ikinci yarıda yeniden ivme kazanmıştır. Geçmiş yıllara göre bilançonun reel olarak büyümesi de yavaşlamıştır. Bunda, yabancı para cinsinden kalemlerin bilançodaki payı dikkate alındığında, TL'nin değer kazanmasının da etkisi olmuştur.²³⁴

3.2. TÜRKİYEDEKİ FİNANSAL SİSTEMDEKİ BANKALAR

Ülkelerin gelişmelerini ve sanayileşmelerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları önemli faktörlerden biri yatırımların artırılması ve dolayısıyla da bu yatırımlarda kullanılacak fonların yeterli düzeyde ve nitelikte temin edilebilmesidir. Ancak, finansal piyasalarda yatırımlara aktarılacak bu fonların çok kısıtlı olması ve mevcut fonların en düşük maliyetle ve mümkün olan en fazla verimlilikle kullanılamaması da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Finans piyasalarının görevini tamamıyla yapabilmesi, yani tasarruflar ile yaratılan kaynakların verimli alanlara, yatırımlara aktarılabilmesi için, finansal sistemde derinleşmenin sağlanmasının yanı sıra, finansal sistemin serbestleştirilmesi ve yeniden yapılanması da gerekmektedir. Bu

²³³ Ekrem Keskin, vd., (2008), **50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, s.20.

²³⁴ Türkiye Bankalar Birliği, (2008), **Bankalarımız**, Yayın No:255, İstanbul, s.4. http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi_/464/Ekler/Turkiye_Bankacilik_Sistemi_2008.pdf (06.07.2009).

nedenle, uluslararası finansal piyasalarda, 1980 sonrasında, deregölasyon, reregölasyon, kambiyo düzenlemelerinde serbestleştirme, teknolojik gelişmeler ve tüm bu gelişmelere paralel olarak da finans piyasalarının bütünleşmesi yani küreselleşmesi gibi yeni olgular ortaya çıkmıştır. Bu sürece, sadece gelişmiş ölkelerin finansal piyasaları değil, aynı zamanda, çok sayıda gelişmekte olan ölkelerin finansal piyasalarının da katıldığı gözlenmektedir.²³⁵

Uluslararası alanda bu gelişmelerin yaşanıyor olmasının en önemli nedenleri olarak; gelişmiş ölkelerin dış ticaret ve kamu açıklarının finansmanının ve gelişmekte olan ölkelerin ise büyüme ve kalkınma finansmanının sağlanabilmesi için, yurt içi ve yurt dışı tasarruflara, giderek daha fazla ihtiyaç duymaları ve daha fazla fon talep etmekte olmaları gösterilebilir. Ayrıca, uluslararası sermayenin kendisine yüksek getirili finansal pazarlar araması da bu gelişmelerin bir diğer itici faktörüdür. Finansal sistemlerde yatırımların finansmanında iki farklı finansman modeli bir arada kullanılmaktadır. Bu finansman modellerinin birincisinde, bankacılık sistemi etkin bir rol üstlenirken ikinci modelde ise, sermaye piyasaları ön planda bulunmakta ve asli işlevleri üstlenmektedir. Gelişmekte olan ölkelerde fonların toplanması ve dağıtılmasında birinci model olan bankacılık sistemi ağırlıklı ve etkin bir rol oynamaktadır. Ancak, ekonominin gelişme süreci tamamlandıkça bankacılık sistemi yerini, sermaye piyasası kurumlarına bırakmaktadır. Bu nedenle, kalkınmasını sağlamış olan gelişmiş ölkelerde, bankacılık sisteminin, sistemdeki payı %90'lardan %40'lara kadar düşmektedir. Bankalar, yıllardır, reel kesime kaynak yaratmada, mevcut yatırımların finansmanında ve yeni üretim kapasitelerinin yaratılmasında etkin roller üstlenmişlerdir. Türk finans piyasasında, tasarrufları bankacılık sistemine çekmede en önemli finansal araç mevduat olmuş, yüksek enflasyon ve kamunun borçlanma gereği nedeni ile ulaşılabilen yüksek maliyetli fonlar, yüksek aktarma maliyeti ile reel kesime aktarılmaya çalışılmıştır.²³⁶

Türkiye'de bankacılık sistemi finansal sektörde ağırlıklı bir paya sahiptir. Bankacılık sistemi toplam aktiflerinin finansal sistemdeki kurumların toplam aktifleri içindeki payı yüzde 90 civarındadır. Finans sistemini ağırlıklı olarak bankacılık sistemi

²³⁵ Türkiye Bankalar Birliği, **Türk Bankacılık Sektörü'nün Piyasa Yapısının Analizi 1**, s.1.http://www.akademiagitim.com.tr/makale/makale_tbs1.PDF., (06.07.2009)

²³⁶ Türk Bankacılık Sektörü'nün Piyasa Yapısının Analizi-1., **a.g.e.**, s.2.

oluşturmakla birlikte son yıllarda banka dışı finansal kurumların sayısında ve büyüklüğünde artış vardır. Banka dışı finansal kurumların büyümesi ve güçlenmesi finansal sistemin büyümesi ve derinleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır.²³⁷

Türkiye’de finansal sistemin beş ana unsuru vardır. Merkez Bankası, bankalar, diğer finans kuruluşlar, sigorta şirketleri ve yatırım şirketleri. Bankalar mevduat bankaları ve kalkınma ve yatırım bankaları olmak üzere iki grupta incelenmektedir.²³⁸

1980 öncesi büyük ölçüde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve bankalardan oluşan Türk Finansal Sistemi, 1980’ler de özel finans kurumları, leasing şirketleri gibi şirketlerin sisteme girmesiyle gelişmeye başlamıştır. Daha sonra ise sermaye piyasası kuruluşları ve araçlarındaki gelişmeler piyasayı daha da geliştirmiştir. Ancak finansal kuruluşlardaki gelişmelere rağmen, bankacılık sektörü hala finansal sistem içindeki belirleyici rolü üstlenmektedir.²³⁹

3.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

Cumhuriyet döneminde bankacılık alanında atılan en önemli adım hiç kuşkusuz, 1930 tarihli 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın kurulmuş olmasıdır. Fiyat istikrarını sağlamak, enflasyon veya iktisadi daralma ile mücadele etmek ve iktisadi kalkınmayı desteklemek gibi amaçları olan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın para ve kredi hacmini ayarlamak için kullandığı araç uzun reeskont politikasından ibaret kalmıştır. Ancak banka, daha sonraları, açık piyasa işlemleri yapmak, mevduat münzam karşılık oranlarını tespit etmek, bankaların taahhütlerine karşı bulunduracak genel disponibilibite oranını tayin etmek, banka plasmanları üzerinde tanzim tedbirleri almak, genel kredi hacmini ve genel kredi hacmi içinde muhtelif kredi türlerinin sektörler itibariyle dağılımını ayarlamak gibi para politikasına ilişkin araçlarla donatılmıştır.²⁴⁰

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın Temel Amacı,

- Fiyat istikrarı
- Döviz piyasaları istikrarı

²³⁷ Türkiye Bankalar Birliği, (2005), **Türkiye’de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi**, Mart, s.12.

²³⁸ Günel, **a.g.e.**, s.18.

²³⁹ **a.g.e.**, s.18.

²⁴⁰ Aydemir, **a.g.e.**, s.20.

- Finansal piyasaların istikrarı
- Tam istihdam
- Büyüme
- Faiz oranları istikrarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Bankanın Temel Görevleri,²⁴¹

- Açık piyasa işlemleri yapmak,
- Hükümetle birlikte Türk Lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve yabancı paralar ile altın karşısındaki muadeletini tespit etmeye yönelik kur rejimini belirlemek, Türk Lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi için döviz ve efektiflerin vadesiz ve vadeli alım ve satımı ile dövizlerin Türk Lirası ile değişimi ve diğer türev işlemlerini yapmak,
- Bankaların ve Bankaca uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak zorunlu karşılıklar ve umumi disponibilite ile ilgili usul ve esasları belirlemek
- Reeskont ve avans işlemleri yapmak,
- Ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek,
- Türk Lirasının hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemlerini ve denetimini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, ödemeler için elektronik ortam da dahil olmak üzere kullanılacak yöntemleri ve araçları belirlemek,
- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak,
- Mali piyasaları izlemek,

²⁴¹ **Merkez Bankasının Kuruluş Tarihçesi**, (2009), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/tarihce.html>, (15.10.2009).

- Bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile özel finans kurumlarındaki katılma hesaplarının vadelerini belirlemektir.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Bankanın Temel Yetkileri,²⁴²

- Türkiye’de banknot ihracı imtiyazı tek elden Bankaya aittir.
- Banka, Hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit eder, buna uyumlu olarak para politikasını belirler. Banka, para politikasının uygulanmasında tek yetkili ve sorumludur.
- Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla bu Kanunda belirtilen para politikası araçlarını kullanmaya, uygun bulacağı diğer para politikası araçlarını da doğrudan belirlemeye ve uygulamaya yetkilidir.
- Banka, olağanüstü hallerde ve TMSF’nun kaynaklarının ihtiyacı karşılamaması durumunda, belirleyeceği usul ve esaslara göre bu Fona avans vermeye yetkilidir.
- Banka, nihai kredi mercii olarak bankalara kredi verme işlerini yürütür.
- Banka, bankaların ödünç para verme işlemlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını, belirleyeceği usul ve esaslara göre bankalardan istemeye yetkilidir.

3.2.2. Bankalar

1980’li yıllardaki gelişmelere paralel olarak, ekonomi ve dolayısıyla para-kredi bankacılık sisteminde önemli değişmelerin olduğu ve dışa açılma felsefesinin benimsendiği bir dönem olmuştur. Bankacılık sektörü, 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikaları içinde dış rekabet ile en çabuk ve en yoğun karşılaşan sektör olmuştur. Sektörde 1980 sonrası görülen önemli değişmeler; yabancı bankalarının rekabetinin artması ve faaliyet hacminde önemli bir yer işgal etmesi, para ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi, yabancı paralı işlemlerin serbest bırakılması otomasyon ve bilgisayarlaşma düzeyinin artışı, yeni bankacılık araç ve tekniklerinin kullanımı,

²⁴² Merkez Bankasının Kuruluş Tarihçesi, (2009),

uluslararası finansal piyasalarla bütünleşme çabaları, bankalar tarafından yeni finansal kurumların kurulması başlıkları altında toplanabilir.²⁴³

Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları sonrasında dışa açılma, serbest pazar ekonomisine geçiş ve liberalleşmeden en çok etkilenen ve değişim içine giren sektörlerden birisi de bankacılık sektörü olmuştur. 1980’li yıllarda bankacılık sektöründe uygulanan serbestleşmeye yönelik politikaların temel unsurları aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Seçici kredi politikalarının kaldırılması, faiz oranlarının serbest bırakılması ve reel olarak pozitif düzeye erişmesinin yolunun açılması, sektöre yeni banka girişlerinin kolaylaştırılması, yabancı bankaların Türkiye’de faaliyet göstermeleri için uygun bir ortamın hazırlanması. Bunların dışında bankacılık sektörünün uluslararası piyasalardan fon tedarik etmesi serbest bırakılmış, sektörde yer alan bankaların yabancı para cinsinden işlem yapmalarına izin verilmiş, bankaların uluslararası kriterlere uygun yapılanma içerisine girmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır.²⁴⁴

1990’larda banka kurmanın aşırı derece kolaylaştırılması sonucu bankalar hızla çoğalmış, sayıları 80’leri bulmuş ve aktif büyüklükleri de yükselmiştir. Ayrıca istihdam, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapı konularında hızlı bir gelişme süreci yaşanmıştır.²⁴⁵ Bu gelişme süreci, 1994 yılından sonra birçok bankanın kötü yönetim ve banka sahiplerinin kaynakları kendi lehine kullanmaları nedeniyle, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmiştir. Bu durum, Türk bankalarının hem yurt içi, hem de yurt dışında itibar kaybetmesine neden olmuştur.²⁴⁶

Bankacılık sistemi banka sayısında, yaşanan krizlerin de etkisiyle, 2000 yılında başlayan azalma 2005 ve 2006 yıllarında da devam etmiş, Ocak-Mart 2007 döneminde faaliyet gösteren banka sayısı 46’ya gerilemiştir. Bankacılık sisteminde Ocak-Mart 2008 döneminde faaliyet gösteren banka sayısı 4 adet katılım bankası ile birlikte 50

²⁴³ Tamer Aksoy, (1998), **Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslararası Bankacılık, (Sistemik ve Analitik Yaklaşım)**, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 109 Ankara, s.392.

²⁴⁴ Fikret Çankaya ve Mehmet Öz, (2001), **Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi, Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi**, TBB Yayın No: 221, İstanbul, s. 16.

²⁴⁵ Abdurrahman Benli ve Gökhan Sönmezler, (2002), “Türk Bankacılık Sistemi ve Kriz”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 195, Haziran, İstanbul, s.85.

²⁴⁶ Tatsiana Rybak ve Bora Aktan, (2007), “Basel Sermaye Uzlaşısı Kapsamında Türk Bankacılık Sektöründeki Nihai Gelişmeler”, **Journal Of Yaşar University**, No: 10, Volume: 3, İstanbul, s.2.

olmuştur. Mevduat bankaları sayısı 33, kalkınma ve yatırım bankaları sayısı 13'tür. Mevduat bankalarından 3 tanesi kamu sermayeli, 11 tanesi özel sermayeli ve 18 tanesi yabancı sermayeli bankadır.²⁴⁷

Türkiye’de 2010 Haziran tarihi itibarıyla banka sayısı 49 dur. Bunlardan, kamusal sermayeli banka sayısı 3, özel sermayeli mevduat banka sayısı 11, kamusal kalkınma ve yatırım banka sayısı 3, özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankası olarak 6 banka faaliyet gösterirken, 1 banka ise tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmiş olan Birleşik Fon Bankasıdır. Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli banka sayısı 11, şube açan yabancı sermayeli banka sayısı 6 ve 4 banka ise yabancı sermayeli yatırım ve kalkınma bankası olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

3.2.3. Katılım Bankaları

Türkiye’de kalkınmanın temeli olan tasarrufların ekonomiye ve reel sektöre kanallize edilmesinde önemli rol üstlenen finansal kuruluşlar arasında yer alan katılım bankaları, ekonomi dışında kalmış tasarrufların ekonomiye kazandırılması amacıyla ilk kez 1985 yılında Özel Finans Kurumları adıyla kurulmuşlardır. 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “Katılım Bankaları” olarak değişti. Yasa ayrıca katılım bankalarındaki tasarrufların 50 bin TL’ye kadar olan bölümünü güvence altına aldı ve Katılım Bankaları Birliği bünyesinde bulunan Güvence Fonu’nu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devretti.²⁴⁸

Fonksiyonel olarak bankalarla büyük benzerlik gösteren katılım bankalarını diğer bankalardan ayıran en önemli fark onların fon toplama ve kullandırma yöntemlerinde bulunmaktadır. Katılım bankaları hem fon toplarken hem de kullandırırken faiz yerine kar ve zarar ortaklığı esasını dikkate almaktadır. Bu kurumlar bankaların alternatifi değil onları tamamlayan ve finans sektörüne derinlik ve çeşitlilik kazandıran kuruluşlardır.²⁴⁹

²⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (2008), **Finansal İstikrar Raporu**, Mayıs, Ankara, s.37.

²⁴⁸ Türkiye Katılım Bankaları Birliği, (2007), **Dünya’da ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**, İstanbul, s.16.

²⁴⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, (2004), **İzmir İktisat Kongresi, Türk Mali Sektör Raporu**, Mali Piyasalar Çalışma Grubu, Ankara, s.9.

Temmuz 2007 itibariyle faaliyette bulunan dört Katılım Bankası'nın 1'i yurt dışı olmak üzere, toplam 396 şubesi ve 8 bin 383 personeli bulunuyor. Bankaların halihazırda 392 olan online sistemine dahil şube sayısı ile ATM, mudi ve kredi kartı müşterisi sayılarında ise sürekli bir artış eğilimi görülüyor. Fiziki anlamdaki bu gelişime paralel olarak, bilanço büyüklüğünde de yüksek oranda artışlar yaşanmaktadır. Temmuz 2006 itibariyle yüzde 2,7 olan Katılım Bankaları'nın aktiflerinin toplam bankacılık aktifleri içindeki payı Temmuz 2007'de 0,5 puan artışla, yüzde 3,2'ye ulaştı. Aktif toplamının 2,5 milyar (yüzde 14,2) TL'sini Yabancı Para ve 15,0 milyar (yüzde 85,8) TL'sini Türk Parası kalemleri oluşturuyor.²⁵⁰

3.2.4. Kamu Kesiminin Finansal Sistemdeki Rolü

Türk bankacılık sektörü yasal düzenlemeler açısından kamunun en çok ilgilendiği ve aynı zamanda kamunun en çok müdahale edebilme olanağına sahip olduğu bir sektördür. Kamunun bankacılık sektörü ile olan ilişkisi; doğrudan bankaların kaynaklarını, aktiflerini, risklerini ve faaliyetlerini düzenlemesine, kamu bankaları aracılığıyla etkili olmasına, para ve sermaye piyasalarında çıkardığı finansal enstrümanlarla yer almasına ve belirleyici müdahalelerde bulunmasına, dayanmaktadır.²⁵¹

Ekonomik ve finansal gelişmelere rağmen, Türkiye'de finansal sistemin derinliğinin olmaması kamu açıklarının finansmanının mali sektör üzerindeki etkisini artırmaktadır. Türkiye'de kamu açıklarının büyüklüğü ve bunların finansman ihtiyacı nedeniyle kamu kesimi, finans sistemi içinde çok önemli bir yere sahiptir olmaktadır. Kamu bankalarını da dahil edersek bu belirleyicilik daha önemli boyutlara ulaşmaktadır. Dolayısıyla, finansal sisteme kamu kesimini de ilave etmek yerinde olacaktır.²⁵²

1990'lı yıllarda izlenen ekonomik politikalar Türk bankacılık sektörünün gelişimini ve faaliyet stratejilerini belirleyen temel unsur olmuştur. Kamu kesimi borçlanma gereğinin sürekli artış gösterdiği dönemde, iç borç stokunun bankacılık

²⁵⁰ Türkiye Katılım Bankaları Birliği, (2007), **Dünya'da ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık**, İstanbul, s.17.

²⁵¹ Türkben Pedük, (2008), **Sınırlı Mevduat Sigortası-1**, Maliye Müfettişleri Derneği, s.4. <http://www.mmd.org.tr/eserler/23-SINIRLI%20MEVDUAT%20SIGORTASI%20-1.doc>, (27.03.2009).

²⁵² Hüseyin Çilli ve Zerrin Gürgenci, (1994), **Parasal Büyüklüklerin Yeniden Tanımlanması İçin Bir Öneri**, TCMB Tartışma Tebliği No:194/01, Ankara, s.14.

sektörü üzerinden sürdürülebilmesine ve Hazine'nin borçlanmasıyla kolaylaştırılmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Merkez Bankası'nın özellikle 1996 yılı ile 2000 yılının başı arasındaki dönemde Hazine ile birlikte, Hazine borçlanmasıyla kolaylaştırılması ve istikrar programının uygulanabilmesi için bir takım politikalar izlemiştir. Bu durumun dönemin şartlarına bağlı olarak izlenen bu politikalar sonucu bankacılık sektörü bilanço yapısı ve risk algılaması bozulmuştur.

Kaynakların önemli bir bölümünün karlı ve güvenilir kamu kağıtlarına yatırım yapılması nedeniyle, bankaların faaliyet ve ürün yapılarının gelişimi sınırlı kalmış ve buna bağlı olarak da bir risk kültürü oluşmamıştır. Bankaların sistemde biriken faiz, kur ve likidite risklerini gerektiği gibi yönetememeleri, sistemin kırılganlık ve hassasiyetini artırmış, meydana gelen krizlerin sisteme yayılmasının önlenmesinde güçlüklerle karşılaşmıştır.²⁵³

Dönem boyunca, gerek yüksek risk taşıma mecburiyeti, gerekse kamusal denetimin etkinlikten uzak olması sermaye yetersizliği sonucunu doğurmuş; ayrıca sistemin neredeyse yarısının kamu bankalarından oluşması da ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Kamunun mali yükümlülüklerinin bir kısmının kamu bankalarına süpürülmesi, hem bu bankaların mali bünyelerini ve likidite durumlarını bozmuş; hem de kısa süreli faiz hadlerinin yüksekliği üzerinde etkili olmuştur.²⁵⁴

2001 yılındaki Bankacılık sektörü Reformu ile birlikte, serbest kur rejimi, güçlü ve güvenilirliği yüksek bir para otoritesinin uyguladığı para politikası, güçlendirilmiş bir bankacılık sistemi ve disiplinli bir maliye politikasının sonucu olarak yeni bir ekonomik ortam oluşmuştur. Enflasyonun düştüğü ve bankacılık sisteminin içinde faaliyet göstereceği ortam, bu unsurlarla şekillenmiştir. Bu dört unsurun uygulaması ekonomik birimlerin portföy, yatırım ve tasarruf tercihleriyle, para ikamesi davranışı üzerinde etkili olmuştur.²⁵⁵

²⁵³ Fatih Özatay, (2001), "Panel: Kriz Üzerine", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:180, Mart, İstanbul, s.85.

²⁵⁴ Emre Alpan İnan, (2004), "Dezenflasyon Sürecine Düşük Enflasyon Ortamı: Türkiye'de Makroekonomi ve Bankacılık Üzerine Etkileri", **Bankacılık Dergisi**, Sayı: 50, Eylül, İstanbul, s.37.

²⁵⁵ Emre Alpan İnan, **a.g.e.**, s.38.

3.3. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN PİYASA YAPISI VE ROLÜ

3.3.1. Bankacılık Sektörünün Piyasa Yapısı

Bankacılık sektörünün yapısı denilince, kurumsal ve ekonomik olmak üzere iki yapıdan söz etmek mümkündür. Kurumsal yapı, bankaların türüne göre ayrımını ve sahiplik yapısını içine almaktadır. Ekonomik yapı ise, bankacılık sektöründe rekabet eksikliğini gösteren oligopolistik yapı ve sektörün içinde faaliyet gösterdiği finans sisteminin yapısını ifade etmektedir.²⁵⁶

İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ülkemizde iş hacminin ve ödemelerin hızla artması, yerli bankalara olan gereksinimi hızlandırmıştır. Özellikle 1950 yılından sonra özel girişimin ön plana çıkması, özel bankaların gelişmesinde en etkin rolü oynamıştır. Öte yandan 1958 yılında çıkarılan 7129 sayılı yeni Bankalar Yasası da dönemin ekonomi politikalarına uygun olarak hazırlanmıştır. 7129 sayılı yasayla devlet bankaları kredi alanında tümüyle serbest bırakmıştır ve kredilerin sektörler ve kişiler arasında dağılımını ekonomide izlenen amaçlar yönünden kontrol etmeyi unutmuştur. Yasanın yürürlüğe girmesini izleyen yıllarda haliyle serbest rekabet koşullarına gidilmiş ve özellikle 1961 yılından sonra pek çok yerel ve küçük banka tasfiye olmuştur. 1960'lı yıllardan sonra ülkemizde çok şubeli büyük bankacılığa doğru bir gelişim olmuştur.²⁵⁷

Bankacılık sisteminin mevcut yapılanmasının temelleri 24 Ocak kararları ve 32 sayılı karar ile atılmıştır. Alınan bu kararlar ile sektörde serbestleşmeye yönelik kamusal düzenlemelerin alt yapısını oluşturmuştur. Serbestleşmeye yönelik politikaların unsurları şu şekilde özetlenebilir: Faiz oranlarının serbest bırakılması, faiz oranlarının reel olarak pozitif düzeye erişmesinin yolunun açılması, sektöre yeni banka girişlerinin kolaylaştırılması, bankacılık sektörünün uluslararası piyasalara açılması, özellikle uluslararası piyasalardan fon kaynak edinilmesinin serbest bırakılması, sektörde yer alan bankaların yabancı para cinsinden işlem yapılmasının serbest bırakılması, bankaların uluslararası kriterlere uygun yapılanma içerisine girmesine yönelik düzenlemelerin yapılmasıdır.²⁵⁸

²⁵⁶ Günal, a.g.e., s.30.

²⁵⁷ Cüneyt Yenal Kesbiç ve Hamza Şimşek, (2001), "Türk Bankacılık Sektörü'nün Yapısı ve Avrupa Birliği Bankacılık Sektörüyle Uyuşma Süreci", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, İzmir, s.48.

²⁵⁸ Ömer Faruk Çolak ve Aslan Yiğidim, (2001), **Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.14.

Türk Bankacılık sektöründeki yapısal dönüşümün başlangıcındaki en önemli özelliği, faiz oranının piyasada belirlenmesi ile bu faiz oranının uzun yıllardan sonra reel olarak pozitif bir faiz oranı olmasıdır. Ancak bankacılık sektörü, faiz oranlarının serbest bırakılmasına hızla uyum göstermesine karşın 1980-1990 döneminde yaşanan krizleri aşmada yeterli esnekliği ve davranış biçimini geliştirememiştir. Çünkü sektör, pozitif faiz ile yüksek faiz kavramları karıştırmış, serbest faiz uygulaması, bankaları 1980 öncesi güdümlü faiz politikaları nedeni ile ulaşamadıkları gömüleme altındaki tasarrufları yüksek faiz oranları ile kendilerine çekme politikası şekline bürünmüştür. Bu dönemde yasal düzenlemelerde yeri olmayan “Banker”lerinde türemiş olması ve sektöre fon kaynaklarına göz dikmesi, faiz yarışının daha da körüklenmesine kaynaklık etmiştir.²⁵⁹

24 Ocak Kararları ile birlikte sektöre yönelik ikinci amaç kamusal sermayeli bankaların ağırlığı azaltmak, uzun dönemde ise bu bankaları özelleştirmektir. Bankacılık sektöründe kamusal sermayeli bankaların ağırlığını azaltma hedefine karşın, 1980 sonrasında da sektörün, devlete olan bağlantısı, kopmak bir yana, zayıflamış bile değildir. Çünkü bankaların fon kaynak ve kaynak kullanımlarını yani likidite yönetimlerini farklı şekillerle de olsa belirleyici yine devlet olmuştur.²⁶⁰

Bankacılık sektörü 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikaları içinde dış rekabet ile en çabuk ve en yoğun olarak karşılaşan sektör olmuştur. Özellikle 1980’li yılların başından itibaren çok sayıda yabancı bankanın Türkiye’ye gelmesi ve bu bankaların ağırlıkla dış ticaretin finansmanı faaliyetlerini göstermesi Türk bankalarını da bu konuda uzmanlaşmaya yöneltmiş ve Türk bankalarının uluslararası faaliyetleri artmıştır. Böylece, bankacılık sektörü yurtiçinde yabancı bankaların rekabeti ile karşılaşmıştır.²⁶¹

1986 yılından başlayıp, 1990’lı yılların başında hız kazanan sektöre giren banka sayısındaki artış, 1994 krizi sonrasında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun işleyiş biçimi ve banka kurulmasının nispi olarak kolaylaştırılması nedeni ile devam etmiş, bunun sonucu olarak

²⁵⁹ Çolak ve Yiğidim, **a.g.e.**, s.15.

²⁶⁰ Ömer Faruk Çolak, (2001), “Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, Ankara, s.15.

²⁶¹ Kesbiç ve Şimşek, **a.g.e.**, s.48.

da, finansal kırılganlık katsayısı yükselmiş yaşanan finansal dalgalanma sürecine kaynaklık etmiş, hatta dalgalanmanın kriz boyutuna taşınmasına neden olmuştur.²⁶²

Bankacılık sektörüne yönelik düzenlemeler sektörde kamusal sermayeli bankaların payında nispi düşüşler sağlamış ise de gerçekte sektör üzerindeki devlet müdahalesini sağlamamıştır. Kalkınma ve yatırım bankacılığı açısından ciddi bir gelişme göstermemesinin altında da yine sektöre yönelik müdahaleler ile yüksek enflasyon oranı etkili olmuştur.²⁶³

Bankacılık sektörüne yapılan müdahaleler, finansal sistemin derinlik kazanması ile fon arz ve taleplerindeki vadenin uzamasıyla kendine açılım bulabilen kalkınma ve yatırım bankalarının gelişimini engellemiştir. Enflasyon oranının atalet göstermesi ve sürekli olarak yüksek düzeylerde seyretmesi ticari bankaların uzun vadeli ihtisas krediler vermesini engellerken, kalkınma ve yatırım bankaları da uzun vadeli kredi vermesini engellemiştir. Sistem içerisinde yer alan yabancı sermayeli bankalar, sisteme entegre olmaya çalışmışlar ancak aktif büyüklüğü açısından yeterli büyümeyi gösterememişler ya da gösterme yönünde bir çaba içerisine girmemiş, daha çok 2001 krizinde spekülasyon işlemleri üzerinde yoğunlaşmışlardır.²⁶⁴

Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı, 2000–2001 yıllarında yaşanan finansal krizlerle birlikte önemli ölçüde azalmış ve 2002–2006 yılları arasında sektörde gerçekleşen konsolidasyonun da etkisiyle 2002 yılında 54 olan banka sayısı, Aralık 2006 itibarıyla 46'ya gerilemiştir. Buna karşılık, sektördeki şube ve personel sayısı 2003 yılından itibaren artış eğilimine girmiş ve 2006 yılında da bu eğilimini sürdürmüştür. Sektörde yaşanan yapısal değişimler; aktif, kredi ve mevduat gibi temel büyüklüklerdeki gelişmelere de yansımış. Sektörün aktif yoğunlaşması, banka sayısındaki azalmaya paralel olarak, 2002–2005 yıllarında yükselmiş ancak rekabetin etkisiyle 2006 yılında azalmıştır.²⁶⁵

Bankaların fonksiyonları itibarıyla dağılımına bakıldığında, sektörde en fazla mevduat bankalarının faaliyet gösterdiği (%66), bu grubu kalkınma ve yatırım

²⁶² Çolak, a.g.e., s.18.

²⁶³ Ömer Faruk Çolak, (2003), “Piyasaya Giriş Engelleri ve Rekabet, Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Analiz”, **Muğla Üniversitesi, Rekabet, Düzenlemeler ve Politikalar Kongresi**, s.26. <http://www.rekabet.gov.tr/word/sempozyum/muglasempozyum.doc>. (12.09.2008).

²⁶⁴ Çolak, a.g.m., s.26.

²⁶⁵ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2007), **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**, Sayı:1, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, s.1.

bankalarının (%26) takip ettiği görülmektedir. Sektörde faaliyet gösteren 4 adet katılım bankasının toplam banka sayısı içindeki payı %8'dir. Ekonomik büyümeye paralel olarak gelişen sektörde, hizmet sunum birimi olan şube sayısı 2004 yılından itibaren artış eğilimi göstermektedir. Nitekim Aralık 2004'te 6.474 olan şube sayısı Aralık 2007'de 8.117'ye ulaşmıştır. Söz konusu artışta, sektöre birleşme/satın alma yoluyla giren stratejik yatırımların organik büyümesiyle şube sayılarını artırma çabaları ve mevcut bankaların ekonomik büyümeye paralel olarak şube ağlarını genişletme yönündeki politikaları etkili olmaktadır. Şube sayısının banka fonksiyon gruplarına göre dağılımına bakıldığında, 2002 yılında mevduat bankalarının %97,1 olan payı 2007 yılı itibarıyla %94,3'e inmiştir. Aynı dönemde kalkınma ve yatırım bankalarının payı pek değişmezken, katılım bankalarının toplam şube sayısı içindeki payı %2,3'ten %5,2'ye yükselmiştir.²⁶⁶

Ekonomik büyümeye paralel olarak gelişen sektörde, hizmet sunum birimi olan şube sayısı 2003 yılından itibaren artış eğilimi göstermektedir. Nitekim Aralık 2003'te 6.078 olan şube sayısı Haziran 2008'de 8.722'ye ulaşmıştır. Söz konusu artışta, sektöre birleşme/satın alma yoluyla giren stratejik yatırımların organik büyümesiyle şube sayılarını artırma çabaları ve mevcut bankaların ekonomik büyümeye paralel olarak şube ağlarını genişletme yönündeki politikaları etkili olmaktadır. Sektörde personel sayısı 177.175'e ve ATM sayısı 20.451'e ulaşmıştır. 2007 yılında artan kredi müşterisi sayısında ise bir miktar düşüş gözlenmektedir. Sektörde mevduat bankacılığı ağırlıklı bir yapı mevcuttur. Yabancı mevduat bankası sayısı 18'e ulaşmıştır.

Bankacılık sektöründe artış gösteren personel sayısı, 2008 yılının ilk 3 çeyreğinde de artış eğilimini sürdürmüş, küresel krizin etkisini gösterdiği 2008 Eylül ayında artış ivmesi yavaşlayarak, 2008 Kasım ayından itibaren personel sayısında kademeli bir gerileme başlamıştır. En fazla personel azalışları 2009 Mart ve Nisan aylarında gerçekleşmiştir. Nisan ayı itibarıyla personel sayısı 2008 Eylül ayı seviyelerine gerilemiştir. 2009 Mayıs ayından itibaren personel sayısı tekrar artmaya başlamış, Haziran sonu itibarıyla personel sayısı 182.468 düzeyinde gerçekleşmiştir. Grup bazında incelendiğinde ise 2008 Eylül-2009 Haziran döneminde kamu bankaları ve katılım bankalarında personel artışı gözlenirken, özel ve yabancı bankalarda personel

²⁶⁶ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2008), **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**, Sayı:2, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, ss.1-2.

azalışı görülmüştür. Haziran ayında tüm banka gruplarında net personel artışı gerçekleşmesine rağmen, söz konusu artışta kamu bankaları ile özel bankalardaki artış belirleyici olmuştur.

Bankacılık sektöründe şube sayısı ise sürekli artış göstermiştir. Bununla birlikte artış ivmesi 2008 yılsonundan itibaren yavaşlamış, 2009 Haziran itibariyle toplam şube sayısı 9.374 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektöründe önceki yıllarda görülen hızlı personel ve şube sayısı artışları 2008 yılının son çeyreğinden itibaren belirgin olarak yavaşlamaya başlamış ve bu süreç 2009 yılının son çeyreğine kadar devam etmiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde ise şube sayısında önemli bir artış görülmezken, personel sayısı küresel krizin başlangıcından itibaren en yüksek artışını göstermiştir. Sektörün personel sayısı Aralık 2009-Mart 2010 döneminde 2.414 kişi artarak 184.205 kişiden 186.619 kişiye; şube sayısı 9.581'den 9.601'e yükselmiştir. Mart 2010 itibarıyla sektörde istihdam edilen personel sayısı tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Personel sayısındaki artışın 2009 yılının son çeyreğindeki trendin devamı niteliğinde olduğu değerlendirilirken, şube sayısındaki artışın 2009 yılının son çeyreğine göre yavaşladığı gözlenmektedir. Personel sayısında son bir yıllık dönemdeki artışa bakıldığında ise en fazla yeni istihdamın 2.415 kişi ile kamu bankalarında gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde özel bankalarda 1.122, katılım bankalarında 1.052, kalkınma ve yatırım bankalarında 98 ve yabancı bankalarda 95 personel artışı sağlanmıştır.²⁶⁷

3.3.2. Türkiye’de Bankaların Rolü

Bir ekonomide bankaların rolü, kaynak fazlası olanların kaynaklarını toplayıp, kaynak ihtiyacı olan yatırımcılara aktarmaktır. Bankacılık sektörünün mevcut yapısı Türkiye’de bankaların bu rolü yerine getirmesini zorlaştırmaktadır. Bankalar ya bağlı oldukları grubun veya holdingin şirketlerini fonlamak, ya da kamu kesiminin açığını finanse etmek için Devlet İç Borçlanma Senedi satın almak zorunda kalmışlardır. Aslında, risksiz yüksek kazanç sağlayan Devlet İç Borçlanma Senedi bankalar için cazip bir gelir kaynağı haline gelmiş ve bankaları asli fonksiyonlarından uzaklaştırmıştır. 1990 lı yıllarda, özel kesim

²⁶⁷ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Sayı:2010/2, Ankara, s.4. http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/7913TBS_Genel_Gorunum_Mart_2010.pdf, (09.05.2010).

yatırımlar için kaynak bulmakta zorlanır hale gelmiştir. Bankalar da kolay yoldan para kazanmaya alıştıkları için gerçek bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. 1999 yılı içinde uygulanmaya başlanan istikrar programı çerçevesinde faizlerde düşüş eğiliminin görülmesi ve kamu kâğıtlarından aşın faiz gelirlerine dayalı bankacılık anlayışının sona ereceği, en azından eskisi gibi olmayacağını anlaşıldığından sonra bireysel bankacılık faaliyetleri ve ürünlerinde artış gözlenmeye başlanmıştır. Ayrıca, teknolojik gelişmelere paralel olarak birçok banka interaktif bankacılık ve internet bankacılığı alanında önemli atılımlar gerçekleştirmiştir.²⁶⁸

3.4. TÜRKİYEDE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE AKTİF-PASİF YAPISINDAKİ GELİŞMELER VE KARLILIK

Bankacılık sektöründe aktif ve pasif yapısı, ekonomik rejim, bu rejime bağlı olarak zaman içinde önemli değişiklikler gösteren kredi ve faiz politikaları, kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı, dış kaynak temin etme imkanları, kamu bankalarına devlet tarafından verilen görevler, yüksek ve kronik enflasyon, sık aralıklarla ve yüksek seviyede dalgalanmalar, alacakların tahsilini zorlaştıran düzenlemeler, iştiraklerin finansmanına ilişkin düzenlemeler, banka sahipliği ve kredi kullandırma ilişkisi gibi faktörlere bağlı olarak önemli değişiklikler göstermiştir.²⁶⁹

Kamu açıklarının artması ve bu açıkların finansmanında en önemli kaynak bankacılık sektörü olmuştur. Sektörün yurt dışından kaynak temin etmesinin diğer sektörlerle oranla daha kolay olması, sermaye piyasasının küçük ölçekte olması, banka dışı finansal kurumların yeterince gelişmiş olmaması, vade, likidite ve kur risklerinin yönetiminde reel sektöre göre daha tecrübeli olması gibi nedenlerinden dolayı, kamu açıklarının finansmanı ağırlıklı olarak bankacılık sektörü tarafından sağlanmıştır. Bu durum, toplam aktifler içinde finansal varlıklarının payının yükselmesine, kredilerin payının azalmasına yol açmıştır. Kamu açıklarının finansmanının bir bölümünün, bankalarca yurt dışından sağlanması bankacılık kesiminin kur ve vade risklerinde artmasına neden olmuştur.²⁷⁰

²⁶⁸ Günal, **a.g.e.**, s.32.

²⁶⁹ Keskin vd., **a.g.e.**, s.77.

²⁷⁰ **a.g.e.**, ss.77-78.

Bankacılık sektöründe pasif yapısı, sınırlı sayıda ancak önemli değişiklikler göstermiştir. Bu değişimlere neden olan faktörlerin başlıcaları, ekonomik rejimde radikal değişiklik, ekonomi politikasındaki farklılıklar, muhasebe kurallarının değişmesi, bankacılık sisteminin mali bünye sorunları ve bu sorunların çözümüne olan yaklaşım farklılıkları, kamunun borçlanma ihtiyacı, finansal sektörün ve araçların vergilendirilmesi, banka dışı finansal kurumların küçük ölçekte olması, genelde finansal araçlara düşük talep ile sermaye piyasasının gelişmemiş olması, düşük karlılık, finansal piyasalarda yüksek oynaklık, düzenlemeler ve siyasi alanda sık aralıklarla yaşanan istikrarsızlıklar ve müdahaleler şeklinde sayılabilir.²⁷¹

Pasif yapısında mevduat geleneksel olarak en önemli kaynak olmuştur. Öte yandan, kambiyo rejimindeki serbesti, yüksek enflasyon ve istikrarsızlıklar mevduatın hem TL-YP yapısını hem de vade yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren uygulamaya konulan mevduata devlet güvencesi, denetim anlayışının değişmediği ve enflasyonist tercihlerin yükseldiği bir ortamda hem yatırımcılar hem de finansal kurumlar açısından risk ve karlılık ilişkisinin göz ardı edildiği bir yarışa neden olmuştur. Bankacılık sisteminin kaynak yapısının ve mali yapısının bozulması pahasına gerçekleşen bu yarış 2001 yılında yaşanan krizin ana nedenleri arasındadır.²⁷²

3.4.1. Bankacılık Sektöründe Aktif Yapısındaki Gelişmeler

Bankacılık sistemi 1998 yılının ikinci yarısından itibaren sürekli olarak Merkez Bankası'ndan yüksek miktarda ve maliyetle likidite sağlamak zorunda kalmıştır. Merkez Bankası'ndan sağlanan kaynaklar çok yüksek bir maliyetle de olsa kamu kesiminin kaynak ihtiyacının karşılanmasını sağlamış, ancak likidite gereksinimi içinde olan bankaların mali bünyelerindeki bozulma hızlanmıştır.²⁷³

1998 yılında, aktif içinde en önemli paya sahip olan krediler, ikinci yarından itibaren hızlı bir yavaşlama göstermiştir. Hızla yükselen reel faizler, ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama, yurtdışı borçlanmanın sınırlandırılması nedeniyle artan likidite

²⁷¹ a.g.e., s.67.

²⁷² a.g.e., s.67.

²⁷³ Ekrem Keskin, (2000), "1999 Yılında Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:33, İstanbul, s.11.

ihtiyacı, kredi performansının düşmesi, kredi talebi ve kredi arzını olumsuz yönde etkilemiştir. Mali sistem tarafından sunulan fonların fiyatı ile bu fonları talep eden reel sektör tarafından teklif edilen fiyatlar arasındaki fark daha da büyümüş. İhtisas kredileri de dahil toplam kredi artış hızı dolar bazında %20'den %5'e yavaşlamış. Yabancı para krediler %11 oranında artarken, TL krediler %3 oranında daralmıştır.²⁷⁴

Türk bankacılık sisteminde toplam aktifler 1999 yılında cari fiyatlarla yüzde 96 oranında büyüyerek 72 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Toplam aktiflerdeki büyüme ticaret bankalarında TL bazında yüzde 96, kalkınma ve yatırım bankalarında ise yüzde 98 olmuştur. Toplam aktifler içinde kamusal sermayeli ticaret bankalarının payı yüzde 35, özel sermayeli bankaların payı yüzde 49, Fon'daki bankaların payı yüzde 6, yabancı bankaların payı yüzde 5 olmuştur. Kalkınma ve yatırım bankalarının sektör toplamı içindeki payı ise yüzde 5'dir. Toplam aktifler ve krediler dikkate alındığında ilk beş ve ilk on bankanın sektör payları artmıştır. Mevduatta ise ilk beş bankanın payı artmış, ilk on bankanın payı ise azalmıştır. Aktif büyüklüğüne göre ilk beş bankanın sektör aktif payı yüzde 46, ilk on bankanın sektör aktif payı ise yüzde 68 olmuştur.²⁷⁵

2000 yılında cari fiyatlarla yüzde 45 oranında büyüyerek 104,3 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Gruplar itibariyle dolar bazında büyüme, ticaret bankalarında yüzde 17, kalkınma ve yatırım bankalarında ise yüzde 8 olmuştur. Ticaret bankaları grubunda sermaye yapılarına göre oluşturulan alt gruplar arasında büyüme kamusal sermayeli ticaret bankalarında yüzde 14, özel sermayeli ticaret bankalarında yüzde 11, yabancı sermayeli bankalarda ise yüzde 21 oranında gerçekleşmiştir. Özel sermayeli ticaret bankaları grubundan Fon'a alınan bankalar nedeniyle bu gruptaki bankaların büyümesi yavaşlamıştır. Ticaret bankalarının sektör aktif payı yüzde 96 düzeyinde yaklaşık olarak aynı kalmıştır. Kamusal sermayeli ticaret bankalarının toplam aktifler ve krediler içindeki payı yavaş da olsa azalmış, toplam mevduat içindeki payı ise değişmemiştir.²⁷⁶

Toplam aktifler 2001 yılında, bir önceki yılsonuna göre yüzde 60 artarak 166.393 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Dolar bazında ise toplam aktifler bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 26 oranında azalarak 115 milyar dolar olmuştur. TL bazında, ticaret bankaları grubunda, kamusal sermayeli bankalar yüzde 51, özel sermayeli

²⁷⁴ Aydemir, **a.g.e.**, ss.250-251.

²⁷⁵ Keskin, **a.g.m.**, s.14.

²⁷⁶ Ekrem Keskin, (2001), "2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:37, İstanbul, s.30.

bankalar yüzde 90, kalkınma ve yatırım bankaları yüzde 68 oranında büyürken, yabancı bankalar yüzde 10, Fon'daki bankalar yüzde 31 oranında küçülmüştür.²⁷⁷ Toplam aktifler içinde kredilerin payı 8 puan düşerek yüzde 25'e gerilemiştir. Duran aktiflerin payı ise 19 puan artarak yüzde 34'e yükselmiştir. Duran aktiflerdeki artış, yatırım portföyü de dahil olmak üzere bağlı menkul değerlerdeki artıştan ve bu kıymetlerin değerlendirilmesine ilişkin düzenlemeden kaynaklanmıştır. Diğer aktiflerde gözlenen önemli düşüş ise kamu bankalarına görev zararlarının kapatılması için verilen kamu kâğıtlarından kaynaklanmıştır. Bu nedenle menkul kıymetlerin ve dolayısıyla likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payı artmıştır. Ekonomide yaşanan ani ve hızlı daralma yanında karşılık yönetmeliğinin yeniden düzenlenmesi ve özellikle kamu bankalarında karşılık politikasındaki radikal değişiklikler nedeniyle takipteki alacaklar geçen yılın aynı dönemine kıyasla yükselmiştir. Aralık 2000'de karşılıklar öncesi takipteki kredilerin toplam kredilere olan oranı yüzde 11,6 iken, Aralık 2001'de yüzde 23,2'ye yükselmiştir.²⁷⁸

2002 yılı sonu satın alma gücü esas alınarak hazırlanan mali tablolara göre toplam aktifler yüzde 2 azalarak 212,7 katrilyon TL'ye gerilemiştir. 2002 yılında Banka sistemindeki gerilemenin başlıca nedenleri, Fon'a alınan bankaların bilanço büyüklüklerinin sistem dışına çıkması, mevduattan vergilendirme farklılıklarının da etkisiyle daha yüksek getiri sağlaması nedeniyle kamu kâğıtlarına ve yatırım fonlarına geçiş, bilanço içindeki yabancı para ağırlığı dikkate alındığında, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması olmuştur.²⁷⁹

Ticaret bankaları grubunda, kamusal sermayeli bankalar yüzde 4, yabancı sermayeli bankalar yüzde 2 ve Fon'daki bankalar yüzde 14 oranında küçülürken; mevduat kabul etmeyen bankalar ise yüzde 5 oranında daralmıştır. Özel sermayeli ticaret bankaları ise yüzde 1 oranında büyümüştür. Finansal piyasalarda istikrarın sağlanmasına ve ekonomik faaliyetin iyileşmesine bağlı olarak toplam aktifler içinde likit aktiflerin payı 6 puan düşerek yüzde 16'ya gerilemiştir. Kredi stokundaki azalmanın en önemli nedenleri, Fon'a alınan bankaların kredilerinin sistem dışına

²⁷⁷ Türkiye Bankalar Birliği, (2002), "2001 Yılında Türk Bankacılık Sistemi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 42, İstanbul: s.6. www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/Dokumanlar/42.pdf, (12.09.2008).

²⁷⁸ Bankacılar Dergisi, (2002), **a.g.e.**, s.9.

²⁷⁹ Türkiye Bankalar Birliği, (2003), "2002 Yılında Türk Bankacılık Sistemi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 45, İstanbul: s.20. http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/389/Ekler/eko_nomi.pdf, (12.09.2008).

çıkması, kredi talebinin sınırlı kalması ve BDDK tarafından uygulanan üçlü denetim programıdır. Buna göre krediler ve tahsili gecikmiş alacaklar yeniden sınıflandırılmış ve sorunlu krediler için yeni düzenlemelere uygun olarak karşılık ayrılmıştır. Takipteki krediler 16,9 katrilyon TL’den 10,4 katrilyon TL’ye azalmıştır.²⁸⁰

Aralık 2003 itibariyle, toplam aktifler 2002 yılsonuna göre yüzde 17 artarak 249,8 katrilyon TL’ye yükselmiştir. Banka bilançolarındaki artışın başlıca nedenleri, ekonomik faaliyete ve piyasa istikrarına yönelik olumlu beklentilerin sürmesi, bu beklentilerin ve TL’nin yabancı paralar karşısında değer kazanmasının da etkisiyle özellikle TL mevduatta görülen büyüme ve kar hacmindeki artışa bağlı olarak özkaynakların artmasıdır. Sistemin kaynaklarındaki bu artış, aktifte menkul değerler cüzdanı ve kredilerde de artışa yol açmıştır.²⁸¹

Aralık 2004 itibariyle, toplam aktifler 2003 yılına göre yüzde 23 artarak 306,5 milyar TL’ye yükselmiştir. Banka bilançolarındaki artışın başlıca nedenleri, ekonomik faaliyete ve piyasa istikrarına yönelik olumlu beklentilerin sürmesi, TL mevduatta görülen hızlı büyüme, yurtdışından borçlanma imkanlarının iyileşmesi ve özkaynakların artmasıdır. Sistemin kaynaklarındaki bu artış, aktifte özellikle kredilerde hızlı artışa yol açmıştır. Ticaret bankaları grubunda, kamu sermayeli bankalar yüzde 29, özel sermayeli bankalar yüzde 24 ve yabancı sermayeli bankalar yüzde 49 oranında büyürken; Fondaki bankalar yüzde 73 oranında küçülmüştür. Mevduat kabul etmeyen bankalar ise yüzde 10 oranında büyümüştür.²⁸² Toplam aktifler 2005 yılında, 2004 yılına göre yüzde 30 artarak 397 milyar YTL’ye yükselmiştir. Bankacılık sistemindeki büyümenin başlıca nedenleri, hızlı ekonomik büyüme ve piyasa beklentilerinin olumlu yönde sürmesi, uluslararası piyasadan borçlanma imkanlarında artış, YTL’ ye olan güçlü talep, özkaynakların güçlendirilmesidir. Kaynaklardaki bu artış, kredilerde hızlı büyümeye yol açmıştır.²⁸³

Aktiflerin yapısı iç talepteki canlılığa bağlı olarak 2006 yılının ilk yarısında kurumsal ve bireysel kredi talebindeki artış, toplam aktiflerdeki büyümeyi desteklemiş

²⁸⁰ Bankacılar Dergisi, (2003), **a.g.e.**, ss.23-24.

²⁸¹ Türkiye Bankalar Birliği, (2004), “2003 Yılında Türk Bankacılık Sistemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 49, İstanbul, s.20.

²⁸² 2004 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi, **Bankalarımız 2004**, s.34, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/387/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistemi-2004.doc, (11.04.2009).

²⁸³ Türkiye Bankalar Birliği, (2006), **Bankalarımız 2005**, Yayın No:245, İstanbul, s.38, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/386/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistemi_2005.pdf, (13.09.2008).

toplam aktifler 486 milyar YTL'ye yükselmiştir. Menkul kıymetler ve likit aktiflerdeki artış sınırlı kalmış, buna rağmen yılın ikinci yarısında kredi stokundaki artış hızı yavaşlamış ve likit aktifler artmıştır.²⁸⁴

Para politikasının 2006 yılının ikinci yarısından itibaren sıkılaştırılmasının iç talep üzerindeki daraltıcı etkisi, seçim atmosferi ve uluslararası piyasalarda yaşanan dalgalanmalar nedeniyle artan risk algısına rağmen, özellikle yılın ikinci yarısında kurumsal ve bireysel kredi talebindeki artış, toplam aktiflerdeki büyümeyi desteklemiştir. Toplam aktifler 2007 yılında 2006 yılına göre yüzde 16 artarak 561 milyar YTL'ye yükselmiştir.²⁸⁵

Uluslararası piyasalardaki olumsuz gelişmelerin, Türkiye ekonomisine olumsuz etkilerinin daha açık olarak yansıdığı yılın son çeyreğinde, bankacılık sektörünün aktif yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Döviz likiditesinin önem kazanmasına bağlı olarak, özellikle döviz cinsinden likit varlıklar ve risk algısının değişmesi nedeniyle menkul değerler cüzdanı artmış, arzın ve talebin düşmesi nedeniyle, krediler azalmış. Toplam aktifler, 2008 yılında yüzde 26 artarak 706 milyar TL'ye yükselmiştir.²⁸⁶

2009 yılının özellikle ilk üççeyreğinde, aktif yapısında önemli değişiklikler olmuş, kamunun borçlanma ihtiyacının büyümesine bağlı olarak menkul değerler cüzdanı artmış. Aynı zamanda, ekonomik faaliyetin daralmasına bağlı olarak kredi talebinin yavaşlaması ve kredi riskinin artmasına bağlı olarak bankaların kredi verme standartlarını yükseltmeleri nedeniyle kredilerdeki artış hızı yavaşlamıştır. Yılın ilk yarısında artan risk algısı nedeniyle, yüksek düzeyde tutulmaya çalışılan likit aktifler, yılın ikinci çeyreğinden itibaren gerilemeye başlamıştır. Toplam aktifler 2008 yılına göre yüzde 13 artarak 799 milyar TL'ye yükselmiştir.²⁸⁷

²⁸⁴ Türkiye Bankalar Birliği, (2007), **Bankalarımız 2006**, Yayın No:251, İstanbul, s.40. http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/294/Ekler/turk_bankacilik_sistemi_2006.pdf, (13.09.2008).

²⁸⁵ Türkiye Bankalar Birliği, (2008), **Bankalarımız 2007**, Yayın No:255, İstanbul, ss.33-37, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/286/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistemi-2007.pdf, (13.09.2008)

²⁸⁶ Türkiye Bankalar Birliği, (2008), **2008 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**, Bankalarımız 2008, s.43, http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Coklu_Raporlar.aspx?Rid=464, (11.03.2009).

²⁸⁷ Türkiye Bankalar Birliği, (2010), **Bankalarımız 2009**, Yayın No:267, İstanbul, ss.34-38.

Bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü Haziran 2010 döneminde 908 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aktif büyümesine en büyük katkının krediler kaleminden geldiği görülmüş,²⁸⁸ bu artış tüketici kredileri ve kredi kartı alacaklarından oluşan bireysel kredilerdeki artıştan kaynaklanmaktadır.²⁸⁹

3.4.2. Bankacılık Sektöründe Pasif Yapısındaki Gelişmeler

Banka bilançolarından elde edilen verilere göre, 1999 yılında toplam mevduat TL bazında yüzde 100, dolar bazında ise yüzde 16 oranında büyümüştür. TL mevduattaki büyüme yüzde 103, yabancı para mevduatta büyüme ise yüzde 96 olmuştur. Toplam mevduatın pasif içindeki payı yüzde 67 olmuştur. Mevduat dışı kaynakların bilanço içindeki payı, yurtdışı bankalardan sağlanan kaynakların yeniden artmasına bağlı olarak yükselmiştir.²⁹⁰

Cari yıl net karı da dahil özkaynaklar TL bazında yüzde 29 oranında artmış, dolar bazında ise yüzde 25 oranında azalarak 7,8 milyar dolara gerilemiştir. Bu gelişme, Fon'a dahil edilen bankaların zararlarından kaynaklanmıştır; Fondaki bankaların (Türk Ticaret Bankası dışında) toplam zararı 4,7 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Fon'daki bankalar hariç tutulduğunda toplam özkaynaklar 8,4 milyar dolardan 12,5 milyar dolara yükselmiştir. Özkaynakların toplam aktiflere oranı sektör genelinde yüzde 8,9 dan yüzde 5,9'a gerilemiştir. Bu oran özel sermayeli bankalarda (Fon'daki bankalar hariç) yüzde 13 düzeyinde yaklaşık olarak aynı kalmıştır.²⁹¹

2001 yılında Toplam mevduat TL bazında yüzde 71 oranında büyümüş, pasifler içindeki payı ise yüzde 70'e yükselmiştir. Yabancı para mevduat, TL mevduata kıyasla daha yüksek bir artış göstermiş, YP mevduatın toplam pasif içindeki payı yüzde 42'ye yükselmiştir. Mevduat dışı kaynaklar ise yüzde 35 oranında büyürken, yurtdışı bankalardan kullanılan krediler 16,3 milyar dolardan 8,4 milyar dolara gerilemiştir. TL mevduatlar içinde en yüksek paya sahip olan tasarruf mevduatlarının toplam mevduat

²⁸⁸ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı: 18, s.20, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/8469fpr_haziran2010.pdf, (11.03.2009).

²⁸⁹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü**, Sayı: 2010/2, Ankara, s.6.

²⁹⁰ Keskin, **a.g.m.**, s.14.

²⁹¹ Keskin, **a.g.m.**, s.15.

içindeki payı 3 puan azalarak yüzde 23'e gerilemiştir. Ticari mevduatların payı 2 puan azalarak yüzde 7'ye, bankalar mevduatının payı 8 puan azalarak yüzde 6'ya gerilemiştir. Diğer yandan döviz tevdiat hesapları TL hesapları aşmış, döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduatlar içindeki payı 15 puan artarak yüzde 56'ya yükselmiştir.²⁹²

2001 yılı itibariyle 14,9 katrilyon lira olan bankacılık sektörünün özkaynakları, reel olarak 29,7 oranında artarak 2002 yılı sonunda 25,2 katrilyon liraya yükselmiştir. Özkaynakların toplam aktiflere oranı yüzde 9,7'den yüzde 12,2'e yükselmiştir.²⁹³ Özkaynaklar kalemindeki artışta enflasyon muhasebesinin etkisinin yanı sıra banka sermayelerinin güçlendirilmesi kapsamında özel bankaların hissedarlarınca yapılan 848 trilyon TL tutarındaki ödenmiş sermaye artırımını da etkili olmuştur.²⁹⁴

Toplam mevduat 2002 yılında yüzde 3 oranında azalmış, pasifler içindeki payı ise yüzde 67 olmuştur. Yabancı para mevduat yüzde 6 oranında gerilemiş, toplam pasif içindeki payı da 2 puan azalarak yüzde 39'a gerilemiştir. TL mevduat ise yüzde 1 oranında artmış ve toplam pasiflerin yüzde 28'ini oluşturmuştur. TL mevduatlar içinde en yüksek paya sahip olan tasarruf mevduatlarının toplam mevduat içindeki payı yüzde 24 düzeyinde sabit kalmıştır. Ticari mevduatların payı 2 puan artarak yüzde 9'a, resmi kuruluşlar mevduatının payı ise 1 puan artışla yüzde 2'ye yükselirken; bankalar mevduatının ve diğer kuruluşlar mevduatının payları sırasıyla 2 ve 1 puan gerileyerek yüzde 3 ve yüzde 5 düzeyinde oluşmuştur.²⁹⁵

2003 yılında Toplam mevduat yüzde 13 oranında artmış, ancak pasifler içindeki payı 3 puan gerileyerek yüzde 64 olmuştur. YP mevduat yüzde 4 oranında gerilemiş, toplam pasifler içindeki payı da 7 puan azalarak yüzde 32'ye gerilemiştir. TL mevduat ise yüzde 36 oranında artmış ve toplam pasiflerin yüzde 33'ünü oluşturmuştur. Böylece 160,8 katrilyon TL'ye ulaşan toplam mevduatın yüzde 51'ini TL mevduat,

²⁹² Bankacılar Dergisi, (2002), **a.g.e.**, s.10.

²⁹³ Türkiye Bankalar Birliği, (2003), **2002 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**, s.36, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/389/Ekler/ekonomi.pdf, (11.03.2009).

²⁹⁴ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2003), **Yıllık Rapor 2002**, s.32, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/4785bddk_yillik_rapor_2002_kurum.pdf, (11.03.2009).

²⁹⁵ Bankacılar Dergisi, (2003), **a.g.e.**, s.25.

yüzde 49'unu ise YP mevduat oluşturmuştur.²⁹⁶ Toplam özkaynaklar ise yüzde 38 oranında artarak 35,5 katrilyon TL'ye yükselmiştir. Toplam aktiflere oranı yüzde 12,1'den yüzde 14,2'ye yükselmiştir, iyileşmeye en önemli katkı dönem karındaki artıştan gelmiştir bir diğeri ise duran aktiflerin reel olarak azalması serbest özkaynaklardaki artışın sürmesini sağlamıştır.²⁹⁷

2004 yılı sonunda, Toplam mevduat yüzde 23 oranında artmış, ancak pasifler içindeki payı yüzde 64 düzeyinde sabit kalmıştır. YP mevduat yüzde 12 oranında artmış, toplam pasifler içindeki payı da 3 puan azalarak yüzde 29'a gerilemiştir. TL mevduat ise yüzde 33 oranında artmış ve toplam pasifler içindeki payı 3 puan artarak yüzde 36'ya ulaşmıştır. Böylece 197 katrilyon TL'ye ulaşan toplam mevduatın yüzde 55'ini TL mevduat, yüzde 45'ini ise YP mevduat oluşturmuştur.²⁹⁸ Toplam özkaynaklar yüzde 29 oranında artarak 46 katrilyon TL'ye yükselmiştir. Özkaynakların toplam aktiflere oranı yüzde 14,2'den yüzde 15'e yükselmiş, iyileşmeye en önemli katkı, yedek akçeler ve ödenmiş sermayedeki artış ile geçmiş yıllar zararının azalmasından gelmiştir. Bir kamu bankasına sermaye olarak verilen kamu kağıtlarının bir kısmının itfa edilmesi, kamu bankalarının özkaynak artışını sınırlandırmıştır.²⁹⁹

Toplam mevduat 2005 yılında yüzde 28 oranında artmış, ancak pasiflerin içindeki payı değişmemiş bunun nedeni ise YP mevduatın YTL karşısında yüzde 6 oranında artması olmuştur. YP mevduatın toplam pasifler içindeki payı da 4 puan azalarak yüzde 28'e gerilemiş. Buna karşılık, YTL mevduat yüzde 47 oranında büyümüş ve toplam pasif içindeki payı 4 puan artarak yüzde 40'a ulaşmıştır. Böylece 254 milyar YTL'ye ulaşan toplam mevduatın Yüzde 63'ünü YTL mevduat, yüzde 37'sini ise YP mevduat oluşturmuştur. Toplam kaynakların yüzde 17'sini oluşturan mevduat dışı kaynaklar 2005 yılında yüzde 48 oranında artarak 66,9 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Mevduat dışı kaynakların yüzde 61'i yabancı bankalara olan borçlardır. Toplam özkaynaklar, yüzde 17 oranında artarak 53,7 milyar YTL'ye yükselmiş, toplam aktiflere oranı yüzde 15'den yüzde 13,5'e gerilemiştir. Net dönem karının düştüğü bir

²⁹⁶ Bankacılar Dergisi, (2004), **a.g.e.**, s.26.

²⁹⁷ Türkiye Bankalar Birliği, (2003), **2003 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**, s.37, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/388/Ekler/ekonomi.pdf, (11.03.2009).

²⁹⁸ Türkiye Bankalar Birliği, (2004), **2004 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**, s.37, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/387/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistemi-2004.doc, (11.03.2009).

²⁹⁹ Bankalarımız 2004, **a.g.e.**, s.37.

ortamda, özkaynaklardaki büyümeye en önemli katkı yedek akçeler ve ödenmiş sermayedeki artıştan gelmiştir.³⁰⁰

2006 yılında toplam mevduat yüzde 22 oranında artarken, pasifler içindeki payı yüzde 61 düzeyinde aynı kalmıştır. YP mevduatın toplam pasifler içindeki payı yüzde 24'e yükselmiş, YTL mevduat yüzde 17 oranında büyümüş ve toplam pasifler içindeki payı yüzde 37'ye gerilemiştir. Böylece 296 milyar YTL'ye ulaşan toplam mevduatın yüzde 61'ini YTL mevduat, yüzde 39'unu ise YP mevduat oluşturmuştur.³⁰¹ Toplam özkaynaklar, yüzde 8 oranında, enflasyondan daha yavaş artarak 58 milyar YTL olmuş, artışın sınırlı kalmasında yılın ilk yarısında yaşanan dalgalanmalar nedeniyle faiz oranlarındaki yükselişin neden olduğu menkul kıymet yeniden değerlemesinden doğan zararlar ile kar dağıtımı etkili olmuştur.³⁰²

2007 yılında toplam mevduat 357 milyar YTL'ye ulaşmış, mevduatın yüzde 65'ini YTL mevduat, yüzde 35'ini ise YP mevduat oluşturmuştur. Toplam kaynakların yüzde 16'sını oluşturan mevduat dışı kaynaklar 2007 yılında yüzde 5 oranında artarak 92 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Mevduat dışı kaynakların yüzde 65'ini alınan krediler oluşturmuştur. Toplam özkaynaklar yüzde 27 oranında, enflasyondan ve toplam aktiflerden daha yüksek bir hızda artarak 73 milyar YTL olmuş, büyümeye en önemli katkı, ödenmiş sermayeden, dönem karı ve yedek akçelerdeki artıştan gelmiştir. Ayrıca geçmiş yıl zararı azalmıştır.³⁰³

Toplam mevduat yüzde 27 oranında büyüyerek, pasif içindeki payı 2008 yılında yüzde 64 düzeyine yükselmiş, böylece 453 milyar TL'ye ulaşan toplam mevduatın yüzde 64'ünü TL mevduat yüzde 36'sını ise YP mevduat oluşturmuştur. Toplam kaynakların yüzde 18'ini oluşturan mevduat dışı kaynaklar 2008 yılında TL'nin değer kaybetmesinin de etkisiyle yüzde 37 artarak 125 milyar TL'ye ulaşmıştır. Mevduat dışı kaynakların yüzde 62'sini bankalara olan borçlar oluşturmuştur. Toplam özkaynaklar yüzde 13 oranında ve toplam aktiflerden daha yavaş artarak 83 milyar TL

³⁰⁰ Bankalarımız 2005, **a.g.e.**, ss.42-43.

³⁰¹ Bankalarımız 2006, **a.g.e.**, s.42.

³⁰² Bankalarımız 2006, **a.g.e.**, s.44.

³⁰³ Bankalarımız 2007, **a.g.e.**, ss.39-40.

olmuştur. Özkaynaklardaki artışın sınırlı kalmasının nedenleri, sermaye artışının yavaşlaması ve karın nominal olarak gerilemesidir.³⁰⁴

2009 yılında toplam mevduat yüzde 12 oranında büyürken, pasifler içindeki payı değişmemiş ve yüzde 64 düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece 507 milyar TL'ye ulaşan toplam mevduatın yüzde 66'sını TL mevduat, yüzde 34'ünü ise YP mevduat oluşturmuştur. Toplam kaynakların yüzde 17'sin oluşturan mevduat dışı kaynaklar yüzde 10 oranında artarak 138 milyar TL'ye ulaşmıştır. Yurtdışından yapılan borçlanmanın azalması sonucu, alınan krediler kaleminin toplam kaynaklar içindeki payı azalmıştır. Özkaynaklar TL bazında yüzde 29 oranında artarak 106 milyar TL'ye ulaşmış, artışın nedenleri, BDDK'nun 2009 yılı için kar payı dağıtımını izne bağlaması ve kar hacminin artmasıdır.³⁰⁵

Bankacılık sektörünün toplam mevduat rakamı, Haziran 2010 ayında 565 milyar TL'yi geçmiştir. Mevcut dönemdeki bu büyümenin en önemli kaynağını, toplamda yüzde 20'nin üzerinde paya sahip ticari ve diğer kuruluşlar mevduatı oluştururken, bu kalemi tasarruf mevduatı izlemektedir.³⁰⁶ Bankacılık sektörü özkaynakları 2010 yılının ilk çeyreğinde %5,3 oranında artarak 116,8 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Söz konusu artışta geçmiş yıl kârlarının önemli bir kısmının bünyede bırakılmış olması, menkul değerler değerlendirme farklarının artması, nakit sermaye artışları ile yılın ilk üç ayında elde edilen dönem net kârı etkili olmuştur.³⁰⁷

3.4.3. Karlılık

Şubat 2001 de yaşanan kriz ve ekonominin yüksek oranda küçülmesi yanında, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında mali tabloların geçmiş yıllara dönük enflasyon muhasebesine göre düzeltilmesi sonucunda, 2001 yılında bankacılık sektörünün zararı yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Yeniden yapılandırma programı sonuçlarının alınmaya başlanması, ekonomide görülen canlanma, 2001 yılının aksine sermaye piyasası işlemlerinden kar elde edilmesi ve kambiyo zararlarının önemli ölçüde gerilemesine bağlı olarak, bankacılık sektörünün 2002 yılında karlılık

³⁰⁴ Bankalarımız 2008, **a.g.e.**, ss.46-47.

³⁰⁵ Bankalarımız 2009, **a.g.e.**, ss.41-42.

³⁰⁶ Finansal Piyasalar Raporu 2010, **a.g.e.**, s.21.

³⁰⁷ Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü, (2010), **a.g.e.**, s.22.

performansı iyileşmiştir. 2001 yılsonu itibariyle 11,9 katrilyon lira zarar eden sektör, 2002 yılsonunda 2,4 katrilyon lira kar etmiştir. Bu gelişmede, özellikle kamu ve özel sermayeli bankaların karlılık performanslarındaki iyileşme belirleyici olmuştur.³⁰⁸

Sektörün net karı yüzde 95 oranında büyüyerek 2003 yılında 5,6 trilyon olmuştur. Net kar kamusal sermayeli bankalarında yüzde 70, özel sermayeli bankalarda yüzde 20, yabancı sermayeli bankalarda ise yüzde 127 oranında büyümüştür. Kar hacmindeki iyileşmeye en önemli katkı, bankacılık hizmet gelirlerindeki artış, sermaye piyasası işlem karlarındaki hızlı büyüme ve net kambiyo zararının kara dönemi olmuştur. Bu arada aktif satışından elde edilen kar yanında, faaliyet giderlerindeki sınırlı artış da bankaların kar performansını etkilemiştir.³⁰⁹

2004 yılında net kar yüzde 15 oranında büyüyerek 6,4 trilyon TL olmuştur. Net kar, kamu sermayeli ticaret bankalarında yüzde 50, Fon bankalarında yüzde 41 ve yabancı sermayeli ticaret bankalarında ise yüzde 33 oranında büyümüştür. Özel sermayeli ticaret bankalarında net dönem karı yüzde 3, mevduat kabul etmeyen bankalar grubunda ise yüzde 29 oranında azalmıştır. Net faiz gelirleri ile net ücret ve komisyon gelirlerindeki olumlu gelişmeye karşı, sermaye piyasası işlemleri (net) ve kambiyo karlarındaki (net) hızlı azalma bu olumlu etkiyi sınırlandırmıştır. Bu arada, faaliyet giderlerindeki sınırlı artış da bankaların kar performansını olumlu yönde etkilemiştir.³¹⁰

Bankaların karı 2005 yılında yüzde 11 oranında daralarak, 5,7 milyon YTL olmuştur. Net kar, kamu bankalarında yüzde 7, yabancı sermayeli mevduat bankalarında yüzde 108, kalkınma ve yatırım bankalarında ise yüzde 117 oranında büyümüştür. Özel sermayeli mevduat bankalarında net dönem karı yüzde 51 oranında azalmıştır. 2005 yılında enflasyon muhasebesi uygulanmaması sonucu net ticari kar zarar olumlu etkilenmişse de, özel karşılıkların yüzde 20 artması sonucu net dönem karı daralmıştır.³¹¹

2006 yılında özel karşılıkların azalması, ücret ve komisyon gelirlerindeki büyüme, faiz dışı diğer gelirlerdeki artış ile faiz dışı diğer giderlerdeki düşüş nedeni ile

³⁰⁸ Yıllık Rapor 2002, **a.g.e.**, s.34.

³⁰⁹ Bankalarımız 2003, **a.g.e.**, ss.37-38.

³¹⁰ Bankalarımız 2004, **a.g.e.**, ss.38-39.

³¹¹ Bankalarımız 2005, **a.g.e.**, ss.44-45.

sektörün karı yüzde 94 oranında artarak 11 milyon YTL olmuştur.³¹²İştirak satışları, ücret ve komisyon ile hizmet gelirlerindeki artışın devam etmesi, net ticari zararın pozitif bakiyeye dönmesi ve kredi hacmindeki artışın sürmesi paralelinde net faiz gelirlerinin artması 2007 yılında net karı yüzde 31 oranında artırarak 14,3 milyon YTL olmuştur.³¹³

2008 yılında Sektörün net karı yüzde 11 oranında azalarak 12,7 milyon TL olmuştur. Kar hacmindeki azalışın nedenleri tahsili gecikmiş alacaklar için ayrılan karşılıklardaki artış, karşılık sonrası net faiz gelirlerinin büyümesindeki yavaşlama, TL'nin değer kaybına bağlı olarak, kambiyo zararı oluşması nedeniyle faiz dışı gelirlerin düşmesi ve operasyonel giderlerdeki artıştır.³¹⁴

Sektörün net karı 2009 yılında yüzde 52 oranında artarak 19,4 milyon TL olmuştur. Kar hacmindeki artışın temel nedeni, aktiflerin daha uzun buna karşılık kaynakların daha kısa vadeli olmasının da etkisiyle faiz oranlarındaki hızlı gerileme, ücret ve komisyon gelirlerindeki artış ve faaliyet giderlerinin sınırlandırılması olmuştur.³¹⁵

Bankacılık sektörünün dönem net kârı, 2010 yılı üçüncü çeyreğinde geçtiğimiz yılın aynı dönemine göre %7,3 oranında artarak 16,9 milyon TL düzeyine ulaşmıştır. Kârlılıktaki artış, temel olarak faiz dışı gelirlerdeki artıştan ve takipteki alacaklar özel provizyonundaki düşmeden kaynaklanmaktadır. 2010 yılı ilk çeyreğine kadar kredilerden alınan faiz gelirlerindeki düşme hızının, mevduata ödenen faiz giderlerindeki düşme hızının oldukça gerisinde olduğunu göstermektedir. 2010 yılı ilk çeyreğinden itibaren kredilerden alınan faiz gelirleri, mevduata ödenen faiz giderlerinden daha yüksek bir hızla azalmakta ve gelir-gider marjı, belirtilen dönemden itibaren düşüş göstermektedir.³¹⁶

³¹² Bankalarımız 2006, **a.g.e.**, s.45.

³¹³ Bankalarımız 2007, **a.g.e.**, s.42.

³¹⁴ Bankalarımız 2008, **a.g.e.**, s.48.

³¹⁵ Bankalarımız 2009, **a.g.e.**, s.44.

³¹⁶ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Finansal Piyasalar Raporu Eylül 2010**, Sayı:19, Ankara: s.47. http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/8890eylulfr_22.12.09_33docx.pdf, (12.11.2010).

3.5. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN KRİZLER

3.5.1. Krizlerden Önce Türk Bankacılı Sektörü

Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası dönemde yaşamaya başladığı hızlı ekonomik değişim tüm ülke ekonomisini ve özellikle bankacılık sektörünü önemli biçimde etkilemiş ve yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte, uygulanan finansal liberalleşme politikaları, bankaların hem ekonomik büyüme finansmanının hem de var olan iç tasarruf yetersizliğinin ve bütçe açıklarının dış kaynaklar yoluyla giderilmesinde ön plana çıkmasına yol açmıştır. Özellikle sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması ve ülke ekonomisinin uluslararası piyasalarda bütünleşmesi finansal sektörün ve bankacılık sektörünün önemini artırmıştır.³¹⁷

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında yaşanan köklü değişimde en önemli gelişme, aslında finansal liberalleşme politikalarının uygulanması olmuştur. Bu politikalar çerçevesinde ilk olarak iç piyasada 1981 yılında faiz hadleri üzerinde var olan sınırlamalar kaldırılmış, 1984 yılında döviz alım ve satımı serbestleşmiş ve finansal piyasaların düzenlenmesi ve gözetimi için SPK, İMKB gibi kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu uygulamalar sonrasında uluslararası piyasalara yönelik politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede gerçekleştirilen en önemli uygulama 1989 yılında kaldırılan kambiyo kontrolleri ile birlikte sermaye giriş ve çıkışları önündeki engellerin kaldırılması olmuştur.³¹⁸

Finansal liberalleşme ile birlikte sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması bankaların yurtiçi fonların yanı sıra yabancı fonlarında el değiştirilmesinde önemli bir aracılık fonksiyonu yerine getirmesine yol açmıştır. Bu yolla bankalar kalkınmanın finansmanı ve varolan iç tasarruf açıklarının kapatılması için gerekli olan yabancı kaynakların ülkeye girişinin sağlanmasında önemli rol üstlenmiştir.³¹⁹

Sermaye girişlerinin önündeki engellerin kaldırılmasına bağlı olarak, bankaların açık pozisyonları önemli derecede artmıştır. Bu durum daha sonra yaşanan krizlerde hem krizi tetikleyici unsurlardan biri olmuş, hem de bankaların mali yapısını

³¹⁷ Ali İhsan Yiğitoğlu, (2005), “2001 Krizi sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi”, **Sosyo- Ekonomi**, Yıl:1 Sayı:1-1, Ankara, s.117, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050107.pdf>, (15.06.2009).

³¹⁸ Yiğitoğlu, **a.g.m.**, s.117.

³¹⁹ Yiğitoğlu, **a.g.m.**, s.118.

ve faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Makro ekonomik göstergelerde yaşanan gelişmelere bağlı olarak artan döviz talebi hem ekonomi hem de bankacılık sektörü için çok büyük maliyetlerin oluşmasına yol açmıştır. Bankalar sıcak para hareketleri ile birlikte, varolan düzenleme eksiklikleri dolayısıyla daha fazla kar elde edebilmek için dışarıdan borçlanma miktarını artırmış ve bu da ülkeyi spekülatif hareketlere ve bunların sonucunda ortaya çıkan krizlere daha duyarlı hale getirmiştir.³²⁰

1990'lı yıllar, birçok gelişmekte olan ülkenin önemli ölçüde dışa açıldığı, ekonomik ve finansal krizlerin ortaya çıkma sıklığının arttığı ve daha çok bölgesel nitelik kazandığı bir dönemi temsil etmektedir. Gelişmekte olan birçok ülkenin finansal liberalize edip, sermaye hesabını dışa açık hale getirdiği 1990 sonrası, bir taraftan uluslararası sermaye hareketlerinde önemli boyutlarda artışların gerçekleştiği, diğer taraftan ise şiddeti ve etki alanı hızla genişleyen uzun süreli finansal krizlerin meydana geldiği bir dönem olmuştur.³²¹

1990'larda yükselen ekonomilerde yaşanan finansal krizlerin dikkat çekici benzerlikleri vardır. Finansal kriz yaşayan ülkelerin hemen hepsinde gözlenen ortak özellik, bu ülkelerin yabancı kaynaklı ve kısa vadeli, kamu ya da özel borçlarının uluslararası rezervlerine oranının yüksek olmasıdır. Gelişmekte olan birçok ülke, gelişmiş ülkelerin kaynaklarına duydukları ihtiyaç sebebiyle finansal yapıları yeterince gelişmeden ve derinleşmeden, mevcut finans piyasalarını dışa açmışlardır. Dışa açılmalar sonrasında, bu ülkelerdeki yüksek miktardaki kısa vadeli borçlarla, göreceli olarak kıt olan uluslararası likit varlıkların kombinasyonu yüksek bir kırılganlığa ve güven krizine yol açmıştır. Bu durum, kıt olan sermayenin söz konusu ülkelerden kaçmasına neden olmuş ve bu ülkelerin birçoğunda krizlerle sonuçlanmıştır.³²²

1990'lı yıllarda makro dengesizliklerin büyümesine neden olan gelişmeler bankaların mali bünyesinin önemli ölçüde bozulması göz ardı edilerek gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllarda ekonomik performans kötüleşmiş, büyüme son derece istikrarsız bir seyir izlemiştir. Enflasyon uzun süre yüksek bir düzeyde seyretmiştir. Enflasyon finansal sistemde çok olumsuz etkiler yapmıştır; işlem hacminin suni olarak artmasına neden olmuş ancak aracılık faaliyetini olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü enflasyon

³²⁰ a.g.m., s.118.

³²¹ Işık, a.g.m., s.83.

³²² a.g.m., s.85.

ortamında ne sağlıklı kaynaklar yaratılabilmiş ne de bu kaynaklar etkin olarak dağıtılabilmektedir. Tasarruf ihtiyacı artmıştır; kamu kesimi açığı büyümüştür. Özel sektörün tasarruf fazlası kamu kesimi tasarruf açığını her zaman karşılayamamıştır. Yurtdışından borçlanma gereksinimi artmıştır. Kamu kesimi açığının finansmanında 1990'lı yılların ilk yarısında Merkez Bankası kısa vadeli avansı ve giderek artan miktarda kamu bankaları kaynakları kullanılmıştır.³²³

1990'lı yıllardaki yüksek reel faiz politikasının bir sonucu olarak bankacılık sektörü toplam aktifler içinde kamu kesimi borçlanma araçlarından oluşan menkul değerlerin ağırlığı artmıştır. Bu süreçte portföyün ağırlıklı olarak yabancı para cinsinden borçlanma ile finanse edilmesi bankacılık sektörü bilançolarının, döviz pozisyonu açığı vermelerine ve kur risklerinin artmasına neden olmuştur. 1993 yılı ikinci yarısında ulusal para üzerinde aşırı değerlenmeye neden olan bu politika, otoriteler faiz düşüşleri şeklinde değişikliğe yönelince, bankacılık sisteminde mevduat çözümleri hızlanmıştır. Bu kapsamda bankalardaki likidite krizi, reeskont kredileri genişletilerek, tasarruf mevduatı %100 sigorta kapsamına alınarak aşılmış, likidite krizinin finansal krize dönüşümü bir anlamda ötelenmişti. Bankacılık sektörü risk faktörünü dikkate almaksızın örtük veya açık hükümet garantileri altında kredi verme sürecine yönelmesi, bu politikanın bir sonucu olarak takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payının artmasına neden olmuştur.³²⁴

Finansal kurumların, özellikle bankaların, uluslararası piyasalardan yurtiçi piyasalara göre daha düşük faizlerle borçlanarak bunları yurtiçi piyasalara sunmaları yüksek bir karlılık sağlamış, ancak büyük riskler de getirmiştir. Bu süreci besleyen en önemli nedenler uluslararası piyasalardaki kreditorlerin kısa vadeli de olsa kaynak kullandırma isteği yanında, hükümetlerin arzusuna ve teşvikine bağlı olarak hızlı büyüme isteği ile uyandırılan, karlılık prensiplerine göre değil de büyüme arzularına göre şekillenmiş kredi/ kaynak talebi yaratan yatırım/borçlanma stratejileri olmuştur.³²⁵

Uluslararası ekonomik ilişkilerin hızla büyüdüğü ve karmaşık hale geldiği 1991–2001 döneminde ekonomik performans önemli ölçüde bozulmuştur. Büyüme istikrarsız bir nitelik göstermiş, Kamu kesimi açığı hızla büyümüş, Tüketici fiyatları

³²³ Ekrem Keskin vd., (2004), “Türk Bankacılık Sektörü, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Türk Finans Sektörü Raporu”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:49, İstanbul, s.5.

³²⁴ Aklan, **a.g.m.**, s.57.

³²⁵ Keskin vd., **a.g.m.**, ss.5-6.

artış oranı 1990–2001 döneminde ortalama yüzde 80 düzeyinde gerçekleşmiştir.³²⁶ Uygulanan iktisat politikaları sonucunda ortaya çıkan yüksek enflasyon, büyüme hızındaki istikrarsızlıklar ve kısa vadeli spekülâtif sermayenin (sıcak para) ekonomik dengeler üzerinde yarattığı kırılgan yapı, mali piyasaların işleyişine de damgasını vurmuştur. Söz konusu istikrarsızlıklar nedeniyle artan belirsizlik, mali piyasalarda, vadenin giderek kısılmasına ve ulusal paraya olan güvenin azalmasına neden olmuştur.³²⁷

Kamu kesiminin hızla büyüyen finansman açığının karşılanması bankacılık sisteminin mali gücünün ve bilanço yapısının bozulmasına rağmen gerçekleşmiştir. Bankalar tarafından yaratılan kaynakların önemli bir bölümü, kısa vadelerde ve yüksek maliyetlerle kamu tarafından kullanılmıştır. Bankacılık sisteminde bozulan dengelerin yarattığı güven erozyonunun sonuçlarını ertelemek üzere, mevduatlara güvence getirilmiş, daha da önemlisi mevduata güvencenin olduğu bir dönemde bir yandan yeni, mevduat bankalarının faaliyete geçmesine izin verilmiş, bir yandan da bankaların faaliyetlerinin denetiminde etkinlik azalmış, hem faaliyet ortamı daha riskli hale gelmiş hem de bankaların daha riskli faaliyetler içinde bulunmasını sınırlandıran önlemler alınamamıştır.³²⁸

Kamu bankalarının kaynakları önemli ölçüde bütçe açığının finansmanında kullanılmış, bu bankaların Bilançolarının aktif kalitesi, likiditesi ve karlılığı bozulmuştur. Benzer şekilde bazı özel bankalarda, kaynakların önemli bir bölümü ortaklara risk ve getiri ilkeleri gözardı edilerek kullandırılmıştır. Bankaların aktif yapıları bozulmuş, likidite azalmış, hızla artan kredi riski, faiz riski ve kur riskine karşı karlılık ikinci plana atılmış, zararlar büyümüş, özkaynaklar reel olarak erimiş, serbest özkaynaklar eksi bakiyeye düşmüştür.³²⁹ Kamu bankalarının finans ihtiyaçlarını kısa vadede ve piyasa koşullarında karşılamaları piyasa faiz oranlarının yüksek seyretmesine yol açmıştır.³³⁰

³²⁶ Keskin ve İnan, **a.g.m.**, s.21.

³²⁷ Ramazan Aktaş vd., (2005), “2001 Krizi Sonrası Dönemde Makroekonomik Gelişmeler Işığında Türk Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Bir Değerlendirme”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:20, Sayı:237, Aralık, İstanbul, ss.18–19.

³²⁸ Keskin ve İnan, **a.g.m.**, s.21.

³²⁹ **a.g.m.**, s.21.

³³⁰ Aktaş vd., **a.g.m.**, s.19.

Kamu açıklarındaki artış ve bunun finansmanında ağırlıklı olarak iç borçlanmaya gidilmesi, bir yandan reel faizlerin hızla artışına yol açarken diğer yandan da, bankacılık sistemi bilançosunda reel kesime kredi olarak yönlendirilmesi gereken kaynakların DİBS'lere yönelmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak da bankacılık sistemi aktifleri içinde kredilerin payı azalırken, hazine bonosu devlet tahvillerinden oluşan menkul değerler cüzdanının payı artış göstermiştir.³³¹

3.5.2. 1982 Banker Krizi

1970'lerin sonuna kadar olan dönemde bankalar, sanayi-ticaret ve devlet arasında sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Kamu bankaları ithal ikameci politikalarla belirlenen kalkınmada öncelikli sektörlerle kaynak sağlama görevini üstlenmiştir. Özel bankalar ise sisteme girişlerin sınırlı olduğu, faiz ve döviz fiyatı değişmelerinden kaynaklanan risklerin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı bir ortamda, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yönelmişlerdir.³³²

1970'li yılların sonunda ödemeler dengesi sorunları nedeniyle yaşanmaya başlanan ekonomik durgunluk³³³, ithal ikameci stratejinin, bir başka deyişle içe dönük büyümeye dayalı sermaye birikiminin tıkanması ve krizin kendisini döviz krizi olarak açığa çıkarmasıyla birlikte, ithal ikameci strateji terk edilerek, sermayenin yeniden yapılanmasını sağlayacak, sanayinin döviz gereksinimini de karşılayabilecek yeni bir birikim modeline geçiş kaçınılmaz olmuştur. Bankalar da bu yeni birikime bağlı olarak yeni fonksiyonlar üstlenmeye başlamışlardır. 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisi uluslararası piyasalara açılarak dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecine girmiştir. Önce mal ve hizmet daha sonra da sermaye piyasaları serbestleştirilerek dışa açılmıştır. Bu sürecin tüm aşamalarında finansal kesimin ve özellikle bankacılığın kritik bir yeri olmuştur.³³⁴

³³¹ a.g.m., s.19.

³³² Aylin Çiğdem Köne, (2003), "Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, İstanbul, s.238.

³³³ Mert Ural, (2003), "Finansal Krizler ve Türkiye", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1, İzmir, s.16.

³³⁴ Köne, a.g.e., s.238.

Kısa dönemde enflasyonu düşürmeyi hem de uzun dönemde ekonomiyi aşamalı olarak serbestleştirmeyi hedeflemeye yönelik bir dizi önlemler alınınca, Türkiye ekonomisi de hızlı bir dışa açılma sürecine girmiş, bir yandan Mayıs 1981'den başlayarak döviz kurlarının oluşumunda daha esnek bir kur oluşum sistemine doğru ilerlenirken, diğer yandan 1980-1982 döneminde alınan bir dizi kararla iç finansal liberalizasyona başlanmış,³³⁵ finans kesimine yönelik alınan ilk karar, Haziran 1980'de mevduat faizlerinin serbest bırakılması olmuştur. Bu serbesti ile birlikte ortaya çıkan faiz yarışı, 1982 yılında finans kesiminde krize yol açmış; küçük banker iflaslarıyla başlayan çöküş, büyük bankerlerin ve bazı küçük bankaların iflası ile devam etmiştir.³³⁶

Ayrıca istikrar programlarının yürürlüğe konması sonucunda tüketimin kısılararak tasarrufa yönelmesi sonucunda daralan tüketimle birlikte işletmeler ürünlerini iç ve dış pazarda satamaz olmuşlar ve ciddi miktarlarda stoklar birikmiştir. Bu durum işletmelerin çalışma sermayeleri gereksinimlerini artırınca işletmeler, zorunlu olarak yüksek faizle de olsa kredi kullanmaya başlamışlar. Pek çok işletme, bankalara özsermayelerinin çok üstünde borçlanmaları nedeniyle kredi limitlerini doldurmuş, sisteme hakim olan holding bankaları ise daha çok grup bankalarını finanse ederek diğer işletmelere kredi vermeye yanaşmamışlardır. Böylelikle bankalardan kredi alamayacak hale gelen işletmeler, son çare olarak gördükleri ve bankalara göre daha yüksek faiz öneren “banker” kuruluşlarına yönelmişlerdir. Aynı dönemde, yasal denetimden uzak biçimde faaliyetlerini sürdüren banker kuruluşları sayıca çok artış göstermiştir. Hükümetin, tasarrufları bankalara çekmek için yürürlüğe koyduğu “sırdaş hesap” ve “isimsiz mevduat sertifikası” gibi enstrümanlar da işlevsiz kalınca bankerlik sistemi çığ gibi büyümüştür. Bankerleri bir kısmı, daha ziyade küçük tasarruf sahipleriyle işbirliği yapan küçük çaplı iken, bir kısmı ise holding ve bankalarla işbirliği yapan ve daha sağlam nitelikte görünmekteydiler.³³⁷

Serbest faiz ortamında çalışmak bankalar için yeni riskler oluşturmuştur. Dönemin 8 bankasının aralarında yaptığı anlaşma ile faizleri %50 oranında sabitlemesi bankerlerin sayısının artmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde bankerlerin faizleri

³³⁵ Aykut Kibritçioğlu, (2008), **Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969–2001**, s.3, <http://politics.ankara.edu.tr/kibritci/>. (19.10.2009).

³³⁶ Köne, **a.g.e.**, s.238.

³³⁷ Mehmet Cihangir, (2005), “Finansal Krizlerin Banka Birleşmelerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Çerçevesinde Kronolojik ve Ampirik Bir Yaklaşım”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:19, Sayı:1, Erzurum, s.103.

yükselttiği, bunun üzerine bankerlerle rekabet edemeyen bankalar değişik adlarla aracı kurumları faaliyete geçirerek, bankerlik yapmaya, nakit toplamaya başladılar. Bankerlik sisteminin zaafı, sürekli para girişi gerektirmesiydi. İlk para yatıranın faizini ikinci para yatıranın ödemesi gerekiyordu. Sistem çok geçmeden tıkanı, bankerlere ödenmeyen faizler ve anaparalar bankerlerinde tasarruf sahiplerine faiz ödemelerini aksatmaya başladı.³³⁸ İşletmeler, yeni koşullara ayak uyduramayarak iflas etmiş, bunların pek çoğu bankerlere borçları olan işletmeler olduğundan buna bağlı olarak, daha ziyade küçük çaplı bankerler de hızla iflas etmeye başlamışlardır. Hükümetin getirdiği bazı kısıtlama ve düzenlemeler sonucunda küçük çaplı bankerlerin neredeyse tamamı kapanmış veya işlevsiz hale gelmiştir. Ekonomideki daralma büyük sermaye çevrelerini de etkilemiştir. Bu tür işletmeler de banka kredilerini ve çıkardıkları tahvillerin anapara ve faizlerini ödeyemez duruma gelmişlerdir. Bunun sonucunda daha güçlü görülen bankerler de batmaya başlamışlardır.³³⁹

Bankacılık sektörü, bu düzenlemelerden ilki olan faiz oranlarının serbest bırakılmasına hızla uyum göstermesine karşın, bu dönemde yaşanan krizleri aşmada yeterli esnekliği ve davranış biçimini geliştirememiştir. Çünkü sektör, pozitif faiz ile yüksek faiz kavramlarını karıştırmış, serbest faiz uygulaması, bankaları 1980 öncesi güdümlü faiz politikaları nedeniyle ulaşamadıkları gömüleme altındaki tasarrufları yüksek faiz oranları ile kendilerine çekme politikası şekline bürünmüştür. Bu dönemde yasal düzenlemelerde yeri olmayan “banker”lerinde türemiş olması ve sektörün fon kaynaklarına göz dikmesi, faiz yarışının daha da körüklenmesine kaynaklık etmiştir. Özellikle hamiline yazılı mevduat sertifikaları kullanılarak bazı bankaların açığa satış yapması, sektörün yaptığı en büyük hata olmuştur. Finansal sistemin içine girdiği ponzi pozisyonu, bankacılık sektörünü de etkilemiş ve batan bankerleri, batan bankalar takip etmiştir.³⁴⁰

3.5.3. 1994 Krizi

1990’lı yıllarda yaşanan yüksek ve değişken enflasyon, büyüme hızındaki dalgalanmalar ve sermaye hareketlerinin kırılgan yapısı geleceğe yönelik belirsizlikleri

³³⁸ Uyar, **a.g.e.**, ss.101-102.

³³⁹ Cihangir, **a.g.m.**, s.103.

³⁴⁰ Çolak ve Yiğidim, **a.g.e.**, s.15.

artırmak suretiyle ekonomik birimlerin kısa vadeli bir bakış açısıyla hareket etmelerine ve Türk Lirasına olan güveni zayıflatarak para ikamesinin hızlanmasına yol açmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak bankaların kaynaklarının vadesi önemli ölçüde kısalmış ve döviz cinsinden yükümlülüklerin toplam kaynaklar içindeki payı belirgin bir biçimde artmıştır.³⁴¹

1991-1993 döneminde kamu bütçesi, faiz harcamaları dışlandığında, açık veriyordu. Reel iç borç faizleri, reel büyüme hızının çok üzerinde gerçekleşiyordu. Borç stokunun milli gelire oranı ise sürekli yükselmekteydi. Bütün bu gerçeklere ve acil finansman gereksinimine karşın, Hazine faizlerin, gereksinimini karşılayacak miktarda tahvil ve bono satmasına imkân verecek düzeye yükselmesine izin vermiyordu. Yönetim hatalar yapıyordu, bu hatalardan ilki, tahvil ve bono talebini olumsuz etkileyecek bir uygulama olan, kamu kâğıtları tutanların bu kâğıtlarda elde ettikleri kazançlara vergi getiriliyordu. İkincisi ise çok yüksek miktarlarda ve çok kısa bir zaman aralığında Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasıdır. Hatalar aynı anda ve en ters zamanda yapılıyordu. Faizler idari kararlarla indirilmeye çalışıyor, kamu kâğıtları vergilendiriliyor ve parasallaşmaya gidiliyordu. Burada ters zamanla kast edilen ticari bankaların açık pozisyonlarının ve cari işlemler açığının rekor düzeylere ulaştığı bir zamana denk gelmesiydi.³⁴²

1993 yılı sonlarında sermaye hareketlerinin de liberalize edilmesi, ekonominin kendini orta ve uzun vadede istikrarsız ve temel makro dengesizliklerin giderek arttığı bir dinamik oluşum içerisinde bulunmasında belirleyici faktör olmuştur. Ulusal bankaların ve ekonomik birimlerin serbestçe döviz tutabilmelerine, içeride ve dışarıda borç alıp verebilmelerine olanak tanınması. TL yerine yabancı paraların ikame edilmesi sürecinin başlamasına olanak tanımıştır.³⁴³

Kamu kesimi açıklarındaki artış ve bu açıkların yüksek reel faizler ile yurtiçi piyasalardan finansmanı bankaların reel ekonomiye kaynak sağlamaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmelerine yol açmıştır. Yüksek reel faizlerin ortaya

³⁴¹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu**, Mayıs, Ankara, s.6

³⁴² Fatih Özatay, (1995), “1994 Krizinden Alınacak Dersler: Kamu İç Borç ve Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı”, **İşletme ve Finans**, Cilt:10, Sayı:109, Nisan, İstanbul, s.32.

³⁴³ Serhan Çiftçioğlu, (1994), “Türkiye Ekonomisindeki Krizin Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ile Analizi”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:5, Sayı:12, Ankara, s.21.

çıkardığı arbitraj imkanı bankacılık kesiminin yurtdışından borçlanarak kamu açıklarını finanse etmelerini cazip hale getirmiş, bu durum bankacılık sektörünün döviz açık pozisyonlarının artması ile sonuçlanmıştır.³⁴⁴

Özellikle düşük kur, yüksek faiz uygulamalarının söz konusu olduğu dönemlerde bankalar, yabancı para cinsinden sağladıkları kaynakları, TL cinsinden kredilerde kullandırarak önemli kârlar elde edebilmişlerdir. Nitekim 1994 Krizi öncesi dönemde, kamu iç borçlanma gereğindeki yüksek oranlı artış sonucunda faizler enflasyonun hayli üzerinde seyretmiş, bankalar açısından yurtdışından ucuz fon kaynağı bulup devlet iç borçlanma senetlerine yatırım yapmak oldukça cazip ve risksiz bir kazanç kaynağı olmaya başladığından dolayı, 1993 yılı sonlarında, bankaların yabancı para açık pozisyonları alabildiğince açılmış bulunmaktaydı.³⁴⁵

1994 krizi; makro dengelerin sorunlu ve iç borçlanmanın sürdürülebilirliğinin önemli olduğu bir ortamda, özellikle 1993 yılının ikinci yarısında, hükümetin iç borçlanma piyasasına müdahale etmek suretiyle faiz oranlarını düşürmeye çalışması yönündeki ısrarı sonucunda, hazine borçlanma senetlerine yönelik talebin düşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, hazine borçlanamaz hale gelmiş, piyasadaki likidite dövize yönelerek bir devalüasyon yaşanmasına neden olmuştur.³⁴⁶

Niteliği ve boyutları itibariyle, Türkiye'nin yaşadığı ilk büyük bankacılık krizi 1994 yılındadır. Bu krizin yayılmasında teknolojik gelişimin çok büyük etkisi vardır. EFT gibi bankalar arası transferleri kolaylaştırıcı yeni yöntemlerin geliştirilmiş olması krizin yaygınlaşmasında ve etkilerinin daha ağır olmasına yol açmıştır. Bu dönemden itibaren artık bankalar dışarıya karşı daha duyarlı hale gelmiştir.³⁴⁷

Maliye politikası önlemleri tek başına uygulanmış, piyasalardaki aşırı likiditeyi düşürmeye yönelik para politikası araçları uygulanmamıştır. Hazine, Merkez Bankası'ndan doğrudan para kullanmaya devam etmiş, Merkez Bankası, bankalara yönelik kredileri artırmış, sonuçta bankalar bu kredilerle kısa vadeli yüksek faizli Hazine kâğıtlarını alarak Hazineye borç vermişlerdir. Böylece geçmişte tek başına uygulandığı için sınırlı sonuç vermiş olan para politikası terk edilerek yerine maliye

³⁴⁴ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu, Mayıs, **a.g.e.**, s.6.

³⁴⁵ Cihangir, **a.g.m.**, s.104.

³⁴⁶ Ayhan Tosuner, (2005), "Finansal Krizler ve Kırılganlık: Türkiye İçin Bir Erken Uyarı Sistemi Denemesi", **İktisat İşleme ve Finans Dergisi**, Yıl:20, Sayı:235, Ekim, İstanbul, s.48.

³⁴⁷ Uyar, **a.g.e.**, s.108.

politikasının uygulamaya konulması yoluyla bu iki politikanın birlikte uygulanması hatasında ısrar edilmiştir.³⁴⁸

1993 yılının son aylarında mali piyasalarda istikrarsızlık artmış ve döviz kurlarında aşırı dalgalanmalar görülmeye başlamıştır. Giderek artan bütçe açıklar, ithalat artışı nedeniyle döviz çıkışının artması, ağır dış borç ödeme koşulları nedeniyle bozulan dış denge, Hazine'nin düşük faiz oranlarıyla borçlanma talebine piyasalardan yeterince cevap alamaması ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesi nedeniyle uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu indireceğine dair yaptıkları açıklamalar TL'den kaçışı hızlandırmıştır. Hükümetin faiz oranlarını aşağı çekmek amacıyla kamu kıymet ihalelerini iptal etmeye yönelmesi ve Hazine'nin finansman gereksinimi için Merkez Bankası kaynaklarına başvurmayı tercih etmesi, kamu menkul kıymetleri talebinin düşmesine ve 1994 yılı başında bu piyasanın fiilen ortadan kalmasına neden olmuştur.³⁴⁹

Nisan 1994'e gelindiğinde dolar TL karşısında değerli hale gelmiş, bankalardaki döviz hesaplarının TL'ye çevrileceği söylentisi ile döviz tevdiat hesaplarına yönelik olarak bankaya başlayan tahaccüm kısa sürede TL hesaplarını da içeren genel bir bankaya hücumla dönüşmüştür. Kriz ile gelen şok, bankacılık sisteminin toplam varlıklarını ciddi bir biçimde azaltmış ve ayrıca aktif ve pasif yapısında değişikliklere yol açmıştır.³⁵⁰

Merkez Bankası, avans ve kredi işlemlerine uyguladığı faiz oranları ile bankalar arası piyasalardaki faiz oranlarını yükseltmiş, döviz piyasasına aktif olarak girmiş, Hazine ise daha yüksek faizle kısa vadeli borçlanmaya ağırlık vermiştir. Kamu iç borçlanma faiz oranları %200'ü aştığı halde dövize olan talep önlenememiş, Merkez Bankasının durum zamanında ve gerekli ölçüde müdahale edecek kadar rezervi olmaması da krizin önüne geçilememesine neden olmuştur.³⁵¹

1994 krizinin temel nedeni bütçe açıklarıdır. Yurtiçi tasarruflardaki yetersizliğin yol açtığı bütçe açıkları, finansal serbestleşmenin bir sonucu olarak, sermaye hareketleriyle giderilmiştir. Bu bağlamda sermaye hareketlerinin bütçe açığı ve

³⁴⁸ Eğilmez, **a.g.e.**, s.72.

³⁴⁹ Çolak, **a.g.e.**, ss.56-57.

³⁵⁰ Uyar, **a.g.e.**, s.108.

³⁵¹ **a.g.e.**, ss.108-109.

dış açık devam ederken gerçekleşmesi, yüksek faiz-düşük kur şeklinde geçici bir denge oluşturmuştur. Bir yandan yüksek faiz-düşük kur politikası, sermaye hareketlerinin girişini hızlandırır iken; diğer yandan da piyasa aktörlerinin uygulanan politikaların güvenilirliği üzerinde artan kuşkuları finansal krizi tetiklemiştir. Sonuç olarak, iktisat yazınında ikiz açık olarak nitelendirilen bütçe açıkları ile dış açıklar Türkiye’de 1994 yılında finansal krize neden olmuştur.³⁵²

3.5.4. 1997 Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizinin Türkiye’de Bankacılık Sektörüne Etkileri

2 Temmuz 1997, Tayland Bahtı’nın devalüe edilmesiyle kriz patlak vermiştir. Spekülatif hareketler ve bazı Güneydoğu Asya ticari bankalarının iflas etmesi krizin ön sinyallerini vermektedir. Güneydoğu Asya krizini önemli kılan nedenler, kısa sürede küreselleştiği ve dünyaya hızla yayıldığı için dikkat çekmektedir. Diğer bir özelliği, devalüasyonların geçmişte olduğu kadar etkili olamaması ve krizin patlak vermeden öngörülebilmesidir.³⁵³

Asya krizi, fiyat, ücret, fiyat ve kur esnekliklerinin işleminin engellenmesinin krizin ortaya çıkışında ve yayılmasında önemli payı bulunmaktadır. Asya Ülkeleri’nin önemli bir bölümünde uygulanan para politikasının yarattığı, kur faiz makası reel sektörde çalışan firmalar ile finansal piyasalarda bankaların yabancı para cinsinde fon edinimlerinde sermayeleri ile orantısız şekilde borçlanmalarının yolunu da açmıştır. Reel ve finans sektöründeki bu yapılanmaya bir de ekonomiye yapılan müdahaleler neticesinde ortaya çıkan asimetrik bilginin neden olduğu olumsuzluklarda eklenmiştir.³⁵⁴

1997 yaz aylarında başlayan Güneydoğu Asya krizi, kuvvetli bir psikolojik etki yaratmakta, Güneydoğu Asya krizinin etkisi geçmeden 17 Ağustosta Rusya’nın moratoryum ilan ederek 45 milyar dolara yakın bir borç ertelemesi yapması ve rubleyi %15 oranında devalüe etmesiyle başlayan Rusya krizi, dünya ekonomisini ve borsaları

³⁵² Sayım Işık vd., (2004), “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analiz Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:19, Sayı:1, İzmir, s.51.

³⁵³ İlker Parasız vd., (1999), **Dünya Ekonomisi, Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makroekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.95.

³⁵⁴ Çolak, a.g.e., s.400.

olumsuz yönde etkilemiştir. Borçlanma yolu ile elde edilen kaynaklar verimli yatırımlar yerine cari harcamaların, özellikle maaşların ödenmesinde kullanılmış. Serbest piyasa şartlarına uyumu sağlayamayan Hükümet, iç borçlanmaya önem vermiş, bu ise faizlerin yükselmesine yol açmıştır. Rublenin devalüe edilmesi krizin başlangıcı olmuş ve fitili ateşlemiştir.³⁵⁵

1997 yılının ortasında Asya'da baş gösteren krizin Türkiye üzerindeki etkisi ilk etapta İMKB'de yaşanan düşüşle kendisini hissettirmiştir. Ancak Asya krizi Türkiye'nin döviz ve sermaye piyasasına etkili bir şekilde yansımamıştır. Krizin diğer ülkelerin gelirlerinde yarattığı daralma uluslararası mal fiyatlarında da dalgalanmalara yol açmış ve özellikle petrol fiyatlarında önemli düşüşler olmuştur. O dönem içinde Türkiye'nin ticareti içinde en fazla paya sahip ikinci ülke olan Rusya petrol fiyatlarındaki düşüşten önemli ölçüde etkilenmiş ve moratoryum ilan etmiştir. Bu durumda Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratacağı beklentisi ile önemli miktarda sermaye kaçışına neden olmuş ve İMKB endeksinde önemli düşüşler yaşanmıştır.³⁵⁶

Yaşanan Güneydoğu Asya krizinin ardından, 1998 yılında sermaye girişi gerilemiş ve aynı dönemde TL'nin tekrar değerlenme süresine girmesi ve ihrac ürünlerinin özellikle Güneydoğu Asya ülkelerine karşı rekabet gücünün zayıflaması nedeniyle pazar kayıplarının yaşanması, yüksek oranlı ticaret açıklarına neden olmuştur.³⁵⁷

Asya krizi Türkiye'yi fazla etkilememiş olmasına rağmen Rusya krizi etkilemiş, ülke içindeki siyasi istikrarsızlıkla birleşerek finansal piyasalardaki dengeyi bozmuş, faiz oranlarının hızla yükselmesine yol açmıştır. Türkiye ekonomisinin dışa açık bir ekonomi olmasının ve dışa açık büyüme stratejisinin doğrudan sonucu olan bu ekonomik gelişme sonucunda Merkez Bankası, faizleri yükseltmiş ve bunun sonucunda dışarıya sermaye çıkışını frenlemiştir. Uluslararası ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle yurtdışından sağlanan kaynakların sınırlanması ve ekonomik

³⁵⁵ Rıdvan Karluk vd., (1999), **Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye**, Prof. Dr. Orhan Oğuz Hatırasına Armağan, Marmara Üniversitesi Yayınları, No:640, İstanbul: s.6, www.econturk.org/tonus.pdf. (13.06.2008).

³⁵⁶ Uyar, **a.g.e.**, s.111.

³⁵⁷ Tosuner, **a.g.e.**, s.49.

faaliyetlerin özellikle sanayi sektöründe daralmaya bağlı olarak yavaşlamaya başlaması, bankaların aktif kalitesini bozmuştur.³⁵⁸

Makroekonomide var olan dengesizlikler ve bunun sonucunda yaşanan istikrarsızlıklar mali sistemde faaliyet gösteren kurumların, özellikle bankaların mali yapılarını önemli ölçüde etkilemiştir. Kaynak maliyeti yükselmiş, kredi performansı kötüleşmiş, kur ve faiz riski artmış, aktiflerin likitidesi azalmış, sermaye yetersizliği iyice belirginleşmiştir. Hızlı sermaye çıkışına rağmen yüksek reel faizlerin, küçülen ekonomik faaliyetin ve düşen enflasyonun etkisiyle portföy tercihinde özellikle repodan TL mevduata geçiş olmuş, banka bilançoları büyümüştür. Ancak bir yandan bankaların kaynakları artarken, diğer yandan bu kaynakların kullandırımları sağlıksızlaşmıştır.³⁵⁹

3.5.5. Kasım 2000 Krizi

Türkiye 1999'un sonunda, yaşadığı yüksek enflasyon sorununu çözmek ve özellikle 1990'larda ivme kazanarak bu enflasyonist süreci besler hale gelen sürdürülemez kamu iç borçlanma sürecine son vermek için IMF ile bir stand-by anlaşması yapıp ciddi ve iddialı bir dezenflasyon/stabilizasyon sürecini başlatmıştır.³⁶⁰ Türkiye ekonomisinde enflasyonist beklendiğin kırılmasını hedefleyen, kamu finansmanının disipline edilmesi, ilgili yapısal önlemlerin alınması şeklinde önlemleri içeren kur çapasına dayalı ve 3 yıllık süreyi kapsayan "Enflasyonu Düşürme Programı"nı da uygulanmaya başlanmıştır.³⁶¹

Türkiye'de yaşanan krizin ortaya çıkmasının nedenlerinin çoğu bir istikrar programına girmeden önce mevcuttu ve zaten bir istikrar programına ihtiyaç duyuran da bu sorunların varlığıydı. Çoğu iç içe geçen ve birbirini besleyen bu sorunların şu şekilde sıralanabilir: Yapısal ve makroekonomik temellerdeki önemli ve kökleşmiş/birikmiş sorunların mevcudiyeti. Bankacılık kesimine ait çok sayıda sorunun, programla birlikte daha belirgin şekilde ortaya çıkması. Sabit kura dayalı istikrar programının getirdiği ve

³⁵⁸ Uyar, **a.g.e.**, s.113.

³⁵⁹ **a.g.e.**, s.114.

³⁶⁰ Gülsün Gürkan Yay, (2001), "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi", **Yeni Türkiye**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Sayı:42, s.1244.

³⁶¹ Aktaş vd., **a.g.m.**, s.22.

dışsal etkenlerle de artan ek riskler. Yabancı sermaye girişlerinin, eksik/yanlış liberalleşmenin yarattığı sorunlar ve politik istikrarsızlıklardır.³⁶²

Gelişmekte olan ülkelerde finansal kriz öncesinde göze çarpan önemli bir gelişme, özel yabancı fon girişindeki hızlı artıştır ve bunun çoğunluğu borçlanma şeklinde olmaktadır. Türkiye’ye 2000 yılındaki hızlı dış kaynak girişinin hemen tümü borçlanma şeklinde olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin hızla borçlanması genellikle; finansal serbestleştirme programı sonrasında veya nominal döviz kurunun belli bir kurala, bir çizelgeye göre belirlenmesi sonrasında olmaktadır. Yabancı para girişi, Türkiye’de olduğu gibi sterilize edilmemişse, parasal genişlemeye, talep artışına, enflasyonun yükselmesine, yerli paranın reel değer kazanmasına ve ithalat talebinde tırmanışa neden olmaktadır. Yabancı kaynak girişinin dış borçlanmanın sürdürülmesi, uygulanan programın sürdürülebilirliğine bağlıdır. Ancak bu konuda şüpheler ortaya çıktığında, artık kriz ortamına girilmiş demektir.³⁶³

Programda yaşanan tüketim, büyüme, enflasyon ve cari açığı ciddi hedef sapmalarının ve bazı yapısal reformlardaki gecikmelerin; gelirler politikasındaki yetersizlikler ve uygulanan politikalar konusunda toplumun çeşitli kesimleriyle sağlanması gereken uzlaşmanın gözardı edilmesi, programa duyulan iç ve dış güvenin zayıflamasına yol açtı. Programa duyulan güvenin azaldığı ve uluslararası sermayenin gelişen piyasalara daha ihtiyatla yaklaştığı bir ortamda, bir yandan 2000 yılının ikinci yarısında Türkiye’ye dış kaynak girişinin azalması, diğer yandan aşırı değerli TL ile birlikte bankaların açık pozisyonları programın sürdürülemez olmasına yol açtı.³⁶⁴

Kısa vadeli faizler, ekonomideki parasal istikrar ve dalgalanmanın yani para politikasının bir göstergesi olarak alınabilir. Türkiye’de döviz, faiz ve borsa bu anlamda üçlü bir entegre gösterge sistemi oluşturur. Kısa vadeli faiz oranları, IMF programının süresi uzadıkça giderek daha büyük ölçüde dış kaynak girişine duyarlı hale gelmiştir. Dolayısıyla, bu kalemdeki belirsizlik potansiyeli ve riski de artmıştır. Nitekim gecelik faizlerdeki dalgalanmanın büyüklüğü, yaklaşan krizi haber vermiştir. 2000 yılında kısa

³⁶² Yay, **a.g.m.**, s.1244.

³⁶³ Ercan Uygur, (2001), “200 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Üzerine Değerlendirmeler”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXV, Sayı:227, Ankara, ss.48-49.

³⁶⁴ Hüsni Erkan, (2010), “Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türk Ekonomisinde Temel Dönüşümler Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi, Türkiye’de ve Almanya’da Ekonomik ve Sosyopolitik Yapısal Reformlar”, **18-19 Ekim 2007 Uluslararası Toplantı Sunumları**, s.53, <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/06Erkan.pdf>, (23.04.2010).

vadeli borçların döviz rezervine oranında önemli bir artış eğilimi yaşanmıştır. Programın uygulanmaya başlanmasında bu oran yaklaşık 1 civarında iken, 2000 yılı sonunda 1,5'e yaklaşmıştır.³⁶⁵

2000 yılında Kısa Vadeli Dış Borç / Döviz Rezervi oranında da önemli bir artış görülmüştür. 1999 sonunda 1.01 olan bu oranın, 2000 sonunda 1.44 düzeyine çıkmıştır. Bu oran, sıcak para olarak isimlendirilen kısa vadeli dış borcun arttığını göstermektedir. Sıcak para, geldiği ülkeyi rahatlatırken, en ufak bir tehlike gördüğünde kolayca dışarıya kaçabilmesi krizlerin tetikçisi olmasına neden olmaktadır. Bir diğer gösterge, Cari Açık / Döviz Rezervi oranındaki hızlı ve sürekli yükselmedir. Bu oran 1999 sonunda yüzde 5,9 düzeyindedir. 2000 Haziran ayında yüzde 27,7'ye, 2000 Aralık ayında ise yüzde 50'ye çıkmıştır. Yine, Cari Açık / GSMH oranı 1999 sonunda yüzde 0,7 iken, 2000 yılı sonunda bu oranın yüzde 5'e yaklaşmıştır. Bu oranlar, Cari Açığın çok hızlı arttığını ve ileride döviz sıkıntısı çekileceğinin işaretlerini ve kriz ortamına girildiği gösteriyordu.³⁶⁶

Programın ilk 11 ayında, makroekonomik göstergelerin bir bölümünün hedeflenen büyüklüklere uyum gösterdiği ancak bir kısmında ise önemli ölçüde sapma yaşandığı gözlenmiştir.³⁶⁷ Programın uygulanmasında, özellikle enflasyon oranında net bir kırılma sağlanmıştır. Ancak enflasyonun kur sepeti artışına intibak edememesi, TL'nin değerlenme sürecini başlatmış, bu süreç reel faiz oranlarındaki düşüşle birlikte tüketim harcamalarının uyarılmasına neden olmuştur. Bu uyarılmayla artan ithalat tüketim malı talebi, büyüme sürecine giren ekonominin ara ve yatırım malı talebiyle birleşince ithalat patlamasına neden olmuştur.³⁶⁸

En önemli sapma büyük ölçüde ithalattaki bu aşırı artıştan kaynaklanan cari işlemler açığında ortaya çıkmıştır. Bu sapma, hükümetin program çerçevesinde taahhüt edilen reformları gerçekleştirmek konusundaki tavrı ve Arjantin ekonomisinde yaşanan olumsuzluklarla birleşince, yabancıların Türkiye ekonomisi hakkında yaptıkları değerlendirmenin olumsuza dönmesine neden olmuştur.³⁶⁹ 2000 Ağustos-Eylül aylarına gelindiğinde Türkiye'nin görüntüsü "borçlanıyor, ithalat yapıyor, dış borç geri ödeme

³⁶⁵ Metin Toprak, (2001), "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", **Yeni Türkiye**, Yıl:7, Sayı:42, Ankara, s.863.

³⁶⁶ Toprak, **a.g.m.**, s.864.

³⁶⁷ Aktaş vd., **a.g.m.**, s.22.

³⁶⁸ Tosuner, **a.g.e.**, s.49.

³⁶⁹ Aktaş vd., **a.g.m.**, s.22.

gücü giderek azalabilir” yorumlarına neden oldu. Bu bağlamda, cari açığın GSMH’ya oranı yüzde 3,5 düzeyine, yani 7 milyar dolara varıncaya kadar Türkiye’nin görece rahat borçlanabileceği, ancak bu eşik aşıldığında dış borçlanmayı sürdürmenin zor olacağı ifade edildi. 2000 sonbaharında Türkiye’nin dış piyasalarda borçlanma faizi üzerindeki risk primi yükselmeye başladı ve kriz ortamına doğru yol alındı. Uygulanmakta olan kur çapasına dayalı para politikası gereği likidite yaratım mekanizmasının döviz girişine dayandırılmış olduğu bir yapıda, dış kaynak imkânlarındaki bu daralma likidite artışının da yavaşlamasına yol açtı.³⁷⁰ İç ve dış iktisadi koşullarda yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte finansal piyasalarda yaşanan sıkışıklık, piyasa aracılarının kendi aralarında ortaya çıkan güven bunalımıyla birlikte 21–22 Kasım 2000 tarihinde bir finansal krize dönüşmüştür.³⁷¹

Enflasyonla mücadele programı, bankacılık sisteminin bilanço yapısının şekillenmesinde de önemli ölçüde etkili olmuştur. Programın uygulamaya başlamasıyla birlikte, bankacılık kesimi faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi altında yüksek faizli kaynaklara uzun süre bağımlı kalmamak yönünde hareket etmiştir. Diğer yandan, döviz sepetinin hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış olması, yabancı para cinsinden kaynakları TL cinsinden kaynaklara göre daha cazip hale getirmiştir. Bu çerçevede, bankaların bir bölümü kaynaklarının kısa vadeli döviz cinsinden, kullanımlarının ise uzun vadeli ve TL cinsinden gelişmesi yönünde bir eğilim içine girmeye başlamıştır. Bankacılık sektörünün aktif yapısında da belirgin bir değişim gözlenmiş ve kredilerin payında önemli bir artış olurken, likiditesi yüksek olan menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Krediler içinde özellikle tüketici kredilerinde çok hızlı bir artış gözlenmiş ve tüketici kredileri bir önceki yılsonuna göre yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Kredilerde dikkat çeken bir diğer gelişme, mevduattaki yapının tersine, yabancı para cinsinden kredilerdeki artışın sınırlı kalması, TL cinsinden kredilerin ise önemli oranda artış göstermesidir. Aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığı daha da artırmıştır.³⁷²

³⁷⁰ Erkan, **a.g.m.**, s.54.

³⁷¹ Aktaş vd., **a.g.m.**, s.22.

³⁷² Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu**, Temmuz, Ankara, s.5.

Kasım krizi öncesi bankaların sayısı 80'i bulmuştu, bunların önemli bir kısmı küçük, sermayesi yetersiz ve kurucunun iştirak veya üretimini finanse etmek amacıyla kurulmuş bankalardı. Sınırsız mevduat güvencesi nedeniyle risk unsuru ortadan kalktığından, sağlıksız olmalarına karşın, piyasanın üstünde faiz veriyorlardı. Bunlardan bazıları sermayelerinin üstünde kamu kâğıdı taşıyordu. Program uygulaması sonucunda 2000 yılında iç borçlanmada ortalama vade 15 aya uzamıştı. Ancak küçük bankalar ellerindeki bu uzun vadeli kağıtları repo, gecelik borçlanma, kısa vadeli mevduat gibi kaynaklarla veya dış borç alarak fonluyorlardı. Sonuçta özellikle zayıf bankalar vade uyumsuzluğu nedeniyle aşırı derecede faiz riski taşır gale gelmişti. Bankaların aktiflerinin içinde menkul değer portföyünün payı artarken özel sektöre verilen kredilerin payı düşüyordu.³⁷³

Program sırasında uygulanan yarı sabit kur, dış borcu ucuz kaynak haline getirmiş, özellikle kaynak yetersizliği çeken bankalar, açık pozisyonlarını gittikçe artırmışlardı. Buda bankacılık sistemini kur riskine açmıştır.³⁷⁴ 1999 Eylül sonunda alınan bir kararla ticari bankaların döviz net genel pozisyon sınırı, daha çok bilinen adıyla açık pozisyon sınırı, sermayenin %20'sine indirildi. Bu sınırı aşan bankalar Haziran 2000 sonuna kadar TCMB'ye % 8 munzam karşılık yatırmak zorunda idi. Bu tarihten sonra munzam karşılık oranı % 100'e çıkarıldı. Bu kurala uyulduğu takdirde, sınırı aşarak açık pozisyon yaratmanın ve dış borçlanmayı arttırmanın hiçbir ekonomik mantığı yoktu. Ancak 2000 Haziran ayı sonrasında, açık pozisyon olması gereken yaklaşık 2,1 milyar doların çok üzerine çıkmıştı. 2000 Eylül ayı sonunda bilanço döviz açık pozisyonu değer olarak 20.95 milyar dolara, oran olarak %205'e varmıştı. Açık pozisyon oranı olması gerekenin tam 10 katını bulmuştu. Bunun nedeni bankaların, döviz borçlarının riskini döviz forward kontratlarıyla karşıladıklarını söyleyip bu kontratları da bilanço dışı nazım hesaplarda rapor etmeleriydi. Ancak bilinmekteydi ki, bu forward kontratlar yerli ve/veya holding firmalarıyla yapılmakta ve gerçekte döviz borçlarının ancak çok küçük bir bölümünü karşılamaktadır. Haliyle, bankaların önemli

³⁷³ Nur Keyder, (2001), "Türkiye'de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları", **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı:183, Cilt:16, Haziran, İstanbul, s.39.

³⁷⁴ Keyder, **a.g.m.**, s.40.

döviz riski taşıdıkları özellikle dış borç veren yabancı kuruluşlar tarafından bilinmekteydi.³⁷⁵

2000 yılının Kasım ayında kamu iç borçlanma kâğıtlarını tutanların bunların finansmanını yapamaması ve dolayısıyla da finansal kesime, kamuya ve programa duyulan güvenin zayıflamasına neden olmuş. Uygulanmakta olan kur çapasına dayalı para politikası gereği likidite yaratım mekanizmasının döviz girişine dayandırılmış olduğu bir yapıda, dış kaynak imkânlarındaki bu daralma likidite artışının da yavaşlamasına yol açmıştı. Bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir dönemde ortaya çıkan faizlerdeki yükselme eğilimi sonucunda Demirbank, TMSF'ye devredilirken, özellikle yabancı yatırımcıların izlenmekte olan programın sürdürülebilirliği üzerindeki endişeleri artırmış ve ülkeyi terk etme çabaları sonucunda TCMB 6 milyar dolar civarında döviz satışında bulunmuş ve TCMB'nın brüt döviz rezervi 25 milyar dolardan 18.8 milyar dolara inmiştir.³⁷⁶

Yılsonu dolayısıyla, bankaların açık pozisyonlarını kapatmak istemesi sonucu gelen döviz talebi neticesinde TL talebi de artmış ve böylece faiz oranları yükselmişti.³⁷⁷ Likidite ihtiyacına karşı TCMB'nın piyasayı fonlayamayışının nedeni ise, hem IMF'ye karşı taahhütlerini yerine getirmek (net iç varlık sınırını korumak) ve güvenilirliğini kaybetmemek isteği, hem de çıkan paranın dövize yöneleceği korkusudur.³⁷⁸ Ancak, net iç varlıklar hedefine kilitlenen Merkez Bankası faizlerdeki bu yükselişe seyirci kaldı. Böylece bankalararası para piyasasında bankaların borç bulması zorlaştı ve piyasada likidite sıkışıklığı baş gösterdi. Likidite sıkışıklığı ile beraber faizler daha da artmaya başladı. Artan faizlere ilk tepki, hazine bonolarına yatırım yapan yatırımcılardan geldi. Yatırımcıların piyasadan çıkması faizleri daha da yükseltirken döviz talebini de artırmaya başladı. İşte, daha en başta Merkez Bankası faizlerdeki bu yükselişe seyirci kalmış olmasaydı mevcut rezervlerdeki erime belki de bu kadar büyük boyutta gerçekleşmeyecekti.³⁷⁹

³⁷⁵ Ercan Uygur, (2001), **Krizden Krize Türkiye; 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, No:1, y.y. s.15.

³⁷⁶ Erkan, **a.g.m.**, ss.54-55.

³⁷⁷ Koray Ateş,(2003) "Kriz Yönetimi: Teori, Tartışma ve Türkiye Örneği", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:XXII, Sayı:1, Bursa, s.77.

³⁷⁸ Erkan, **a.g.m.**, s.55.

³⁷⁹ Ateş, **a.g.m.**, s.77.

Merkez Bankası, Kasım 2000 krizi sırasında mevcut kur rejiminin sürdürülmesine çalışmış ve 6 milyar dolar civarında net döviz satışı yapmıştır. Bu işlemler sonucu, piyasadan çekilen Türk Lirası likiditenin yeniden piyasaya döndürülmesi amacıyla, 22 Kasım ve 30 Kasım tarihleri arasında, açık piyasa işlemleri kanalıyla piyasaya 3,9 katrilyon liralık likidite sağlamıştır. Ancak, piyasaya verilen TL likiditesi tekrar dövize dönmüş ve olan biten Merkez Bankası tarafından “döviz hücum” olarak tanımlanmıştır. Paniğe kapılan Merkez Bankası, piyasaya birkaç gün sınırlı likidite vererek, faiz oranlarının % 1000’lerle ifade edilmesinde öncü rol oynamış oldu.³⁸⁰

Kriz neticesinde Türk bankacılık sisteminin fonladığı menkul değerler cüzdanı portföyü yaklaşık 1/3 oranında değer kaybetmiştir, yani 33 milyar Dolar’lık portföyün 11 milyar Dolar’lık tutarındaki bölümü zarara dönüşmüştür. Repo ile fonlanan menkul değerlerin çok büyük risk olduğunun farkına varılmıştır. Bankacılık sistemi özkaynakları bu kriz neticesinde önemli ölçüde erozyona uğramıştır.³⁸¹

3.5.6. Şubat 2001 Krizi

Kasım 2000’de yaşanan bu krizin ardından, stand-by düzenlemesine ek olarak yeni önlemler ilan edilerek, IMF’ye yeni bir niyet mektubu verilmiştir. Ek Rezerv Kolaylığı adı altında yapılan anlaşma kapsamında, IMF’den 7,5 milyar Dolar’lık ek finansman imkânının yanı sıra, uluslararası bankalardan 3 milyar Dolar ve dört Türk bankasından 1 milyar Dolar olmak üzere, toplam 11,5 milyar Dolar’lık kaynağın sağlanacağı açıklanmıştır. Bununla beraber, Aralık 2000’de 2.250 milyar Dolarlık ek rezerv ve 550 milyon Dolar stand-by çerçevesinde, toplam 2.8 milyar dolar ve yine ek rezerv kapsamında 20 Ocak 2001 ve 20 Şubat 2001’de 1.1’er milyar Dolar, 15 Mart - 15 Haziran-15 Ağustos ve 15 Kasım 2001’de 750’şer milyon Dolar kullanılacağı taahhüt altına alınmıştır. Ayrıca, ticari bankaların yurt dışından kullandıkları kredilere Hazine güvencesi sağlanmış ve mevduatta güvence %100’e çıkartılmıştır.³⁸²

³⁸⁰ a.g.m., s.78.

³⁸¹ Uyar, a.g.e., s.135.

³⁸² Seyhun Doğan ve Halil Özekicioğlu, (2005), “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, Sivas, s.155.

Kasım krizinin derinleşmesini IMF'in 7.5 milyar Dolar tutarında ek kredi vermesi ve halkın her şeye rağmen TL'den dövize geçmemesi önlemiştir. Kasım krizinden sonra, IMF'in de uyarılarına rağmen kur çıpasına devam edilmiştir. IMF kredisi ek rezerv kolaylığı şeklinde verildiğinden vadesi çok kısa ve maliyeti yüksek olmuştur. Böylece kur çıpası yüksek bir maliyet ödenerek savunulmuştur. Türkiye Aralık ayının sonlarına ve Ocak 2001'in başlarına doğru kriz ortamından çıkmaya başlamıştır. 5 Ocak'ta Merkez Bankası döviz rezervleri yeniden 25 milyar doların üzerine çıkmış ve Şubat krizine kadar da bu seviyenin altına inmemiştir. 2000 Aralık sonunda ortalama % 199 olan interbank gecelik faiz oranları, Ocak ayında % 42'ye düşmüştür.³⁸³

2001 Ocak ayında, TCMB rezervlerinde hızlı bir artış yaşanmış ve para piyasası faiz oranları da gerileyerek, dar bir band içinde hareket etmiştir. TCMB, bu gelişmeleri dikkate alarak, net iç varlıklar hedefini aşağı doğru, net uluslararası rezervler hedefini de yukarı doğru revize etmiştir. TCMB bilançosunda gözlenen bu olumlu gelişmeye karşılık, Kasım krizi sonrasında hızla artan risk priminin etkisiyle, birincil ve ikincil piyasalarda faiz oranları yüksek seviyesini korumuştur. Ancak, Kasım krizinin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında meydana getirdiği hasar, sistemin kırılganlığını artırmıştır. Faiz oranının döviz kuru sepetindeki artışa göre oldukça yüksek kalması da mevcut kur rejiminin sürdürülebilirliği konusundaki endişeleri yoğunlaştırmıştır.³⁸⁴

Kasım krizinden sonra ikinci bir kriz, bir bakıma Türkiye'nin önceki programın tümüyle ortadan kaldırıcı kriz, 19 Şubat 2001'de siyasal alanda meydana gelen bir tartışmayla ortaya çıktı. Milli Güvenlik Kurulu toplantısında ki siyasi gerginlik Kasım krizindeki gibi ama daha büyük ölçekli dövize spekülasyon saldırısını başlattı. Toplam döviz rezervi yaklaşık 25 milyar Dolar olan Türkiye'de sistemden 7 ile 10 milyar dolar arasında döviz atağı biçimindeki bir çekilme para piyasalarını dengeden tümüyle ortadan kaldıracabilecek özelliklere sahipti. Milli Güvenlik Kurulu'ndaki siyasi gerilim, Türkiye tarihinin en büyük borç ödemesinden iki gün öncesine rastlamıştı.³⁸⁵

³⁸³ Bülent Güloğlu, (2001), "İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)", **Yeni Türkiye Dergisi**, Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim, Ankara, s.185.

³⁸⁴ Doğan ve Özekicioğlu, **a.g.m.**, s.156.

³⁸⁵ Zübeyir Turan, (2005), "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri", **İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Ağustos, s.6.

Şubat ayı sonlarında, Hazine ihalesi öncesinde ortaya çıkan olaylar, devamlı tedirginlik içinde olan piyasalarda panik ortamı yaratmış ve sisteme olan güven tamamıyla ortadan kalkmıştır. 19 Şubat tarihinde gerçekleşen bir gün valörlü 7,6 milyar dolar'lık döviz talebinin gerçekleşmesini engellemek üzere, TCMB'nin likiditeyi kısıması, aşırı günlük likidite ihtiyacı içinde olan kamu bankaları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine yol açmıştır.³⁸⁶ Siyasi gerginlik sonucu başlayan spekülasyon saldırı çok daha ciddi boyutta bir döviz krizine neden oldu. 21 Şubat 2001'de %6200'e kadar çıkarak bir rekor kıran faiz hadlerinin de saldırıyı kesmeyeceği anlaşıncı 21 Şubat gecesi kur dalgalanmaya bırakıldı.³⁸⁷ Bu gelişmeler karşısında, 16 Şubatta 27 milyar 943 milyon dolar olan döviz rezervleri, 19 Şubat 2001 itibarıyla 22 milyar 581 milyon dolara inmiştir. Merkez bankası böylece bir gün içinde (17 ve 18 Şubatın hafta sonu tatili olması dikkate alındığında) 5 milyar doların üzerinde döviz rezervi kaybetmiştir. Dalgalı kura geçiş kararından sonra dolar 688 bin TL civarından 962 bin TL'ye yükselmiştir. Artan döviz talebi yüksek faiz silahıyla durdurulmak istenince gecelik interbank faiz oranları en yüksek %50'den, % 6200'e çıkmış olan faiz oranları daha sonra hızlı biçimde düşerek Şubat ayı sonunda %103'lere inmiştir. 16 Şubatta 10169 puan olan borsa endeksi, 19 Şubatta 8683 puana inmiştir. Şubat 2001 kriziyle birlikte Aralık 1999'da uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programının sonuna gelinmiş olunuyordu.³⁸⁸

22 Kasım 2000 tarihinde bankacılık sektöründe başlayan kriz 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşerek ikiz kriz karakterine bürünmüştür. Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine temelde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. Krizi hazırlayan unsurlar, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka-reel sektör-kamu), kamu bankalarının görev zararları ve bütün

³⁸⁶ Doğan ve Özekicioğlu, **a.g.m.**, s.156.

³⁸⁷ M. Tuba Ogun, (2001), "İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:2, Ankara, s.5.

³⁸⁸ Bülent Güloğlu ve A.Ender Altunoğlu, (2002), "Finansal serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:27. Ekim, İstanbul, s.26.

bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kar ve faiz riskinin artması olmuştur.³⁸⁹

Şubat 2001 Krizi ciddi boyutlarda ortaya çıkmıştır. Kriz öncesi, rekabet şartlarına ayak uyduramayan bankalar iyi şekilde de yönetilemeyince ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. Kriz, finansal yapıdaki zayıflık; vade süresi, uluslararası portföy yatırımlarının döviz kompozisyonu, yurtiçi kredilerin maliyeti ve dağıtımına kadar birçok konuyu kapsadığı gibi; özellikle banka bilançolarının aktif ve pasif tarafında yeni ve alışık olunmayan risklerle birlikte bankaların açık pozisyonlarının bu döneme rastlaması bankaların finansal yapılarındaki kırılganlığını arttırmıştır. Sayılan bu olumsuzluklara ilave olarak, kamu bankalarının, yaklaşık 25 Milyar dolar tutan borçlarının kamuya devredilmesi piyasalar üzerinde baskıları arttırmıştır. Özellikle bu bankaların içinde bulunmaları likitide sıkıntısı Interbank piyasalarında faizlerin aşırı yükselmesine neden olmuş ve genel olarak piyasadaki faizler üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Ayrıca; Şubat ayı başında durgunluk ortamında parasal taban daralmış ve Net İç Varlıklar aşağıya doğru inmiştir.³⁹⁰

3.6. KRİZLERİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Türk bankacılık sistemi, krizler ve bankalara el konulmasıyla sıkıntılı dönemler geçirmiştir. Bir ülkenin gelişmesi o ülkedeki finans kesiminin gelişmesiyle doğru orantılıdır. Bankalar finansal kesimin temel taşlarıdır. Bankaları sağlıklı olmayan ülkelerin ekonomilerinde istikrarlı kalkınma sağlanamaz, halkın refah düzeyi sağlıklı gelişmez, 1990 ve 2000’li yıllarda Türkiye’de ülke ekonomisinde böylesine büyük işlevler yüklenen bankalara büyük bir güven kaybı söz konusu olmuş, bunun ana nedeni ise birçok bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmesi ve bu durumun ülke ekonomisine getirdiği yüklerdir.³⁹¹

Türkiye ekonomisinin 1990’lı yıllarda taşıdığı yapısal sorunlardan en önemlilerinden biri de bankacılık sektöründeki sorunlardır. Bankacılık sektörü bu

³⁸⁹ Zeynep Karaçor, (2006), “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, Konya, s.388.

³⁹⁰ Fatih Mangır, (2006), “Finansal Deregülasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisinde Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, Konya, s.469.

³⁹¹ Benli ve Sönmezler, **a.g.m.**, s.84.

dönemdeki makroekonomik ortamın sonucunda asli fonksiyonu olan aracılık işlevinden uzaklaşmış bir konumdadır. Nitekim kredilerin bankacılık sektörünün toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında %47 iken 2000 yılında %33'e gerilemiştir. Benzer şekilde kredi/mevduat oranı 1990 yılında %84 iken, 2000 yılında %51'e inmiştir. Türkiye'de kredilerin GSMH'ya oranı benzer kategorideki ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Yatırımcı güvenindeki azalma, para ikamesi gibi hususlara ek olarak kamunun yüksek reel faizle özel yatırımları dışladığı görülmektedir. Sonuç olarak aracılık maliyetlerindeki yükseklik, bankacılık sektörünün finansal aracılık fonksiyonunun etkinliğini bozmuştur.³⁹²

Ayrıca, kamu bankaları asli fonksiyonların dışında verilen görevler ve bunlardan kaynaklanan zararlar, ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler ile yönetimdeki zayıflıklar sonucunda bu bankaların mali bünyeleri önemli ölçüde bozulmuştur. Kamu bankalarının finansman ihtiyaçlarını kısa vade ve yüksek maliyetle piyasadan karşılamaları zararlarının gittikçe artmasına ve finansal sektörde istikrarsızlığa yol açmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllarda bankacılıkta, risk ve kurumsal yönetim uygulamaları yetersiz kalmış, sonuçta bankacılık sistemi likidite, faiz ve kur risklerine karşı aşırı duyarlı hale gelmiştir. Finans sektöründeki denetim ve gözetim mekanizmalarının yetersizliği, uluslararası standartların uyarlanması ve uygulanmasında karşılaşılan eksiklikler ve gecikmeler, mevduata tam garanti verilmesinin ahlaki istismar problemine yol açması ve suiistimale imkân tanınması gibi hususlar bankacılık sektörünü daha da kırılgan hale getirmiştir.³⁹³

1994 yılı mali sektör ve bankalar açısından risklerin zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamu açığındaki büyümeye rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki ısrarcı yaklaşım nedeniyle mali sektörde tansiyon yükselmiştir. Piyasalara tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve mali araçlara getirilen vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsi mali araçlardan kaçmalarına neden olmuştur. Faiz oranları rekor seviyelere yükselmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, mali sistem küçülmüştür. Türkiye'nin uluslararası kredi notu çok hızla

³⁹² Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2009), **Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi**, Çalışma Tebliği, (Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı), Ankara, ss.1-2. http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/6313Krizden_Istikrara.pdf, (06.09.2009).

³⁹³ Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, **a.g.e.**, s.2.

düşmüştür. Gelişmeler bankaların yurtdışından borçlanmalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Dış kaynaklar sınırlanınca kaynak talebinin tümü iç piyasaya dönmüştür.³⁹⁴

Yapısal sorunlar bankacılık sektörünü iç ve dış şoklara karşı oldukça duyarlı ve kırılgan hale getirmiştir. Sektör 1994 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz sonucunda önemli kayıplarla karşı karşıya kalmış ve sonuçta üç banka tasfiye sürecine alınmıştır. 1994 ekonomik kriz sonrası bankacılık sektörüne karşı azalan güveni tekrar sağlamak amacıyla, tasarruf mevduatları %100 devlet garantisi altına alınmıştır. Bu durum başta bankacılık olmak üzere tüm ekonomiye zarar vermiş, bir yandan haksız rekabete yol açarken, diğer yandan bankaların riskli alanlara yönelmesini teşvik etmiş, sistemin etkinliğini olumsuz yönde etkilemiş ve sektörde piyasa disiplininin sağlanmasında önemli bir engel teşkil etmiştir.³⁹⁵ Ayrıca sistemdeki ahlaki rizikoyu artırmış ve yatırımcıların risk/getiri bilinci çerçevesinde yatırım yapmalarını engellemiştir. Bankalar mevduata yüksek oranlı faizler vermişler ve bu durum kredi faiz oranlarına da yansımış, sonuç olarak da reel sektörün kullandığı kredinin maliyeti artmıştır.³⁹⁶

1995 yılından sonra ekonomideki hızlı toparlanma tüm sektörleri olduğu gibi bankacılık sisteminin büyümesini olumlu yönde etkilemiştir. Yüksek reel faizler TL cinsinden yatırım araçlarını cazip hale getirmiş, para ikamesi yavaşlamış, ancak tersine dönmemiştir. Kapanan döviz pozisyonları yeniden açılmış, daha yüksek maliyetli olmakla birlikte yurtdışı borçlanma başlamıştır. Bununla birlikte yatırımcıların talebi çok kısa vadeli mali araçlara yoğunlaşmıştır. Yurtdışından borçlanmaya vergi getirilmiş, TL ve yabancı borçlanma üzerindeki parasal yükler arttırılmıştır. Bu gelişmelere repo ve vadeli döviz işlemlerinin hızla büyümesine neden olmuştur. Bankacılık sektöründe vadesiz mevduat ve vadeli mevduatın büyük bir bölümü günlük vadeli ve çok yüksek faizli repoya yönelmiştir. Gayri nakdi krediler üzerinden açık pozisyonlar büyümüştür. Para ve mali yüklerin maliyetler üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle kaynakların bir bölümü kıyı bankalarına yönelmiştir.³⁹⁷

³⁹⁴ Başar ve Coşkun, **a.g.e.**, s.35.

³⁹⁵ Melek Acar Boyacıoğlu, (2003), “1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:9, Konya, ss.526-527.

³⁹⁶ Sinan Gümüşdiş, (2001), “Bankaların Risk Yönetimi Anlayışlarını Hızlı Bir Şekilde Değiştirmeleri Gerekir”, **Asomedy Dergisi**, Ocak, s.19.

³⁹⁷ Başar ve Coşkun, **a.g.e.**, s.35.

Türkiye 1997 yılına yeni bir para kavramı, gerçek kişiler için menkul kıymet gelirlerinin beyana tabi tutularak vergilendirilmesi uygulamasının başlatılması ve denk bütçe uygulamaları tartışmalarıyla girmiştir. Yurtdışı borçlanmanın arttırılması amacıyla IMF ile anlaşma zemini bulunmaya çalışılmıştır. Piyasaların beklentilerini olumlu yönde etkilemek üzere temel makro sorunların çözümü konusunda bir takvim hazırlanmıştır. Bu arada kamu ürünlerine yüksek oranlı ayarlamalar yapılmış ve dolaylı vergiler arttırılmıştır. Hazine ile Merkez Bankası arasında piyasalarda belirsizlikleri azaltacak bir protokol uygulamaya konulmuştur. Hazine borçlanma programı hazırlamış, bütçe hedefleri kamuoyuna duyurulmuş ve ek bütçe istemeyeceği vurgulanmıştır. Hazine, Merkez Bankası'ndan avans kullanımını durdurmuştur. Kaynak talebi mali piyasalara dönmüştür. Faiz oranlarında kısa süreli bir yükselişin ardından Hazine'nin programını kararlılıkla sürdürdüğünün görülmesi ve borçlanma gereksiniminin azalmaya başlamasıyla birlikte TL finansal araçlara olan talep artmış, piyasalarda istikrar bozulmadan faizler hızla gerilemiştir. Asya'da başlayan ve tüm mali piyasaları olumsuz yönde etkileyen krize ve Körfezde yaşanan gerginliğe rağmen yurtdışı ve yurtiçi yatırımcıların beklentilerindeki iyileşme döviz rezervlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu arada bankaların açık pozisyonları büyümüş, kısa vadeli faiz oranlarının azalmasına bağlı olarak repo mevduata dönmeye başlamıştır.³⁹⁸

1998 yılının ikinci yarısından itibaren IMF ile bir izleme anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada, temel makro sorunlara çözüm getirileceği, mali sektörde denetime yönelik düzenlemelerin arttırılacağı ve vergi taslağının yasalaşacağı belirtilmiştir. Nitekim Anlaşmanın hemen akabinde bankaların vadeli işlemlerine ve açık pozisyonlarına sınırlama getirilmiştir. Ancak, özellikle vadeli döviz işlemlerine getirilen sınırlama yabancı yatırımcılar tarafından piyasanın likiditesi azalttığı gerekçesiyle büyük bir tedirginlikle karşılanmıştır. Yurtiçi bankalar yeni getirilen yükümlülöklere uymak üzere açık pozisyonlarının kapatılması çabası içine girmişlerdir. Merkez Bankası'nın döviz yoluyla yaratılan paranın sınırlandırılması ve enflasyon düşüşüne katkıda bulunulması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını düşürmesinin de etkisiyle yavaş da olsa dövize yeniden talep başlamıştır. Hemen ardından sermaye gelirlerinin vergilendirilmesi ile ilgili değışiklik, geçici vergi uygulaması ve bankalar arası işlemlere getirilen stopaj mali piyasalar açısından çok ciddi bir şok olarak

³⁹⁸ a.g.e., s.36.

algılanmış, güven zedelenmiştir. Yabancı yatırımcıların, Rusya’da yaşanan krizin de etkisiyle, mali piyasaların dışına çıkmaya başladığı bir ortamda yurtiçi yatırımcılar artan risk karşısında tercihlerini değiştirmeye başlamışlardır. Bir yandan piyasaları daraltan uygulamalar hayata geçirilirken diğer yandan erken seçim açıklamaları ve kamunun kaynak talebinin artacağı yönünde seçim ekonomisi uygulamalarına ilişkin belirtiler nedeniyle arz talep dengesinin bozulmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Bekleyişlerin yedinde değiştiği bir ortamda tercihlerdeki değişme fiyatlara yansımış, faiz oranları hızla yükselmiştir. Bu durum, mali sistemi kısa bir aradan sonra yeniden son derece istikrarsız bir ortama sokmuştur.³⁹⁹

2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya konulmuştur. Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist bekleyişleri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programı bankacılık sisteminin bilanço yapısının şekillenmesinde de önemli ölçüde etkili olmuştur. Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, bankacılık kesimi faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi altında yüksek faizli kaynaklara uzun süre bağımlı kalmamak yönünde hareket etmiştir. Diğer yandan, döviz sepetinin hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış olması, yabancı para cinsinden kaynakları Türk Lirası cinsinden kaynaklara göre daha cazip hale getirmiştir. Bu çerçevede, bankaların bir bölümü kaynaklarının kısa vadeli ve döviz cinsinden, kullanımlarının ise uzun vadeli ve Türk Lirası cinsinden gelişmesi yönünde bir eğilim içine girmeye başlamıştır.⁴⁰⁰

2000 yılında bankacılık sektörünün aktif yapısında da belirgin bir değişim gözlenmiş ve kredilerin payında önemli bir artış olurken, likiditesi yüksek olan menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Krediler içinde özellikle tüketici kredilerinde çok hızlı bir artış gözlenmiş ve tüketici kredileri bir önceki yılsonuna göre yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Kredilerde dikkat çeken bir diğer gelişme, mevduattaki yapının tersine, yabancı para cinsinden kredilerdeki artışın sınırlı

³⁹⁹ a.g.e., ss.36-37.

⁴⁰⁰ BDDK, (2001), Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, Mayıs, a.g.e., s.7.

kalması, Türk Lirası cinsinden kredilerin ise önemli oranda artış göstermesidir. Aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığı daha da artmıştır. Bankacılık kesiminin piyasa risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir yapıda Kasım 2000 tarihinde yaşanan kriz sonucu faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesi özellikle aşırı gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur.⁴⁰¹

Kasım krizi sonrasında alınan önlemler ve yürütülmekte olan stand-by Düzenlemesinin 7,5 milyar dolar tutarında Ek Rezerv Kolaylığı ile desteklenmesi yönünde Uluslararası Para Fonu ile anlaşma sağlanması sonucunda mali piyasalardaki dalgalanmalar kısmen giderilmiş, Merkez Bankasının döviz rezervleri artmış ve faiz oranları kriz ortamına göre önemli ölçüde gerilemiştir. Ancak, Şubat ayında Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler uygulanan programa ve kur çıpasına olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve döviz talebi önemli ölçüde yükselmiştir. Merkez Bankası yüksek seviyedeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, ancak ortaya çıkan likidite sıkışıklığı özellikle kamu bankalarının aşırı düzeyde günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu ortamda uygulanmakta olan döviz kuru sistemi terkedilerek TL dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunlar daha da ağırlaşmış ve yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Kasım krizi sonrasında likidite ve faiz riski nedeniyle ciddi sorunlar yaşayan bankacılık sektörü Şubat krizi sonrasında ilave olarak kur riskinden kaynaklanan kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Kriz döneminde faiz oranlarındaki hızlı artış bir yandan fonlama maliyetlerini yükseltmek, diğer yandan menkul değerler cüzdanının piyasa değerini azaltmak suretiyle banka bilançolarını olumsuz yönde etkilemiştir. Faizlerdeki yükselme, kısa vadeli fon talebi önemli boyutlarda olan kamu ve fon bankalarının ciddi zararlarla karşılaşmasına yol açmıştır. Likit olan özel ve yabancı bankaların faizlerdeki yükselme nedeniyle karşılaştığı fonlama zararları ise sınırlı kalmıştır. Konsolide bazda değerlendirildiğinde kamu bankaları Türk Lirasının değer kaybından etkilenmezken, özel bankalar kur riski nedeniyle bazı sorunlar yaşamıştır.⁴⁰²

⁴⁰¹ a.g.e., s.8.

⁴⁰² a.g.e., s.8.

Türk bankacılık sektörünün füzyon işlemlerinin en yoğun yaşandığı yıl 2001 yılı olmuştur. TMSF’na devirler, fon kapsamındaki bankaların birleştirilmesi ve kapsamdaki bankaların yerli ve yabancı bankalara satılması ile özel sektör bankalarının kendi aralarında gerçekleştirdikleri birleşmeler şeklinde yaşanmıştır. Sermayesinde yıpranma, ödeme gücü ve benzeri nedenlerle BDDK, 8 bankanın bankacılık TMSF’na devredilmesine karar vermiş, Fon bünyesindeki veya Fon’a devredilmeden önce olmak üzere toplam 12 bankanın bankacılık yapma iznini kaldırmış, TMSF kapsamındaki 7 banka iki ayrı işlemle birleştirilmiştir. 2001 yılı başında 5 banka Sümerbank bünyesinde, yılsonunda da 2 banka Bayındırbank bünyesi altında birleştirilmiştir. Fon’a dahil 3 banka ulusal ve yabancı bankalar satılmıştır. Ulusal bankalar satış, Bank Ekspres’in Tekfenbank’a ve Sümerbank’ın Oyakbank’a satılması ile gerçekleştirilmiştir. Yabancı bankalara satış ise, Demirbank’ın HSBC Bank’a satışı ile yaşanmıştır.⁴⁰³

3.7. BANKACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK GÖZETİM, DENETİM ÇERÇEVESİNDEKİ YAPILANDIRMA VE DÜZENLEMELER

Dünyanın pek çok ülkesinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, oldukça yüksek finansal ve ekonomik maliyetlere yol açan bankacılık krizleri yaşanmıştır. Bu krizlerin bir kısmı, ülkenin bankacılık sisteminin büyük çoğunluğu ya da tamamını kapsarken, bir kısmı ise sınırlı sayıda bankayı etkilemiştir. Etki sınırları ne olursa olsun, bankacılık sisteminde ortaya çıkan sorunlar yayılma özelliği nedeniyle, ülkedeki ödemeler sistemini ve ülkenin ekonomisini tehlikeye atabilmektedir. Bu nedenle, bankacılık sorunlarının hızla ele alınması ve çözülmesi gerekmektedir. Bankacılık sistemindeki sorunlar sistemin büyük bir kısmını ya da tamamını etkilediğinde, sistemik bankacılık krizleri oluşmakta ve krizlerin çözümü için kamu müdahalesi ile “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programları” gündeme gelmektedir.⁴⁰⁴

Dünya’nın pek çok ülkesinde yaşanan bankacılık krizlerinin ardından uygulanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programları örnekleri

⁴⁰³ Oğuzhan Altay, (2003), “Türk Ekonomisindeki İstikrarsızlığın Bankacılık Sektörüne Etkileri”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Sayı:48, Cilt:14, Ankara, s.55.

⁴⁰⁴ Semra Öncü ve Rabia Aktaş, (2007), “Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, Manisa, s.247.

incelendiğinde, her ülkenin kendi koşullarına bağlı yaklaşımlar kullandığı görülmektedir. Ülkeler arasındaki uygulama farklılıklarına rağmen, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programlarının temel bileşenleri ve ilkeleri değişmemektedir. Genel olarak Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programları bankacılık sektörünün finansal, operasyonel ve yapısal açılardan yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Bankacılık sektörünün finansal yönden yeniden yapılandırılması, kriz nedeniyle sermayelerinin önemli bir kısmı erimiş olan bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi ile krizin yayılmasını ve derinleşmesini engellemek için alınacak acil önlemleri kapsamaktadır. Operasyonel yeniden yapılandırma çerçevesinde alınan önlemler ve uygulanan yöntemler, bankaların finansal yönden yeniden yapılandırma sonrasında elde ettikleri sağlamlığın devamı için karlılıklarını sürdürülebilir kılmayı amaçlamaktadır. Finansal yönden yeniden yapılandırma sonrasında elde edilen iyileşmenin devam ettirilebilmesi, zarar oluşmasının önlenmesi ve karlılığın sürdürülebilmesi, bankaların içsel yönetim ve faaliyetlerinin iyileştirilmesine bağlıdır. İşte bu amaçla, daha çok iç yönetim ve faaliyetlere yönelik eksiklikleri gidermek için operasyonel yeniden yapılandırma gerçekleştirilir. Sektörün rekabet yapısını güçlendirmek ve sağlamlığını oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen yapısal yönden yeniden yapılandırma, sorunlu varlıkların yönetimine, sorunlu bankaların çözümlenmesine ve sektörün düzenleme ve denetleme yapısının iyileştirilmesine ilişkin uygulamalardan oluşmaktadır.⁴⁰⁵

Türkiye’de bankacılık alanındaki yasal ve kurumsal düzenlemelerin değişen koşullara ve uluslararası standartlardaki gelişmelere uyumu konusunda da önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, Haziran 1999’da yürürlüğe giren 4389 sayılı Bankalar Kanunu önemli bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Bu kanun ile uluslararası uygulamalara paralel olarak bankacılık sektörünün düzenleme, gözetim ve denetimi idari ve mali özerkliğe sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’na devredilmiştir. 19 Aralık 1999 tarihli 4491 sayılı yasa ile, bankalarla ilgili olarak kuruluştan tasfiyeye kadar olan süreçte alınması gereken kararların tamamı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun yetkisine bırakılmış, BDDK’nın özerk statüsü sağlanmıştır. Bankacılık sektörünün gözetim ve denetiminden sorumlu kamu

⁴⁰⁵ Öncü ve Aktaş, **a.g.m.**, s.248.

birimleri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bünyesinde birleştirilerek Kurum 31 Ağustos 2000 tarihinden itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır.⁴⁰⁶

Bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programı 1999 yılından itibaren IMF programlarının en önemli ayağını oluşturmuş, süreç tamamen IMF'nin kontrolünde ve niyet mektuplarıyla yürütülmüştür. Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması 1999–2002 yılları arasında 41 yapısal koşulla düzenlenmiştir.⁴⁰⁷

Türkiye ekonomisinde de yaşanan istikrarsızlıklar, krizler ve sorunların çözümüne yönelik olarak “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” uygulamaya konulmuştur. Bu programın temel amacı, uluslararası ölçekte rekabet edebilecek, iç ve dış etkilere dayanıklı ve aracılık fonksiyonuna yoğunlaşmış bir bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmak,⁴⁰⁸ kamu bankalarını mali sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak, mali sistemin istikrarı ve kamu maliyesine getirdikleri yükün azaltılması bakımından TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarını en kısa sürede çözüme kavuşturmak ve yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen bazı özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Yeniden yapılandırma programı, bankacılık sisteminin mali ve operasyonel yapısının güçlendirilmesine yönelik uygulamalar ile bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir.⁴⁰⁹

3.7.1. Kamu Bankalarına Yönelik Yapılandırmalar

Kamu bankaları popülist politikalara malzeme edilmiş, verimsiz istihdam ve akılcı olmayan yönetimle günden güne güçlerini kaybederek kırılgan yapılarıyla faaliyet göstermişlerdir. Kamu bankalarına, yasal ve yönetsel farklılıklardan dolayı verilen bir takım ayrıcalıklar ve yükümlülükler sektörde haksız rekabete yol açmış. Özellikle yasal

⁴⁰⁶ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Kasım, Ankara: ss.4-5, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/raporlar/diger_raporlar/15279c8914bd.pdf, (12.06.2009).

⁴⁰⁷ Oğuz Esen, (2005), “Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü”, **ESİAD Siyasa**, Yıl:1, Sayı:1, İzmir, s.10.

⁴⁰⁸ Metin Kemal Ercan, (2002), “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye, Sermaye Piyasası Ve Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, Ankara, ss.107-108.

⁴⁰⁹ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, (8 Kasım 2001), **a.g.e.**, s.13.

düzenlemelerle kamu bankalarına bankacılık dışında verilen görevler, bu bankaların kaynak ve faaliyetlerinin verimli olmayan alanlara yönelmesine ve rekabet güçlerinin zayıflamasına neden olmuştur. Sonuçta kamu bankalarının borçlanma ihtiyaçları artmış ve taşıdıkları risk seviyeleri yükselmiştir. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasına yönelik program, öncelikle finansal ve operasyonel yapının iyileştirilmesi, nihai olarak ise bu bankaların özelleştirilmesi hedefi çerçevesinde yürütülmüştür.⁴¹⁰

Kamu bankalarının finansal açıdan yeniden yapılandırılması; görev zararı alacaklarının tasfiyesi, kısa vadeli yükümlülüklerin azaltılması, kamu bankalarına sermaye desteği sağlanması, mevduat faizlerinin piyasa faizlerine uyumlu hale getirilmesi ve kredi portföyünün etkin yönetimi alanlarında yoğunlaşmıştır. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması çerçevesinde öncelik Ziraat ve Halk bankalarının aktiflerinin sırasıyla yüzde 50 ve yüzde 65'ini oluşturan görev zararlarının tasfiye edilmesine verilmiştir. Bu çerçevede, 2001 yılı içinde 23 katrilyon lira tutarında özel tertip tahvil verilmek suretiyle bu bankaların görev zararları alacakları ve bu zararlara tahakkuk etmiş faiz tutarının tamamı tasfiye edilmiştir.⁴¹¹ Yeni görev zararı oluşumunun engellenmesine yönelik olarak görev zararlarına ilişkin 100'e yakın Bakanlar Kurulu Kararı yürürlükten kaldırılmış ve kanunlardan kaynaklanan görev zararlarının kaldırılmasına yönelik kanuni düzenleme 3 Temmuz 2001 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kamu bankaları kanalıyla sağlanacak destekler için ihtiyaç duyulan kaynakların bütçeye konulması ve kamu bankalarına önceden aktarılması uygulaması başlatılmıştır.⁴¹²

Kamu bankalarının görev zararlarının tasfiyesi programı bu bankaların gecelik yükümlülüklerinin azaltılması ve nakit akışının düzenli kılınması hedefi ile uyumlu bir biçimde yürütülmüştür. Bu çerçevede, görev zararları karşılığında ağırlıklı olarak TCMB repo faizlerine endeksli özel tertip tahvil verilmiştir. Kamu bankaları aldıkları bu kağıtlar karşılığında belirli bir program dahilinde Merkez Bankası'ndan repo veya doğrudan satış yoluyla likidite temin etmiş ve diğer bankalar ile banka dışı kesime olan kısa vadeli yükümlülüklerini azaltmışlardır. Nitekim Kamu bankaları almış oldukları

⁴¹⁰ Boyacıoğlu, (2003), **a.g.m.**, ss.530-531.

⁴¹¹ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, (8 Kasım 2001), **a.g.e.**, s.8.

⁴¹² Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu**, Şubat, Ankara: s.4. [http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce / Raporlar/Diger_Raporlar/1519FC87CBCF.pdf](http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/1519FC87CBCF.pdf), (12.06.2009).

kâğıtları Merkez Bankasına kesin satış yapmak yoluyla 9,8 katrilyon lira tutarında kaynak sağlamışlardır. Böylece, 16 Mart 2001 itibariyle 8,5 katrilyon lira olan kamu bankalarının Merkez Bankası dışındaki kaynaklardan kısa vadeli borçlanması Mayıs ayından itibaren sıfırlanmış bulunmaktadır. Aynı dönemler itibariyle kamu bankalarının Merkez Bankasından repo yoluyla kullandıkları kaynak tutarı da 5,5 katrilyon liradan 1,7 katrilyon liraya inmiştir.⁴¹³

Sermaye yapılarının güçlendirilmesi amacıyla kamu bankalarına hem menkul kıymet hem de nakit olarak kaynak aktarımı yapılmış. Yapılan kaynak aktarımları sonucunda, kamu bankalarının toplam ödenmiş sermaye tutarı Aralık 2000'e göre 2.9 katrilyon lira artarak, Ağustos 2003'de 3.4 katrilyon liraya çıkarılmıştır. Kamu bankalarının özkaynakları aynı dönemde 7.1 katrilyon lira artarak 7.8 katrilyon liraya yükselirken, Ocak-Ağustos 2003 dönemindeki nominal artış oranı yüzde 37, reel artış oranı ise yüzde 23.8 olarak gerçekleşmiştir.⁴¹⁴

Kamu bankaları, sorunlu hale gelen kredilerini takipteki alacaklar hesabına aktarma ve gerekli karşılıkları zamanında ayırma konularında da ihtiyatlı bir uygulama içine girmişler ve böylelikle bilançolarını daha şeffaf hale getirmişlerdir. Nitekim 2000 yılı sonunda kamu bankalarının takipteki alacakları 1.017 trilyon lira ve bu alacaklar için ayrılan karşılıklar 296 trilyon lira iken, Aralık 2002 itibariyle takipteki alacaklar 3.613 trilyon liraya, ayrılan karşılıklar ise 2.904 trilyon liraya yükselmiştir. Ağustos 2003'de takipteki alacaklar tutarı gerileyerek 3.542 trilyon liraya, bu alacaklar için ayrılan karşılıklar artarak 3.175 trilyon liraya ulaşmıştır. Aralık 2002'de 5.3 katrilyon lira olan canlı kredi portföyü Ağustos 2003 itibariyle 6.3 katrilyon liraya yükselmiştir.⁴¹⁵

Kamu bankalarının finansal yapılarının güçlendirilmesine eş anlamlı olarak operasyonel yeniden yapılandırma çalışmaları da başlatılmıştır. Kamu bankalarının organizasyon, teknoloji, ürün, insan kaynakları, krediler, mali kontrol, planlama, risk yönetimi ve hizmet yapısının çağdaş bankacılığın ve uluslararası rekabetin gereklerine göre yapılandırılmasını hedef almıştır. Yeniden yapılandırma sürecinde ilk adım olarak

⁴¹³ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, (8 Kasım 2001), **a.g.e.**, s.9.

⁴¹⁴ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2003), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu**, No:VII, Ankara, s.14.

⁴¹⁵ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu-(VII), **a.g.e.**, s.15.

bu bankaların yönetimi ortak yönetim kuruluna devredilmiş ve kurula kamu bankalarını yeniden yapılandırma ve özelleştirmeye hazırlama yetkisi verilmiştir.⁴¹⁶

Kamu bankalarının operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması çerçevesinde, Emlak Bankasının bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme izni kaldırılmış ve bu banka Ziraat Bankası'na devredilmiştir. Emlak Bankası'nın Ziraat Bankası'na devrinde, bankacılık faaliyetleri dışında kalan mal varlıkları ve bu konuda faaliyet gösteren iştiraklerindeki hisse payları, ticari gayrimenkulleri, ihtiyaç fazlası gayrimenkulleri, kanuni takibe intikal ettirilmiş tüm alacakları ve bunlara ilişkin olarak ayrılmış karşılıklar hariç tutulmuştur.⁴¹⁷

Kamu bankaları “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik” doğrultusunda organizasyonel bir yapılanmaya gitmiş ve faaliyetlerini bu yönetmelik hükümlerine uyumlu şekilde yürütmeye başlamıştır. Kamu bankalarının kar/zararlarını, likiditesini ve faiz oranı marjlarını izlemek için bir izleme programı oluşturulmuştur. Bu suretle, banka aktif ve pasiflerinin getiri-maliyet oranları haftalık, şubelerin bilanço ve kar/zarar durumları ise günlük olarak takip edilebilir hale gelmiştir.⁴¹⁸

3.7.2. Özel Bankalara Yönelik Yapılandırmalar

Kasım ve Şubat krizlerinin etkisiyle mali bünyeleri ve karlılık performansları kötüleşen özel bankaların daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı'nın çok önemli bir parçasını oluşturmuştur. Özel bankalara yönelik program kapsamında; bu bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, sorunlu kredilerin çözümlenmesi, yabancı para açık pozisyonların daraltılması ve devir ve birleşmelerin özendirilmesi konularında düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁹

Kasım ve Şubat aylarında yaşanan krizler sonrası daha da belirginleşen bankacılık kesimindeki sermaye yetersizliği sorununu çözüme kavuşturmak ve banka

⁴¹⁶ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu**, Temmuz, Ankara, s.13.

⁴¹⁷ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2003), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu**, No: VI, Nisan, Ankara, s.8.

⁴¹⁸ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu No: VI, **a.g.e.**, s.9.

⁴¹⁹ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (Şubat 2002), **a.g.e.**, ss.18-19.

sahipleri ile hissedarların sermaye artırımına katkılarını artırmak amacıyla; her bir bankanın mali durumuna göre farklılık gösteren, sermaye artırımı ve/veya sermaye benzeri kredi temini ve yeniden yapılanma stratejilerini içeren takvime bağlı taahhüt mektupları alınmış ve bu taahhütlere uyum titizlikle takip edilmiştir.⁴²⁰

Özkaynak artışını özendirmek amacıyla, gayrimenkul ve iştirak hissesi satışından doğan kazançların satışın yapıldığı yılda sermayeye ilave edilen kısmının kurumlar vergisinden istisna edilmesi için gerekli olan satışa konu olan kıymetin asgari iki yıl süreyle elde tutulma şartının kaldırılmasına ve istisna edilen tutar üzerinden yapılan gelir vergisi stopaj kesintisinin düşürülmesine yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Sermaye artırım programı kapsamında, bankalarca 1.884 trilyon liralık sermaye artış taahhüdünde bulunulmuş ve 31 Aralık 2001 itibarıyla bu taahhüdün 1.765 trilyon lirası yerine getirilmiştir. Ancak, ekonomideki durgunluğun beklenenden daha derin olması ve uzun sürmesi, global ekonomideki belirsizliklerin artması, olumsuz koşulların duran varlıkları nakde çevirme olanağını kısıtlaması ve yerli/yabancı yatırımcıların sektöre yönelik çekingenliklerinin artması, bir yandan sermaye ihtiyacını artırırken, diğer yandan özel kesimin yeni sermaye artırım imkanlarını sınırlandırmıştır.⁴²¹

Yaşanan gelişmeler takipteki alacakların artmasına ve bankaların yeni kredi arzını sınırlamalarına yol açmış ve bunun sonucunda bankacılık krizi-reel sektör krizi sarmalı oluşmaya başlamıştır. Bu durum, bankacılık sektörü ve reel sektörü birlikte ele alacak çözüm stratejilerinin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda, bankacılık sektöründeki kötü aktifler sorununun çözülmesi ve özel bankaların erozyona uğrayan sermaye yapılarının güçlendirilmesi amacıyla hazırlanan “4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” 31 Ocak 2002’de yürürlüğe girmiştir. Kasım ve Şubat krizleri sonrası artan belirsizlik ve döviz kurlarındaki yüksek oranlı dalgalanmalar özel bankaların, yabancı para pozisyon açıklarını kapatma eğilimlerini artmıştır. Hazine tarafından Haziran 2001’de gerçekleştirilen iç borç takas işlemi de özel bankaların

⁴²⁰ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (Temmuz 2002), **a.g.e.**, s.23.

⁴²¹ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (Şubat 2002), **a.g.e.**, s.19.

yabancı para pozisyon açıklarını önemli ölçüde kapatmalarına katkıda bulunmuştur.⁴²² Nitekim 2000 yılsonunda 8,4 milyar dolar olan özel bankaların bilanço içi döviz pozisyon açıkları, 2001 yılsonunda 1,5 milyar dolara gerilemiştir. Özel bankaların bilanço içi yabancı para pozisyon açıklarındaki daralma 2002 yılında ve 2003 yılında da devam etmiş ve 26 Eylül 2003 tarihinde 764 milyon dolara gerçekleşmiştir.⁴²³

4743 sayılı Kanun ile finansal krizler sonucu ödeme gücünü yitirmiş olan reel sektör şirketlerinin, faaliyetlerini sürdürmeye devam ederek yeniden üretim ve geri ödeme gücü kazanmalarına olanak tanımak amacıyla, mali sektöre olan borçların yeniden yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, banka alacaklarının, “Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmaları” çerçevesinde ve anlaşmaların BDDK tarafından onaylandığı tarihten itibaren üç yıl içinde “Finansal Yeniden Yapılandırma Sözleşmeleri”ne bağlanarak, gerektiğinde borçluya ek finansman desteği sağlamak suretiyle yeniden yapılandırılması mümkün hale getirilmiştir.⁴²⁴

3.7.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Bünyesindeki Bankalara Yönelik Yapılandırmalar

1997–2002 döneminde 20 banka TMSF ye devredilmiştir. 1998 yılı sonu itibariyle 2 olan TMSF bünyesindeki banka sayısı, 1999 yılında 8’e, 2000 yılı sonunda ise 11’e, 2002 yılında 20’ye çıkmış. Fon kapsamındaki bankalardan 4’ü (Egebank, Yurtbank, Yaşarbank ve Bank Kapital) 26 Ocak 2001 tarihinde Sümerbank bünyesinde birleştirilmiştir. 2001 yılı Şubat ve Mart aylarında iki banka (Ulusal Bank ve İktisat Bankası) Fon bünyesine alınmış, Ulusal Bank Sümerbank bünyesinde birleştirilmiştir. Böylece, 10 Mayıs itibariyle TMSF bünyesinde 8 adet banka bulunmaktadır. Demirbank dışındaki Fon bankalarının yönetimi Ortak Yönetim Kurulu çatısı altında toplanmıştır.⁴²⁵

⁴²² Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu**, No: V, Kasım, Ankara, s.29.

⁴²³ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu No: VII, **a.g.e.**, s.46.

⁴²⁴ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu No: V, **a.g.e.**, s.30.

⁴²⁵ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Mayıs, Ankara, s.15.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamındaki bankaların en kısa sürede çözümlenmesi bankacılık sektöründeki yeniden yapılandırma çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. TMSF bankalarının yeniden yapılandırılmasına yönelik strateji, TMSF bankalarının devir, birleşme, satış veya tasfiye yoluyla çözümlenmesi, finansal açıdan yeniden yapılandırma, operasyonel açıdan yeniden yapılandırma ve fon bankalarının sorunlu aktiflerinin yönetimi olmak üzere dört ana unsurdan oluşmaktadır.⁴²⁶

TMSF'ye devredilen bankaların yükümlülüklerinin yüzde 83'ü mevduat hesaplarından oluşmaktadır. 26 milyar dolar tutarında olan mevduat hesaplarının 16,8 milyar dolarlık kısmı sigortaya tabi mevduat kapsamında olmasına karşın, Kasım 2000 krizinin ardından, bankacılık sistemini korumak amacıyla, bankaların tüm yurtiçi ve yurtdışı yükümlülüklerinin yerine getirileceği açıklaması yapılmıştır. Toplam 5,4 milyar dolar olan mevduat dışı yükümlülüklerin 2 milyar dolarlık kısmı yurtdışı yükümlülüklerden oluşmaktadır. TMSF bankalarının bilanço içi yabancı para pozisyon açığı yaklaşık 6 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. TMSF bankaları aktiflerinin önemli bir kısmını çok kısa vadeli kaynaklarla finanse etmişlerdir. TMSF bünyesine alınan bankaların devralındıkları tarihler itibariyle zarar toplamı 17,3 milyar dolar olmuştur. TMSF bankalarının zararlarının oluşumunda donuk hale gelen krediler için ayrılan karşılıkların yanı sıra kambiyo zararları ve sermaye piyasası işlem zararları da etkili olmuştur.⁴²⁷

TMSF bünyesine alınan bankaların mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması ve yükümlülüklerinin devri için ihtiyaç duyulan 22,5 milyar dolarlık kaynağın 17,3 milyar dolarlık kısmı kamu, 5,2 milyar dolarlık kısmı ise özel sektör kaynağıdır.⁴²⁸

Mayıs 2001 dönemine kadar 4,5 milyar dolar seviyesinde olan TMSF bünyesindeki bankaların yabancı para açık pozisyonları, Mayıs ayında yapılan dövize endeksli kamu kağıdı enjeksiyonunun da etkisi ile gerilemiş, 2003 itibariyle 19 milyon

⁴²⁶ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, Kasım 2001, **a.g.e.**, s.13.

⁴²⁷ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu Nisan 2002, **a.g.e.**, s.12.

⁴²⁸ Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu No: VII, **a.g.e.**, s.28.

dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. TMSF bünyesine alınan bankalarda Mart 2001'den itibaren mevduat faiz oranları piyasa ortalamalarına yaklaştırılmıştır.⁴²⁹

TMSF bankalarının çözümünü hızlandırmak amacıyla, mevduatları ve yabancı para yükümlülükleri diğer bankalara devredilmiştir. TMSF bankalarında bulunan mevduatın önemli bir bölümü, ihale yoluyla ve karşılığında DİBS verilmek suretiyle diğer bankalara devredilmiştir. Mevduat devirlerine ilişkin ihaleler, TL ve YP mevduat havuzları için ayrı ayrı teklifler almak suretiyle beş ayrı etapta gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen ihaleler sonucunda, 479 trilyon liralık TL cinsinden Mevduat ve 2.587 milyon dolarlık YP cinsinden mevduat 8 adet özel bankaya devredilmiştir.⁴³⁰

⁴²⁹ a.g.e., s.30.

⁴³⁰ a.g.e., s.31.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MAKROEKONOMİK KRİZLERİN BANKALARIN PERFORMANSI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN UYGULAMA

4.1. PERFORMANS ÖLÇÜMÜNE İLİŞKİN KRİTERLER

Türkiye’de yer alan ticari bankaların, 1997’nin son çeyreğinden 2009’un üçüncü çeyreğine kadar olan seçilmiş performans kriterlerine göre istatistiksel analizler yürütülmüştür. Bu kriterler şunlardır: mevduat aktif oranı, likidite oranı, aktif büyüklük, özkaynak, kar-zarar, ROA, toplam kredi-aktif büyüklük oranı ve faiz dışı gelir-aktif oranıdır.

Türkiye Bankalar Birliğinin elektronik veritabanından bankalara ilişkin elde edilen finansal tablolardan derlenen değerler bu çalışmada dikkate alınmıştır. Analizler yürütülürken dört grup oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla, kamu sermayeli mevduat bankaları, Türk özel sermayeli mevduat bankaları, toplama Türkiye bankacılık piyasası ve Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankalar şeklindedir. Analizde kullanılan kısaltmaların anlamları kısaca şu şekilde oluşmaktadır;

KBO: İlgili kritere ait kamu bankaları ortalaması (T.C Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.,).

OBO: İlgili kriterlere ait yerli özel bankaların ortalaması (Akbank T.A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Garanti Bankası A.Ş., İş Bankası A.Ş. ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.,).

TBO: Yerli özel ve kamu bankalarının toplam ortalaması (KBO ve OBO).

YBO: İlgili kriterlere ait yabancı banka ortalaması (Arap Türk Bank A.Ş., Denizbank A.Ş., Eurobank A.Ş., Finansbank A.Ş., Fortisbank A.Ş., HSBC Bank A.Ş. ve ING Bank A.Ş.,).

Mevduat/aktif oranlarına göre yerli bankalardan kamusal olanlar ve özel olanlar ile yabancı bankalardan Türkiye Bankacılık sektöründeki önemli isimler (piyasadaki oranlarına göre önemleri belirlenmiştir) analize dahil edilmiştir. Eksik veriye sahip bankalar ile kapanmış bankalar çalışmada dikkate alınmamıştır. Ayrıca incelenen dönemde tam ve mümkün olduğunca sağlıklı veriye ve ciddi bankacılık kültürüne sahip olanlar bu analize dahil edilmiştir. Eurobank, Fortisbank ve ING Bank likit rasyo da eksik veri olduğu için yabancı banka data setinden çıkarılmıştır. Ayrıca, giderler aktif rasyosunda, bütün bankalar için zaman zaman eksik veri olduğu için analize hiç dahil edilmemiştir.

4.1.1. Mevduat-Aktif Oranı Kriteri Analizi

Bankacılık sistemimizde mevduat geleneksel olarak en önemli kaynak olmuştur. Kambiyo rejimindeki serbesti, yüksek enflasyon ve istikrarsızlıklar mevduatın hem TL-YP yapısını hem de vade yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 1980’li yılların ortasından itibaren yabancı para mevduatın toplam mevduat, dolayısıyla kaynaklar içindeki payı hissedilir oranda büyümüştür. Mevduatın vadesi genel olarak çok kısa sürelerde yoğunlaşmıştır. 1990’lı yılların ortalarından itibaren uygulamaya konulan mevduata devlet güvencesi, denetim anlayışının değişmediği ve enflasyonist tercihlerin yükseldiği bir ortamda hem yatırımcılar hem de finansal kurumlar açısından risk ve karlılık ilişkisinin göz ardı edildiği bir yarışa neden olmuştur. Bankacılık sisteminin kaynak yapısının ve mali yapısının bozulması pahasına gerçekleşen bu yarış 2001 yılında yaşanan krizin ana nedenleri arasındadır.⁴³¹

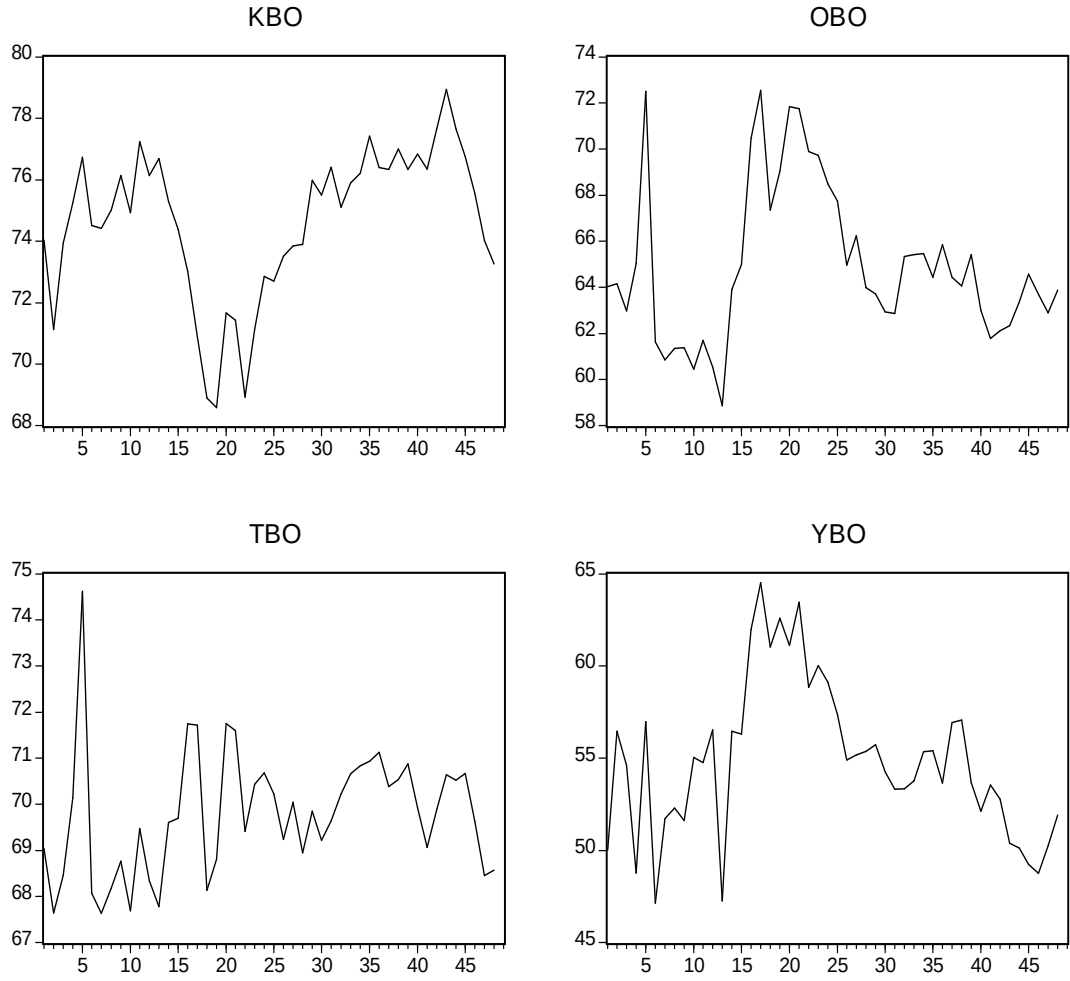
Türk bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü, 1997 yılında 19 milyar TL analizimizin yapıldığı 2009’un üçüncü çeyreğinde ise 798 milyar TL’ye yükselmiş, aynı şekilde toplam mevduatlar ise 5 milyar TL’den 488 milyar TL’ye çıkmıştır. Analizimizde kullanılan mevduat-aktif oranı için kriterler içerisinde belirttiğimiz bankaların, yayınlanan finansal tablolarından hesaplamalar ile incelenen kritere ilişkin analiz ve sonucu şu şekilde ortaya çıkmaktadır.

⁴³¹ Keskin vd., a.g.e., s.67.

Tablo 4.1: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Mevduat-Aktif Oranı Ortalamaları

Obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	74.0421519192991	64.0400237749503	69.0410878471247	50.0102860970598
2	71.1250658518344	64.1590506004526	67.6420582261435	56.4643952390919
3	73.946217162294	62.973600052651	68.4599086074725	54.6102879499937
4	75.2605937680422	65.0304502289264	70.1455219984843	48.7744395731754
5	76.7377191111066	72.4968761595675	74.6172976353371	56.9998454136156
6	74.5132776710104	61.6334574170631	68.0733675440367	47.1389846560329
7	74.4177904962434	60.8581811851555	67.6379858406994	51.7284380497221
8	75.0186279394468	61.3517269936375	68.1851774665422	52.2991720960891
9	76.1414378271342	61.3899583123233	68.7656980697287	51.62846087691
10	74.9356446426183	60.4489926577792	67.6923186501987	55.05095577109
11	77.250115480201	61.6980933626212	69.4741044214111	54.7577001331467
12	76.1420533859488	60.5523361122006	68.3471947490747	56.540723996175
13	76.6972817774567	58.8701978130844	67.7837397952706	47.2661346407164
14	75.2973529135916	63.9114680818626	69.6044104977271	56.4681520192617
15	74.3923778974235	65.0010865216029	69.6967322095132	56.3064918803754
16	73.0152503316786	70.4682421531634	71.741746242421	61.9806894650041
17	70.8926421440582	72.5473203047948	71.7199812244265	64.5207467886786
18	68.9081160487662	67.3553190921625	68.1317175704644	61.0260420785115
19	68.5920328489093	69.0267034050969	68.8093681270031	62.5923222017427
20	71.6652572875961	71.8352778828519	71.750267585224	61.1142480742484
21	71.4307506670298	71.7624731128785	71.5966118899542	63.470680088581
22	68.9350071509812	69.8965352436248	69.415771197303	58.8540682721131
23	71.1329588563785	69.7267909248683	70.4298748906234	60.0249770301388
24	72.8584611466182	68.49907253811	70.6787668423641	59.1109740814768
25	72.7088496723732	67.7398515665104	70.2243506194418	57.3709729451775
26	73.5164750626941	64.9656891192556	69.2410820909748	54.9054839194087
27	73.8500186179354	66.2453088516495	70.0476637347924	55.1788163982685
28	73.9069904050443	63.9907129882305	68.9488516966374	55.3772983514954
29	75.9860024571332	63.7203488824422	69.8531756697877	55.7354367862016
30	75.5056903157462	62.9331447013994	69.2194175085728	54.2613316850996
31	76.4129558767314	62.8673626353276	69.6401592560295	53.3234040057189
32	75.1100248311549	65.3361612722849	70.2230930517199	53.3437676088056
33	75.9009361405247	65.4278497207178	70.6643929306213	53.7837168999039
34	76.2163364012575	65.4597597961809	70.8380480987192	55.3537723599542
35	77.4244134232369	64.4358901175318	70.9301517703843	55.4034442975327
36	76.4005367601514	65.8521525857879	71.1263446729697	53.659100303059
37	76.3397857984629	64.4316543439378	70.3857200712003	56.9309989158023
38	77.0007241185587	64.066966689778	70.5338454041684	57.077855654002
39	76.339933454476	65.4135001322929	70.8767167933845	53.6684278019915
40	76.8345882042659	63.0134072972566	69.9239977507613	52.1335105653224
41	76.3434569248381	61.7854196818112	69.0644383033246	53.553247859247
42	77.6561857296338	62.1178911475492	69.8870384385915	52.7803210243345
43	78.9374625727939	62.3472365982984	70.6423495855461	50.3976721518385
44	77.6631311787934	63.3780625975519	70.5205968881727	50.1184420094087
45	76.7579275981284	64.5757979769446	70.6668627875365	49.248197185198
46	75.5538399530948	63.7014859258366	69.6276629394657	48.7596331082581
47	74.0253298235325	62.8895905697445	68.4574601966385	50.2543747143523
48	73.2652468170337	63.8824768624846	68.5738618397591	51.9093895324084

Şekil 4.1: Mevduat-Aktif Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri

İlk olarak, mevduat aktif oranı kriterine göre, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların, Kamu, Özel ve Yabancı ayırımına göre 1997-2009 döneminde ortalamada istatistiksel olarak anlam taşıyan davranış farklılığı olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 4.1 ve Şekil 4.1’deki veriler incelendiğinde 2001 Şubat krizinden sonra kamu bankalarının Türkiye’de yer alan yabancı veya yerli özel bankalardan daha farklı davrandığı izlenilmektedir. Yerli ve yabancı özel bankaların mevduat aktif oranı trendleri ilgili dönemde oldukça benzer yapı izlemektedir. Temel özelliği, 2001 krizinden sonra hem yerli hem de yabancı özel bankaların mevduat aktif oranının negatif bir trende sahip olduğu tespit edilir. Buna karşın kamu bankalarının 2001 krizini takip eden dönemde mevduat aktif oranı trendleri 2008 yılına kadar çok açık bir pozitif

trend takip etmektedir. Bu ayırım mevduat aktif oranı kriterine göre yerli yabancı davranış farklılığı olmadığı ancak kamu- özel davranış farklılığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4.2: Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Mevduat-Aktif Oranı Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	74.64594	64.91898	69.78246	54.85975
Median	75.18531	64.11301	69.77495	54.83159
Maximum	78.93746	72.54732	74.61730	64.52075
Minimum	68.59203	58.87020	67.63799	47.13898
Std. Dev.	2.431947	3.356557	1.357561	4.166546
Skewness	-0.827532	0.768395	0.761886	0.326715
Kurtosis	3.110035	2.913926	4.654670	2.718385
Jarque-Bera	5.502691	4.738263	10.11963	1.012558
Probability	0.063842	0.093562	0.006347	0.602734
Sum	3583.005	3116.111	3349.558	2633.268
Sum Sq. Dev.	277.9752	529.5243	86.61963	815.9250
Observations	48	48	48	48

Tablo 4.3: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Mevduat-Aktif Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:51

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	23.59299	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	556.6291	0.0000
Analysis of Variance			
Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	5344.496	5344.496
Within	94	902.5447	9.601539
Total	95	6247.040	65.75832

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
TBO	48	69.78246	1.357561	0.195947
YBO	48	54.85975	4.166546	0.601389
All	96	62.32110	8.109150	0.827637

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:10

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
Anova F-statistic	(2, 141)	408.0689	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	2	9396.724	4698.362
Within	141	1623.424	11.51365
Total	143	11020.15	77.06398

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	74.64594	2.431947	0.351021
OBO	48	64.91898	3.356557	0.484477
YBO	48	54.85975	4.166546	0.601389
All	144	64.80822	8.778609	0.731551

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:11

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	16.25832	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	264.3328	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	2270.730	2270.730
Within	94	807.4995	8.590420
Total	95	3078.229	32.40241

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	74.64594	2.431947	0.351021
OBO	48	64.91898	3.356557	0.484477
All	96	69.78246	5.692312	0.580969

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:12

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	13.02569	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	169.6686	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	2428.515	2428.515

Within	94	1345.449	14.31329
Total	95	3773.965	39.72594

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	48	64.91898	3.356557	0.484477
YBO	48	54.85975	4.166546	0.601389
All	96	59.88936	6.302852	0.643282

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:12

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	28.41469	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	807.3946	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	9395.841	9395.841
Within	94	1093.900	11.63724
Total	95	10489.74	110.4183

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	74.64594	2.431947	0.351021
YBO	48	54.85975	4.166546	0.601389
All	96	64.75284	10.50801	1.072470

Tablo 4.1 ve Şekil 4.1. den elde edilen bulguların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına dair analizler, özet şekilde Tablo 4.2. ve Tablo 4.3.'te sunulmuştur. İstatistiksel analizler mevduat aktif oranı kriterine göre kamu ve özel bankaların ortalama davranışlarının birbirinden farklı olduğunu teyit etmekle birlikte, toplam Türk bankaları ve yabancı bankalar arasında da ortalamada anlamlı bir farklılık ortaya koymaktadır. Bu anlamda mevduat aktif oranı kriterine göre Türk bankaları ve yabancı bankalar arasında zayıf bir davranış farklılığı ve bununla birlikte kamu bankaları ile ister yerli ister yabancı özel bankalar arasında güçlü bir farklılık tespit edilmiştir.

4.1.2. Likidite Oranı Kriteri Analizi

Likidite, bankaların finansal performanslarını belirlemede önemli bir yere sahiptir, çünkü bankaların likidite yönetimindeki başarıları karlılık göstergelerinde etkili olmaktadır.

1990'lı yıllarda kamu bankalarının kaynakları önemli ölçüde bütçe açığının finansmanında kullanılmış, bu bankaların bilançolarının aktif kalitesi, likiditesi ve karlılığı bozulmuş. Benzer şekilde bazı özel bankalarda, kaynaklarının önemli bir bölümünü ortaklara risk ve getiri ilkeleri gözardı edilerek kullanırılmıştır. Bankaların aktif kalitesi bozulmuş ve likidite azalmıştır. Likit aktifler kalemi, temelde likidite riskinin yönetimi gibi önemli bir işleve de hizmet ettiği için, ekonomik koşullara dönemler itibariyle önemli değişiklikler göstermiş, bu nedenle de oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir.⁴³²

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan krizler sonrasında ciddi bir likidite sorunu ile karşılaşan ve aşırı yüksek maliyetlerle kaynak toplamak zorunda kalan sektör likit varlıklarını önemli ölçüde artırmış, belirsizliğinde bu dönemler içerisinde devam etmesinden dolayı bu pozisyonlarını değiştirememişlerdir.⁴³³

Uluslararası finans piyasalarında yaşanan likidite bolluğu, küresel ekonomik büyüme, tek parti iktidarına bağlı politik istikrarın sağlanması, Avrupa Birliği'ne üyelik ve uyum çabalarının artırılması ve ekonomik programın temel prensiplerinin kararlı bir

⁴³² a.g.e., ss.21-82.

⁴³³ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu**, Aralık, Ankara, s.22.

şekilde uygulanması sonucu, 2002 döneminden sonra, makroekonomik değişkenlerde ve bankacılık sektörünün mali bünyesinde ve bilanço yapısında olumlu gelişmeler kaydedilmiştir.⁴³⁴

Tablo 4.4: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Likidite Oranı Ortalamaları

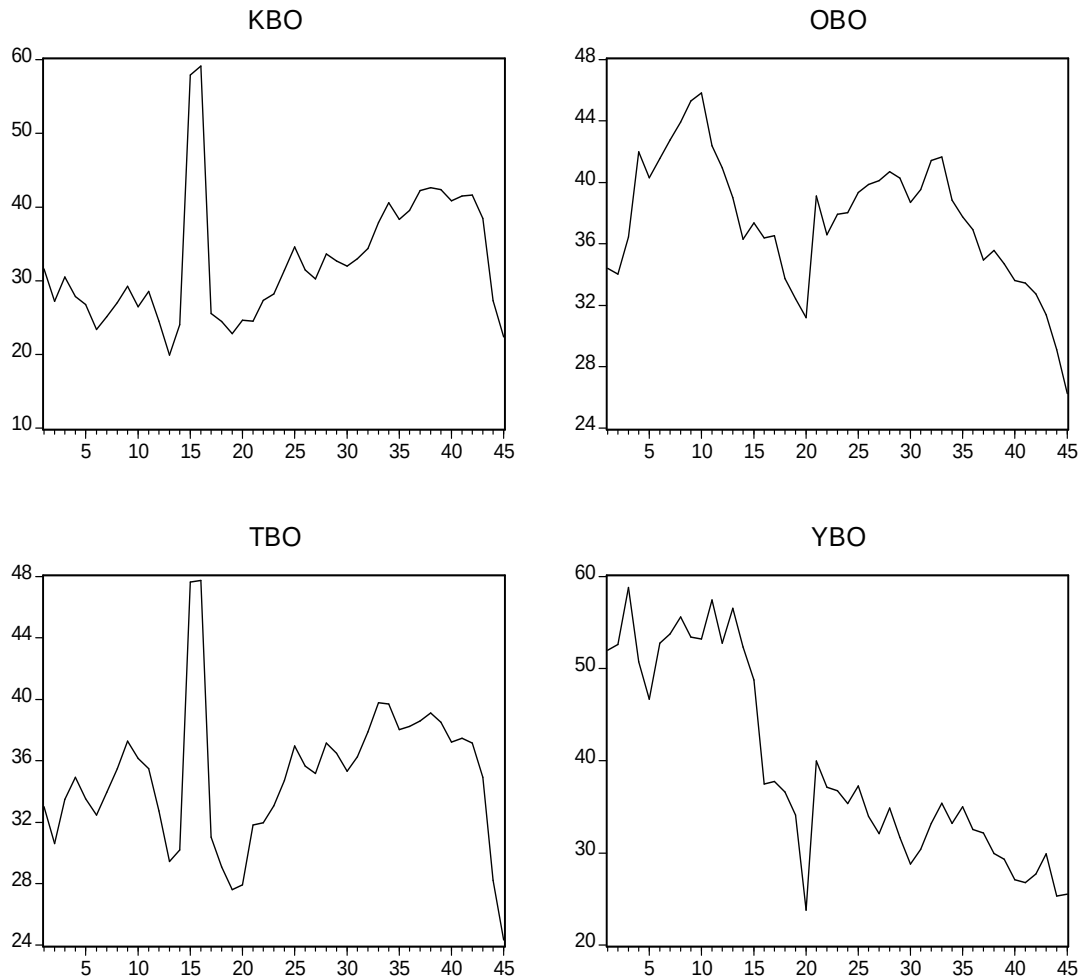
obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	31.60000	34.41667	33.00833	52.00000
2	27.20667	34.02833	30.61750	52.62250
3	30.53333	36.44000	33.48667	58.80750
4	27.88106	41.99000	34.93553	50.73500
5	26.79667	40.29000	33.54333	46.68500
6	23.38000	41.55500	32.46750	52.77250
7	25.13000	42.75500	33.94250	53.76250
8	27.06382	43.93370	35.49876	55.61474
9	29.24000	45.29500	37.26750	53.42250
10	26.46744	45.82444	36.14594	53.22005
11	28.56610	42.38493	35.47551	57.43911
12	24.52063	40.94706	32.73384	52.73397
13	19.89667	39.00833	29.45250	56.51750
14	24.07437	36.30303	30.18870	52.33864
15	57.87704	37.35822	47.61763	48.74519
16	59.11650	36.38852	47.75251	37.47892
17	25.54245	36.52303	31.03274	37.74630
18	24.45468	33.73521	29.09495	36.59504
19	22.81550	32.41858	27.61704	34.12129
20	24.66004	31.19580	27.92792	23.80540
21	24.51506	39.11039	31.81272	39.98800
22	27.33233	36.60307	31.96770	37.12748
23	28.23227	37.92281	33.07754	36.74807
24	31.40120	38.01785	34.70953	35.37473
25	34.60837	39.34212	36.97524	37.25988
26	31.45572	39.85271	35.65421	33.96040
27	30.25091	40.12210	35.18650	32.09198
28	33.62804	40.70694	37.16749	34.86058
29	32.67809	40.28221	36.48015	31.69178
30	31.98059	38.69264	35.33662	28.78319
31	32.97815	39.53290	36.25552	30.38633
32	34.37034	41.41248	37.89141	33.19724
33	37.87906	41.66248	39.77077	35.39489
34	40.58117	38.83923	39.71020	33.20098
35	38.31073	37.75752	38.03413	35.01341
36	39.53567	36.92716	38.23142	32.54098

⁴³⁴ Keskin vd., a.g.e., s.38.

Tablo 4.4: (Devam) 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Likidite Oranı Ortalamaları

37	42.23456	34.94232	38.58844	32.16777
38	42.63959	35.56928	39.10443	29.95342
39	42.35143	34.69086	38.52114	29.33006
40	40.84112	33.60411	37.22262	27.09554
41	41.48658	33.43660	37.46159	26.79456
42	41.59726	32.73353	37.16539	27.72184
43	38.44693	31.38968	34.91830	29.92027
44	27.31751	29.12686	28.22219	25.32456
45	22.39502	26.26336	24.32919	25.53456

Şekil 4.2: Likidite Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri

İkinci olarak likidite oranı kriterine göre kamu, özel ve yabancı bankaların davranışlarının farklılık arz edip etmedikleri incelenmiştir. Tablo 4.4. ve Şekil 4.2. incelendiğinde görülmüştür ki Türkiye de faaliyet gösteren tüm bankalar ister yerli ister yabancı, ister kamu ister özel olsun benzer trendlere sahiptirler daha detaylı bakıldığında kamu bankalarının özellikle 2001 krizi civarında yerli ve yabancı özel bankalardan daha farklı tepki verdiği tespit edilmiştir. Buna rağmen krizden sonraki dönemde tüm bankaların davranış yapıları birbiriyle oldukça örtüşmektedir.

Tablo 4.5: Kamu – Özel – Yabancı Bankalar Likidite Oranı Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	32.35268	37.58516	34.96892	39.30280
Median	30.53333	37.92281	35.33662	35.39489
Maximum	59.11650	45.82444	47.75251	58.80750
Minimum	19.89667	26.26336	24.32919	23.80540
Std. Dev.	8.560990	4.187473	4.534417	10.64160
Skewness	1.235169	-0.369846	0.411646	0.459740
Kurtosis	4.663342	3.000374	4.298983	1.756399
Jarque-Bera	16.62990	1.025897	4.434686	4.484975
Probability	0.000245	0.598728	0.108898	0.106194
Sum	1455.871	1691.332	1573.601	1768.626
Sum Sq. Dev.	3224.784	771.5371	904.6811	4982.720
Observations	45	45	45	45

Tablo 4.6: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Likidite Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:55

Sample: 1 45

Included observations: 45

Method	df	Value	Probability
t-test	88	2.513322	0.0138
Anova F-statistic	(1, 88)	6.316786	0.0138

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	422.6074	422.6074
Within	88	5887.401	66.90229
Total	89	6310.009	70.89898

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
TBO	45	34.96892	4.534417	0.675951
YBO	45	39.30280	10.64160	1.586356
All	90	37.13586	8.420153	0.887562

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:38

Sample: 1 45

Included observations: 45

Method	df	Value	Probability
Anova F-statistic	(2, 132)	8.669854	0.0003

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	2	1179.500	589.7499
Within	132	8979.042	68.02304
Total	134	10158.54	75.81001

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	45	32.35268	8.560990	1.276197
OBO	45	37.58516	4.187473	0.624232
YBO	45	39.30280	10.64160	1.586356

All	135	36.41355	8.706894	0.749370
-----	-----	----------	----------	----------

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:40

Sample: 1 45

Included observations: 45

Method	df	Value	Probability
t-test	88	3.683067	0.0004
Anova F-statistic	(1, 88)	13.56498	0.0004

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	616.0231	616.0231
Within	88	3996.321	45.41274
Total	89	4612.345	51.82410

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	45	32.35268	8.560990	1.276197
OBO	45	37.58516	4.187473	0.624232
All	90	34.96892	7.198895	0.758830

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:40

Sample: 1 45

Included observations: 45

Method	df	Value	Probability
t-test	88	1.007562	0.3164
Anova F-statistic	(1, 88)	1.015181	0.3164

Analysis of Variance

--	--	--	--

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	66.38194	66.38194
Within	88	5754.257	65.38929
Total	89	5820.639	65.40044

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	45	37.58516	4.187473	0.624232
YBO	45	39.30280	10.64160	1.586356
All	90	38.44398	8.087054	0.852450

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 17:40

Sample: 1 45

Included observations: 45

Method	df	Value	Probability
t-test	88	3.413654	0.0010
Anova F-statistic	(1, 88)	11.65303	0.0010

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	1086.845	1086.845
Within	88	8207.505	93.26710
Total	89	9294.349	104.4309

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	45	32.35268	8.560990	1.276197
YBO	45	39.30280	10.64160	1.586356
All	90	35.82774	10.21914	1.077192

Tablo 4.5 ve Tablo 4.6'dan da izlenebileceği gibi Türk bankaları ve yabancı bankalar arasındaki likidite kriteri oranına göre ortalama davranış farklılığı % 1'lik anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bir başka ifadeyle likidite oranı kriterine göre Türkiye de faaliyet gösteren bankalar için ciddi bir davranış farklılığından söz etmek mümkün değildir.

Tablo 4.6'da görüldüğü gibi yerli özel bankalarla, yabancı bankalar arasında anlamlı bir davranış farklılığı izlenilmiştir. Oysa kamu bankalarıyla yabancı bankalar arasında herhangi bir davranış farklılığı istatistiksel olarak bulunamamıştır. Bu anlamda Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında likidite oranına göre ortalamada bir davranış farklılığı olmaması ağırlıklı kamu bankalarının etkisiyle gerçekleşmiştir. En azından likidite oranı kriterine göre kamu bankalarının yerli bankalar içerisinde daha ciddi ağırlığa sahip olduğu söylenebilir. Bu yüzden yerli ve yabancı özel bankalar arasında likidite oranına göre var olan davranış farklılığı kamu bankaları da dikkate alındığında yerli yabancı davranış farklılığını ortadan kaldırmaktadır.

4.1.3. Aktif Büyüklük Kriteri

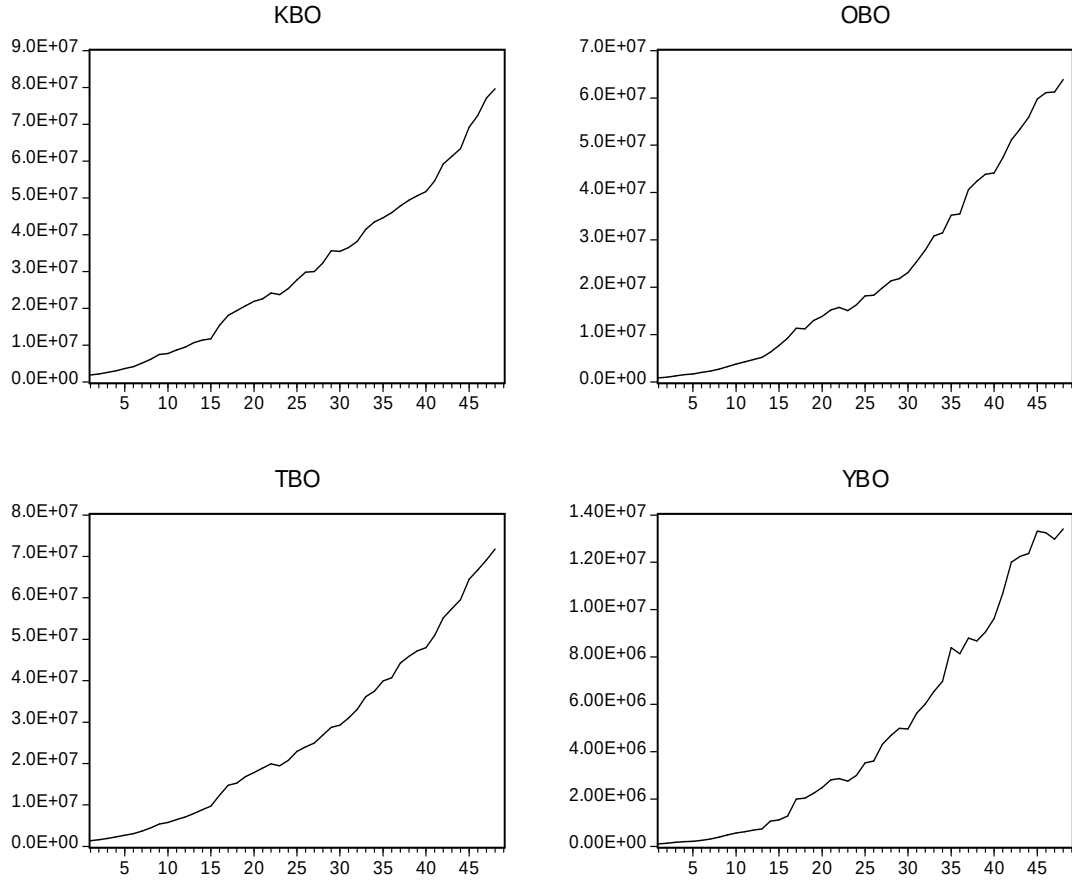
Aktif büyüklük Türkiye'de faaliyet gösteren bütün bankalar için analiz edilen dönemler içerisinde pozitif bir trende sahiptir. 2001 krizi sonrasındaki çeyrek dönemde ise kamu bankalarının ve yabancı bankaların aktif büyüklüklerinde küçülme gözlenmektedir. Kamu banklarındaki bu küçülmenin nedeni, mevcut ekonomik konjonktürün etkisiyle bankacılık faaliyetlerinin gerilmesine ilave olarak, görev zararlarının tasfiyesi amacıyla Hazine tarafından verilen kağıtların Merkez Bankasına kesin satışı yapılarak kısa vadeli borçların ödenmesi ve böylece bilançonun küçültülmesi etkili olmuştur.⁴³⁵

⁴³⁵ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu**, Ekim, Ankara, s.6.

Tablo 4.7: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Aktif Büyüklük Ortalamaları

obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	1897641.	879407.8	1388525.	100531.7
2	2154311.	1042223.	1598267.	130244.1
3	2649379.	1267741.	1958560.	173531.1
4	3050489.	1524556.	2287522.	196410.7
5	3609708.	1674877.	2642293.	214142.3
6	4159440.	2002572.	3081006.	259303.0
7	5112345.	2322337.	3717341.	307409.6
8	6213493.	2690454.	4451973.	385375.7
9	7524474.	3280748.	5402611.	486862.4
10	7734921.	3781540.	5758230.	559740.7
11	8722848.	4221831.	6472340.	618009.3
12	9474292.	4778758.	7126525.	684088.7
13	10674220	5190835.	7932527.	741711.6
14	11393195	6336426.	8864810.	1072989.
15	11707814	7708226.	9708020.	1122657.
16	15381374	9287132.	12334253	1285197.
17	18040656	11391367	14716011	1998037.
18	19368479	11205931	15287205	2033461.
19	20660631	12993426	16827028	2236979.
20	21896418	13865221	17880820	2489268.
21	22610498	15189452	18899975	2819784.
22	24142200	15706919	19924559	2873444.
23	23780938	15071238	19426088	2762657.
24	25380145	16281244	20830695	2999331.
25	27711461	18211303	22961382	3527620.
26	29778208	18326607	24052407	3604161.
27	29984944	19916257	24950600	4310583.
28	32290524	21350820	26820672	4685617.
29	35634258	21833161	28733709	4977930.
30	35501406	23070891	29286148	4963638.
31	36496319	25422469	30959394	5631795.
32	38177811	27884141	33030976	6018823.
33	41495308	30831887	36163598	6546166.
34	43432401	31459946	37446174	6966060.
35	44652327	35227802	39940065	8384510.
36	45959638	35481274	40720456	8140779.
37	47787474	40656587	44222031	8801212.
38	49358443	42368770	45863606	8672732.
39	50637413	43861924	47249669	9056264.
40	51725038	44097597	47911318	9618924.
41	54528414	47367729	50948072	10680733
42	59172577	51141380	55156978	12000951
43	61280627	53453730	57367179	12246449
44	63334966	55896644	59615805	12372549
45	69233961	59774720	64504341	13313113
46	72415107	61112839	66763973	13249880
47	77082227	61303815	69193021	12983505
48	79667803	63902538	71785170	13410783

Şekil 4.3: Aktif Büyüklük Ortalamaları için Zaman Trendleri

Üçüncü kriter olarak bankaların aktif büyüklükleri dikkate alınmıştır. Tablo 4.7 ve Şekil 4.3 incelendiğinde ilk göze çarpan Türkiye de faaliyet gösteren tüm bankaların aktif büyüklüklerinin beklenildiği gibi benzer pozitif trendlere sahip oldukları tespitidir. Tablo 4.7 deki rakamlar ve Şekil:3 teki grafiklerden anlaşılacağı üzere kamu özel ya da yerli yabancı ayrımında aktif büyüklüklerin zaman içerisinde izledikleri trendlerde davranış farklılığı gözlemlenememiştir. Bununla birlikte aktif büyüklükteki ortalamalar yerine hareketlilik incelendiğinde yabancı bankaların hareketliliğinin daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 4.8: Kamu – Özel – Yabancı Bankalar Aktif Büyüklük Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	30514137	22992693	26753415	4848249.
Median	26545803	17246274	21896038	3263475.
Maximum	79667803	63902538	71785170	13410783
Minimum	1897641.	879407.8	1388525.	100531.7
Std. Dev.	22310151	19685765	20957106	4451246.
Skewness	0.507072	0.672073	0.584732	0.663800
Kurtosis	2.229560	2.186252	2.202693	2.078676
Jarque-Bera	3.244129	4.937828	4.006687	5.222723
Probability	0.197491	0.084677	0.134884	0.073435
Sum	1.46E+09	1.10E+09	1.28E+09	2.33E+08
Sum Sq. Dev.	2.34E+16	1.82E+16	2.06E+16	9.31E+14
Observations	48	48	48	48

Tablo 4.9: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Aktif Büyüklük İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:14

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability	
t-test	94	7.083604	0.0000	
Anova F-statistic	(1, 94)	50.17744	0.0000	
Analysis of Variance				
Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.	
Between	1	1.15E+16	1.15E+16	
Within	94	2.16E+16	2.30E+14	
Total	95	3.31E+16	3.48E+14	
Category Statistics				
Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
TBO	48	26753415	20957106	3024898.
YBO	48	4848249.	4451246.	642482.0
All	96	15800832	18663142	1904799.

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:14

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
Anova F-statistic	(2, 141)	27.69764	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	2	1.67E+16	8.36E+15
Within	141	4.25E+16	3.02E+14
Total	143	5.93E+16	4.14E+14

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	30514137	22310151	3220193.
OBO	48	22992693	19685765	2841395.
YBO	48	4848249.	4451246.	642482.0
All	144	19451693	20355498	1696292.

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:15

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	1.751392	0.0831
Anova F-statistic	(1, 94)	3.067374	0.0831

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	1.36E+15	1.36E+15
Within	94	4.16E+16	4.43E+14
Total	95	4.30E+16	4.52E+14

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	30514137	22310151	3220193.
OBO	48	22992693	19685765	2841395.
All	96	26753415	21266609	2170514.

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:15

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	6.228510	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	38.79434	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	7.90E+15	7.90E+15
Within	94	1.91E+16	2.04E+14
Total	95	2.70E+16	2.85E+14

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	48	22992693	19685765	2841395.
YBO	48	4848249.	4451246.	642482.0
All	96	13920471	16873030	1722096.

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:15

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	7.816243	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	61.09366	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	1.58E+16	1.58E+16
Within	94	2.43E+16	2.59E+14
Total	95	4.01E+16	4.22E+14

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	30514137	22310151	3220193.
YBO	48	4848249.	4451246.	642482.0
All	96	17681193	20554128	2097797.

Tablo 4.8, Tablo 4.9 ve Şekil 4.3'den elde ettiğimiz ilk gözlem sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlılıklarının analizi sunulmuştur. Bu tablo incelendiğinde yukarıda elde ettiğimiz sonuçlardan yalnızca yerli kamu ve özel bankalar arasında aktif büyüklüğün ortalama davranışları arasında %1 anlamlılık düzeyinde farklılıkları ispatlanamamıştır. Ancak toplam Türk bankaları ve yabancı bankalar arasında anlam farklılığı olduğu açığa çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle Türk bankalarının ister özel ister kamu olsun ilgili dönemde aktif büyüklükteki ortalama hareketleri birbirine benzer yapı göstermektedir. Ancak Türk kamu bankaları ile yabancı bankalar ve Türk özel bankaları ile yabancı bankalar ayırımında ortalama aktif büyüklük hareketleri incelendiğinde

Şekil 4.3'den elde edilen benzer davranış bulgusu istatistiksel olarak reddilmektedir. Bu bağlamda aktif büyüklük kriterine göre Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında zayıf bir davranış farklılığından söz etmek mümkünken kamu bankaları yerli kamu ve özel bankalar arasında ciddi bir anlam farklılığından söz etmek mümkün olamamaktadır.

4.1.4. Özkaynak Kriteri Analizi

Yüksek enflasyon, istikrarsız büyüme ve artan belirsizlik nedeniyle döviz varlıklara olan talep yükselmiş, para ikamesi hızlanmıştır. Daha da vahimi finansal sistem dışına fon çıkışı yaşanmıştır. Ekonomik ortamdan kaynaklanan olumsuzluklar, bankaların yüksek riskli bir ortamda faaliyet göstermesine yol açmıştır. Bu durum, kredi faaliyetlerinden elde edilen karların yetersiz düzeyde kalmasına neden olmuştur. Kredi işlemlerinin karlılık düzeyinin yetersiz kalması özkaynak artışını desteklememiş ve özendirmemiştir. Bu nedenlerle, kredi artışı sınırlı düzeyde kalmış, kamu kesiminin fon talebi nedeniyle Devlet iç borçlanma senetlerinin bilanço içindeki payı artmıştır. Bankacılık sektörü finansal aracılık işlevini tam olarak yerine getirememiştir. Bu işlevin ifa edilmesini zorlaştıran bir başka husus da vergi yükü olmuştur. Yüksek ve çok sayıda vergi nedeniyle aracılık maliyetleri yükselmiştir. Bankacılık sektörü özel sektör yerine kamu kesimine fon sağlama yönünde kanalize edilmiştir.⁴³⁶

2001 krizi sonrasındaki çeyrek dönem içinde özkaynaklarda artış gözlenmiş, bu artışın nedeni TMSF kapsamındaki bankaların bilanço yapılarını güçlendirmek amacıyla Hazine tarafından Devlet İç Borçlanma Senetlerinin pasifteki karşılığının yedek ekçeler hesabında izlenmesi ve kamu bankalarına yapılan sermaye desteği etkili olmuştur.⁴³⁷

1997 yılında özkaynaklar 540 milyon TL'den, 2001 Kriz dönemi sonu 9 milyar ve 2009 üçüncü çeyreğinde ise 30 milyar TL olmuştur.

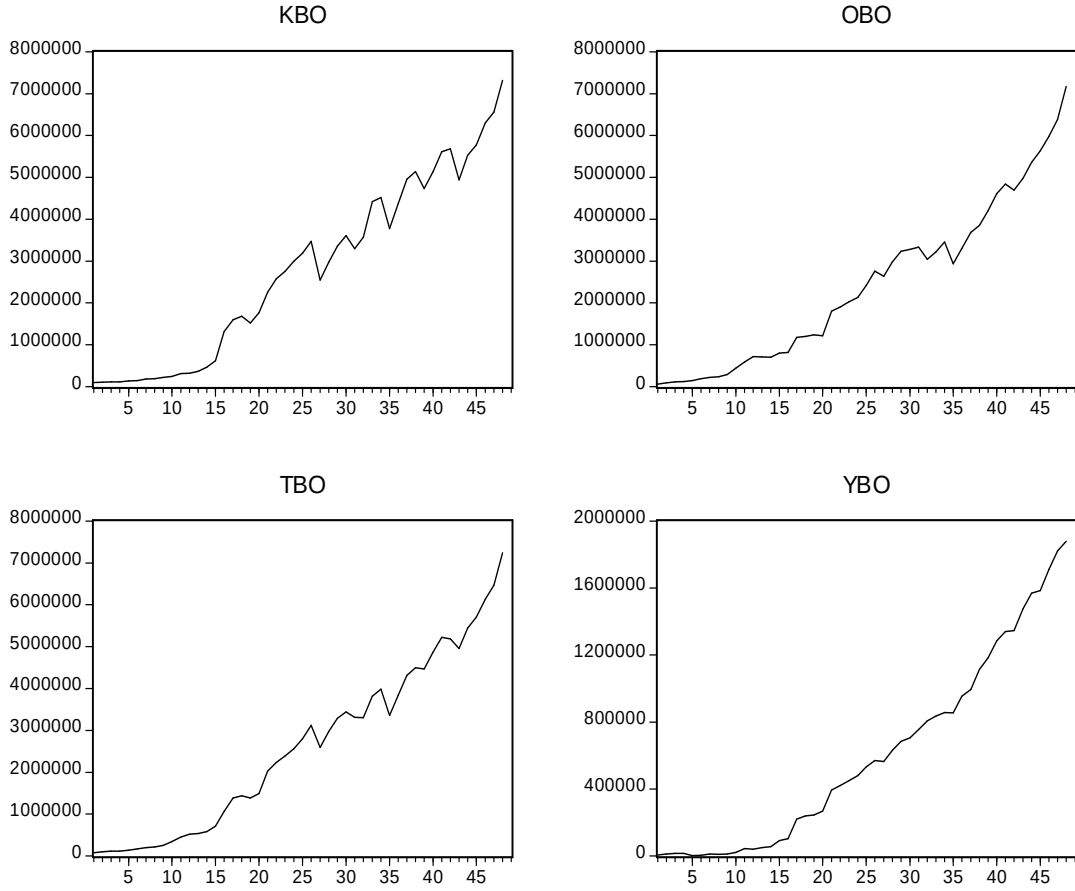
⁴³⁶ Keskin vd., **a.g.e.**, ss.32-33.

⁴³⁷ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu**, Ekim, Ankara, s.16.

Tablo 4.10: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Özkaynak Ortalamaları

obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	95601.67	59631.6	77616.63	7336.143
2	106290.7	88985.6	97638.13	11475.43
3	112286.7	113992.8	113139.7	15837.14
4	115205.3	119569.6	117387.5	16168.00
5	131964.7	143483.6	137724.1	1756.143
6	140635.0	193293.6	166964.3	3579.857
7	182140.0	217276.8	199708.4	11572.57
8	192183.7	237858.0	215020.8	10940.57
9	217158.7	291034.2	254096.4	11592.00
10	245740.7	441621.6	343681.1	22306.43
11	315892.0	591501.0	453696.5	44237.86
12	325594.3	721602.0	523598.2	40542.86
13	362772.0	708774.6	535773.3	49503.57
14	462480.0	705574.0	584027.0	55793.71
15	618919.0	798672.0	708795.5	92309.29
16	1313515.	818218.4	1065867.	103966.7
17	1592068.	1174752.6	1383410.	219694.1
18	1679981.	1194609.8	1437295.	238931.1
19	1523081.	1239143.6	1381112.	245706.4
20	1766578.	1218303.0	1492440.	268374.9
21	2249138.	1804903.6	2027021.	395058.3
22	2576520.	1897513.2	2237016.	421529.0
23	2750816.	2025232.4	2388024.	448816.0
24	2995222.	2128716.6	2561969.	480024.0
25	3191318.	2416179.0	2803749.	530822.0
26	3470449.	2765064.0	3117756.	568466.6
27	2548623.	2639201.6	2593912.	564157.9
28	2972765.	2976409.4	2974587.	630273.1
29	3355969.	3227825.6	3291897.	684307.3
30	3612482.	3280416.0	3446449.	705900.0
31	3296239.	3328173.0	3312206.	755362.0
32	3570381.	3039872.8	3305127.	806385.0
33	4417975.	3214610.0	3816292.	835130.6
34	4515902.	3456433.6	3986168.	856860.9
35	3776742.	2932591.0	3354667.	855377.0
36	4374494.	3300408.4	3837451.	954351.0
37	4948892.	3682645.0	4315769.	994559.1
38	5134772.	3851415.6	4493094.	1115041.
39	4737778.	4201796.6	4469787.	1183856.
40	5136965.	4608024.6	4872495.	1285480.
41	5609153.	4833170.0	5221161.	1340682.
42	5679182.	4697613.8	5188398.	1345368.
43	4942212.	4974514.4	4958363.	1476089.
44	5527419.	5359705.0	5443562.	1570239.
45	5773687.	5634004.4	5703846.	1583980.
46	6294255.	5974766.2	6134510.	1710622.
47	6563471.	6383596.6	6473534.	1821082.
48	7316088.	7169602.6	7242845.	1880190.

Şekil 4.4: Özkaynak Ortalamaları için Zaman Trendleri

Özkaynak kriterine göre Tablo 4.10 ve Şekil 4.4'den elde edilen ilk bulgular ciddi farklılıkların olmadığı şeklindedir. Her ne kadar Türk bankaları ile yabancı bankaların ortalama özkaynak büyüklükleri çok farklı olsa da dönem içerisindeki özkaynak trendlerinin benzer yapıda oldukları izlenilmektedir. Bu anlamda Türk bankalarının ortalamadaki özkaynak büyüklükleri Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı bankaların ortalama özkaynak büyüklüklerinin 4 katından daha fazla olsa da 1997–2009 döneminde özkaynak büyüklüklerindeki değişim hem yerli hem de yabancı bankalar için benzer yapı sergilemektedir.

Tablo 4.11: Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Özkaynak Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	2767479.	2435048.	2601264.	609825.7
Median	2861791.	2272448.	2577941.	505423.0
Maximum	7316088.	7169603.	7242845.	1880190.
Minimum	95601.67	59631.60	77616.63	1756.143
Std. Dev.	2168765.	1950004.	2049736.	575933.4
Skewness	0.225895	0.535536	0.362537	0.657401
Kurtosis	1.816617	2.317632	2.027170	2.260789
Jarque-Bera	3.209022	3.225641	2.944262	4.550271
Probability	0.200988	0.199325	0.229436	0.102783
Sum	1.33E+08	1.17E+08	1.25E+08	29271634
Sum Sq. Dev.	2.21E+14	1.79E+14	1.97E+14	1.56E+13
Observations	48	48	48	48

Tablo 4.12: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Özkaynak için Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:22

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability	
t-test	94	6.480208	0.0000	
Anova F-statistic	(1, 94)	41.99309	0.0000	
Analysis of Variance				
Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.	
Between	1	9.52E+13	9.52E+13	
Within	94	2.13E+14	2.27E+12	
Total	95	3.08E+14	3.24E+12	
Category Statistics				
Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
TBO	48	2601264.	2049736.	295853.9
YBO	48	609825.7	575933.4	83128.82
All	96	1605545.	1801275.	183841.9

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:23

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability	
Anova F-statistic	(2, 141)	21.98950	0.0000	
Analysis of Variance				
Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.	
Between	2	1.30E+14	6.48E+13	
Within	141	4.15E+14	2.95E+12	
Total	143	5.45E+14	3.81E+12	
Category Statistics				
Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	2767479.	2168765.	313034.3
OBO	48	2435048.	1950004.	281458.9
YBO	48	609825.7	575933.4	83128.82
All	144	1937451.	1952107.	162675.6

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:23

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	0.789693	0.4317
Anova F-statistic	(1, 94)	0.623614	0.4317
Analysis of Variance			
Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	2.65E+12	2.65E+12
Within	94	4.00E+14	4.25E+12
Total	95	4.02E+14	4.24E+12

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	2767479.	2168765.	313034.3
OBO	48	2435048.	1950004.	281458.9
All	96	2601264.	2058198.	210064.0

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:24

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	6.219275	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	38.67939	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	8.00E+13	8.00E+13
Within	94	1.94E+14	2.07E+12
Total	95	2.74E+14	2.89E+12

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	48	2435048.	1950004.	281458.9
YBO	48	609825.7	575933.4	83128.82
All	96	1522437.	1699110.	173414.7

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 18:24

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	6.661808	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	44.37968	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	1.12E+14	1.12E+14
Within	94	2.37E+14	2.52E+12
Total	95	3.48E+14	3.67E+12

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	2767479.	2168765.	313034.3
YBO	48	609825.7	575933.4	83128.82
All	96	1688652.	1915003.	195449.2

Bu benzer yapıları istatistiksel olarak anlamlı olup olmadıkları test edilmiş ve sonuçları Tablo 4.12’de özet olarak sunulmuştur. Bu tablo incelendiğinde aktif büyüklük kriterinde olduğu gibi istatistiksel testler zaman trendlerinden elde edilen sonuçları yine desteklemediği izlenilmiştir. Şöyle ki %1 anlamlılık düzeyinde yalnızca yerli kamu ve özel bankaların aktif büyüklükteki davranışları istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya koymamaktadır. Yani Türk bankacılığı için özel kamu ayrımında özkaynak kriterine göre bir davranış farklılığından söz etmek mümkün değildir. Ancak her ne kadar Şekil 4’deki grafiklerden özel ve kamu yerli bankalar ile yabancı bankalar

arasında özkaynak hareketliliği ortalamada farklı değilmiş gibi gözükse de istatistiksel test sonuçları ortalamadaki bu benzerliği reddetmektedir. Yani kısaca Türk bankacılığının yerli bölüm için özkaynak hareketliliği kuvvetli bir şekilde benzer yapı gösterirken, Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında özkaynak kriterine göre güçlü olmayan bir davranış farklılığından söz etmek mümkündür.

4.1.5. Kar-Zarar Kriteri Analizi

1990'lı yıllarda uygulanan kur ve maliye politikalarının kur riskini büyütme teşvik etmesi sonucu, bankalar tarafından üstlenilen kur riski, ekonomik dalgalanmaların yaşandığı ve TL'nin değer kaybının hızlandığı 1998 ve 2001 yıllarında önemli kur zararı oluşmasına yol açmıştır. Nitekim 1996–2001 dönemlerinde net ticari kar-zarar kaleminde faaliyet gelirlerinin yüzde 10 civarında zarar olmuştur.⁴³⁸

Bankacılık sektörü, 2000 ve 2001 krizleri sonrası dönem içerisinde karlılık açısından olumsuz bir performans göstermiş, kısa vadeli kaynakların nispi olarak daha uzun vadeli ve sabit getirili alanlara plase edildiği ve yabancı para açık pozisyonların artmış olduğu bir dönemde Kasım ve Şubat krizleri ile karşı karşıya kalan bankacılık sektörü, TL'nin yüksek oranlı değer kaybı ve artan faiz oranlarından olumsuz etkilenmiş, kambiyo ve sermaye piyasası işlem zararlarındaki yüksek oranlı artış sonucunda 2001 yılının ilk yarısını da zararla kapatmıştır. Yükselen faiz oranları bankaların kaynak maliyetlerini artırırken, özellikle kamu bankalarının sermaye piyasası işlem zararlarının artmasına neden olmuştur. Diğer yandan ekonomik aktivitedeki daralma sorunlu kredileri ve takipteki alacaklar özel provizyonunu artırarak karlılığı olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte, Hazine tarafından kamu bankalarına ve TMSF kapsamındaki banklara verilen yüksek getirili DİBS'lerden elde edilen faiz gelirleri önemli oranda artarak sektörün zararının daha da yükselmesini önlemiştir.⁴³⁹

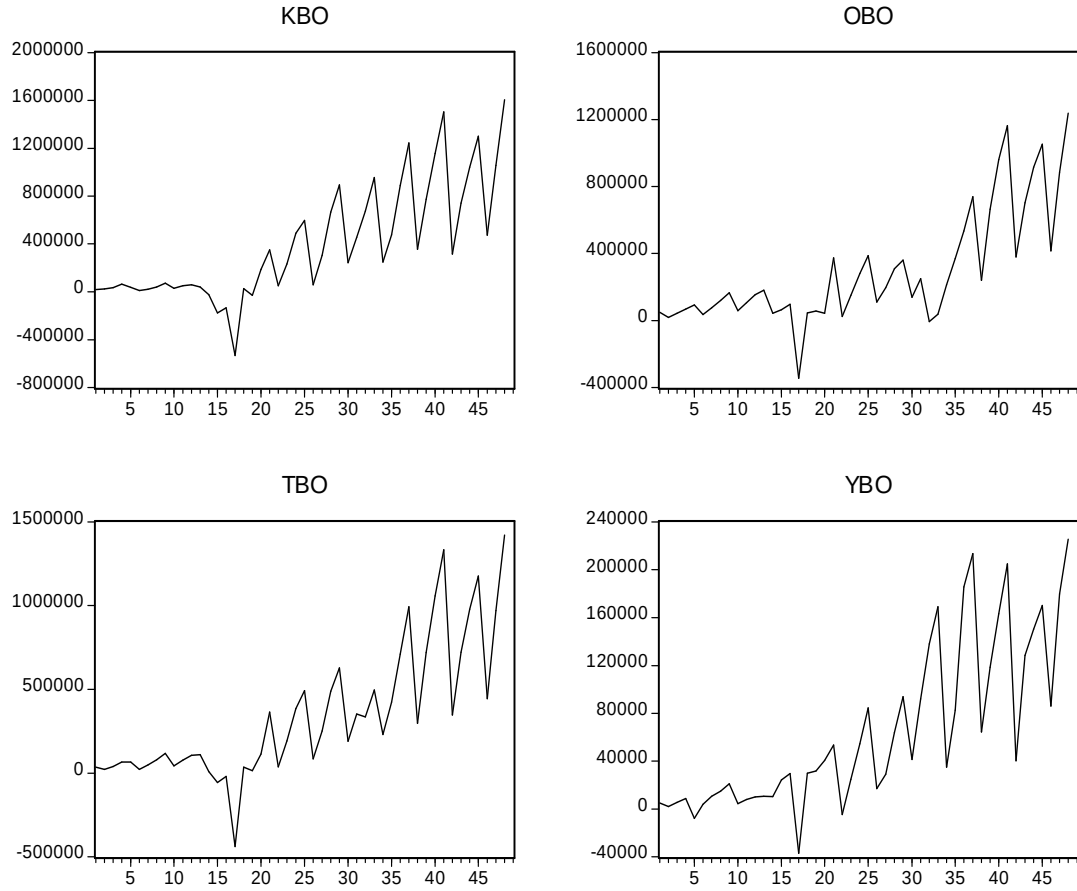
⁴³⁸ Keskin vd., **a.g.e.**, s.89.

⁴³⁹ Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu, Haziran, **a.g.e.**, s.19.

Tablo 4.13: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Kar - Zarar Ortalamaları

obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	19156.33	50011.17	34583.75	5129.143
2	24441.33	18705.00	21573.17	2049.286
3	35679.67	43818.83	39749.25	5656.286
4	65078.67	67359.50	66219.08	8737.571
5	36720.67	93649.83	65185.25	-7721.571
6	9835.667	35676.67	22756.17	3887.429
7	21494.67	75739.17	48616.92	10524.86
8	41358.33	119580.8	80469.58	14863.00
9	71365.67	165173.2	118269.4	21097.57
10	30143.00	58001.50	44072.25	4585.286
11	48653.00	106525.2	77589.08	7960.714
12	58503.67	154402.2	106452.9	9950.286
13	39812.67	180993.3	110403.0	10564.43
14	-25280.00	42855.17	8787.583	10283.43
15	-176674.0	64335.17	-56169.42	24247.57
16	-135735.0	95815.50	-19959.75	29709.71
17	-533167.3	-344395.3	-438781.3	-37005.14
18	27198.33	45531.83	36365.08	29917.71
19	-30475.67	57116.83	13320.58	31805.86
20	186739.0	41841.50	114290.3	40589.57
21	352037.7	374941.5	363489.6	53562.14
22	49763.33	24406.00	37084.67	-4620.714
23	233380.3	150754.8	192067.6	24982.57
24	490389.7	279165.2	384777.4	54635.14
25	596787.0	386921.5	491854.3	84463.86
26	60592.33	110609.2	85600.75	17002.34
27	305347.0	195694.2	250520.6	29076.57
28	666607.7	309918.0	488262.8	63848.00
29	894105.3	360639.3	627372.3	93680.57
30	241760.0	138274.2	190017.1	41462.71
31	455937.0	249158.5	352547.8	92049.72
32	675545.7	-6538.500	334503.6	138097.3
33	956352.3	36964.83	496658.6	169126.9
34	247188.3	213273.7	230231.0	34945.43
35	475781.3	369344.2	422562.8	82487.29
36	886965.3	534256.0	710610.7	185606.4
37	1244410.	740502.1	992456.1	213617.4
38	355466.7	240459.2	297962.9	64382.29
39	772917.7	664908.8	718913.2	118549.9
40	1155273.	960744.5	1058009.	163151.6
41	1504277.	1162342.	1333309.	204960.1
42	314223.0	379563.5	346893.3	40432.29
43	741978.0	703900.5	722939.3	128423.6
44	1039940.	914281.5	977110.9	150385.7
45	1301924.	1052593.	1177258.	170032.1
46	473720.7	416055.8	444888.3	86009.98
47	1055868.	883584.8	969726.4	179834.6
48	1605910.	1238103.	1422006.	225471.3

Şekil 4.5: Kar - Zarar Ortalamaları için Zaman Trendleri

Kar-zarar kriterine göre Türkiye de faaliyet gösteren bankaların hareketleri Tablo 4.13 ve Şekil 4.5'te izlenebilmektedir. 1997-2009 dönemi içerisinde Türkiye de faaliyet gösteren tüm bankalar için 2001'i takip eden dönem, yaklaşık 4 ila 5 çeyrek dönem boyunca zarar yazdığı gözlemlenmiş, geriye kalan dönemlerde bankaların tamamının dönemlerini karla kapattığı izlenilmiştir. İlgili dönem için kar-zarar hareketliliği oynak bir yapıya sahip olsa da zayıf ta olsa pozitif bir trend tespit edilmiştir.

Türkiye'de faaliyet gösteren tüm bankalar için kar-zarar trendindeki dalgalanmaların, mevsimsel olduğu, dalgaların birbirine benzer ve sistematik yapılarından anlaşılmaktadır. Şekil 4.5'de yapılan ilk incelemede, Türk bankaları ve yabancı bankalar arasında ve özel bankalarla kamu bankaları arasında ciddi davranış farklılıkları gözlemlenmemiştir. Her ne kadar ortalama kar-zarar rakamları açısından

yabancı bankaların ortalamaları Türk bankalarına göre çok düşük kalsa da bunun yabancı bankaların Türk bankacılık sektöründen aldığı düşük paydan olduğu aşıkardır.

Tablo 4.14: Kamu – Özel – Yabancı Bankalar Kar - Zarar Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	395193.7	297032.4	346113.1	65260.21
Median	244474.2	159787.7	211149.3	37688.86
Maximum	1605910.	1238103.	1422006.	225471.3
Minimum	-533167.3	-344395.3	-438781.3	-37005.14
Std. Dev.	482490.7	346854.0	404153.5	69037.38
Skewness	0.771105	1.185128	0.983316	0.872566
Kurtosis	2.837930	3.691439	3.369411	2.543241
Jarque-Bera	4.809352	12.19240	8.008217	6.508235
Probability	0.090295	0.002251	0.018241	0.038615
Sum	18969297	14257557	16613427	3132490.
Sum Sq. Dev.	1.09E+13	5.65E+12	7.68E+12	2.24E+11
Observations	48	48	48	48

Tablo 4.15: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Kar - Zarar için Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 23:42

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability	
t-test	94	4.745780	0.0000	
Anova F-statistic	(1, 94)	22.52243	0.0000	
Analysis of Variance				
Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.	
Between	1	1.89E+12	1.89E+12	
Within	94	7.90E+12	8.41E+10	
Total	95	9.79E+12	1.03E+11	
Category Statistics				
Variable	Count	Mean	Std. Dev.	of Mean
TBO	48	346113.1	404153.5	58334.53
YBO	48	65260.21	69037.38	9964.687
All	96	205686.6	321084.8	32770.58

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 23:43

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
Anova F-statistic	(2, 141)	11.54897	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	2	2.76E+12	1.38E+12
Within	141	1.68E+13	1.19E+11
Total	143	1.96E+13	1.37E+11

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	395193.7	482490.7	69641.54
OBO	48	297032.4	346854.0	50064.07
YBO	48	65260.21	69037.38	9964.687
All	144	252495.4	369986.8	30832.24

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 23:44

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	1.144482	0.2553
Anova F-statistic	(1, 94)	1.309838	0.2553

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
---------------------	----	------------	----------

Between	1	2.31E+11	2.31E+11
Within	94	1.66E+13	1.77E+11
Total	95	1.68E+13	1.77E+11

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	395193.7	482490.7	69641.54
OBO	48	297032.4	346854.0	50064.07
All	96	346113.1	420866.2	42954.47

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 23:45

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	4.540448	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	20.61567	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	1.29E+12	1.29E+12
Within	94	5.88E+12	6.25E+10
Total	95	7.17E+12	7.54E+10

Category Statistics

--	--	--	--

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	48	297032.4	346854.0	50064.07
YBO	48	65260.21	69037.38	9964.687
All	96	181146.3	274680.9	28034.50

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/24/11 Time: 23:45

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	4.689831	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	21.99452	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	2.61E+12	2.61E+12
Within	94	1.12E+13	1.19E+11
Total	95	1.38E+13	1.45E+11

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	395193.7	482490.7	69641.54
YBO	48	65260.21	69037.38	9964.687
All	96	230227.0	380830.5	38868.35

Bu dalgalı kar-zarar trendinin kamu özel ve yabancı banka ayırımında ortalamada istatistiksel olarak davranış farklılığı ortaya koyup koymadığına dair test sonuçları Tablo 4.15'te sunulmuştur. Aynen özkaynak ve aktif büyüklük kriterlerindeki

gibi istatistiksel sonuçlar incelendiğinde, Türk kamu ve özel bankaları için anlamlı bir farklılıktan söz etmek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte %1 anlamlılık düzeyinde Türk bankaları ve yabancı bankalar arasında kar-zarar kriterine göre ortalama davranışların birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Bir başka ifade ile Türk bankacılığında kamu ve özel anlamında kar-zarar kriterine göre 1997–2009 döneminde benzer hareketler izlenirken Türk bankaları ve yabancı bankalar ayırımında ortalama hareketlerin birbirinden farklı olduğu tespiti yapılmıştır.

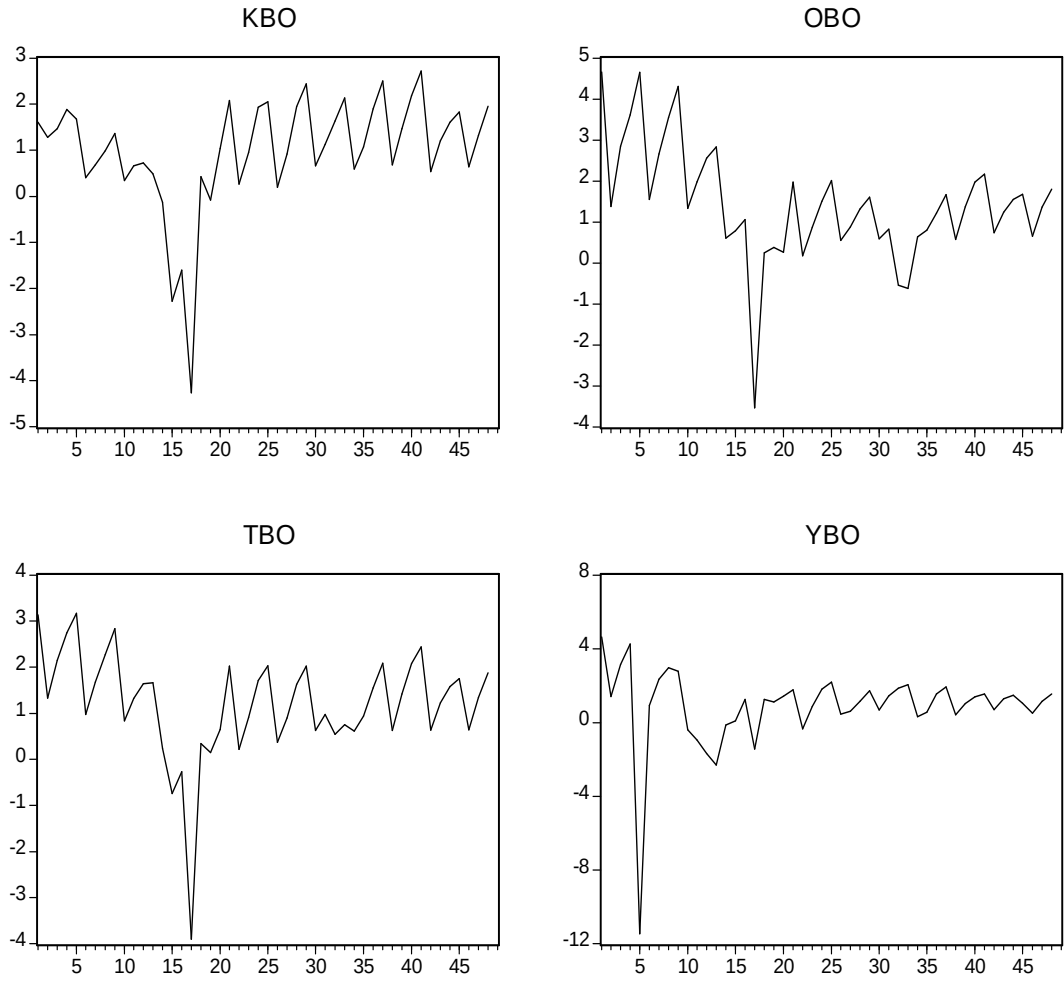
4.1.6. Aktif Verimliliği ROA Kriteri Analizi

Bankacılık sektörünün aktif karlılık, 1970’ler döneminde yüzde 1 düzeyinde seyretmiştir. Aktif karlılık, 1971-2001 arasındaki dönemde genelde yükselen bir seyir izlemiş ve bu dönem sonunda yüzde 2,5 düzeyine çıkmıştır. 2002 yılından sonra ise düşüş göstermiştir. Enflasyon oranının çok farklı düzeylerde seyrettiği bu dönemde karlılık performansının önceki dönemlerle kıyaslanması güçleşmektedir. Analiz döneminin büyük bölümünde genelde şube şeklinde ve çok küçük aktif payı ile çalışan yabancı sermayeli bankaların aktif karlılığının özel ve kamu bankalarının üzerinde seyrettiği görülmektedir. 1980’den önce aktif karlılık banka grupları arasında büyük farklar göstermemiş, ancak daha sonra, yabancı sermayeli bankaların aktif karlılık, sektör ortalamasının üzerine çıkmıştır. 1980 yılından sonra yabancı bankalarda, 1985 yılından sonra ise özel bankalarda, kamu bankalarının aktif karlılık ile farklılaşma görülmüştür. Enflasyonun hızla düştüğü ve rekabetin daha güçlü hale geldiği 2002-2007 döneminde sektörün aktif karlılık gerilerken, gruplar arasındaki fark da kapanmıştır. Kamu bankaları 2002-2007 döneminde, özel ve yabancı bankaların aksine, aktif karlılıklarını artırmışlardır. Bunun nedeni, görev zararlarından doğan alacaklarının bu bankalara Devlet iç borçlanma senedi şeklinde ödenmesidir.⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ Keskin vd., **a.g.e.**, ss.93-94.

Tablo 4.16: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre ROA Ortalamaları

obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	1.608741	4.660017	3.134379	4.634461
2	1.278022	1.374819	1.326421	1.410142
3	1.464333	2.843165	2.153749	3.149366
4	1.885584	3.613321	2.749453	4.250988
5	1.676826	4.656127	3.166477	-11.44996
6	0.401998	1.551395	0.976696	0.917934
7	0.683955	2.658306	1.671130	2.356016
8	0.989287	3.552988	2.271137	2.963786
9	1.365376	4.306878	2.836127	2.771464
10	0.344137	1.329497	0.836817	-0.394551
11	0.663148	1.980205	1.321676	-0.956171
12	0.722637	2.560711	1.641674	-1.675481
13	0.487759	2.828595	1.658177	-2.311470
14	-0.128105	0.606696	0.239296	-0.146779
15	-2.270089	0.783397	-0.743346	0.091152
16	-1.602395	1.060751	-0.270822	1.247666
17	-4.259991	-3.533971	-3.896981	-1.427383
18	0.429136	0.251210	0.340173	1.261468
19	-0.078509	0.382116	0.151803	1.119047
20	1.038415	0.258855	0.648635	1.422662
21	2.076334	1.974180	2.025257	1.775765
22	0.266181	0.169948	0.218065	-0.338203
23	0.956099	0.870433	0.913266	0.876481
24	1.930084	1.501369	1.715727	1.807037
25	2.054525	2.014321	2.034423	2.197374
26	0.195351	0.553518	0.374434	0.452331
27	0.919555	0.877366	0.898461	0.604604
28	1.942615	1.315025	1.628820	1.159815
29	2.438869	1.607023	2.022946	1.732154
30	0.662821	0.589869	0.626345	0.680364
31	1.127642	0.822080	0.974861	1.443176
32	1.635906	-0.540977	0.547464	1.859970
33	2.129548	-0.622392	0.753578	2.057100
34	0.592690	0.631653	0.612171	0.313950
35	1.074337	0.802591	0.938464	0.565968
36	1.898748	1.214426	1.556587	1.554766
37	2.502462	1.667700	2.085081	1.926729
38	0.687058	0.571271	0.629164	0.431265
39	1.464431	1.369570	1.417000	1.035704
40	2.183371	1.969599	2.076485	1.389810
41	2.715394	2.167235	2.441314	1.544697
42	0.537571	0.742371	0.639971	0.702055
43	1.204565	1.238677	1.221621	1.282764
44	1.607843	1.552502	1.580173	1.483411
45	1.826700	1.675071	1.750886	1.038210
46	0.640055	0.648383	0.644219	0.506765
47	1.318098	1.359547	1.338823	1.156232
48	1.954216	1.799551	1.876883	1.541889

Şekil 4.6: ROA Ortalamaları için Zaman Trendleri

Bankaların performansları için önemli olan karlılık kaleminin kabul edilen en ciddi göstergelerinden biri olan ROA kriterine göre yapılan analizler Tablo 4.16, Tablo 4.17, Tablo 4.18 ve Şekil 4.6’da sunulmuştur. Tablo 4.16’daki ham ROA değerleri ve Şekil 4.6’daki zaman trendlerini gösteren grafikler incelendiğinde yabancı bankaların Türk bankalarından daha farklı davrandıkları izlenebilmektedir. Şöyle ki Türk bankaları ister özel ister kamu olsun 2001 krizini takip eden dönemde ciddi bir düşüş yaşamakla birlikte yabancı bankaların ROA figürleri bu düşüşü 1998-1999 yıllarında göstermiştir. Türk bankaları için 2001 yılı civarında ve yabancı bankalar için 1998-1999 yılı civarında görülen ROA figürlerindeki düşüş dikkate alınmadığında 1997-2009 dönemlerinin geriye kalan yılları için ROA’nın zaman trendi bütün bankalar için iyi ya da kötü benzer yapı sergilemektedir.

Tablo 4.17: Kamu – Özel – Yabancı Bankalar ROA Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	0.984236	1.422229	1.203233	0.875345
Median	1.100990	1.344522	1.324048	1.203740
Maximum	2.715394	4.660017	3.166477	4.634461
Minimum	-4.259991	-3.533971	-3.896981	-11.44996
Std. Dev.	1.226538	1.399640	1.143434	2.236752
Skewness	-2.060366	-0.209395	-1.700025	-3.483044
Kurtosis	9.100418	5.614575	9.531956	20.55009
Jarque-Bera	108.3911	14.02277	108.4536	713.0638
Probability	0.000000	0.000902	0.000000	0.000000
Sum	47.24334	68.26699	57.75516	42.01654
Sum Sq. Dev.	70.70659	92.07264	61.44977	235.1438
Observations	48	48	48	48

Tablo 4.18: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre ROA İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:01

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	0.904303	0.3681
Anova F-statistic	(1, 94)	0.817765	0.3681

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	2.580252	2.580252
Within	94	296.5935	3.155250
Total	95	299.1738	3.149198

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
TBO	48	1.203233	1.143434	0.165041
YBO	48	0.875345	2.236752	0.322847
All	96	1.039289	1.774598	0.181119

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:02

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
Anova F-statistic	(2, 141)	1.425233	0.2439

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	2	8.044438	4.022219
Within	141	397.9230	2.822149
Total	143	405.9674	2.838933

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	0.984236	1.226538	0.177036
OBO	48	1.422229	1.399640	0.202021
YBO	48	0.875345	2.236752	0.322847
All	144	1.093937	1.684913	0.140409

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:03

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	1.630561	0.1063
Anova F-statistic	(1, 94)	2.658728	0.1063

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	4.604102	4.604102
Within	94	162.7792	1.731694

Total	95	167.3833	1.761930
-------	----	----------	----------

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	0.984236	1.226538	0.177036
OBO	48	1.422229	1.399640	0.202021
All	96	1.203233	1.327377	0.135475

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:03

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	1.435977	0.1543
Anova F-statistic	(1, 94)	2.062030	0.1543

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	7.177978	7.177978
Within	94	327.2164	3.481025
Total	95	334.3944	3.519941

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	48	1.422229	1.399640	0.202021
YBO	48	0.875345	2.236752	0.322847
All	96	1.148787	1.876151	0.191484

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:04

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	0.295740	0.7681
Anova F-statistic	(1, 94)	0.087462	0.7681

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	0.284577	0.284577
Within	94	305.8503	3.253727
Total	95	306.1349	3.222473

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	0.984236	1.226538	0.177036
YBO	48	0.875345	2.236752	0.322847
All	96	0.929790	1.795125	0.183214

Bu düşüş yıllarındaki farklılığın karlılığın bir göstergesi olan ROA figürü için ortalamada anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığı istatistiksel olarak test edilmiş ve sonuçlar Tablo 4.18’de sunulmuştur. İlk olarak Türk bankaları ve yabancı bankalar arasında ROA hareketliliğın ortalamada kuvvetli bir şekilde farklı olduğu bir kez daha onaylanmıştır. Bununla birlikte yalnızca Türk bankaları ve yabancı bankalar ayırımından farklılık izlenilmemiş, özel ve kamu bankaları arasında da ROA ya göre ortalamada anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle şimdiye kadar incelenen bankacılık performans kriterlerinden altı tanesi içerisinde ROA figürleri en

ciddi ortalama hareket farklılığını gösteren kriter olmuştur. Türkiye faaliyet gösteren bankaları istersek kamu özel ister sekte yerli yabancı ayırımında ele alalım karlılığın önemli bir göstergesi olan ROA değerlerine göre anlamlı davranış farklılıkları kuvvetli bir şekilde tespit edilmiştir.

4.1.7. Toplam Kredi-Aktif Büyüklük Oranı Kriteri

Evrensel bankacılık modeli üzerinde gelişmiş olan Türkiye bankacılık sektöründe, kredi geleneksel olarak önemli bir aktif kalem olmuştur. Sermaye hareketlerinin sınırlı olduğu ve katı kambiyo rejiminin uygulandığı planlı ekonomi döneminde uygulanan seçici kredi politikası ile bu politikayı desteklemek üzere mevduat faiz hadlerinin baskılanması, kredi arz ve talebini olumlu yönde etkilediği bu dönemlerde kredilerin toplam aktiflere oranı en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda kamu borçlanması finansmanı çabaları nedeniyle menkul değerler cüzdanı lehine gerileyen kredi payı, 2002 yılından sonra ekonomik istikrarın sağlanması ve kamunun kullanılabilir kaynaklar üzerindeki baskısının azalması nedeniyle yeniden artmaya başlamıştır.⁴⁴¹

1990'lı yıllarda kredi stoku reel büyüme hızı kamu borçlanması ve ekonomik krizler nedeniyle yavaşlamış, 1996–2001 döneminde negatif olmuştur. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasının gerçekleştirildiği ve ekonomik istikrarın sağlandığı 2002–2007 döneminde kredi stoku yeniden reel bazda hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Banka grupları itibarıyla, kredi stokunun toplam aktifler içindeki payı özel bankalar ve yabancı sermayeli bankalarda sektörün genel trendine uygun hareket etmiştir. Kredilerin payı, kamu bankalarında 2001 yılına kadar sektörün genel trendine uygun hareket etmekle beraber, 2002–2007 döneminde farklılaşmıştır. Sektördeki trendin aksine, 2002–2007 döneminde kamu bankalarının toplam aktifleri içinde kredilerin payı azalmıştır.⁴⁴²

Ekonomik istikrar içinde sağlanan büyüme, enflasyonun düşmesi, faiz oranlarının gerilemesi, kamunun kaynak talebinin azalması, bankaların sermaye yapılarının güçlenmesi, rekabetin daha güçlü hale gelmesi, uluslararası piyasalardan

⁴⁴¹ Keskin vd., a.g.e., s.78.

⁴⁴² a.g.e., s.80.

uzun vadeli ve düşük faizli borçlanma imkanlarının artması, hane halkı beklentilerindeki iyileşme, bankaların şube sayısındaki artış ve teknoloji destekli şube dışı operasyon birimlerinin daha yaygın kullanılması, tüketici kredilerindeki artışını desteklemiştir.⁴⁴³

Tablo 4.19: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Toplam Kredi – Aktif Büyüklük Oranı Ortalamaları

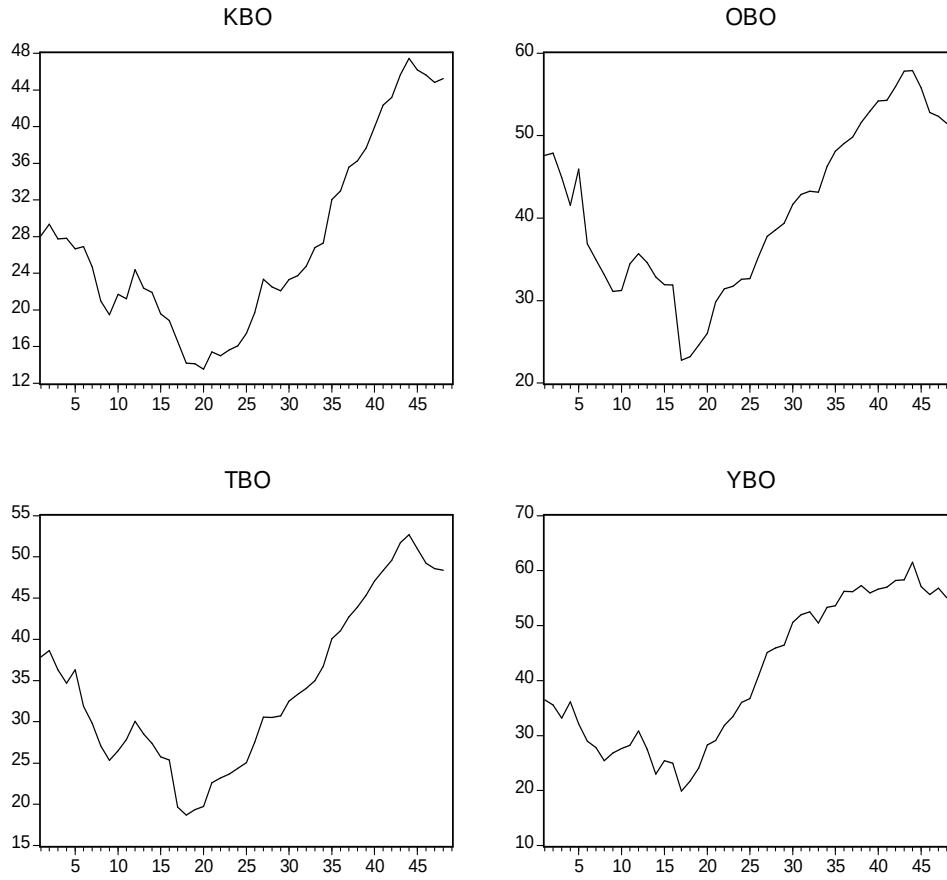
obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	28.08791	47.62274	37.85533	36.47879
2	29.34999	47.90873	38.62936	35.57915
3	27.72093	44.93576	36.32835	33.19468
4	27.81000	41.54452	34.67726	36.15996
5	26.65976	45.93932	36.29954	32.12779
6	26.89405	36.91694	31.90550	28.97442
7	24.69768	34.95846	29.82807	27.80027
8	20.97920	33.14171	27.06046	25.42651
9	19.48369	31.13520	25.30945	26.84210
10	21.70420	31.25421	26.47921	27.67085
11	21.21593	34.47177	27.84385	28.19306
12	24.40286	35.69804	30.05045	30.86435
13	22.36172	34.62713	28.49442	27.56481
14	21.92406	32.86697	27.39551	22.98890
15	19.57098	31.92250	25.74674	25.44528
16	18.81698	31.89737	25.35717	24.96295
17	16.55877	22.78521	19.67199	19.93399
18	14.17805	23.20979	18.69392	21.72552
19	14.11099	24.62651	19.36875	24.05922
20	13.50399	26.01893	19.76146	28.27748
21	15.39405	29.84113	22.61759	29.09159
22	14.98330	31.42270	23.20300	31.84868
23	15.59279	31.73000	23.66139	33.45360
24	16.07053	32.62573	24.34813	36.02410
25	17.44570	32.68441	25.06505	36.70455
26	19.71277	35.34479	27.52878	40.84347
27	23.34495	37.80638	30.57567	45.09708
28	22.50030	38.58186	30.54108	45.94403
29	22.07534	39.40486	30.74010	46.46683
30	23.29646	41.66776	32.48211	50.56615
31	23.72228	42.89865	33.31046	51.98763
32	24.77548	43.29022	34.03285	52.49199
33	26.79620	43.15719	34.97669	50.44623
34	27.26590	46.23620	36.75105	53.30580
35	32.03194	48.14359	40.08776	53.63949

⁴⁴³ a.g.e., s.80.

Tablo 4.19: (Devam) 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Toplam Kredi – Aktif Büyüklük Oranı Ortalamaları

36	33.00452	49.07102	41.03777	56.23078
37	35.56978	49.85636	42.71307	56.16676
38	36.24859	51.59615	43.92237	57.28567
39	37.67157	53.00263	45.33710	55.96501
40	39.92833	54.22838	47.07836	56.66613
41	42.35740	54.31278	48.33509	57.00531
42	43.19171	55.98665	49.58918	58.19988
43	45.64606	57.82179	51.73392	58.31522
44	47.43493	57.91612	52.67552	61.54322
45	46.17940	55.80268	50.99104	57.08184
46	45.63869	52.79916	49.21892	55.64357
47	44.82110	52.34680	48.58395	56.82105
48	45.24487	51.51126	48.37806	55.06104

Şekil 4.7: Toplam Kredi – Aktif Büyüklük Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri

Bankacılık sektörünün performans göstergelerinden bir diğer önemli kalemi de bankaların kullandığı kredilerdir. Bu kriter ele alınırken ilgili bankaların bankacılık sektöründen aldıkları paylara göre toplam kredilerinin de önemli farklılıklar göstereceği düşünülerek yedinci performans kriteri olarak toplam kredi-aktif büyüklük oranı alınmıştır. Tablo 4.19 ve Şekil 4.7’den izlenebileceği gibi bu oranlar kamu ya da özel bankalar ve Türk ya da yabancı bankalar ayırımında ne ortalamada ne de zaman trendlerinde önemli farklılıklar ortaya koymamaktadır. Hem yerli hem de yabancı bankalar için toplam kredi-aktif büyüklük oranı 1997 den kriz dönemine kadar negatif bir eğilim takip ederken, kriz sonrası dönemde Türkiye de faaliyet gösteren tüm bankalar için bu oran pozitif eğilime sahip olmaktadır.

Tablo 4.20: Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Toplam Kredi Aktif Büyüklük Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	27.24951	40.92852	34.08902	40.92014
Median	24.55027	40.47469	32.19380	36.59167
Maximum	47.43493	57.91612	52.67552	61.54322
Minimum	13.50399	22.78521	18.69392	19.93399
Std. Dev.	10.16173	9.946834	9.894443	13.22483
Skewness	0.653997	0.051459	0.363309	0.055943
Kurtosis	2.255695	1.873956	1.985662	1.414891
Jarque-Bera	4.529681	2.557134	3.113715	5.050176
Probability	0.103847	0.278436	0.210798	0.080051
Sum	1307.977	1964.569	1636.273	1964.167
Sum Sq. Dev.	4853.255	4650.156	4601.300	8220.120
Observations	48	48	48	48

Tablo 4.21: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Toplam Kredi-Aktif Büyüklük Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:13

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	2.865455	0.0051
Anova F-statistic	(1, 94)	8.210833	0.0051

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	1119.942	1119.942
Within	94	12821.42	136.3981
Total	95	13941.36	146.7512

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
TBO	48	34.08902	9.894443	1.428140
YBO	48	40.92014	13.22483	1.908840
All	96	37.50458	12.11409	1.236389

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:14

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
Anova F-statistic	(2, 141)	23.80302	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	2	5984.023	2992.011
Within	141	17723.53	125.6988
Total	143	23707.55	165.7871

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	27.24951	10.16173	1.466719
OBO	48	40.92852	9.946834	1.435702
YBO	48	40.92014	13.22483	1.908840
All	144	36.36606	12.87583	1.072986

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:15

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	6.664759	0.0000
Anova F-statistic	(1, 94)	44.41901	0.0000

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	4490.767	4490.767
Within	94	9503.411	101.1001
Total	95	13994.18	147.3071

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	27.24951	10.16173	1.466719
OBO	48	40.92852	9.946834	1.435702
All	96	34.08902	12.13702	1.238729

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:15

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	0.003509	0.9972
Anova F-statistic	(1, 94)	1.23E-05	0.9972

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	0.001686	0.001686
Within	94	12870.28	136.9178
Total	95	12870.28	135.4766

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	48	40.92852	9.946834	1.435702
YBO	48	40.92014	13.22483	1.908840
All	96	40.92433	11.63944	1.187946

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:16

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability	
t-test	94	5.678899	0.0000	
Anova F-statistic	(1, 94)	32.24989	0.0000	
Analysis of Variance				
Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.	
Between	1	4485.265	4485.265	
Within	94	13073.37	139.0785	
Total	95	17558.64	184.8278	
Category Statistics				
Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	27.24951	10.16173	1.466719
YBO	48	40.92014	13.22483	1.908840
All	96	34.08483	13.59514	1.387548

Tablo 4.19, Tablo 4.20 ve Şekil 4.7’den elde edilen toplam kredi-aktif büyüklük oranına göre Türkiye de faaliyet gösteren bankaların davranışlarındaki benzer yapının istatistiksel test sonuçları oldukça şaşırtıcıdır. Şöyle ki krizi de içeren ilgili dönemde yalnızca ister yerli ister yabancı olsun özel bankaların toplam kredi-aktif büyüklük oranına göre ortalama davranışlarında herhangi bir anlamlı farklılık izlenilmemekle beraber diğer ayrımlara göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yani Türk bankaları ve yabancı bankalar arasındaki toplam kredi-aktif büyüklük oranı kriterine göre birbirinden farklı olan davranışın temel nedeninin Türk kamu bankaları olduğu anlaşılmaktadır. Yerli ya da yabancı özel bankalar toplam kredi-aktif büyüklük kriterine göre aynı yapıda davranış sergilerken, Türk özel ve kamu bankalarından oluşan toplam Türk bankaları yabancı bankalardan ortalamada farklı hareket göstermektedir.

4.1.8. Faiz Dışı Gelir-Aktif Oranı Kriteri

Bankacılık sektörünün faiz dışı gelirleri 2001 krizinden sonraki çeyrek dönemde, 2000 yılına göre azalma göstermiş. Bu gelişmede ekonomik aktivitedeki daralma ve buna bağlı olarak bankaların operasyonel işlemlerindeki azalma etkili olmuştur. Faiz dışı gelirler içinde diğer faiz dışı gelirlerden sonra en yüksek paya sahip olan bankacılık hizmet gelirleri aynı dönemde reel olarak azalmıştır. Ekonomik aktivitedeki daralmaya bağlı olarak İştirak ve Bağlı Ortaklıklardan Alınan Kar Payları söz konusu dönemde gerilemiştir.⁴⁴⁴

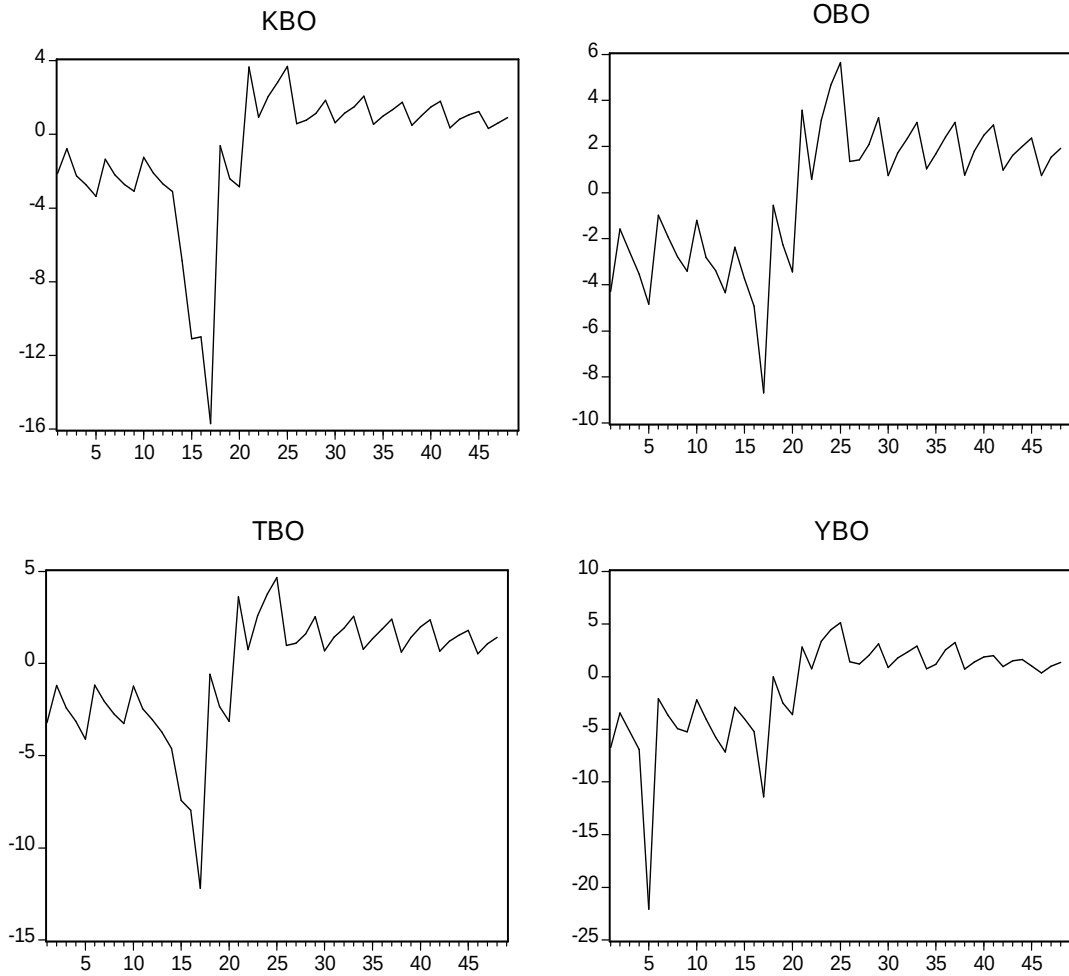
Tablo 4.22: 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Faiz Dışı Gelir – Aktif Oranı Ortalamaları

obs	KBO	OBO	TBO	YBO
1	-2.119682	-4.276147	-3.197915	-6.723792
2	-0.794572	-1.578098	-1.186335	-3.458847
3	-2.263778	-2.568425	-2.416101	-5.169552
4	-2.747237	-3.535223	-3.141230	-6.916444
5	-3.374401	-4.844516	-4.109458	-22.08647
6	-1.363686	-0.980810	-1.172248	-2.083360
7	-2.204747	-1.910410	-2.057578	-3.650165
8	-2.726139	-2.787375	-2.756757	-4.953395
9	-3.090518	-3.416398	-3.253458	-5.227978
10	-1.261833	-1.196952	-1.229393	-2.209990
11	-2.100941	-2.810059	-2.455500	-4.038046
12	-2.691016	-3.378068	-3.034542	-5.768522
13	-3.103015	-4.341122	-3.722068	-7.136572
14	-6.858371	-2.375969	-4.617170	-2.922606
15	-11.09414	-3.736658	-7.415397	-3.989516
16	-10.98956	-4.926110	-7.957833	-5.213981
17	-15.69016	-8.687831	-12.18899	-11.39940
18	-0.624017	-0.549060	-0.586539	-0.012506
19	-2.424429	-2.265880	-2.345155	-2.502165
20	-2.858096	-3.433205	-3.145650	-3.583400
21	3.646126	3.580900	3.613513	2.806987
22	0.916915	0.583027	0.749971	0.739663
23	2.045966	3.155474	2.600720	3.364550
24	2.819745	4.674686	3.747216	4.436502
25	3.676350	5.639107	4.657728	5.114409
26	0.576641	1.359398	0.968020	1.423481
27	0.758183	1.426710	1.092447	1.205619
28	1.128214	2.089487	1.608850	2.020463

⁴⁴⁴ Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu, Haziran, **a.g.e.**, s.21.

Tablo 4.22: (Devam) 1997-2009 Dönemi Banka Gruplarına Göre Faiz Dışı Gelir – Aktif Oranı Ortalamaları

29	1.836452	3.257827	2.547139	3.119873
30	0.625829	0.737830	0.681829	0.885401
31	1.148395	1.731622	1.440009	1.766573
32	1.496078	2.348220	1.922149	2.336190
33	2.054599	3.055348	2.554974	2.907969
34	0.526802	1.030601	0.778701	0.747149
35	0.987061	1.683543	1.335302	1.174074
36	1.322189	2.407859	1.865024	2.541267
37	1.734748	3.046111	2.390430	3.256876
38	0.484447	0.760458	0.622453	0.719664
39	1.013875	1.798861	1.406368	1.401785
40	1.473522	2.490929	1.982226	1.866379
41	1.785130	2.932718	2.358924	2.001300
42	0.336978	0.980537	0.658757	0.956623
43	0.809533	1.619405	1.214469	1.520440
44	1.051615	1.999421	1.525518	1.626295
45	1.230692	2.367100	1.798896	1.025032
46	0.317482	0.745939	0.531711	0.356828
47	0.611058	1.531885	1.071472	0.977358
48	0.909524	1.921663	1.415594	1.347896

Şekil 4.8: Faiz Dışı Gelir – Aktif Oranı Ortalamaları için Zaman Trendleri

Son kriter olarak faiz dışı gelir-aktif oranı kullanılmıştır. Tablo 4.22: ve Şekil 4.8’de özel ve kamu yerli bankalarla yabancı bankaların ortalamadaki ham verileri ve zaman trendleri sunulmuştur. Bunlara göre yabancı bankaların faiz dışı gelir-aktif oranı hareketlilikleri, ilgili dönemin özellikle ilk yarısında Türk bankalarından daha farklı bir trend izlediği gözlemlenmiştir. Şubat 2001 krizi zamanında, faiz dışı gelir-aktif oranındaki en ciddi düşüş tepkisi Türk kamu bankalarında gözlenmektedir. Aynı dönemde yerli ve yabancı özel bankalar bu kriterden de görülebileceği gibi krizden olumsuz etkilenseler de etkilene dereceleri Türk kamu bankalarındaki kadar şiddetli değildir. Ayrıca yerli özel bankaların tepkisi yabancı bankaların tepkisinden çok açık bir biçimde daha fazladır. Bu tepkisel farklılıklar Türk bankalarının toplamı ile yabancı bankaların ortalamaları arasında farklılıkları belirginleştirmektedir. İlgi çekici olan bir diğer nokta faiz dışı gelir-aktif oranı kriterine göre Türkiye de faaliyet gösteren yabancı

bankalar 1998–1999 yıllarında da ciddi bir düşüş tepkisi göstermiştir. Bu tepkiler ister kamu ister özel olsun Türk bankaları için 1998-1999 döneminde göz ardı edilebilecek kadar küçüktür. İncelenen sekiz kriter içerisinde ROA ve faiz dışı gelir-aktif kriterleri için Türkiye de faaliyet gösteren yabancı bankaların 1998 de kriz benzeri düşüş tepkileri gösterdikleri dikkatlerden kaçmamıştır. Yerli bankalar için böyle bir tepki olmaması yabancı bankaların bu tepkileri Türkiye piyasası dışındaki etkenlere göre verdikleri sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 4.23: Kamu-Özel-Yabancı Bankalar Faiz Dışı Gelir-Aktif Büyüklük Tanımlayıcı İstatistikler

	KBO	OBO	TBO	YBO
Mean	-0.897004	-0.055034	-0.476019	-1.154168
Median	0.551722	0.870498	0.715900	0.816275
Maximum	3.676350	5.639107	4.657728	5.114409
Minimum	-15.69016	-8.687831	-12.18899	-22.08647
Std. Dev.	3.745855	3.041588	3.281557	4.772977
Skewness	-2.100953	-0.538124	-1.287905	-1.993719
Kurtosis	7.957359	2.719698	5.081077	8.932715
Jarque-Bera	84.46284	2.473754	21.93136	102.1935
Probability	0.000000	0.290289	0.000017	0.000000
Sum	-43.05618	-2.641647	-22.84891	-55.40007
Sum Sq. Dev.	659.4771	434.8090	506.1250	1070.722
Observations	48	48	48	48

Tablo 4.24: Kamu-Özel-Yabancı Banka Ortalamalarına Göre Faiz Dışı Gelir-Aktif Büyüklük Oranı İçin Ortalama Eşitliği Test Sonuçları

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:30

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	0.811148	0.4193

Anova F-statistic	(1, 94)	0.657961	0.4193
-------------------	---------	----------	--------

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	11.03727	11.03727
Within	94	1576.847	16.77496
Total	95	1587.884	16.71457

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
TBO	48	-0.476019	3.281557	0.473652
YBO	48	-1.154168	4.772977	0.688920
All	96	-0.815094	4.088345	0.417265

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:31

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
Anova F-statistic	(2, 141)	1.033245	0.3585

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	2	31.73025	15.86513
Within	141	2165.008	15.35466

Total	143	2196.738	15.36180
-------	-----	----------	----------

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	-0.897004	3.745855	0.540668
OBO	48	-0.055034	3.041588	0.439015
YBO	48	-1.154168	4.772977	0.688920
All	144	-0.702069	3.919414	0.326618

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:31

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	1.208928	0.2297
Anova F-statistic	(1, 94)	1.461507	0.2297

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	17.01390	17.01390
Within	94	1094.286	11.64134
Total	95	1111.300	11.69789

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	-0.897004	3.745855	0.540668

OBO	48	-0.055034	3.041588	0.439015
All	96	-0.476019	3.420218	0.349075

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:32

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
t-test	94	1.345474	0.1817
Anova F-statistic	(1, 94)	1.810300	0.1817

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	28.99428	28.99428
Within	94	1505.531	16.01628
Total	95	1534.525	16.15289

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
OBO	48	-0.055034	3.041588	0.439015
YBO	48	-1.154168	4.772977	0.688920
All	96	-0.604601	4.019066	0.410194

Test for Equality of Means Between Series

Date: 01/25/11 Time: 00:32

Sample: 1 49

Included observations: 49

Method	df	Value	Probability
--------	----	-------	-------------

t-test	94	0.293652	0.7697
Anova F-statistic	(1, 94)	0.086231	0.7697

Analysis of Variance

Source of Variation	df	Sum of Sq.	Mean Sq.
Between	1	1.587205	1.587205
Within	94	1730.199	18.40637
Total	95	1731.786	18.22932

Category Statistics

Variable	Count	Mean	Std. Dev.	Std. Err. of Mean
KBO	48	-0.897004	3.745855	0.540668
YBO	48	-1.154168	4.772977	0.688920
All	96	-1.025586	4.269581	0.435762

Tablo 4.24'te faiz dışı gelir-aktif oranına göre yerli yabancı ve kamu özel ayırımında anlamlı davranış farklılıklarının olup olmadığının test sonuçları sunulmuştur. %1 anlamlılık düzeyinde Türkiye de faaliyet gösteren tüm bankalar, hangi ayırıma göre ele alınırlarsa alınsınlar faiz dışı gelir-aktif oranı kriterine göre, ortalamada herhangi bir farklılık istatistiksel olarak tespit edilememiştir. Bu kriter gereğince faaliyet gösteren bankaların tamamı 1997–2009 döneminde ortalamada benzer yapıda davranış sergilemişlerdir. Şekil 4.8'den elde edilen yabancı bankaların davranış farklılığı şüphesi istatistiksel testlerle ortadan kalmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya da gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri, önemli ve etkileri uzun süren ekonomik krizler ile karşı karşıya kalmıştır, yaşanan krizler ülke ekonomisini ve finansal sistemin ana unsuru olan bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Herhangi bir ülkede yaşanmaya başlayan ekonomik kriz ve bankacılık krizleri küreselleşmenin etkisiyle başka ülkelere kolaylıkla yayılabilmektedir.

Küreselleşmenin ve rekabetin düşük olduğu 1900'li yılların başından 1970'lere kadar bankacılık krizlerinin yaşanmadığı görülmektedir. Bunun nedeni ise bu dönemde bankaların finansal sistem içerisindeki anlayış ve işleyiş biçiminin farklı olmasıdır. Bu dönemler bankaların çok farklı riskli alanlarda faaliyet göstermediği bankalar arasında rekabetin düşük olduğu faizlerin bankalar tarafından değil hükümetler tarafından belirlendiği dönem olmuştur. Dünya ülkelerinde ve ülkemizde bu dönemlerde döviz sıkıntısından dolayı ihracata yönelik sanayi öncelikli bir sektör haline gelmiş ve bankaların önemli işleri de bu sektörlerle kredi vermek olmuştur. Bankaların düşük riskli alanlara kredi vermesi ve hükümet destekli olması şimdiki gibi bankalarda risk yönetimi bulunmasını gerektirmemekteydi. 1980'li yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal düzenleme ya da baskı uygulamalarının ortadan kaldırıldığı ve bu bağlamda finansal liberalizasyon eğilimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Faizler üzerindeki kısıtlamaların kalkması, döviz denetimlerinin azalması, bilgi teknolojisinin gelişmesi ve finansal liberalizasyonun yayılması bankacılık sektöründe rekabeti artırmış ve bankaların yeni ve daha riskli alanlara yönelmesine neden olmuş, piyasalar yeni fırsatlar ve tehlikeler ile karşı karşıya kalmıştır. Finansal liberalizasyon krizlerin oluşmasında, yayılmasında ve bankacılık sisteminin kırılganlığının önemli ölçüde artmasında etken olmuştur.

1990'lı yıllar, birçok gelişmekte olan ülkenin önemli ölçüde dışa açıldığı, ekonomik ve finansal krizlerin ortaya çıkma sıklığının arttığı ve daha çok bölgesel nitelik kazandığı bir dönemdir. Gelişmekte olan birçok ülkenin finansal sistemlerini liberalize edip, sermaye hesabını dışa açık hale getirdiği, bir taraftan uluslararası sermaye hareketlerinde önemli boyutlarda artışların gerçekleştiği, diğer taraftan ise şiddeti ve etki alanı hızla genişleyen uzun süreli finansal krizlerin meydana geldiği bir dönem olmuştur.

Bu dönemde ortaya çıkan krizlerin ortak özelliği, ülke ekonomileri için önemli olan finansal sistemin, gerekli düzenlemeler yapılmadan liberalize edilmesidir. Bunun yanı sıra, ara döviz kuru rejimleri, hızlı finansal serbestleşme, kısa vadeli büyük oranlı sermaye girişi ve bu giren yabancı sermaye konusunda gerekli denetim ve düzenlemelerin oluşturulamaması, cari işlemler dengesinin bozulması, yerel paranın aşırı değerlenmesi, kısa vadeli dış borçlardaki aşırı artış, bankacılık sistemi ve finansal kurumların zayıflığı, sermaye piyasasında ortaya çıkan spekülasyonlar krizleri sürekli hale getirmiştir. Dış ticarete karşılıklı bağımlılıkların yüksek olduğu bölgelerde, bir ülkede yaşanan krizin yayılma etkisiyle, diğer ülkelerin makroekonomik büyüklüklerini olumsuz etkileyerek, bölgesel krizlere neden olduğu görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan makroekonomik istikrarsızlıklar bankacılık sektörünü etkileyen temel nedendir ve çalışmalar makroekonomik istikrarsızlık ile bankacılık krizleri arasında önemli karşılıklı etkileşimler olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde başlanan ekonomik değişim, ülke ekonomisi ile birlikte bankacılık sektörünü de etkileyerek yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Liberalleşme ile birlikte, sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmış olması ekonominin uluslararasılaşmasına, dış piyasalar ile bütünleşme ise finansal sektörün ve bankacılık sektörünün önemini artırmıştır.

Sermaye hareketlerinin yoğunlaşması ile birlikte, bankaların açık pozisyonlarında önemli artış gözlenmiş, bu durum daha sonra yaşanan krizlerin nedenleri arasında yer almış ve bankaların faaliyetlerini ve mali yapısını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ekonomide büyümenin son derece istikrarsız bir seyir izlemesi, enflasyonun uzun süre yüksek düzeyde seyretmiş olması, süregelen kamu açıkları ve ödemeler dengesi krizleri şeklinde görülen istikrarsızlık, yüksek kredi, ülke ve döviz kuru risklerine neden olurken, vade yapılarının oldukça kısılmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle kamu borçlanması ve kronik enflasyon esasen yeterli büyüklük ve derinliğe sahip olmayan bankacılık sisteminin temel fonksiyonunu yerine getirmesini güçleştirmiş, aktif-pasif yönetimini olumsuz yönde etkilemiş ve bankaların temel gelir kaynaklarının asıl faaliyet alanları olan bankacılık yerine açık pozisyonlardan elde edilen arbitraj gelirlerine yönelmesine neden olmuştur.

Dünyanın pek çok ülkesinde ve ülkemizde finansal ve ekonomik maliyetlere yol açan bankacılık krizleri yaşanmıştır. Bankacılık sistemimiz, 1990 ve 2000’li yıllarda yaşanan krizler ve bu krizlerin etkileri ile faaliyet gösteren bankalara el konulması ile sıkıntılı dönemler geçirmiş, ülke ekonomisinde önemli ve büyük işlevler yüklenen bankalara büyük bir güven kaybı söz konusu olmuştur. Bu krizlerin bir kısmı, ülkenin bankacılık sisteminin büyük çoğunluğu ya da tamamını kapsarken, bir kısmı ise sınırlı sayıda bankayı etkilemiştir. Etki sınırları ne olursa olsun, bankacılık sisteminde ortaya çıkan sorunlar yayılma özelliği nedeniyle, ülkedeki ödemeler sistemini ve ülkenin ekonomisini tehlikeye atabilmektedir. Bankacılık sektöründe ortaya çıkan krizlerin ekonominin geneli açısından yol açtığı sorunlar, diğer sektörlerde yaşanan krizlerle kıyaslanmayacak ölçüde büyüktür. İflas eden bankaları kurtarmak amacıyla aktarılan fonlar içinde bulundukları ekonomilerde kamu kesimi mali dengelerini ciddi biçimde bozmakta ve bütçe açıklarına yol açmaktadır. Bankacılık krizleri, hane halkı ve şirketlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta, yatırımların ve tüketimin azalmasını hızlandırmakta, finansal sektörün kredi ve ödemeler sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesini engellemektedir.

Ülkemizde yaşanan krizlerden finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren kamu bankaları, özel sektör bankaları ve yabancı bankalar çeşitli şekillerde etkilenmişlerdir, krizden etkilenme durumları da farklılıklar göstermiştir. Çalışmamızda ülkemizde faaliyet gösteren bankaların krizlerden etkilenme durumları bankaların seçilmiş performans kriterleri içerisinde yer alan, banka rasyo analizlerinde en önemli kalemlerinin seçilerek parametrik olmayan hipotez testleri yardımıyla elde edilen veriler ile analiz edilmiştir.

Krizin; kamu sermayeli mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları ve yabancı sermayeli bankaların performansları üzerindeki etkisini incelemek amacı ile bankaların 1997 yılının son çeyreğinden hareketle 2009 yılının üçüncü çeyreğine kadar kamu bankalarından, T.C Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., özel bankalar içerisinde yer alan, Akbank T.A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Garanti Bankası A.Ş., İş Bankası A.Ş. ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve Türkiye de kurulmuş yabancı bankalardan Arap Türk Bank A.Ş., Denizbank A.Ş., Eurobank A.Ş., Finansbank A.Ş., Fortisbank A.Ş., HSBC Bank A.Ş. ve ING Bank A.Ş. ye ait yayınlanmış finansal tablolarından elde edilen verilere ilişkin

olarak istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. İncelenen dönem aralığı içerisinde Türkiye de faaliyet gösteren bankalardan, bankacılık kültürüne sahip ve piyasa yapıcısı olarak faaliyet göstermesi uygun görülen bankalar hesaplamada dikkate alınarak, eksik verilere sahip olanlar, kapanan, devredilen, satış işlemi gerçekleşen bankalar hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Banka rasyo analizi içerisinde, bilanço yapısı içerisinde yer alan Toplam Mevduatlar / Toplam Aktifler in hesaplanması ile kamu bankaları, özel sermayeli bankalar ve yabancı bankalar ortalamalarına göre mevduat aktif oranı kriterine göre yapılan analizde 2001 krizi sonrasında kamu bankalarının, özel ve yabancı bankalardan farklı olduğu, kamu bankaları pozitif bir trende sahipken, özel ve yabancı bankaların ise negatif eğimli bir trende sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda, Türkiye de faaliyet gösteren bankalardan Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında zayıf davranış farklılığı ve bununla birlikte kamu bankaları ile hem özel hem de yabancı bankalar arasında güçlü bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Performans kriterine göre yapılan diğer bir analizde, kamu bankaları, özel bankalar ve yabancı bankaların Likit Aktifler / Toplam Aktiflerin hesaplanmasından elde edilen sonuçlarda, faaliyet gösteren bankaların hepsinin benzer bir trend yapısına sahip olduğu ancak 2001 krizinde kamu bankalarının yine özel ve yabancı bankalardan daha farklı bir tepki verdiği, kriz sonrasında ise tüm bankaların birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Yapılan istatistiksel analiz çerçevesinde Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında likidite oranı kriterine göre ortalama davranış farklılığı olmamakla birlikte, kamu bankalarının finansal sistem içerisinde büyük bir ağırlığa sahip olduğunu göstermektedir.

Aktif büyüklük kriterine bakıldığında, finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren bankalar içerisinde aktif büyüklüğün benzer ve pozitif trendlere sahip olduğu görülmüş, kamu bankaları ile özel bankalar arasında aktif yapısı bakımından benzer bir yapı sergileyerek, ciddi bir anlam farklılığından söz etmek mümkün değilken, Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında zayıf bir davranış farklılığından söz etmek mümkündür.

Özkaynak kriterine göre, Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında ortalama özkaynak büyüklükleri çok farklı olsa da, dönem içerisindeki özkaynak trendleri benzer

ve pozitif trendlere sahip bulunmaktadır. Trendlerde Türkiye de faaliyet gösteren bankalar arasında farklılık görülmemekte, ancak istatistiksel test sonuçlarında kamu bankaları ile özel bankalar arasında özkaynak yapısından kuvvetli bir şekilde benzer yapı varken, Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında güçlü olmayan bir davranış farklılığından söz etmek mümkündür.

1997 ve 2009 yılları arasında Türkiye de faaliyet gösteren bankaların, 2001 yılını takip eden yaklaşık olarak 4 ve 5 çeyrek dönem boyunca, zarar ettiği geriye kalan dönemlerde ise bankaların tamamının kar elde ettiği görülmüştür. Türkiye de faaliyet gösteren yabancı bankaların, kar-zarar ortalamalarının düşük olduğu gözlenmekte bu da yabancı bankaların, Türk bankacılık sektöründen aldığı düşük paydan kaynaklanmaktadır. Dönem içerisinde kar ve zarar kriterine göre trendlerdeki hareketliliğin oynak bir yapı sergilemesine rağmen, bütün bankalar için pozitif bir eğilim tespit edilmiştir. Kamu bankaları ile özel bankalar arasında anlamlı bir farklılık gözükmemekle birlikte, Türk bankaları ile yabancı bankalar arasında kar-zarar kriterine göre ortalama davranışların birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir.

Aktif verimliliği olan, Net Dönem Kar-Zarar / Toplam Aktiflere göre hesaplanan rasyolar ile elde edilen ROA kriterine göre, yabancı bankaların Türk bankalarından farklı davrandığı, kamu bankaları ile özel bankaların 2001 krizini takip eden dönemde ciddi bir düşüş yaşamakla birlikte, yabancı bankalar bu düşüş trendini 1998-1999 yılları arasında göstermiştir. Düşüş trendi dikkate alınmadığında ROA trendinin tüm bankalar için benzer bir seyir izlediği gözlenmektedir. Türkiye de faaliyet gösteren bankalar için ROA için yapılan istatistiksel testte, kamu bankaları, özel bankalar ve yabancı bankalar arasında kuvvetli bir şekilde davranış farklılıkları tespit edilmiştir.

Aktif kalitesi arasında yer alan ve performans göstergesinin diğer bir önemli kalemi olan Toplam Krediler / Toplam Aktiflerin hesaplanmasından elde edilen rasyolar ile toplam krediler ve aktif büyüklük oranı kriterine göre, kamu bankaları, özel bankalar ve yabancı bankalar arasında önemli farklılıklar gözlenmemekle birlikte, 1997 den yaşanan 2001 krizi dönemine kadar trendler negatif eğilim sergilerken, kriz sonrası dönemden itibaren tüm bankalar için pozitif bir trend söz konusu olmaktadır.

Davranışlardaki benzer yapının istatistiksel test sonuçlarına göre, toplam kredi- aktif büyüklük oranına göre bankalar arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir.

Son olarak gelir-gider yapısının analizi içerisinde yer alan, Faiz Dışı Gelir / Toplam Aktifler in hesaplanmasından elde edilen rasyolar ile analiz edilen, Faiz dışı gelir-aktif oranı kriterine göre, yabancı bankaların hareketliliklerinin, Türk bankalarından daha farklı bir trend izlediği görülmektedir. Kriz döneminde en ciddi düşüş tepkisini kamu bankalarının verdiği gözlenmektedir. Faiz dışı gelir-aktif oranı kriterine göre Türkiye deki tüm bankaların benzer bir yapıda faaliyet gösterdikleri davranış farklılıklarının olmadığı gözlenmiştir.

Performans kriterlerine göre yapılan analizler içerisinde, kriz dönemlerinde ve sonrasında izleyen tüm dönemlerde finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren bankaların benzer bir yapı sergiledikleri, davranış farklılıkları belirgin bir şekilde görülmemekle birlikte, Türkiye de faaliyet gösteren yabancı bankaların 1998-1999 yılları arasında, ROA ve faiz dışı gelir-aktif oranı kriterleri içerisinde kriz benzeri ciddi düşüş tepkileri verdikleri gözlemlenmiş, Türkiye de faaliyet gösteren kamu bankaları ve özel bankaların bu tepkiyi vermemiş olmaları, yabancı bankaların Türk piyasası dışındaki etkenlere göre tepki verdikleri sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- ACAR, İbrahim ve Ali, YAVUZ, (1999), “Globalleşme Olgusu ve Finans Piyasalarının Gelişimi”, **Ege Bölgesi Maliye Bölümleri Araştırma Görevlileri Sempozyumu**, İzmir.
- AFŞAR, Muharrem, (2004), **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1558, İ.İ.B.F Yayınları No: 183, Eskişehir.
- AKDEMİR, Adem, (1999), **Likidite Riski**, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul, http://www.kopru.grubu.org/dosyalar/yayinlar/Dr_Adem_Akdemir_Likidite_Riski.doc. (09.05.2009).
- AKGÜÇ, Öztin, (1992), **100 Soruda Türkiye’de Bankacılık**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- AKLAN, Nejla Adanur, (2007), “Son Dönem Finansal Krizlerin Bilanço Etkisi Yaklaşımı Kapsamında Bir Değerlendirmesi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:22, Sayı:252, İstanbul.
- AKSOY, Tamer, (1998), **Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslararası Bankacılık, (Sistemik ve Analitik Yaklaşım)**, Yayın No:109, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.
- AKTAN, Can Coşkun, Hüseyin, ŞEN, (2001), “Ekonomik Kriz: Nedenleri ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Yıl:7, Sayı:42, Ankara.
- AKTAN Can Coşkun, (2001), **Global Ekonomik Krizler Sorunu**, <http://www.canaktan.org.yeni-trendler/global-sorunlar/global-kriz.html>. (01.07.2009).
- AKTAŞ, Ramazan, Semra, PEKKAYA ve Esra, AYDOĞAN, (2005), “2001 Krizi Sonrası Dönemde Makroekonomik Gelişmeler Işığında Türk Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Bir Değerlendirme”, **İktisat İşletme ve Finans Araştırma İnceleme**, Aralık, Sayı:237, İstanbul.

- ALTAY, Oğuzhan, (2003), “Türk Ekonomisindeki İstikrarsızlığın Bankacılık Sektörüne Etkileri”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:14, Sayı:48, Ankara.
- ALTINTAŞ, Halil, (2004), “Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Ocak-Haziran, Sayı: 22, Kayseri.
- ALTINTAŞ, Halil, (2006), “Bankacılık ve Finansal Krizleri Önlemede Şeffaflık ve Bilgi Düzeyinin Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:1, S:1, Isparta.
- ALTUĞ, SUMRU, (2009), “Kriz, Dünya ve Türkiye”, **TİSK Akademi**, Özel Sayı: II, Ankara.
- APAK, Sudi ve Aykut, TAVŞANCI, (2008), “Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları İle Uyum”, **Maliye Finans Yazıları**, Yıl:22, Sayı:80,
- APAK, Sudi, (2001), “Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ve Fondaki Bankalar”, **MUFAD Dergisi**, Temmuz, Sayı: 11,
- ARTUN, Tuncay, (1983), **İşlevi-Gelişimi-Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık**, 2.Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ARTUN, Tuncay, (1980), **Türkiye’de Bankacılık**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ATEŞ, Koray, (2003), “Kriz Yönetimi: Teori, Tartışma ve Türkiye Örneği”, **Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXII, Sayı:1, Bursa.
- AYDEMİR, Namık, (2005), **Dünden Bugüne Türkiye’de Bankacılık**, 2.Baskı, Ankara.
- AYDIN, Aydan, Pelin, ATAMAN ve Burçak, TULAY, (2000), “Bankacılıkta Mali Bünye Sorunları ve yeniden Yapılandırmada Ülke Uygulamaları”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 32, İstanbul.
- BAKKAL, Ufuk ve Nazan, SUSAM, (2008), “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek”, **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık Sayı:155, Ankara.

- BALABAN, Ercan ve Hüseyin, ÇİLLİ, (1996), **Türkiye’deki Mevduat Sigortası Sistemi ve Bazı Öneriler**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, (15 Mayıs 2001), Ankara.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2001), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, (8 Kasım 2001), Ankara, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/raporlar/diger_raporlar/15279c8914bd.pdf, (12.06.2009).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu**, (6 Şubat 2002), Ankara, <http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/DigerRaporlar/1519FC87CBCF.pdf>, (12.06.2009).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2002), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu**, (Temmuz 2002) Ankara,
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2003), **Yıllık Rapor 2002**, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/4785bddk_yillik_rapor_2002_kurum.pdf, (11.03.2009).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2003), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu-(VI)**, (Nisan 2003), Ankara.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2003), **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu-(VII)**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (Ekim 2003), Ankara.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2008), **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**, Sayı:2, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2009), **Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, (2009)**, Çalışma Tebliği, (Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı), Ankara, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/6313Krizden_Istikrara.pdf, (06.09.2009).

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü**, Sayı: 2010/2, Ankara.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Finansal Piyasalar Raporu**, Haziran, Sayı: 18, Ankara, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/8469fpr_haziran2010.pdf, (11.03.2009).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Finansal Piyasalar Raporu**, Eylül 2010, Sayı:19, Ankara, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/FinansalPiyasalar_Raporlari/8890eylulfpr_22.12.09_33docx.pdf, (12.11.2010).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2010), **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Sayı:2010/2, Ankara, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/7913TBS_Genel_Gorunum_Mart_2010.pdf, (09.05.2010).
- BAŞAR Mehmet ve Metin, COŞKUN, (2006), **Bankacılık Uygulamaları**, Anadolu Üniversitesi Yayın No:1711, Eskişehir.
- BAYKAL, Murat, (2007), “Hukuki Boyutlarıyla Finansal Krizler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:60, İstanbul.
- BENLİ, Abdurrahman ve Gökhan, SÖNMEZLER, (2002), “Türk Bankacılık Sistemi ve Kriz”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:17, Sayı: 195, İstanbul.
- BOCUTOĞLU, Ersan ve Aykut, EKİNCİ, (2009), “Genel Teori, Küresel Kriz ve Yeniden Maliye Politikası”, **Maliye Dergisi**, Ocak-Haziran, Sayı:156, Ankara.
- BOYACIOĞLU, Melek, (2003), “1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:9, Konya.
- BOYACIOĞLU, Melek, (2002), “Operasyonel Risk ve Yönetim”, **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**, Sayı:43, İstanbul.
- BULUT, Erol, (1999), “Tayland Ekonomisi ve Kriz”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:10, Sayı:34, Ankara.

- CAPRIO, Gerard, KLINGEBIEL, Daniela, (1996), “Bank Insolvencies: Cross Country Experience, Policy Research”, **World Bank Working Paper**, No:1620, http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1996/07/01/000009265_3961214130910/Rendered/PDF/multi_page.pdf. (26.06.2008).
- ÇİHANGİR, Mehmet, (2005), “Finansal Krizlerin Banka Birleşmelerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Çerçevesinde Kronolojik ve Ampirik Bir Yaklaşım”, **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:19, Sayı:1, Erzurum.
- COŞKUN, M. Necat, (2001), “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, Ankara.
- ÇANKAYA, Fikret ve Mehmet ÖZ, (2001), **Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi, Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi**, TBB Yayın No. 221, İstanbul.
- ÇAKIR, Alparslan, (2006), “Bankacılıkta Operasyonel Risklerin Etkin Yönetiminde Risk Bazlı Müşterini Tanı İlkelerinin Önemi”, Bankalar Birliği, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:56, İstanbul.
- ÇAKMAK, Umut, (2007), “Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:18, Sayı:62, Ankara.
- ÇAKMAN, Kemal, ÖZTÜRK, Fahriye, (2002), “Keynes, Krizlerin Dinamiği ve Globalizasyon”, **İktisat İşletme ve Finans**, Ocak, Yıl:17, Sayı:190, İstanbul.
- ÇİFTÇİOĞLU, Serhan, (1994), “Türkiye Ekonomisindeki Krizin Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ile Analizi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:5, Sayı:12, Ankara.
- ÇİLLİ, Hüseyin ve Zerrin, GÜRGENCİ, (1994), “Parasal Büyüklüklerin Yeniden Tanımlanması İçin Bir Öneri”, **TCMB Tartışma Tebliği**, No:194/01, Ankara.
- ÇİNKÖ, Levent ve Rengin, AK, (2009), “Küreselleşen Ekonomilerde Yaşanan Bankacılık Krizleri’nin Anatomisi”, **Maliye Finans Yazıları**, Yıl:23, Sayı:83.
- ÇİVİ, Halil, (1985), **Türkiye’de Bankacılık-Teori Uygulama ve Sonuçlar**, Fon Matbaası, Ankara

- ÇOLAK, Ömer Faruk, (2001), “Finansal Krizler ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, Ankara.
- ÇOLAK, Ömer Faruk ve Aslan, YİĞİDİM, (2001), **Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ÇOLAK Ömer Faruk, (2003), “Piyasaya Giriş Engelleri ve Rekabet, Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Analiz”, **Muğla Üniversitesi, Rekabet, Düzenlemeler ve Politikalar Kongresi**, http://www.rekabet.gov.tr/word/sempozyum/mugla_sempozyum.doc. (12.09.2008).
- ÇOLAK, Ömer Faruk, (2007), **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**, Gazi Kitabevi, Ankara,
- DELİCE, Güven, (2003), “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, Kayseri.
- DELİCE, Güven, (2007), **Uluslararası Finansal Kuruluşlar ve Finansal İstikrar Sorunu**, Nobel Yayınları, Ankara.
- DEMİRGÜÇ, (KUNT) Aslı, and Enrica, DEGRAGIACHE, (1997), “The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries, Finance and Private Sector Development Division”, **IMF Working Paper**, WP/97/106 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97106.pdf>. (14.02.2009).
- DOĞAN, Seyhun ve Halil, ÖZEKİCİOĞLU, (2005), “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, Sivas.
- DOĞANLAR, Murat, Harun, BAL ve Mehmet, ÖZMAN, (2007), “Döviz Krizi Modelleri”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, Adana.
- DUMAN, Koray, (2002), “Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:4, Antalya.
- DURANLAR, Selçuk, (2007), **Bankacılık**, Kazancı Kitap, Edirne.

- EĞİLMEZ, Mahfi, (2009), **Küresel Finans Krizi, Piyasa Sisteminin Eleştirisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- EMİRKADI, Ömer, (2005), “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Sosyo Ekonomi**, Sayı:2, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050202.pdf>. (15.06.2009).
- ERCAN, Metin Kemal, (2002), “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye, Sermaye Piyasası Ve Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler”, **Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi**, Özel Sayı, Ankara.
- ERDOĞAN, Niyazi, (2002), **Dünya ve Türkiye’de Finansal Krizler, Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Uygulamaları-Kamu Bankaları Deneyimi**, Yaklaşım Yayınları, Haziran, Ankara.
- ERDOĞAN, Meltem, (2008), “Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20, Kütahya.
- ERGÜL, Tamer ve Oğuz, ARSLAN, (2009), “Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Tobin Vergisi ve Uluslararası Finansal Sistem: Post Keynesyen Bir Çerçeve”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:20, Sayı:72, Ankara.
- ERKAN, Hüsnü, (2010), **Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türk Ekonomisinde Temel Dönüşümler Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi, Türkiye’de ve Almanya’da Ekonomik ve Sosyopolitik Yapısal Reformlar**, 18–19 Ekim 2007 Uluslararası Toplantı Sunumları, <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/06Erkan.pdf>. (23.04.2010).
- ERKEKOĞLU, Hatice ve Emine, BİLGİLİ, (2005), “Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 24,Ocak-Haziran, Kayseri.
- ESEN, Oğuz, (2005), “Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü”, **ESİAD, Siyasa**, Yıl:1, Sayı:1, İzmir.
- GARBER, Peter, (1996), “Managing Risk To Financial Markets From Volatile Capital Flows. The Role Of Prudential Regulation”, **Journal of Finance And Economics**, No:1.

- GÜLOĞLU, Bülent, (2001), “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kriz Özel Sayısı I, Ankara.
- GÜLOĞLU Bülent ve A.Ender, ALTUNOĞLU, (2002), “Finansal serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:27. İstanbul.
- GÜMÜŞDİŞ, Sinan, (2001), “Bankaların Risk Yönetimi Anlayışlarını Hızlı Bir Şekilde Değiştirmeleri Gerekir”, **Asomedy Dergisi**, Ocak.
- GÜNAL, Mehmet, (2001), **Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Mavi Seri, Ankara.
- GÜNÇAVDI Öner ve Suat, KÜÇÜKÇİFTÇİ, (2002), “Türkiye’de Finansal Liberalleşme Sürecinin Başarımı ve Mali Kesim Üzerine Bir Değerlendirme”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı:29, Ankara.
- GÜRSOY, Melih, (2009), **Ekonomik ve Finansal Krizler, Dünü ve Bugünü**, MG Yayınları, İstanbul.
- HASANOV, Mübariz, Alövsat, MÜSLÜMOV ve Cenktan, ÖZYILDIRIM, (2002), “Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri”, **TÜGİAD Ekonomi Ödülleri**, http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/Kur/1.%20Giris_MHO.pdf. (22.05.2008).
- IŞIK, Nihat, (2005), “Finansal Krizlerin Ortaya Çıkmasında Sermaye Hareketlerinin Rolü: Rusya, Türkiye ve Arjantin Krizleri”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Aralık, Sayı:2 Cilt:5, Konya.
- IŞIK, Sayım, Koray DUMAN, ve Adil, KORKMAZ, (2004), “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:19, Sayı:1, İzmir.
- İNAN, Emre Alpan, (2004), “Dezenflasyon Süreci ve Düşük Enflasyon Ortamı: Türkiye’de Makroekonomi ve Bankacılık Üzerine Etkileri”, **Bankacılık Dergisi**, Sayı:50, İstanbul.

- İNAN, Emre Alpan, (2002), “Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi”, **Bankacılar Dergisi**, Yıl:13, Sayı:42, İstanbul.
- İPEKER, Melih, (2002), **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü**, TCMB, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- KARABAŞ, Tolga, (2008), “1990’lı Yıllarda Gerçekleşen Finansal Krizlerin Değerlendirilmesi ve Türkiye Üzerine Görüşler”, **Balıkesir Üniversitesi, Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Gelişmekte Olan Piyasalar Uluslararası Sempozyumu**, Nisan, Balıkesir.
- KARABULUT, Gökhan, (2003), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, İstanbul.
- KARACAN, Ali İhsan, (1996), **Bankacılık ve Kriz, Bir Yazı Taraması**, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- KARAÇOR Zeynep ve Volkan, ALPTEKİN, (2006), “Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:13, Sayı:2, Manisa.
- KARAÇOR, Zeynep, (2006), “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, Konya.
- KARADAĞ, Bülend, (2008), “Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Minsky”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXXII, Sayı:260, Ankara.
- KARLUK, Rıdvan, Özgür, TONUS ve Nazım, ÇATALBAŞ, (1999), **Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye**, Prof. Dr. Orhan Oğuz Hatırasına Armağan, Marmara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 640, İstanbul, www.econturk.org/tonus.pdf (13.06.2008).
- KARLUK, Rıdvan, (2005), **Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınları, İstanbul.
- KAVAL, Hasan, (2000), **Bankalarda Risk Yönetimi**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.

- KAZGAN, Gülten, (2004), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul
- KESBİÇ Cüneyt Yenal ve Hazma, ŞİMŞEK, (2001), “Türk Bankacılık Sektörünün Yapısı ve Avrupa Birliği Bankacılık Sektörüyle Uyumlaşma Süreci”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:1, İzmir.
- KESKİN, Ekrem, Emre Alpan, İNAN, Melike, MUMCU ve Pelin, ERDÖNMEZ, (2008), **50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958–2007”**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.
- KESKİN, Ekrem, (2000), “1999 Yılında Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:33, İstanbul.
- KESKİN, Ekrem, (2001), 2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:37, İstanbul.
- KESKİN, Ekrem, Melike, ALPARSLAN ve Alpan, İNAN, (2004), Türk Bankacılık Sektörü, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Türk Finans Sektörü Raporu, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:49, İstanbul.
- KEYDER, Nur, (2001), “Türkiye’de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları”, **İktisat İşletme ve Finans**, Haziran, Sayı:183, Cilt:16, İstanbul.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, <http://politics.ankara.edu.tr/kibritci/>. (19.10.2009).
- KOÇ, Selam, (2002), Bankaların Yeniden Sermayelendirilmesi Sürecinin Düşündürdükleri, **Active Finans Dergisi**, İstanbul.
- KÖNE, Aylin Çiğdem, (2003), “Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, İstanbul.
- KÜBALI, Volkan, (2000), “1994–1995 Meksika Krizi”, **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ağustos, Ankara.

- MANDACI, Pinar Evrim, (2003), “Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5 Sayı:1, İzmir.
- MANGIR, Fatih, (2006), “Finansal Deregülasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisinde Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16. Konya.
- MAZIBAŞ, Murat, (2006), **Bankalarda Operasyonel Risk Veri Tabanının Oluşturulması**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Çalışma Raporları, No:3, Ankara.
- MISHKIN, Frederic Mishkin, (1996), “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective, National Bureau Of Economic Research”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper:5600, http://www.nber.org/papers/w5600.pdf?new_window=1. (07.04.2009).
- MÜSLÜMOV, Alövsat, (2002), “**Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektör Örneği**”, <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Deposit%20Insurance%20-%20Banka.pdf> (05.09.2009).
- OKAY, Esin, (2002), “Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, Sayı:2, İstanbul.
- ONGUN, M.Tuba, (2001), “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:2, Ankara.
- ÖKSÜZ, Suat, (2001), “Doğu Asya Mucizesi’nin Dünü ve Kriz’in Bugünü Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, İzmir.
- ÖNCÜ, Semra ve Rabia, AKTAŞ, (2007), “Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, Manisa.
- ÖZ, Sumru, (2009), “Kriz ve Korumacılık: Tarih Tekerrür Edecek mi?” **TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırmalar Forumu Çalışma Raporu Serisi**, Çalışma Raporu:0904, Temmuz, İstanbul.

- ÖZATAY, Fatih, (2001), “Panel: Kriz Üzerine”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Mart, Sayı:180, İstanbul.
- ÖZER, Mustafa, (1999), **Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1096, İktisat Fakültesi Yayınları No: 02, Eskişehir.
- ÖZKAN, F.Gülçin, (2008), “Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım”, York Üniversitesi, http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/misc/financial_crisis_macro_economic_explanation.pdf, (04.07.2009).
- ÖZKARAMETE, Nazende Coşkun, (2009), Finansal Kriz: Keynes ve Minsky, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:20, Sayı:73, Ankara.
- PARASIZ, İlker, Ufuk, BAŞOĞLU ve Nalan, ÖLMEZOĞULLARI, (1999), **Dünya Ekonomisi, Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makroekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PARASIZ İlker, (2000), **Modern Bankacılık Teori ve Uygulamaları**, Kuşak, İstanbul.
- PARASIZ, İlker ve Melike, BİLDİRİCİ, (2001), **Finansal Makro Ekonomi, Ekonomik Dalgalamalar ve Krizler**, Ezgi Yayınları, Bursa.
- PARASIZ, İlker, (2002), **Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar**, Ezgi Kitabevi, Mart, Bursa.
- PARASIZ, İlker, (2002), **Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar, Dünyada ve Ülkemizde Kalkınma Makroekonomisi Sorunları**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PARASIZ, İlker,(2005), **Kalkınma Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PEDÜK, Türkben,(2008), “Sınırlı Mevduat Sigortası-1”, **Maliye Müfettişleri Derneği**, <http://www.mmd.org.tr/eserler/23SINIRLI%20MEVDUAT%20SIGORTASI%20-1.doc>. (27.03.2009).
- RYBAK, Tatsiana ve Bora, AKTAN, (2007), “Basel Sermaye Uzlaşısı Kapsamında Türk Bankacılık Sektöründeki Nihai Gelişmeler”, **Journal Of Yaşar University**, No:10, Volume:3, İstanbul.
- SAVAŞ, Vural Fuat Savaş, (1999), **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- SAYILGAN, Şevket, (2003), “Bankacılık Sisteminin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:18, Sayı:210, İstanbul.

- STIGLITZ, Joseph, (2007), “On Yıl Sonra Asya Krizi, Project Syndicate”, **Ekonomik Forum**, Ağustos, Ankara, <http://www.tobb.org.tr/ekonomikforum/2007/08/SAYFA%2076-77.pdf>, (13.05.2009).
- STIGLITZ, Joseph, (1972), “Some Aspects Of The Pure Theory Of Corporate Finance. Bankruptcies And Takeovers”, **Bell Journal Of Economics**. Numer:3, <http://econpapers.repec.org/article/rjebellje/default4.htm> (12.03.2009).
- SÖNMEZ, Sinan, (2006), “Küresel Kapitalizm ve Keynes: Nasıl Bir Uyum? Genel Teori’den 70 Yıl Sonra”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXXI, Sayı:256, Ankara.
- ŞAHİN, Senem Çakmak, (2006), “Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXX, Sayı:250, Ankara.
- ŞAKAR, Hakan, (2000), **Genel Bankacılık Bilgileri**, Strata Yayıncılık, Yayın No:4.
- ŞİŞMAN, Mehmet, (2006), “Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cil: XXI, Sayı:1, İstanbul.
- TAGRAF Hasan ve N. Talat, ARSLAN, (2003), “Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Sivas.
- TAHTAKILIÇ, Ahmet Koray, (2004), **Bankacılık Krizlerinde Varlık Yönetim Şirketleri ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler**, Sermaye Piyasa Kurulu Ortaklıklar Finansmanı Dairesi, Mayıs, Ankara.
- TAŞDELEN, Servet, (2004), “Türk Banka Sisteminin Geleceği Üzerine Düşünceler”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı:241, Ankara.
- TEKER Leblebici Dilek ve Burç, ÜLENGİN, (2005), “Bankacılıkta Operasyonel Risk Ölçüm Modellerinin Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Bankaya Uygulanması”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, Cilt:2, sayı:1, İstanbul.
- TEVFİK, Gürman, (1997), **Bankalarda Finansal Yönetime Giriş**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.

- TOKGÖZ, Erdinç, (2004), **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)**, İmaj Yayınevi, Ankara.
- TOPRAK, Metin, (2001), “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, **Yeni Türkiye**, Kasım, Aralık, Yıl:7, Sayı:42, Ankara.
- TOSUNER, Ayhan, (2005), “Finansal Krizler ve Kırılganlık: Türkiye İçin Bir Erken Uyarı Sistemi Denemesi”, **İktisat İşleme ve Finans Dergisi**, Yıl:20, Sayı:235, İstanbul.
- TURAN, Zübeyir, (2005) “Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”, **İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Ağustos, Ankara.
- TURGUT, Ahmet, (2007), “Türleri Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, **İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:20, Sayı:4-5, Ankara.
- Türkiye Bankalar Birliği, (1998), **40.Yıl Kitabı, 40.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi “1958-1997”**, Yayın No: 207.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2002), “2001 Yılında Türk Bankacılık Sistemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 42, İstanbul, [www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/ Dokumanlar/42.pdf](http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/Dokumanlar/42.pdf), (12.09.2008).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2003), “2002 Yılında Türk Bankacılık Sistemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 45, İstanbul, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/389/Ekler/eko_nomi.pdf, (12.09.2008).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2003), “**2002 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**”, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/389/Ekler/ekonomi.pdf, (11.03.2009).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2003), “**2003 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**”, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/388/Ekler/ekonomi.pdf, (11.03.2009).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2004), “**2004 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi**”, [http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/387/Ekler / Turk_ Bankacilik_ Sistemi- 2004. doc](http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/387/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistemi-2004.doc), (11.03.2009).

- Türkiye Bankalar Birliği, (2004), “2003 Yılında Türk Bankacılık Sistemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 49, İstanbul.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2004), 2004 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi, **2004 Bankalarımız Kitabı**, [http://www.tbb.org.tr /Dosyalar /istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/387/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistmi-2004.doc.](http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/387/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistmi-2004.doc.), (11.04.2009).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2005), **Türkiye’de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi**, Mart.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2006), **Bankalarımız 2005**, Yayın No:245, İstanbul, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/386/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistemi_2005.pdf (13.09.2008).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2007), **Bankalarımız 2006**, Yayın No:251, İstanbul, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/294/Ekler/turk_bankacilik_sistemi_2006.pdf., (13.09.2008).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2008), **Bankalarımız 2007**, Yayın No:255, İstanbul, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi/286/Ekler/Turk_Bankacilik_Sistemi-2007.pdf., (13.09.2008).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2008), **50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”**, Yayın No:262.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2008), **Bankalarımız 2008**, İstanbul, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi_/464/Ekler/Turkiye_Bankacilik_Sistemi_2008.pdf (06.07.2009).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2008), “2008 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi”, **Bankalarımız 2008**, http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Coklu_Raporlar.aspx?Rid=464., (11.03.2009).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2010), **Bankalarımız 2009**, Yayın No:267, İstanbul.
- Türkiye Bankalar Birliği, **Türk Bankacılık Sektörü’nün Piyasa Yapısının Analizi-1** http://www.akademiagitim.com.tr/makale/makale_tbs1.PDF., (06.07.2009).

- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (2008), **Finansal İstikrar Raporu**, Mayıs, Ankara.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği, (2007), **Dünya’da ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**, İstanbul.
- URAL, Mert, (2003), “Finansal Krizler ve Türkiye”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1, İzmir.
- UYAR, Seçil, (2003), **Bankacılık Krizleri**, Ziraat Matbaacılık, Ankara.
- UYGUR, Ercan, (2001), **Krizden Krize Türkiye; 200 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, No:2001/1.
- UYGUR, Ercan, (2001), “2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Üzerine Değerlendirmeler”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXV, Sayı:227, Ankara.
- ÜNAL, Ali Ünal ve Hüseyin, KARA, (2009), **Küresel Kriz ve Türkiye**, Ekonomi ve Politikalar Araştırma Merkezi, Şubat, İstanbul.
- ÜNSAL Aydın ve Sibel, DUMAN, (2005), **Duman, Türkiye’deki Bankaların Performanslarının Temel Bileşenler Yaklaşımı İle Karşılaştırılmalı Analizi**, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü, <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/sempozyum.pdf>. (12.03.2009).
- ÜZÜMCÜOĞLU, Özhan, (1995), “Meksika Ekonomisinde Yaşanan Krizin Temelleri ve Seyri”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Nisan, Cilt:10, Sayı:109, İstanbul.
- VARLIK, Cemil, (2002), “İkiz Krizler: Para Krizleri İle Bankacılık krizleri Arasındaki Bağlantılar”, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:13, Sayı:42-43, Ankara.
- YAY, Gülsün Gürkan, (2001), “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Sayı:42, Ankara.
- YAY, Turan, Gürkan YAY ve Ensar, YILMAZ, (2001), **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2001-47, İstanbul.
- YAY, Turan, (1993), **F.A. Hayek’te İktisadi Düşünce**, Ezgi Kitabevi, Bursa.

- YELDAN, Erinç, (1998), “Doğu Asya Krizinin Etkileri Üzerine Bir Makroekonomik Genel Denge Modelinin Sonuçları”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:13, Sayı:146, Mayıs, İstanbul.
- YENTÜRK, Nurhan, (2002), “Arjantin Krizi: Dış Borç ile Tango”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:17, Sayı:193, Nisan, İstanbul.
- YILMAZ, Ensar, (2001), “Mevduat Sigortasında Ahlaki Risk Eğilimi”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı:28, Ankara.
- YILMAZ, Ömer, Alaattin, KIZILTAN ve Vedat, KAYA, (2005), “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 24, Kayseri.
- YİĞİTOĞLU, Ali İhsan, (2005), “2001 Krizi sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi”, **Sosyo-Ekonomi**, Yıl:1 Sayı:1-1, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050107.pdf>, (15.06.2009).

DİZİN

A

ABD, xiii, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 17, 20
Asimetrik Bilgi, ix, 27, 65, 224

B

Banka, v, viii, xiii, 43, 54, 55, 61, 62,
63, 69, 81, 86, 88, 102, 103, 104,
105, 118, 152, 154, 159, 160, 162,
167, 169, 174, 176, 181, 183, 188,
190, 194, 195, 196, 199, 203, 204,
206, 214, 222, 231, 233
Bankacılık Krizi, vii, viii, 15, 42

D

Döviz, vii, viii, xiii, 11, 14, 39, 43, 59,
68, 81, 83, 87, 104, 126, 133, 224,
225
Döviz Kuru, vii, viii, xiii, 11, 59, 68,
225

E

Enflasyon, 54, 64, 93, 95, 113, 187,
226, 230

F

Faiz, viii, x, 7, 10, 47, 48, 55, 56, 79,
81, 87, 94, 131, 135, 136, 203, 204,
205, 206, 216
Finansal, viii, ix, 1, 2, 5, 8, 17, 24, 26,
27, 28, 29, 31, 34, 37, 38, 40, 42, 43,
47, 48, 49, 50, 51, 54, 56, 61, 63, 65,
66, 69, 70, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 95,
102, 104, 109, 111, 112, 113, 114,
116, 118, 120, 122, 124, 126, 133,
141, 147, 211, 217, 218, 220, 222,
223, 224, 225, 226, 227, 228, 229,
230, 231, 232, 233, 234
Finansal Piyasalar, 51, 104, 109, 111,
220, 223
Fischer, vii, 27

G

GSMH, xiii, 13, 126, 127, 134

H

Hayek, vii, 32, 234

İ

İstikrarsızlık, viii, 28, 29, 47, 224, 227

K

Katılım Bankaları, ix, 90, 91, 233
Keynes, vii, 22, 23, 24, 25, 26, 222,
229, 230
Kriz, viii, 6, 12, 14, 18, 19, 20, 21, 22,
24, 25, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
43, 44, 45, 54, 64, 90, 92, 94, 95,
121, 124, 126, 129, 130, 131, 133,
139, 173, 216, 217, 218, 219, 220,
221, 223, 224, 225, 226, 229, 230,
231, 233, 234

L

Likidite, viii, x, 54, 55, 129, 158, 159,
160, 161, 162, 217

M

Makroekonomi, 93, 122, 226, 229
Mevduat, ix, x, 43, 64, 65, 69, 71, 79,
90, 92, 103, 105, 107, 108, 148, 150,
151, 152, 153, 154, 219, 228, 230,
234
Minsky, vii, 24, 28, 29, 227, 229
Mishkin, vii, 30, 31, 32, 67, 228

P

Para, xiii, xiv, 5, 9, 23, 25, 33, 37, 38,
44, 49, 51, 91, 103, 116, 136, 138,
222, 223, 228, 234

S

Sermaye, vii, viii, xiii, 9, 10, 11, 17, 26,
29, 33, 38, 39, 48, 63, 89, 90, 112,
142, 143, 146, 194, 212, 217, 224,
226, 230, 231

T

TCMB, xiii, 48, 70, 92, 128, 129, 131,
132, 143, 222, 226

Türkiye, 3, 4, v, ix, x, xiii, 2, 3, 7, 15,
17, 19, 20, 29, 35, 38, 40, 48, 50, 53,
54, 63, 64, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 91, 92, 93, 95, 98, 101, 102,

103, 104, 106, 107, 112, 114, 116,
117, 120, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 141, 142, 150, 153,
161, 165, 166, 168, 175, 182, 194,
197, 202, 205, 210, 212, 213, 214,
215, 216, 217, 218, 219, 221, 222,
223, 224, 225, 226, 227, 228, 229,
230, 231, 232, 233, 234